

ΒΑΣ. Χ. ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ — ΒΑΣ. Κ. ΣΚΟΥΤΕΡΗ

14

KTX

Ζι
Ιωαννίδου (Βασ. Χ.)

ΟΡΘΟΚΕΥΤΙΚΑ/Γ
95

ΚΑ
ΤΗ
ΧΗ
ΣΙΣ

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ — ΑΘΗΝΑΙ 1968

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ
ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΔΩΡΕΑ
ΕΘΝΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΛΟΓΕΙΑ
ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

27 24 KTX
Γωαννίδου (Βασ. Χ.)

ΒΑΣ. Χ. ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ - ΒΑΣ. Κ. ΣΚΟΤΤΕΡΗ

Κ Α Τ Η Χ Η Σ Ι Σ
Κ Α Ι
Λ Ε Ι Τ Ο Υ Ρ Γ Ι Κ Η

ΕΛΛΑΣ

21 ΑΠΡΙΛΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ

Ο.Ε.-Δ Β

405, αριθ. είσοδ. 3692 του έτους 1968

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ 1968

002
HNΣ
ET2B
248

ΓΕΝΙΚΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Ἱερά Κατήχησις εἶναι τὸ μάθημα, εἰς τὸ ὅποιον διδασκόμεθα συστηματικῶς τὰς ἀληθείας τῆς Θρησκείας, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ πιστεύωμεν καὶ νὰ ἐφαρμόζωμεν εἰς τὴν ζωὴν μας. Θρησκεία δὲ εἶναι ἡ ζωὴ ἐπικοινωνία ἡμῶν μετὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦ πανσόφου καὶ παναγάθου Δημιουργοῦ τῶν ὄλων, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξαρτᾶται ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ καὶ τείνει καὶ στρέφεται πρὸς Αὐτόν, ὅπως τὰ ἄνθη στρέφονται πρὸς τὸν ζωογόνον ἥλιον, διότι ὁ Θεὸς εἶναι δι' αὐτὴν τὸ ὕψιστον ἀγαθόν, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς τῆς καὶ εὐτυχίας. Ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφήν, πλασθεὶς κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ, εἶναι θεῖον ὄν, συγγενεὺν καὶ τείνει πρὸς τὸν Θεόν, ἐκ τοῦ ὁποίου καταγεται, ὡς ἔλεγον οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι, ἐπανέλαβε δὲ καὶ ὁ Ἅπ. Παῦλος εἰς τὴν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ὁμιλίαν του (Πράξ. ιζ' 28): « τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμὲν » (= διότι ἐκ τούτου τοῦ Θεοῦ καταγόμεθα). Εἰς ἐκ τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ἱερὸς Αὐγουστίνος, ἔλεγε τοὺς ἐξῆς ὑπερόχους λόγους: « Διὰ Σέ, ὦ Θεέ μου, μᾶς ἐπλασες καὶ εἶναι ἀνήσυχος ἡ καρδία μας, μέχρις ὅτου ἀναπαυθῆ εἰς Σέ » (« fecisti nos, Domine, ad te; et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in Te »).

Ἡ ἔμφυτος αὕτη καὶ ἰσχυρὰ ὀρμὴ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς πρὸς τὸν ἄπειρον Θεόν, ὥστε μακρὰν Αὐτοῦ οὐδαμοῦ οὐδέποτε νὰ εὐρίσκη ἡσυχίαν, μαρτυρεῖ τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν ἀνωτερότητα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

2. ΚΑΘΟΛΙΚΟΤΗΣ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΚΑΙ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΣ ΑΥΤΗΣ ΔΙΑ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΝ

Ἡ θρησκεία εἶναι βασικὸν γνῶρισμα τοῦ ἀνθρώπου, διότι οὗτος εἶναι ἐκ φύσεως ὄν θρησκευτικόν. Ἡ θρησκεία, ὡς ἔμφυτος ὁρμὴ τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ὕψιστον Ὄν, εἶναι φαινόμενον καθολικὸν καὶ παγκόσμιον, μαρτυρούμενον καὶ ὑπὸ τῆς ἀνθρωπολογίας καὶ ὑπὸ τῆς ἱστορίας καὶ ὑπὸ τῆς Ψυχολογίας. Δὲν δύναται νὰ νοηθῆ ἀνθρώπος ἄνευ θρησκείας τινός. Καὶ ἐκεῖνοι ἀκόμη, οἱ ὅποιοι πολεμοῦσι τὴν θρησκείαν καὶ διατείνονται, ὅτι δὲν πιστεύουσιν εἰς τίποτε, καὶ οὗτοι κατὰ βάθος ἔχουσι θρησκευτικότητα καί, ὅταν παρουσιασθῆ ἡ κατάλληλος ἀφορμὴ, καταφεύγουσιν εἰς τὸν μέγαν Θεόν, εἰς τὸν ὅποιον πρὶν δὲν ἐπίστευον. Ὑπάρχουσι πλεῖστα παραδείγματα ἀνθρώπων ἀπίστων καὶ ἀθέων, οἱ ὅποιοι δι' ἑνὸς οἴουδῆποτε συγκλονιστικοῦ γεγονότος τῆς ζωῆς των ἐπανῆλθον εἰς τὴν θρησκείαν καὶ ἔγιναν εὐσεβέστατοι. Καὶ εἰς ἐποχὰς ἀναστατώσεων καὶ ἐπαναστάσεων, ὅταν ἠθέλησαν πολλοὶ νὰ ἐκριζώσωσι τὴν θρησκείαν ἀπὸ τὴν ψυχὴν τῶν λαῶν, ὡς δῆθεν παρακολούθησαν τὴν πρόοδον καὶ τὸν πολιτισμὸν, δὲν ἐπέτυχον τοῦτο καὶ οἱ λαοὶ ἐξηκολούθησαν παρὰ τοὺς διωγμοὺς καὶ τὰ μαρτύρια νὰ ἐμμένωσι πιστοὶ εἰς τὴν θρησκείαν των (Γαλλικὴ ἐπανάστασις 1789 μ.Χ., Ρωσικὴ ἐπανάστασις 1917). Ἐπίσης ἡ ἱστορία τῶν λαῶν, ἀρχαίων καὶ συγχρόνων, πεπολιτισμένων καὶ ἀπολιτίστων, μαρτυρεῖ, ὅτι δὲν ὑπῆρξεν ἐπὶ τῆς γῆς ἀνθρωπίνη φυλὴ, ἡ ὅποια δὲν εἶχε μίαν οἰανδῆποτε θρησκείαν. Ὅπως λέγει ὁ Πλούταρχος, « εὗροις δ' ἂν ἐπιῶν καὶ πόλεις ἀπειχίστους, ἀγραμμάτους, ἀβασιλεύτους, ἀοίκους, ἀχρημάτους, νομίσματος μὴ δεομένας, ἀπείρους θεάτρων καὶ γυμνασίων· ἀνιέρου δὲ πόλεως καὶ ἀθέου, μὴ χρωμένης εὐχαῖς, μηδὲ ὄρκοις, μηδὲ μαντείαις, μηδὲ θυσίαις ἐπ' ἀγαθοῖς, μηδ' ἀποτροπαῖς κακῶν, οὐδεὶς ἔστιν, οὐδ' ἔσται γεγωνῶς θεατῆς ».

Ἡ θρησκεία, ὅταν ἰδίως εἶναι πνευματικὴ, ἀληθινὴ καὶ ἀπηλλαγμένη ἀπὸ προλήψεως καὶ δυσειδαιμονίας, ὑπῆρξε πάντοτε σπουδαιότατος παράγων εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ. Ὅλοι αἱ ἐποχαὶ ἐκεῖναι, κατὰ τὰς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι διεκρίνοντο διὰ τὴν θρησκευτικότητα καὶ εἶχον ἀληθινὴν εὐσέβειαν, ὑπῆρξαν γόνιμοι καὶ δημιουργικαί. Ἀντιθέτως μαρασμὸς καὶ χαλά-

ρωσις τοῦ θρησκευτικοῦ βίου ἐπέφερε πάντοτε καί τὴν παρακμὴν καί τὴν ἀποσύνθεσιν εἰς τοὺς λαούς. Ὅλοι οἱ μεγάλοι ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι ὠδήγησαν διὰ τῆς σοφίας καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν των ἐρευνῶν τὴν ἀνθρωπότητα εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὴν εὐημερίαν, ὑπῆρξαν εὐσεβέστατοι καὶ ἐπίστευον βαθέως εἰς τὸν Θεὸν (π.χ. ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὁ Νεύτων, ὁ Πασκάλ, ὁ Παστέρ κ.ἄ.). Ἡ θρησκεία συντελεῖ εἰς τὴν ἐξύψωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, διότι αὕτη βελτιώνει τὴν ποιότητα τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς συνεχοῦς ἀνυψώσεως τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας των πρὸς τὰ ἄνω, πρὸς τὰ πνευματικὰ καὶ αἰώνια, βοηθεῖ δὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὀπλίξει αὐτοὺς μὲ θάρρος καὶ μὲ ἀσυνήθεις ψυχικὰς δυνάμεις εἰς πάσας τὰς δυσκόλους περιστάσεις καὶ δοκιμασίας τοῦ βίου των, διότι οὗτοι πιστεύουσιν εἰς τὸν Θεόν, καί, ὅταν τις, ἔχη τὸν Θεὸν προστάτην του καὶ βοηθόν, οὐδένα φοβεῖται, ὅπως λέγει ὁ Δαυὶδ : « Κύριος ἐμοὶ βοηθὸς καὶ οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει με ἄνθρωπος » (Ψαλμ. 117, 6).

3. ΕΙΔΗ ΘΡΗΣΚΕΙΩΝ

Οἱ λαοὶ τῆς γῆς οὐδέποτε εἶχον τὴν αὐτὴν θρησκείαν πάντοτε, οὔτε ἐπίστευον εἰς ἕνα Θεὸν μόνον. Ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ ἀμαρτία διέστρεψαν τὴν ἔμφυτον θρησκευτικὴν τοῦ ἀνθρώπου ὁρμὴν καὶ συνετέλεσαν, ὥστε νὰ διαμορφωθῶσι πολλαὶ καὶ διάφοροι θρησκείαι. Αἱ θρησκείαι τῆς ἀνθρωπότητος διαιροῦνται εἰς φυσικὰς καὶ εἰς ἀποκεκαλυμμένας ἢ εἰς πολυθεϊστικὰς καὶ μονοθεϊστικὰς θρησκείας.

Φυσικαὶ λέγονται αἱ θρησκείαι, τὰς ὁποίας διεμόρφωσεν ὁ ἄνθρωπος μόνος του διὰ τῶν ἰδικῶν του πνευματικῶν δυνάμεων καὶ διὰ τῆς φαντασίας του. Ἡ εἰδωλολατρεία λόγου χάριν ὄλων τῶν ἀρχαίων λαῶν καὶ τινῶν συγχρόνων βαρβάρων ἀνήκει εἰς τὰς φυσικὰς θρησκείας. Αἱ φυσικαὶ θρησκείαι ἦσαν κατὰ κανόνα πολυθεϊστικαί, διότι εἰς αὐτὰς ἐλατρεύοντο ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐτιμῶντο ὡς θεοὶ διάφορα ὄντα καὶ φαινόμενα τῆς φύσεως, ὅπως ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, οἱ ἀστέρες, αἱ θάλασσαι, τὰ ὄρη, οἱ ἄνεμοι, τὸ φῶς, τὰ δάση, τὰ θηρία, ἀκόμη δὲ καὶ οἱ ἀρχηγοὶ καὶ οἱ ἥρωες τῆς φυλῆς των, ὡς καὶ διάφοροι ἀρεταὶ καὶ κακίαι. Οἱ λαοὶ, οἱ ὁποῖοι ἔθεοποιήσαν τὰ ὄντα ταῦτα καὶ τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως, λέγονται εἰδω-

λολάτραι καὶ ἡ θρησκεία των λέγεται εἰδωλολατρεία. Ἡ εἰδωλολατρεία ὀνομάζεται καὶ πολυθεΐα ἢ πολυθεϊσμός, διότι εἶναι πίστις εἰς πολλοὺς θεοὺς, καὶ φυσιολατρεία, διότι εἶναι λατρεία καὶ θεοποίησις τῶν φυσικῶν ὄντων καὶ φαινομένων. Ἡ εἰδωλολατρεία καταδικάζεται εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν, ὡς τὸ χειρότερον καὶ τὸ μεγαλύτερον ἀμάρτημα, διότι ὁ εἰδωλολάτρης, ἀντὶ νὰ λατρεύῃ τὸν Θεόν, τὸν Δημιουργὸν τῶν ὄλων, λατρεύει καὶ τιμᾷ αὐτὰ τὰ κτίσματα τοῦ Θεοῦ.

Ἀποκεκαλυμμένοι λέγονται αἱ θρησκεῖαι ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας ἀπεκάλυψεν ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους διὰ διαφόρων ἀγίων καὶ πεφωτισμένων ἀνδρῶν. Κατὰ τὴν Χριστιανικὴν πίστιν μόνον ἡ Ἰουδαϊκὴ καὶ ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία εἶναι ἀποκεκαλυμμένοι θρησκεῖαι, διότι τὴν μὲν πρώτην ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας διὰ τῶν Πατριαρχῶν (τοῦ Ἀβραάμ, Ἰσαάκ, Ἰακώβ καὶ τῶν δώδεκα υἱῶν του) καὶ διὰ τοῦ Μωϋσέως, τῆς δὲ Χριστιανικῆς θρησκείας ἰδρυτῆς εἶναι αὐτὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Καὶ ἄλλαι ὁμως θρησκεῖαι διισχυρίζονται, ὅτι εἶναι ἀποκεκαλυμμένοι, διότι οἱ ἰδρυταὶ των ἐδίδαξαν αὐτάς, φωτισθέντες ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὅπως ὁ Ζωροαστρισμός, ὁ Βουδδισμός, ὁ Μωαμεθανισμός. Αἱ ἀποκεκαλυμμένοι θρησκεῖαι, ἐπειδὴ διδάσκουσι τὴν πίστιν εἰς ἕνα Θεόν, εἶναι μονοθεϊστικαὶ θρησκεῖαι, ὅλαι δὲ αἱ ἄλλαι εἶναι πολυθεϊστικαί. Ἡ εἰδωλολατρεία τῆς ἀρχαιότητος, τούλάχιστον τῶν περὶ τὴν Μεσόγειον καὶ ἐν Εὐρώπῃ λαῶν, δὲν ὑπάρχει πλέον, διότι διεδόθη εἰς τοὺς λαοὺς τούτους ὁ Χριστιανισμὸς καὶ εἰς τινὰς λαοὺς τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀσίας ὁ Μωαμεθανισμὸς. Ἐνταῦθα θὰ ἀναφέρωμεν ἐν συντομίᾳ μόνον τὰς κυριωτέρας συγχρόνους θρησκείας.

4. ΑΙ ΚΥΡΙΩΤΕΡΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑΙ

Ὁ Χριστιανισμὸς ἐξηφάνισε τὰς εἰδωλολατρικὰς θρησκείας τῆς ἀρχαιότητος, τὰς ὁποίας εὔρεν εἰς τὸν κόσμον κατὰ τὴν ἐμφάνισίν του. Αἱ ἀρχαῖαι θρησκεῖαι εἶναι πλέον νεκραί. Σήμερον ὁμως ὑπάρχουσιν ἄλλαι θρησκεῖαι, ἰδίως εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἀφρικὴν, πρὸς τὰς ὁποίας ὁ Χριστιανισμὸς εὐρίσκεται εἰς ἀνταγωνισμὸν καὶ προσπεθεῖ διὰ τῶν ἱεραποστόλων του νὰ τὰς ἐκτοπίσῃ, ἵνα ὅλον τὸ ἀνθρώπινον γένος πιστεῦσῃ εἰς τὸν Χριστὸν καὶ εἰς τὸ Εὐαγγέ-

λιόν του. Εἰς τὴν Ἀσίαν οἱ Κινέζοι, οἱ Ἰάπωνες, οἱ Ἰνδοί, οἱ Πέρσαι, οἱ Ἄραβες, οἱ Τοῦρκοι, καὶ εἰς τὴν Ἀφρικὴν οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Μαροκινοί, οἱ Ἀλγερινοί, ἵνα μόνον τοὺς κυριωτέρους λαοὺς τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς μνημονεύσωμεν, δὲν πιστεύουσιν εἰς τὸν Χριστόν, ἀνῆκουσιν εἰς ἄλλας ἰδικὰς τῶν θρησκείας, πλὴν πολὺ ὀλίγων ἑκατομμυρίων, τοὺς ὁποίους ἐνθουσιώδεις ἱεραπόστολοι μετὰ κόπων καὶ πολλῶν θυσιῶν προσεῖλκυσαν εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Ποῖαι λοιπὸν εἶναι αἱ σύγχρονοι αὐταὶ θρησκείαι, αἱ ὁποῖαι ἀνθίστανται ἀκόμη εἰς τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου; Αἱ κυριώτεραι ἐξ αὐτῶν εἶναι αἱ ἀκόλουθοι :

1. Ὁ Ἰνδοῖσμός. α') Βεδδικὴ θρησκεία. Οἱ Ἰνδοὶ εἶναι ὀπὸ τοὺς ἀρχαιοτέρους λαοὺς τῆς γῆς. Καὶ ἡ θρησκεία των, λεγομένη γενικῶς Ἰνδοῖσμός, εἶναι πολὺ ἀρχαία, ἀλλὰ διήλθεν ἀπὸ διάφορα στάδια ἐξελιξέως, ἕως ὅτου φθάσῃ εἰς τὴν σημερινὴν μορφήν της. Ἡ ἀρχικὴ μορφή τοῦ Ἰνδοῖσμοῦ εἶναι ἡ Βεδδικὴ θρησκεία, ὀνομασθεῖσα τοιουτοτρόπως ἀπὸ τὰς Βέδδας (= βιβλία τῆς γνώσεως), αἱ ὁποῖαι εἶναι τὸ ἱερόν βιβλίον τῶν Ἰνδῶν. Ταῦτα ἐγράφησαν περὶ τὸ 1000 π.Χ. καὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ τέσσαρα βιβλία, ἐκ τῶν ὁποίων σπουδαιότερον εἶναι ἡ Ριγκ-Βέδδα (= βιβλίον τῶν Ψαλμῶν). Εἰς τὰς Βέδδας ἀπαντῶμεν φυσιολατρικὰς ἰδέας, διότι εἶναι πλήρεις ἀπὸ προσευχὰς καὶ ὕμνους πρὸς τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην, τὸν οὐρανόν, τὴν βροχὴν καὶ ἐξῆς. Ὁ Βαρούνας, θεὸς τοῦ οὐρανοῦ, εἶναι ὁ κυριώτερος θεὸς εἰς τὴν Βεδδικὴν θρησκείαν.

β') Βραχμανισμός. Τοιουτοτρόπως ὀνομάζεται ἡ θρησκεία, τὴν ὁποίαν ἀνέπτυξαν οἱ Βραχμᾶνοι, οἱ ἱερεῖς τῶν Ἰνδῶν, μεταρρυθμίσαντες τὴν Βεδδικὴν θρησκείαν. Βράχμα λέγεται ἡ ὑψίστη ἐκείνη δύναμις, ἡ ὁποία ἐγκλείει ἐν ἑαυτῇ ὅλην τὴν ὑπαρξιν καὶ ὅλην τὴν ἐνέργειαν. Τὰ πάντα προέρχονται ἐκ τοῦ Βράχμα καὶ καταλήγουσιν εἰς αὐτό. Αὐτὸ ὑπάρχει εἰς ὅλα τὰ ὄντα καὶ εἰς πᾶν μέρος αὐτῶν, ὅπως τὸ ἅλας τὸ διαλυθὲν ἐντὸς ὕδατος ὑπάρχει εἰς ὅλα τὰ μέρη αὐτοῦ. Ἡ ἰδέα τοῦ Βράχμα λοιπὸν ἐκφράζει τὸν Ἰνδικὸν Πανθεῖσμόν. Ὅστις ἐπιτυγχάνει τὴν ἑνώσιν τῆς ζωῆς του μετὰ τοῦ Βράχμα, ζῆ πάντοτε μὲ αὐτό καὶ εἶναι ὄργανόν του, αὐτὸς εἶναι τέλειος ἄνθρωπος. Οἱ ἱερεῖς τῶν Ἰνδῶν εἶχον ἐπιτύχει τοῦτο, διὰ τοῦτο δὲ ἐλέγοντο Βραχμᾶνοι. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἱερατικὰ βιβλία των, τὰ ὁποῖα περιέχουσιν (ὅπως τὰ ἰδικὰ μας λειτουρ-

γικά βιβλία) προσευχάς καὶ διατάξεις περὶ τοῦ τρόπου τῆς τελέσεως τῶν διαφόρων θυσιῶν, καὶ αὐτὰ λέγονται βραχμᾶναι. Εἰς αὐτὰς τονίζεται ὑπὲρ τὸ δέον ἢ σπουδαιότης καὶ ἡ ἀνάγκη τῶν θυσιῶν διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, διὰ τὴν ἔνωσίν των μετὰ τοῦ Βράχμα. Κατὰ τὰς βραχμᾶνας οἱ ἄνθρωποι διαιροῦνται εἰς τέσσαρας κεχωρισμένας αὐστηρῶς τάξεις, αἱ ὁποῖαι ἔχουσιν ἐκάστη ἴδια ἐπαγγέλματα, δὲν ἐπικοινωνοῦσι πρὸς ἀλλήλας καὶ δὲν ἐπιτρέπουσι γάμους εἰς μέλη τῆς μιᾶς τάξεως μετὰ μελῶν ἄλλης τάξεως.

γ') Βουδδισμός. Ἄλλη μορφή τοῦ Ἰνδοῖσμοῦ εἶναι ὁ Βουδδισμός, τὸν ὁποῖον ἀνέπτυξε καὶ ἱδρυσεν ὁ Συναρτάρα Γουτάμα (560 - 480 π.Χ.), ὁ ἐπονομασθεὶς Βούδδας, δηλαδὴ πεφωτισμένος. Αὐτὸς κατήγετο ἀπὸ βασιλικὴν οἰκογένειαν τῶν Ἰνδῶν, ἀλλ' ἦτο ἐκ φύσεως ἀσκητῆς, λιτὸς καὶ θεωρητικὸς ἄνθρωπος. Ἡμέραν τινὰ ὁ Γουτάμα εἶδεν ἕνα γέροντα τελείως ἐξηντλημένον, παρέκει ἕνα ἀσθενῆ, ὕστερον ἐν λείψανον κηδευομένου ἀνθρώπου καὶ τέλος βραδύτερον ἕνα ἀσκητὴν, ὁ ὁποῖος ἐφαίνετο ἡρεμος καὶ ἀδιάφορος πρὸς τὰ βάσανα τοῦ κόσμου καὶ πρὸς ὅλα τὰ ἐγκόσμια. Τότε ἤρχισε νὰ διαλογίζεται, διατὶ νὰ γηράσκη, νὰ ἀσθενῆ καὶ νὰ ἀποθνήσκη ὁ ἄνθρωπος καὶ πόσον μακάριος καὶ ἡρεμος εἶναι, ὅταν ζῆ ὅπως ὁ ἀσκητῆς, τὸν ὁποῖον εἶχε συναντήσει. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν στοχασμῶν τούτων ἐγκατέλειπεν αἰφνιδίως τὰ ἀνάκτορα, τὴν γυναῖκα του, ἐν νεογέννητον τέκνον καὶ φεύγει μακρὰν τοῦ κόσμου, διὰ νὰ ζήσει ὡς ἀσκητῆς. Ἐν ᾧ ἐκάθητο κάποτε κάτω ἀπὸ τὴν σκιὰν ἑνὸς δένδρου καὶ διελογίζετο τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ζωῆς, τοῦ θανάτου καὶ τῶν θλίψεων τοῦ βίου, ἐξαίφνης ἐν φῶς περιέλαμψε τὴν ψυχὴν του καὶ φωτισθεὶς εὐρίσκει τὴν ἀλήθειαν διὰ τὰ προβλήματα αὐτά. Ἀπὸ τότε ὁ Γουτάμα ζῆ εἰς τὸ φῶς, εἶναι πεφωτισμένος=Βούδδας, γνωρίζων καὶ πεπεισμένος διὰ τὰς ἀληθείας ταύτας : Ἡ ζωὴ συνεπάγεται πάντοτε θλίψεις καὶ βάσανα καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῆ ζωὴ χωρὶς βάσανα· ἀλλὰ ταῦτα προέρχονται πάντοτε ἀπὸ τὰς ἀκαταπαύστους καὶ ἀνικανοποιήτους πάντοτε ἐπιθυμίας μας· θὰ ἐκλείψωσι συνεπῶς αἱ θλίψεις καὶ τὰ βάσανα, ἐὰν ἐκριζώσωμεν πᾶσαν ἐπιθυμίαν πρὸς τὴν ζωὴν καὶ τὰ ἐγκόσμια καὶ ζήσωμεν, σκεπτόμενοι τὸ Βράχμα καὶ ἠνωμένοι μετὰ αὐτό. Ἐκτοτε ὁ Γουτάμα Βούδδας ἐθεώρησε καθῆκον νὰ περιοδεύῃ ἀνὰ τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας τῶν Ἰνδιῶν, διὰ νὰ διδάξῃ εἰς τοὺς ἀνθρώ-

πους τὰς ἀνωτέρω ἀληθείας, ἵνα ἀπαλλαγῶσιν ἀπὸ τὰ βάσανο καὶ τὰς λύπας τοῦ βίου, δίδων αὐτὸς πρῶτος τὸ παράδειγμα μὲ τὴν τελείαν ἀσκητικὴν ζωὴν του. Ὅταν ἐκρίζωση ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν ψυχὴν του τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς τὴν ζωὴν, τοὺς ἀσβέστους πόθους διὰ τὰ ἀγαθὰ τοῦ βίου καὶ ζῆ διαρκῶς βυθισμένος εἰς τὸ Βράχμα, εἶναι τέλειος, ἤρεμος καὶ γαλήνιος. Τὴν κατάστασιν ταύτην τῆς ἀπολύτου γαλήνης καὶ ἀδιαφορίας πρὸς ὅλα ὠνόμαζον Νιρβάνα. Ἡ ἰδέα τοῦ Νιρβάνα ἐκφράζει παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς τὴν τελείαν μακαριότητα τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἠνώθη καὶ ἔγινεν ἓν μὲ τὴν θεότητα, μὲ τὸ Βράχμα, ὥστε θὰ ἠδύνατο νὰ λέγη πρὸς αὐτὸ « ἐγὼ εἶμαι σὺ » (= tat twan asi).

2. Ἡ θρησκεία τῶν Σινῶν. Ἡ θρησκεία τῶν Σινῶν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Ἰνδοϊσμόν ἔχει χαρακτῆρα πρακτικόν, ἀποβλέπουσα εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν συνθηκῶν τοῦ βίου του διὰ τῆς δράσεως, διὰ τῆς ἀγωγῆς καὶ διὰ τῆς πολιτικῆς. Κυρίως ἡ θρησκεία τῶν Κινέζων εἶναι φυσιολατρικὴ καὶ προγονολατρικὴ, διότι οἱ αὐτοκράτορες καὶ οἱ μεγάλοι πρόγονοι τιμῶνται ὡς θεοί, συνάμα δὲ ἔχουσι θεοποιηθῆ ὑπ' αὐτῶν διάφορα ὄντα καὶ φαινόμενα τῆς φύσεως, ὅπως ὁ οὐρανός, ὁ ἥλιος, οἱ ἄλλοι ἀστέρες, ἡ γῆ, ἡ βροχὴ, τὰ ὄρη, αἱ θάλασσαι καὶ ἕξις. Οἱ αὐτοκράτορες θεωροῦνται ὡς ἀπόγονοι τοῦ Οὐρανοῦ, τοῦ ὑψίστου θεοῦ των.

Οἱ μεγαλύτεροι μεταρρυθμισταὶ τῆς θρησκείας τῶν Σινῶν εἶναι ὁ Κομφούκιος (551 - 479 π.Χ) καὶ ὁ σύγχρονός του Λαοτσέ. Ὁ Κομφούκιος κατήγετο ἀπὸ πτωχὴν μὲν, ἀλλ' ἀριστοκρατικὴν οἰκογένειαν. Οὗτος ἐχρημάτισεν ἐπὶ βραχὺ τι διάστημα ὑπουργός, ἀλλὰ παρητήθη, προτιμήσας νὰ ἀσχοληθῆ μὲ τὴν διαφώτισιν τοῦ λαοῦ διδάσκων καὶ περιφερόμενος εἰς πᾶσαν πόλιν καὶ κώμην. Ἡ διδασκαλία τοῦ Κομφουκίου ἦτο πολὺ ἀπλή. Ὁ ἄνθρωπος, ἔλεγεν, ἀναλόγως τῆς θέσεώς του, ἔχει ὠρισμένα καθήκοντα. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἐφαρμόζη εἰς τὰς διαφόρους σχέσεις του εἶναι καλὴ συμπεριφορὰ πρὸς πάντας, σεβασμὸς πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους, ὑπακοή καὶ συμμόρφωσις πρὸς τοὺς νόμους, πρὸς τὰ ἦθη καὶ τὰς παραδόσεις, ἀφοσίωσις πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὴν χώραν, τάξις καὶ εὐλάβεια εἰς τὴν θείαν λατρείαν. Τὰς ἀρετὰς ταύτας δύναται νὰ ἀποκτήσῃ ὁ ἄνθρωπος διὰ μιᾶς συνεχοῦς προσπαθείας καὶ ἀσκήσεως.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Κομφούκιον ὁ Λαοτσέ ἦτο θεωρητικὴ φύσις καὶ εἶχε πανθειστικὰς ἰδέας. Κεντρικὴν θέσιν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Λαοτσέ κατέχει ἡ περὶ Ταὸ ἰδέα, ἐξ οὗ καὶ Ταοϊσμός καλεῖται ἡ μορφή αὕτη τῆς θρησκείας τῶν Κινέζων. Τὸ Ταὸ εἶναι διὰ τοὺς Κινέζους, ὅ,τι τὸ Βράχμα διὰ τοὺς Ἰνδοὺς, ἦτοι ἡ παγκόσμιος τάξις καὶ ὁ παγκόσμιος νόμος, ὁ ὁποῖος κινεῖ καὶ συγκρατεῖ τὰ πάντα, ἡ ὑψίστη Ἀρχή, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπορρέουσιν ὅλα καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ὅλα καταλήγουσι. Τὸ Ταὸ φωτίζει καὶ ὁδηγεῖ εἰς πᾶν καλὸν τὸν ἀνθρώπου ἐκείνου, ὁ ὁποῖος ἔχει διαρκῶς ἐστραμμένα τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν πρὸς αὐτὸ καὶ ἀποφεύγει ἐπιμελῶς τὰ ἐγκόσμια.

3. Συντοϊσμός, ἡ θρησκεία τῶν Ἰαπώνων. Συντοϊσμός, ἦτοι « ἡ ὁδὸς τῶν θεῶν », ὀνομάζεται ἡ ἐπικρατοῦσα θρησκεία εἰς τὴν Ἰαπωνίαν. Αὕτη εἶναι μία ἐθνικὴ θρησκεία διδάσκουσα, ὅτι οἱ Ἰάπωνες αὐτοκράτορες καὶ ἡ Ἰαπωνία εἶναι θείας καταγωγῆς καὶ ὁ Ἰαπωνικὸς λαὸς ὁ ἐκλεκτὸς λαὸς ἐν τῷ μέσῳ τῶν λαῶν τῆς γῆς. Ὁ Μικάδος, ὁ αὐτοτράτωρ, τιμᾶται ὡς ἄμεσος ἀπόγονος τῆς θεᾶς τοῦ ἡλίου Ἀματερασού. Τὰ ἱερὰ βιβλία τοῦ Συντοϊσμοῦ εἶναι πλήρη ἀπὸ διηγήσεις κατορθωμάτων τοῦ Ἰαπωνικοῦ λαοῦ. Ἡ θρησκεία αὕτη ὡς κυριώτερα καθήκοντα ἐπιβάλλει εἰς τοὺς Ἰάπωνας τὴν ἀφοσίωσιν μέχρις αὐτοθυσίας πρὸς τὸν βασιλέα καὶ τὴν χώραν των, τὴν ἀξιοπρέπειαν, τὴν πειθαρχίαν, τὸ θάρρος, τὴν αὐτοθυσίαν, τὴν καθαρότητα. Καὶ ὁ Συντοϊσμός εἶναι φυσιολατρικὴ θρησκεία, διότι διδάσκει τὴν θεοποίησιν καὶ λατρείαν τῶν κτισμάτων τοῦ Θεοῦ, ἦτοι τοῦ ἡλίου καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων, τῶν ὀρέων, τῶν ποταμῶν καὶ ἐξῆς. Ἡ Ἰαπωνία εἶναι πλήρης ἀπὸ ναοὺς καὶ βωμοὺς, ἀφιερωμένους εἰς τὸ πλῆθος αὐτὸ τῶν θεῶν. Πολυάριθμοι δὲ ἱερεῖς ὑπηρετοῦσιν εἰς τοὺς βωμοὺς καὶ ναοὺς τούτους, οἱ ὁποῖοι εἰς τὸ ἐσωτερικόν των ἔχουσιν ἕνα πελώριον καθρέπτην, τὸ ἱερὸν σύμβολον τοῦ Ἥλιου, ὅστις εἶναι ἡ κυριώτερα θεότης ἐν τῇ θρησκείᾳ τῶν Ἰαπώνων.

4. Ζωροαστρισμός. Τοιοῦτοτρόπως καλεῖται ἡ θρησκεία τῶν Περσῶν ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Ζωροάστρου, ὁ ὁποῖος ἔζησε περὶ τὸν ἕκτον αἰῶνα πρὸ Χριστοῦ. Πρὸ τοῦ Ζωροάστρου ἡ Περσικὴ θρησκεία ἔφερε τὸ ὄνομα Μ α σ δ ε ἰ σ μ ὸ ς ἢ Π α ρ σ ι σ μ ὸ ς. Τὸ ἱερὸν βιβλίον τῶν Περσῶν εἶναι ἡ Ἀβέστα (= γνῶσις). Κεντρικὴ ἰδέα τοῦ Ζωροαστρισμοῦ, περιλαμβανομένη εἰς τὴν Ἀβέστα, εἶναι, ὅτι ὑπάρχουσιν εἰς τὸν κόσμον δύο Ἀρχαὶ ἢ δύο θεοὶ

(dualisme = διαρχία), ὁ θεὸς τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ καλοῦ, ὀνομαζόμενος Ἀχουραμάσδας ἢ Ὁρμοῦσδης, καὶ ὁ ἀντίπαλός του, ὁ Ἄριμάν, θεὸς τοῦ σκότους καὶ τοῦ κακοῦ. Πᾶν ὅ,τι καλὸν ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον προέρχεται ἀπὸ τὸν θεὸν τοῦ καλοῦ, ἐν ᾧ ὅλα τὰ κακὰ ὀφείλονται εἰς τὸν θεὸν τοῦ σκότους καὶ τοῦ κακοῦ. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων Ἀρχῶν διεξάγεται διαρκῆς πάλη, εἰς τὴν ὁποίαν ἄλλοτε μὲν ἐπικρατεῖ ὁ θεὸς τοῦ καλοῦ καὶ τότε βασιλεύει ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀρετὴ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἄλλοτε δὲ ἐπικρατεῖ ὁ θεὸς τοῦ κακοῦ, ὁπότε οἱ ἄνθρωποι εἶναι κακοὶ καὶ ἄδικοι. Ἐντεῦθεν τὸ καλὸν εἶναι ἀνάμικτον μὲ τὸ κακὸν εἰς τὸν κόσμον, ἀλλ' ἐν τέλει θὰ θριαμβεύσῃ, κατὰ τὴν πίστιν τοῦ Ζωροαστρισμοῦ, ὁ θεὸς τοῦ καλοῦ καὶ θὰ ἐπικρατήσῃ ἡ βασιλεία του ἐπὶ τῆς γῆς. Πλὴν τῶν δύο τούτων Ἀρχῶν ἢ θεῶν ὑπάρχουσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν των πολυάριθμα ἀγαθὰ καὶ πονηρὰ πνεύματα, οἱ ἄγγελοι καὶ οἱ δαίμονες, οἱ ὅποιοι ἐπίσης ἀγωνίζονται νὰ παρασύρῳσι τοὺς ἀνθρώπους πρὸς τὸ μέρος των εἴτε πρὸς τὸ ἀγαθὸν εἴτε πρὸς τὸ κακόν. Ὁ Ζωροαστρισμὸς συνιστᾷ τὴν διάδοσιν τῆς θρησκείας ἀκόμη καὶ διὰ τῆς βίας καὶ τοῦ πολέμου. Μόλις οἱ Πέρσαι βασιλεῖς ἠσπιάσθησαν τὸν Ζωροαστρισμὸν, ἐπέβαλον αὐτὸν εἰς τὸν λαὸν διὰ τῆς βίας. Ἄλλ' οἱ Πέρσαι ὑπέκυψαν βραδύτερον πάλιν εἰς ἄλλην θρησκευτικὴν βίαν, διότι κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα ἐπεβλήθη εἰς αὐτοὺς διὰ πολέμων ὁ Ἰσλαμισμὸς, καὶ σήμερον οἱ Πέρσαι εἶναι μουσουλμᾶνοι. Ὀλίγοι μόνον Πέρσαι, περὶ τὰ δύο ἑκατομύρια, ἀνήκουσιν εἰς τὸν Ζωροαστρισμὸν, κατὰφυγόντες εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ ἐγκατασταθέντες κυρίως εἰς τὴν Βομβάην.

5. Μωαμεθανισμὸς. Ἡ θρησκεία αὕτη, ἡ ὁποία εἶναι ἡ νεωτέρα ἀπὸ ὅλας, ἰδρῦθη ἀπὸ τὸν Μωάμεθ, τοῦ ὁποίου φέρει καὶ τὸ ὄνομα. Ὀνομάζεται αὕτη καὶ Ἰσλαμισμὸς, ἀπὸ τὴν λέξιν Ἰσλάμ, ἡ ὁποία σημαίνει ὑποταγὴν εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ ὄπαδὸς τοῦ Ἰσλαμισμοῦ ὀνομάζεται μουσλῆμ (= ἀφωσιωμένος, πιστὸς) ἢ μουσουλμᾶνος. Ὁ Μωάμεθ ἐγεννήθη εἰς τὴν Μέκκαν τῆς Ἀραβίας (570 μ.Χ.). Ἦτο ἐκ φύσεως θρησκευτικὸς ἄνθρωπος καὶ ὁ ἴδιος ἔλεγεν, ὅτι ἔβλεπε συχνὰ ὄπτασις καὶ ὀράματα, κατὰ τὰ ὁποῖα ὁ ἄγγελος Γαβριὴλ ἀπεκάλυπτεν εἰς αὐτὸν τὰ θελήματα τοῦ Θεοῦ.

Κατὰ τὴν νεότητά του ὁ Μωάμεθ ἦτο ποιμὴν καὶ κατόπιν ἐγένεν ἔμπορος. Ὡς ἔμπορος ἐγνώρισε πολλοὺς χριστιανούς καὶ Ἰου-

δαίους και την θρησκείαν αὐτῶν. Ὄταν τὸ πρῶτον ἤρχισε νὰ προσβάλλῃ τὰ εἰδωλα καὶ νὰ κηρρῦττῃ τὴν πίστιν εἰς ἕνα Θεὸν καὶ τὰς ἄλλας θρησκευτικὰς του ιδέας εἰς τοὺς συμπολίτας του, οὗτοι ἐξωργίσθησαν ἐναντίον του καὶ ἠθέλησαν νὰ τὸν φονεύσωσι. Τότε οὗτος μὲ ἕνα μόνον ὄπαδὸν φεύγει ἀπὸ τὴν Μέκκαν καὶ καταφεύγει εἰς μίαν ἄλλην ἀραβικὴν πόλιν, εἰς τὴν Μεδίαναν, κατὰ τὸ ἔτος 622 μ.Χ. Ἡ φυγὴ αὕτη εἶναι ἱστορικὴ καὶ σπουδαία διὰ τοὺς Μωαμεθανούς, διὰ τοῦτο δὲ ἡ χρονολογία ἀρχίζει δι' αὐτοὺς ἀπὸ τὸ ἔτος ἐκεῖνο, οὕτως ὥστε σήμερον οὗτοι ἔχουσι τὸ 1342, ἐν ᾧ οἱ ἄλλοι λαοὶ τοῦ κόσμου ἔχουσι τὸ 1964. Εἶναι δὲ ἱστορικὴ ἡ φυγὴ αὕτη, διότι εἰς τὴν Μεδίαναν εἶχε μεγάλας ἐπιτυχίας, ἀπέκτησε πολλοὺς ὄπαδούς καὶ μὲ αὐτοὺς κατόπιν ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τῆς Μέκκας, ὑπέταξε ταύτην καὶ ὕστερον καὶ ἄλλας ἀραβικὰς πόλεις, οὕτως ὥστε αἱ θρησκευτικαὶ ιδέαι του ἐπεβλήθησαν εἰς τὰς φυλάς τῶν Ἀράβων. Μετὰ ταῦτα ὁ Μωάμεθ καὶ οἱ διάδοχοί του διέδωκαν τὴν θρησκείαν των διὰ συνεχῶν καὶ ἀγρίων πολέμων καὶ εἰς ἄλλους λαούς.

Δυστυχῶς εἰς τὸν χεῖμαρρον τῶν Μωαμεθανῶν Ἀράβων ὑπέκυψαν πολλὰ περιφέρειαι τῆς Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι ἐξισλαμίσθησαν διὰ τῆς βίας. Σήμερον εἰς τὴν μουσουλμανικὴν θρησκείαν ἀνήκουσιν οἱ Τοῦρκοι, οἱ Ἀραβες, οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Μαροκηνοί, οἱ Ἀλγερινοί, οἱ Πέρσαι, οἱ εἰς τὸ κράτος τοῦ Πακιστὰν κατοικοῦντες Ἴνδοι καὶ ἄλλοι. Οἱ Μουσουλμᾶνοι ἀνέρχονται σήμερον εἰς 300 ἑκατομ. περίπου.

Τὸ ἱερὸν βιβλίον τοῦ Ἰσλαμισμού εἶναι τὸ Κοράνιον, τὸ ὁποῖον ἐγράφη ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Μωάμεθ, κατ' ἄλλους ὁμως ἀπὸ ἑνὸς ἀπὸ τοὺς ἀμέσους διαδόχους του. Τὸ Κοράνιον περιέχει πλείστας Χριστιανικὰς καὶ Ἰουδαϊκὰς ιδέας, τὰς ὁποίας ἀπέκτησεν ὁ Μωάμεθ κατὰ τὴν γνωριμίαν του μὲ χριστιανούς καὶ Ἰουδαίους. Κατὰ τὸ Κοράνιον ὁ Θεὸς εἶναι εἰς καὶ εἰς εἶναι καὶ ὁ προφήτης αὐτοῦ, ὁ Μωάμεθ. Ὁ Θεὸς εἶναι δημιουργὸς τῶν πάντων, παντοδύναμος, δίκαιος καὶ εὐσπλαγχνος. Διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀνθρώπων ἐφώτισε καὶ ἔστειλε διαφόρους προφήτας, τὸν Ἀβραάμ, τὸν Μωϋσέα, τοὺς προφήτας τοῦ Ἰσραήλ, τὸν Ἰησοῦν, ἀλλὰ τελευταῖον ἀπέστειλε τὸν ἀνώτερον ὅλων, τὸν Μωάμεθ, εἰς τὸν ὁποῖον ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Γαβριήλ τὰ θελήματά του καὶ τὴν τελειοτέραν ἐξ ὅλων θρησκειῶν. Ὁ πιστὸς Μωαμεθανὸς ὀφείλει νὰ ὑποτάσσηται ἀγογγύστως εἰς

τὰ θελήματα τοῦ Θεοῦ, νὰ προσεύχηται πεντάκις τῆς ἡμέρας, νὰ νηστεύῃ κατὰ τὸν μῆνα Ραμαζάν, νὰ μεταβαίνει ὡς προσκυνητῆς εἰς τὴν Μέκκαν, ὅπου διαφυλάττεται ὁ ἱερός λίθος Καάβα, ὁ πεσὼν ἐκ τῶν οὐρανῶν, κατὰ τὴν πίστιν τῶν Ἀράβων. Ὁ Μωαμεθανισμὸς κατὰ τὴν ἐξάπλωσίν του δὲν ἐφάνη ἀνεκτικὸς πρὸς τὰς ἄλλας θρησκείας καὶ μόνον ἔναντι τῶν Χριστιανῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων ἐπέδειξεν ἀνοχήν τινα εἰς πολλὰς περιπτώσεις. Εἰς τὴν ἀνοχήν ταύτην ὀφείλεται, ὅτι δὲν μετεβλήθησαν ὅλοι οἱ χριστιανικοὶ ναοὶ εἰς τεμένη (τζαμίά), ὅπως π.χ. ὁ ἱερὸς ναὸς τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἐν Ἱερουσαλήμ.

6. Ὁ Ἰουδαϊσμός. Ὁ Ἰουδαϊσμὸς ἀπὸ ὅλας τὰς ἐρχαίας θρησκείας εἶναι, ὅπως ἡ Χριστιανικὴ, ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκεία, διότι ἀπεκάλυψε ταύτην εἰς τοὺς Ἰουδαίους ὁ ἴδιος ὁ Θεός. Οἱ Ἰουδαῖοι κατάγονται ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ, ἄνδρα πολὺ εὐσεβῆ καὶ πιστὸν εἰς τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς ἐκάλεσεν αὐτὸν (κλήσις τοῦ Ἀβραάμ) ἀπὸ τὴν συγγενείαν του καὶ ὑπεσχέθη εἰς αὐτόν, ὅτι θὰ πολλαπλασιάσῃ καὶ θὰ ἔχῃ ὑπὸ τὴν προστασίαν του ὡς περιούσιον του καὶ ἐκλεκτὸν λαὸν ὅλους τοὺς ἀπογόνους του καὶ ὅτι ἐκ τοῦ γένους του θὰ προέλθῃ ὁ Μεσσίας, ὁ Σωτὴρ τοῦ Κόσμου : « καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα », εἶπεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν Ἀβραάμ, « καὶ εὐλογήσω σε καὶ μεγαλυνῶ τὸ ὄνομά σου καὶ ἔσῃ εὐλογημένος... καὶ εὐλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς » (Γεν. ιβ' 2). Ἡ ἐπαγγελία αὐτῆ περὶ τοῦ Μεσίου, ὅστις ἔμελλε νὰ σώσῃ τὸν κόσμον ὅλον, ἐπανελήφθη κατόπιν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Πατριάρχας, προεφήτευσαν δὲ περὶ τῆς ἐλευσεώς του καὶ τοῦ ἔργου του καὶ οἱ Προφῆται τῶν Ἰσραηλιτῶν, οὕτως ὥστε αἱ περὶ Μεσίου ἰδέαι καὶ ἐλπίδες ἀποτελοῦν τὴν δύναμιν καὶ τὴν κεντρικὴν ἰδέαν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Σὺν τῷ χρόνῳ, ὅμως καὶ ἰδίως κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Χριστοῦ αἱ περὶ Μεσίου ἰδέαι διεστράφησαν ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων καὶ ἀνέμενον αὐτὸν ὄχι ὡς πνευματικὸν ἀρχηγόν, ὡς λυτρωτὴν τοῦ κόσμου, ἀλλ' ὡς ἰσχυρὸν βασιλέα καὶ γενναῖον πολεμιστὴν, διὰ νὰ καταπολεμήσῃ καὶ νὰ καθυποτάξῃ ὅλους τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους. Διὰ τοῦτο, ὅταν ἦλθεν ὁ Μεσσίας, ὁ Κύριος ἡμῶν, ὄχι μόνον δὲν ἐπίστευσαν, ἀλλὰ καὶ ἐδίωξαν καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν.

Ἐκτὸς τῶν ἐπαγγελιῶν περὶ τοῦ Μεσίου οἱ Ἰουδαῖοι παρέλαβον ἐκ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Μωϋσέως ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ καὶ τὸν

Νόμον κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα π.Χ. Ὁ Μωσαϊκὸς Νόμος περιέχει τὰ καθήκοντα τῶν Ἰουδαίων πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον καθὼς καὶ πλείστας διατάξεις τῆς θείας λατρείας των. Τὸν Μωσαϊκὸν Νόμον καὶ τὰς περὶ τοῦ Μεσσίου ἐπαγγελίας ἀνέπτυξαν ἀκολούθως καὶ ἐδίδαξαν ἐπὶ τὸ πνευματικώτερον οἱ Προφῆται τοῦ Ἰσραήλ. Ὁ νόμος καὶ αἱ προφητεῖαι ἀποτελοῦσι τὴν πρώτην ἀποκάλυψιν τοῦ θεοῦ θελήματος πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα. Δι' αὐτῶν διειρηθήσαν οἱ Ἰουδαῖοι εἰς τὴν πίστιν εἰς τὸν ἀληθινὸν Θεὸν καὶ παρεσκευάσθησαν διὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Μωσαϊκὴ θρησκεία ἐχρησίμευσε κατὰ θεῖαν πρόνοιαν ὡς σκιὰ καὶ προτύπωσις τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, « ὡς παιδαγωγὸς εἰς Χριστόν », κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Ἀπ. Παύλου (Γαλ. γ' 24, Κολ. β' 17). Ἡ ἱστορία τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, ὁ Μωσαϊκὸς Νόμος καὶ οἱ Προφῆται περιλαμβάνονται εἰς τὸ ἱερὸν βιβλίον τῶν Ἰουδαίων, εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ἡ ὁποία, ἐπειδὴ περιέχει τὴν πρώτην ἀποκάλυψιν τοῦ θεοῦ θελήματος πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα, εἶναι ἱερὸν βιβλίον καὶ ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν. Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη μαζί με τὴν Καινὴν Διαθήκην, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἀποτελοῦσι τὴν Ἀγίαν Γραφήν, τὴν γραπτὴν πηγὴν τῆς πίστεώς μας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΝ ΚΑΤΗΧΗΣΙΝ

5. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

Ἡ Ὀρθόδοξος Χριστιανικὴ Κατήχησις εἶναι ἡ συστηματικὴ διδασκαλία τῶν δογματικῶν ἀληθειῶν τῆς Ὀρθοδόξου Χριστιανικῆς Πίστεως καὶ τῶν ἐκ τῆς δογματικῆς διδασκαλίας ἐξαρτωμένων ἠθικῶν ἀληθειῶν.

Ἡ Χριστιανικὴ Θρησκεία διεδόθη εἰς τὸν κόσμον μόνον διὰ τοῦ κηρύγματος τοῦ θεοῦ λόγου καὶ διὰ τῆς κατηχήσεως. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἰδρύσεώς της, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν Πεντηκοστὴν, ἡ Ἐκκλησία ἐθεώρει ἀπαραίτητον ἔργον, ὅπως, πρὶν βαπτίσῃ τινά, κατηχῇ αὐτόν, διὰ νὰ γνωρίζῃ καλῶς τί πρέπει νὰ πιστεῦθῃ καὶ τί πρέπει νὰ πράττῃ, ὥστε νὰ καταστῇ ἄξιον μέλος τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ τοιαύτη διδασκαλία τῶν μελλόντων νὰ πιστεῦσωσι καὶ νὰ βαπτισθῶσιν ἐκαλεῖτο κατήχησις, οἱ δὲ οὕτω προπαρασκευαζόμενοι ὠνομάζοντο κατηχούμενοι.

Ἡ τοιαύτη κατηχητικὴ ἐργασία περιελάμβανε διάφορα στάδια εἰδικῆς διδασκαλίας δι' ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἐπρόκειτο νὰ προσέλθωσιν εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Κατὰ πρῶτον οὗτοι παρίστανται ὡς ἀπλοὶ ἄκροατοὶ τοῦ θεοῦ κηρύγματος κατὰ τὰς συναξεις τῶν πιστῶν (ἄ κ ρ ο ῶ μ ε ν ο ι). Ἀκολουθῶς ἐπετρέπετο νὰ συμπροσεύχωνται μετὰ τῶν ἄλλων πιστῶν καὶ μετὰ μακρὰν ἄσκησιν εἰς τὰ στάδια ταῦτα ἐβαπτίζοντο καὶ ἐδέχοντο διὰ τοῦ βαπτίσματος τὸ φῶς τῆς νέας πίστεως καὶ ἀνεγεννῶντο (φ ω τ ι ζ ὀ μ ε ν ο ι).

Ἄλλὰ τὸ ἔργον τῆς κατηχήσεως δὲν ἐτελείωνε μὲ τὸ βάπτισμα. Οἱ χριστιανοὶ καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα παρηκολούθουν κατηχητικὰ κηρύγματα, διὰ τῶν ὁποίων ἐνισχύοντο καὶ ἐτελειοποιοῦντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν. Οἱ Ἀπόστολοι, κατὰ τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, καὶ οἱ πρῶτοι κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου διαρκῶς ἐκήρυττον περὶ Χριστοῦ καὶ ἐδίδασκον ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ : « Πᾶσάν τε ἡμέραν ἐν τῷ ἱερῷ καὶ κατ' οἶκον οὐκ ἐπαύοντο διδά-

σκοντες καὶ εὐαγγελιζόμενοι τὸν Ἰησοῦν Χριστόν » (Πράξ. ε' 42).

Πάντοτε λοιπὸν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον ἡ Ἐκκλησία ἐκπληροῖ τὸ ἔργον τῆς κατηχήσεως, ὅπως καὶ τοὺς ἤδη χριστιανοὺς στερεώσῃ εἰς τὴν πίστιν καὶ πρὸς ἄλλους ἀνθρώπους μεταδώσῃ τὸ φῶς τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς μαθητάς του : « πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα κηρύξατε τὸ εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει » (Μάρκ. ις' 15).

Πρὸς τὴν τελειότεραν ἐκπλήρωσιν τοῦ κατηχητικοῦ ἔργου ἰδρύθησαν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ αἱ λεγόμεναι Κατηχητικαὶ Σχολαί, ἐκ τῶν ὁποίων περίφημος ἔγινεν ἡ ὑπὸ τοῦ Πανταίνου ἰδρυθεῖσα Κατηχητικὴ Σχολὴ Ἀλεξανδρείας (179 μ.Χ.). Αὕτη σὺν τῷ χρόνῳ ἐξειλίχθη εἰς σπουδαίαν Θεολογικὴν Σχολήν, ἀναδείξασα σοφοὺς διδασκάλους καὶ Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα, τὸν Ὠριγένη καὶ ἄλλους.

Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐδόθη μεγάλη σημασία εἰς τὸ κατηχητικὸν ἔργον πρὸς περιφρούρησιν τῆς νεολαίας καὶ πάντων τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τὰ ἀντιχριστιανικὰ καὶ ὑλιστικὰ ρεύματα τῆς συγχρόνου ἐποχῆς. Εἰς τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν, ὅπως καὶ εἰς τὰς ἄλλας Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας, λειτουργοῦσι πολυάριθμα Κατηχητικὰ σχολεῖα, τὰ ὁποῖα ἐργάζονται μὲ ὠρισμένον πρόγραμμα διὰ τὴν Χριστιανικὴν μόρφωσιν μαθητῶν, φοιτητῶν, ἐργατῶν καὶ ἐξῆς, συμπληροῦντα τοιοῦτοτρόπως τὴν ἐν τοῖς σχολείοις θρησκευτικὴν διδασκαλίαν. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐκπληροῖ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος ὁ « Ὄργανισμὸς τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος », ὁ ὁποῖος ἔχει παραρτήματα εἰς ὅλας τὰς Μητροπόλεις τοῦ Κράτους. Ἀλλὰ καὶ διάφοροι θρησκευτικαὶ ὀργανώσεις, καὶ μάλιστα ἡ σπουδαιότερα καὶ ἀκμαϊότερα ὄλων Ἀδελφότης τῶν θεολόγων τῆς Ζωῆς, ἐργάζονται δραστηρίως καὶ μετὰ ζήλου διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς ὅλας τὰς πόλεις τῆς χώρας. Ἡ κατήχησις δὲν περιορίζεται εἰς ὠριαίας διδασκαλίας θρησκευτικῶν μαθημάτων ἐντὸς τῶν ἱερῶν ναῶν, ἀλλ' εἰς πολλὰς ἐπαρχίας τὸ Κατηχητικὸν Σχολεῖον διαθέτει καὶ ἰδιόκτητον κτίριον, τὸ ὁποῖον χρησιμεύει καὶ ὡς κέντρον συγκεντρώσεων καὶ ψυχαγωγίας τῶν μαθητῶν κατὰ τὰς ἐξωσχολικὰς τῶν ὥρας. Εἰς αὐτὸ εὐρίσκει τις κατάλληλον ἀναγνωστήριον, αἰθούσας παιδιῶν, διαλέξεων καὶ

κινηματογράφων και τοιουτοτρόπως ζή οὔτος ἐντός περιβάλλοντος εὐχαρίστου και θρησκευτικοῦ.

Σήμερον ὑπάρχουσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἄνω τῶν 1500 κατωτέρων, μέσων και ἀνωτέρων Κατηχητικῶν σχολείων, εἰς τὰ ὁποῖα φοιτῶσιν ἄνω τῶν 350.000 μαθηταί. Διὰ τῆς τοιαύτης δράσεως τῶν Κατηχητικῶν σχολείων ἡ νεολαία και ὄλος ὁ πληθυσμὸς τρέπονται πρὸς βίον εὐσεβῆ και χριστιανοπρεπῆ, οὕτως ὥστε σὺν τῷ χρόνῳ νὰ ἐπικρατήσωσιν εἰς τὴν ζωὴν ὄλων αἱ ἀρχαὶ τοῦ Εὐαγγελίου και ἡ χώρα μας νὰ καταστῆ μία πραγματικῶς εὐσεβῆς Χριστιανικὴ χώρα.

6. ΠΗΓΑΙ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

Αἱ πηγαὶ τῆς Χριστιανικῆς πίστεως, κατὰ τὴν Ὁρθόδοξον διδασκαλίαν, εἶναι δύο, ἡ Ἁγία Γραφή και ἡ Ἱερὰ Παράδοσις. Ἐκ τῶν δύο τούτων πηγῶν ἀντλεῖ τὸ περιεχόμενον τῆς και ἡ Ὁρθόδοξος Κατήχησις. Ἡ Ἁγία Γραφή και ἡ Ἱερὰ Παράδοσις περιέχουσιν ἅπασαν τὴν θείαν Ἀποκάλυψιν, γραπτὴν και ἀγραφον, δηλαδὴ πᾶν ὅ,τι ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους διὰ θεοπνεύστων και ἁγίων ἀνδρῶν και διὰ τοῦ Υἱοῦ του και Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν και ἴδρυσιν τῆς βασιλείας Αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς.

Α') Ἁγία Γραφή. Ἁγία Γραφή καλοῦνται τὰ Ἱερὰ ἐκεῖνα βιβλία τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, τὰ ὁποῖα γραφέντα ὑπὸ ἁγίων ἀνδρῶν κατ' ἔμπνευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος περιέχουσι τὰς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, διὰ τῶν ὁποίων προπαρεσκευάσθη και κατόπιν ἐπραγματοποιήθη ἡ λύτρωσις τοῦ κόσμου διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ὡς και τὰς θείας ἐκεῖνας ἀληθείας, τὰς ὁποίας πᾶς χριστιανὸς ὀφείλει νὰ πιστεύῃ και νὰ ἐφαρμόζῃ εἰς τὴν ζωὴν του, ἐὰν θέλῃ νὰ σωθῆ. Ἡ Ἁγία Γραφή ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν Παλαιάν και ἀπὸ τὴν Καινὴν Διαθήκην.

Ἐκ τούτων ἡ Παλ. Διαθήκη, ἀποτελουμένη ἀπὸ 49 βιβλία, περιέχει τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐκδηλοῦνται ἡ πρόθεσις και αἱ ἐνεργεῖαι τοῦ Θεοῦ, ὅπως προπαρσκευάσθη διὰ τοῦ περιουσίου του λαοῦ τὸ ἔδαφος διὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Σωτήρος τοῦ κόσμου. Τὰ βιβλία τῆς Παλ. Διαθήκης ἐγράφησαν κατὰ δια-

φόρους εποχὰς εἰς τὴν Ἑβραϊκὴν γλῶσσαν πλὴν ἐλαχίστων, τὰ ὁποῖα ἐγράφησαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν. Ταῦτα εἶναι :

α) τὰ ἱστορικά, ἤτοι ἡ Πεντάτευχος τοῦ Μωϋσέως, ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ, τὸ βιβλίον τῶν Κριτῶν, τῆς Ρούθ, τὰ τέσσαρα βιβλία τῶν Βασιλειῶν, τὰ δύο τῶν Παραλειπομένων, τὰ δύο βιβλία τοῦ Ἑσδρα, τὸ τοῦ Νεεμίου, τῆς Ἑσθήρ, τοῦ Τωβίτ, τῆς Ἰουδῆθ καὶ τὰ τρία βιβλία τῶν Μακκαβαίων,

β) τὰ προφητικά, ἤτοι τὸ τοῦ Ἡσαίου, τοῦ Ἰερεμίου, τοῦ Ἰεζεκιήλ, τοῦ Δανιήλ, τὰ τῶν δώδεκα μικρῶν προφητῶν (Ὡσηέ, Ἰωήλ, Ἀμώς, Ὀβδιού, Ἰωνᾶς, Μιχαίας, Ναούμ, Ἀββακούμ, Σοφονίας, Ἀγγαῖος, Ζαχαρίας, Μαλαχίας), οἱ θρηνοὶ τοῦ Ἰερεμίου, ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰερεμίου καὶ ὁ Βαρούχ καὶ

γ) τὰ διδασκτικὰ, ἤτοι τὸ βιβλίον τοῦ Ἰώβ, οἱ Ψαλμοί, αἱ Παροιμίαι, ὁ Ἐκκλησιαστής, τὸ Ἄσμα Ἄσμάτων, ἡ Σοφία Σολομώντος καὶ ἡ Σοφία Σειράχ.

Ἡ Ἐκκλησία μας ὡς ἐπίσημον καὶ ἀνεγνωρισμένην μετάφρασιν τῆς ἑβραϊκῆς Παλ. Διαθήκης ἔχει τὴν Μετάφρασιν τῶν Ὁ', γενομένην, κατὰ τὴν παράδοσιν, ὑπὸ ἑβδομήκοντα δύο ἑρμηνευτῶν κατὰ τὸν β' αἰῶνα πρὸ Χριστοῦ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, χάριν τῶν ἐλληνίζοντων Ἰουδαίων τῆς Διασπορᾶς, ἤτοι χάριν τῶν ἐκτὸς τῆς Παλαιστίνης Ἰουδαίων. Εἰς τὴν Μετάφρασιν τῶν Ὁ' παραπέμπουσι καὶ οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἡ σχέσις τῆς Παλ. Διαθήκης πρὸς τὴν Καιν. Διαθήκην εἶναι, ὅτι ἐκείνη παρεσκεύασε ταύτην, διότι ἡ μὲν Παλ. Διαθήκη κάμνει λόγον περὶ τοῦ Μεσσίου καὶ τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ, ὅπως διὰ τοῦ Μεσσίου σώσῃ τὸν κόσμον καὶ ἰδρύσῃ τὴν βασιλείαν του ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ δὲ Καινὴ Διαθήκη ἀκριβῶς περιλαμβάνει τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Μεσσίου Ἰησοῦ καὶ τὴν πραγματοποίησιν δι' αὐτοῦ τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἧτις εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τὸ ὄργανον, δι' οὗ οὗτος συνεχίζει τὸ σωτήριόν του ἔργον.

Ἡ Κ. Διαθήκη ἀποτελεῖται ἀπὸ 27 βιβλία, περιέχοντα τὸν βίον καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ τῶν Ἀποστόλων. Ταῦτα εἶναι :

α) τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια (ἤτοι τὸ κατὰ Ματθαῖον, κατὰ Μᾶρκον, κατὰ Λουκᾶν καὶ κατὰ Ἰωάννην),

β) αἱ 14 ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀπ. Παύλου (ἤτοι ἡ πρὸς Ρω-

μαίους, αἱ δύο πρὸς Κορινθίους, ἢ πρὸς Γαλάτας, πρὸς Ἐφεσίους, πρὸς Φιλιππησίους, πρὸς Κολασσαεῖς, αἱ δύο πρὸς Θεσσαλονικεῖς, αἱ δύο πρὸς Τιμόθεον, ἢ πρὸς Τίτον, πρὸς Φιλήμονα, πρὸς Ἑβραῖους), αἱ 7 καθολικαὶ ἐπιστολαί, ὀνομαζόμεναι οὕτω, διότι ἀπηυθύνοντο πρὸς ὅλους τοὺς ἀνὰ τὸν κόσμον χριστιανούς (ἦτοι ἡ τοῦ Ἰακώβου, αἱ δύο τοῦ Πέτρου, αἱ τρεῖς τοῦ Ἰωάννου καὶ ἡ τοῦ Ἰούδα) καὶ

γ) ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου, τὸ μόνον προφητικὸν βιβλίον τῆς Κ. Διαθήκης, περιέχον τὰ περὶ τοῦ τέλους τοῦ κόσμου.

Ἡ Κ. Διαθήκη λέγεται συνήθως Ἱερὸν Εὐαγγέλιον, διότι περιέχει τὴν εὐχάριστον εἰδησιν τῆς σωτηρίας τῆς ἀμαρτωλῆς ἀνθρωπότητος δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος πρὸς σωτηρίαν μας καὶ ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸν ἄνθρωπον κατῆλθεν ἐξ οὐρανοῦ, ἐγένετο ἄνθρωπος, ἐζησεν, ἐδίδαξε καὶ τελευταῖον ἔπαθε καὶ ἀνεστήθη.

Ἡ Ἁγία Γραφή, κατὰ τὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ κατὰ τὴν ὁμολογίαν πολλῶν ἐκ τῶν συγγραφέων της, εἶναι βιβλίον θεόπνευστον, δηλαδὴ ἐγράφη ὑπὸ τῶν διαφόρων συγγραφέων της ὑπὸ τὴν ἐμπνευσιν καὶ τὴν καθοδήγησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος: « Πᾶσα γραφή θεόπνευστος » λέγεται ἐν τῇ πρὸς Τιμ. δευτέρᾳ ἐπιστολῇ (γ' 16), ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Ἄπ. Πέτρος λέγει: « Οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἠνέχθη ποτὲ προφητεία, ἀλλ' ὑπὸ Πνεύματος Ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν ἅγιοι Θεοῦ ἄνθρωποι » (2 Πέτρ. α' 21). Οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς αὐτῆς δὲν γράφουσιν ἰδέας ἰδικὰς των, ἀλλὰ μόνον ὅσα ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτοὺς ὁ Θεός, διότι οἱ ἴδιοι, ὄντες κατὰ τὸ πλεῖστον ἀγράμματοι γεωργοὶ ἢ ποιμένες ἢ ἀλιεῖς, δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ γράψωσι τόσον ὑψηλὰς ἀληθείας, ὅποιας περιέχει ἡ Ἁγία Γραφή. Αὕτη λοιπὸν, ἂν καὶ ἐγράφη ἀπὸ ἀνθρώπους, δὲν εἶναι ἀνθρώπινον βιβλίον, ἀλλὰ θεόπνευστον καὶ ἱερὸν βιβλίον. Ἡ θεόπνευστία τῆς Ἁγίας Γραφῆς καταφαίνεται ἐκ τῶν ἑξῆς:

α) Αὕτη περιέχει ὑψηλὰς καὶ καθαρωτάτας ἀληθείας περὶ τοῦ Θεοῦ, περὶ τοῦ ἀνθρώπου, περὶ τῆς παρουσίας καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς, ὅποιας ἦτο δυνατόν, ὡς εἴπομεν, νὰ διατυπώσωσιν ἄνθρωποι ἀγράμματοι, ὅπως ἦσαν οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν,

β) Αἱ ἀλήθειαι αὗται τῆς Ἁγίας Γραφῆς, παρὰ τὰς ποικίλας

αντιδράσεις και διώξεις, παρά την δυσκολίαν τῆς ἐφαρμογῆς των, διότι ἐπιβάλλουσι θυσίας και μόχθους εἰς τὸν ἐπιθυμοῦντα νὰ ἐφαρμόζη αὐτὰς εἰς τὴν ζωὴν του, ἐν τούτοις διεδόθησαν εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς γῆς. Διεδόθησαν δὲ αὐταὶ εἰς τὸν κόσμον οὐχὶ διὰ τῆς βίας και τῆς δυνάμεως οὔτε παρὰ σοφῶν και ἰσχυρῶν, ἀλλὰ μόνον διὰ τοῦ κηρύγματος αὐτῶν παρ' ἀνθρώπων ἀσήμεων και ταπεινῶν (πρβλ. 1 Κορ. α' 27),

γ) Αἱ θεῖαι αὐταὶ ἀλήθειαι ἡμέρωσαν ἀναμφισβητήτως τὰ ἦθη τῶν ἀνθρώπων, προήγαγον τὸν πολιτισμὸν ὅπουδῆποτε διεδόθησαν και εἰσήγαγον αὐτὸν και εἰς χώρας ἀπολιτίστους και γενικῶς ἐξύψωσαν τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα και τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν. Κατὰ τὴν ὁμολογίαν ἀκόμη και μὴ χριστιανῶν διανοουμένων οὐδεμία ἀνθρωπίνη διδασκαλία ἠδυνήθη ἢ θὰ δυνηθῆ ποτὲ νὰ ὑπερβῆ κατὰ τὴν τελειότητα τὰς Χριστιανικὰς ἀληθείας. Αἱ ἀλήθειαι τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἶναι δύνამεις και φάρος, ὁ ὅποιος θὰ φωτίζει πάντοτε τὸν δρόμον τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸ πέλαγος τοῦ βίου, διὰ νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν τελειότητα και εἰς τὴν εὐτυχίαν και ὡς ἄτομα και ὡς κοινωνία. Αἱ ἀλήθειαι αὐταὶ εἶναι ἀπαραίτητοι διὰ τὴν λύτρωσιν και τὴν τελειοποίησιν παντὸς ἀνθρώπου, εἰς οἰανδῆποτε ἡλικίαν ἢ φυλὴν ἢ πολιτισμὸν ἢ ἐποχὴν και ἂν ἀνήκη οὗτος. Διὰ τοῦτο ἡ Ἁγία Γραφή ἔχει μεταφρασθῆ εἰς ἄνω τῶν χιλίων γλώσσας και διαλέκτους τῶν λαῶν τῆς γῆς, διανέμεται σχεδὸν δωρεάν ὑπὸ τῶν λεγομένων Βιβλικῶν ἑταιρειῶν και ἐκδίδεται εἰς ἑκατομμύρια ἀντίτυπα κατ' ἔτος, ὥστε νὰ μὴ στερῆται οὐδεὶς τῶν ὠφελειῶν ἐκ τῆς μελέτης τῆς Ἁγίας Γραφῆς και

δ) Ἡ Ἁγία Γραφή, τέλος, εἶναι θεόπνευστος, διότι πᾶσαι αἱ ἐν αὐτῇ περιεχόμεναι προφητεῖαι περὶ τοῦ Κυρίου και περὶ τῆς Ἐκκλησίας του ἐξεπληρώθησαν, τοῦτο δὲ βεβαίως δὲν θὰ ἐγένετο, ἐὰν οἱ συγγραφεῖς των δὲν ἐφωτίζοντο ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διὰ νὰ προῖδωσι και νὰ προείπωσι τὰ μέλλοντα.

Δι' ὅλους τοὺς λόγους τούτους δεχόμεθα, ὅτι ἡ Ἁγία Γραφή εἶναι θεόπνευστον βιβλίον και ὅτι αἱ ἀλήθειαι τῆς εἶναι θεῖαι και αἰώνιοι, οὕτως ὥστε ἡ ἀνθρωπότης αἰωνίως θὰ μελετᾷ και θὰ ἐμβαθύνῃ εἰς αὐτάς, διὰ νὰ ἀντλή δύναμιν και θεῖαν ζωὴν, πραγματοποιοῦσα βαθμιαίως τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἥτοι μίαν κοινωνίαν ἁγίων και δικαίων ἀνθρώπων.

Β') **Ἱερὰ Παράδοσις.** Αὕτη εἶναι ἡ δευτέρα πηγή τῆς πίστεώς μας, ἴση κατὰ τὸ κύρος καὶ τὴν σπουδαιότητα πρὸς τὴν Ἀγίαν Γραφήν. Ἡ Ἱερὰ Παράδοσις συμπληρώνει καὶ διασαφηνίζει τὴν Ἀγίαν Γραφήν καὶ περιέχει ἀληθείας, αἱ ὁποῖαι δὲν περιέχονται μὲν ἢ ἀμυδρῶς μόνον ἐκφέρονται ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ, ἀλλ' εἶναι πάντοτε σύμφωνοι πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς. Οὔτε ὅλοι οἱ λόγοι τοῦ Σωτῆρος (Ἰωάν. κ' 30, κα' 25) οὔτε ὅλη ἡ διδασκαλία τῶν Ἀποστόλων ἐκτίθενται ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ, ἀλλὰ πλείστα μετεδίδοντο καὶ περιεσώθησαν διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀπ. Παῦλος γράφει πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς : « ἀδελφοί, στήκετε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις, ὡς ἐδιδάχθητε εἴτε διὰ λόγου εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν » (2 Θεσσ. β' 15). Κατ' ἀρχὰς αἱ ἀλήθειαι τοῦ Χριστιανισμοῦ διεδίδοντο ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων προφορικῶς διὰ τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς κατηχήσεως, κατόπιν δέ, ἀφ' οὗ διεδόθη ἡ νέα θρησκεία εἰς πολλὰ μέρη, ἐγράφησαν τὰ βιβλία τῆς Κ. Διαθήκης μεταξύ 50 — 90 μ.Χ. Ἡ συλλογὴ δὲ τῶν διαφόρων βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης εἰς ἓν βιβλίον, ἤτοι ὁ σχηματισμὸς τοῦ Κανόνος (= συλλογῆ) τῆς Κ. Διαθήκης, ἐγινε πολὺ βραδύτερον, περὶ τὰ τέλη τοῦ δευτέρου αἰῶνος. Καθ' ὅλα τὰ ἔτη τὰ προηγηθέντα τῆς συγγραφῆς τῶν βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης ἡ Ἐκκλησία ἐστηρίζετο εἰς τὴν προφορικὴν διδασκαλίαν τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν συνεργατῶν αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν συγγραφὴν αὐτῶν ἡ Ἐκκλησία ἐν τῷ ἔργῳ καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς δὲν ἐστηρίζετο μόνον εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν — τὴν γραπτὴν δηλαδὴ παράδοσιν — ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν προφορικὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν, διότι, ὡς εἴπομεν, αὕτη συμπληρώνει καὶ ἐρμηνεύει τὴν Ἀγ. Γραφήν. Διὰ τοῦτο δεχόμεθα, ὅτι ἡ Ἀγ. Γραφή καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις εἶναι ἰσόκυροι καὶ ἴσης σπουδαιότητος πηγαὶ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας. Τὰ δόγματα καὶ τὰ διδάγματα τῆς, λέγει ὁ Μ. Βασίλειος, παρέλαβε καὶ ἔχει ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Γραφήν καὶ ἀπὸ τὴν Ἀποστολικὴν Παράδοσιν : « Τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένων δογμάτων καὶ κηρυγμάτων τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐγγράφου διδασκαλίας ἔχομεν, τὰ δὲ ἐκ τῆς τῶν Ἀποστόλων Παραδόσεως διαδοθέντα ἡμῖν ἐν μυστηρίῳ παρεδεξάμεθα, ἅπερ ἀμφοτέρα τὴν αὐτὴν ἰσχὺν ἔχει πρὸς εὐσέβειαν » (Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος 27,2). Ἡ Ἐκκλησία λόγου χάριν δὲν ἐστηρίχθη μόνον εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἱερὰν Πα-

ράδοσιν, ὅταν ἄλλα μὲν βιβλία εἰσήγαγεν εἰς τὸν Κανόνα τῆς Κ. Διαθήκης, ἄλλα δὲ ἀπέρριψεν ὡς νόθα. Εἰς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν ὁμοίως διετηρήθησαν πολλοὶ τύποι τῆς θείας λατρείας καὶ τῆς τελεσεως τῶν ἱερῶν Μυστηρίων, οὐσιώδεις διὰ τὸ κῦρος αὐτῶν.

Ἐκ τῶν Ἐκκλησιῶν, ὡς θὰ ἴδωμεν εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τῶν διαφορῶν αὐτῶν, ἡ ἡμετέρα Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ ἡ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν ἀποδέχονται τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν ὡς πηγὴν τῆς θρησκείας μας ἴσῃν πρὸς τὴν Ἁγ. Γραφήν, ἐν ᾧ αἱ Προτεσταντικαὶ Ἐκκλησίαι ἀπορρίπτουσι τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν ἐντελῶς καὶ δέχονται τὴν Ἁγίαν Γραφήν μόνον ὡς πηγὴν τῆς πίστεως των. Ἡ Ἱερὰ Παράδοσις τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας διετηρήθη ἀναλλοίωτος εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τὰς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμεικῶν καὶ Τοπικῶν Συνόδων καὶ εἰς τινὰς Ὁμολογίας τῆς πίστεως. Διὰ τοῦτο παραλλήλως πρὸς τὴν Ἁγίαν Γραφήν ὡς ἄμεσος πηγὴ τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως καὶ τῆς Ὁρθοδόξου Κατηχήσεως χρησιμεύουσι καὶ τὰ γραπτὰ ἐκεῖνα μνημεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα κατεγράφη καὶ διευτυπώθη ἡ Ἱερὰ Παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας. Τοιαῦτα δὲ εἶναι τὰ ἀκόλουθα :

α) Τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως ἢ τὸ τῆς Νικαίας Κων πόλεως, τὸ συνταχθὲν ὑπὸ τῆς πρώτης ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμεικῆς Συνόδου (325 μ.Χ.) καὶ συμπληρωθὲν ὑπὸ τῆς ἐν Κων/πόλει δευτέρας Οἰκουμεικῆς Συνόδου (381 μ.Χ.) κατὰ τοὺς ἀγῶνας τῆς Ἐκκλησίας ἐναντίον τῶν Ἀρειανῶν καὶ τῶν Πνευματομάχων. Τὸ σύμβολον τοῦτο εἶναι τὸ ἐπίσημον Σύμβολον τῆς Πίστεως διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Πλὴν τούτων ὑπάρχουσι καὶ δύο ἄλλα, τὸ Ἀποστολικὸν καὶ τὸ Ἀθανασιανόν, τὰ ὁποῖα ἐπίσης εἶναι σπουδαῖα, ἀλλ' ἔνεκα τῶν γενομένων εἰς αὐτὰ προσθηκῶν ὑπὸ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἡμετέρα δὲν ἀποδέχεται αὐτὰ: Τὸ Ἀποστολικὸν Σύμβολον ἀποδίδεται κατὰ τινὰ ἀβάσιμον παράδοσιν εἰς τοὺς δώδεκα Ἀποστόλους, τὸ δὲ Ἀθανασιανόν, φέρει μὲν τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἀλλ' οὐδεὶς σήμερον δέχεται αὐτὸ ὡς ἔργον τοῦ μεγάλου τούτου Πατρός,

β) Αἱ ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμεικῶν Συνόδων καὶ ἐκείνων ἐκ τῶν Τοπικῶν Συνόδων, τῶν ὁποίων τὰς ἀποφάσεις ἐπεκύρωσαν μεταγενέστεραι Οἰκουμεικαὶ Σύνοδοι καὶ

γ) Τὰ συγγράμματα τῶν ἱερῶν Πατέρων

τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν εἰς αὐτὰ διατυποῦται ὁμόφρονος γνώμη περὶ ζητημάτων τῆς πίστεως.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ὡς δευτερεύουσαι πηγαὶ τῆς Ὁρθοδόξου Κατηχήσεως δύναται νὰ χρησιμεύσωσι καὶ αἱ κατὰ διαφόρους ἔποχάς καὶ κατὰ τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς συζητήσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τῶν Διαμαρτυρομένων καὶ τῶν Δυτικῶν γενόμεναι ἐκθέσεις ἢ ὁμολογίαι πίστεως ὡς καὶ αἱ ἀποφάσεις Τοπικῶν Συνόδων. Τοιαῦται εἶναι :

α) Ἡ Ὁμολογία Πέτρου τοῦ Μογίλα, Μητροπολίτου Κιέβου, ἡ ὁποία ἀνεγνωρίσθη καὶ ἐπεκυρώθη ἀπὸ τοὺς τέσσαρας Πατριάρχας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (1643 μ.Χ.),

β) Τὰ Πρακτικὰ τῆς ἐν Κων/πόλει συνελθούσης Συνόδου κατὰ τὸ 1638, ἐν Ἰασιῶ κατὰ τὸ 1642 καὶ τῆς ἐν Ἱερουσαλὴμ κατὰ τὸ 1672.

γ) Ἡ Ὁμολογία Δοσιθέου, ἐπισκόπου Ἱεροσολύμων, καὶ ἡ ὁμολογία τοῦ Μητροφάνους Κριτοπούλου, Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, ἡ ὁποία ἐγράφη κατὰ τὴν διαμονὴν του ἐν Ἐμστάλδῃ τῆς Γερμανίας πρὸς ἀπόκρουσιν ἰδίᾳ τῶν καινοτομιῶν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ

δ) Αἱ ἀπαντήσεις Ἱερεμίου τοῦ Β', Πατριάρχου Κων/πόλεως, πρὸς τοὺς θεολόγους τῆς Τυβίγγης, οἱ ὁποῖοι ἐπέδωκον τὴν συνεννόησιν καὶ προσέγγισιν μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

7. ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ, ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

Ὁρθόδοξος Ἱερά Κατήχησις λέγεται ἡ συστηματικὴ ἐκθεσις τῶν ἀληθειῶν, τὰς ὁποίας πᾶς Ὁρθόδοξος χριστιανὸς ὀφείλει νὰ πιστεύῃ καὶ νὰ ἐφαρμόζῃ εἰς τὴν ζωὴν του. Αὕτη συνήθως διαιρεῖται εἰς δύο κύρια μέρη, εἰς τὸ δογματικὸν καὶ εἰς τὸ ἠθικόν. Καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον μέρος ἐκτίθενται τὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας, ἦτοι αἱ ἀλήθειαι ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος παραδέχεται καὶ οἰκειοῦται διὰ τῆς πίστεως μόνον, διότι ὑπερβαίνουσι τὰς διανοητικὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἔγιναν γνωστὰ εἰς αὐτὸν διὰ τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως. Εἰς τὸ δεύτερον μέρος ἐκτίθενται αἱ ἠθικαὶ

ἀλήθειαι, αἱ περιλαμβανόμεναι ἐν τῷ Δεκαλόγῳ καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Κυρίου καὶ αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ ἐφαρμόζονται ὑπὸ τῶν χριστιανῶν εἰς τὸν πρακτικὸν τῶν βίον. Διὰ τῆς συστηματικῆς ἐκθέσεως τῶν ἀνωτέρω ἀληθειῶν δημιουργοῦνται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ σταθεραὶ πεποιθήσεις, αἱ ὁποῖαι κινοῦσιν αὐτὸν πρὸς Χριστιανικὴν δρᾶσιν καὶ στερεώνουσι καὶ συγκρατοῦσι τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν του. Αἱ θεῖαι αὗται ἀλήθειαι ἐπὶ αἰῶνα ἤδη ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Κυρίου ἐφώτισαν τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀπηλευθέρωσαν αὐτοὺς ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν, ἀπὸ τὴν πλάνην καὶ τὸ σκότος: «Γνώσθε τὴν ἀλήθειαν», εἶπεν ὁ Κύριος, «καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς» (Ἰωάν. η' 32). Ὅταν ὁ μαθητὴς συνειδητοποιήσῃ τὰς ἀληθείας ταύτας τῆς πίστεώς του, τότε θὰ προσκολληθῆ εἰς τὸν Χριστὸν καὶ δὲν θὰ ἀποχωρισθῆ ποτὲ ἀπὸ Αὐτόν, ἀλλὰ θὰ λέγῃ ὅπως οἱ Ἀπόστολοι, «Κύριε, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα; ρήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις» (Ἰωάν. 5' 68), καὶ θὰ αἰσθανθῆ τὸ ἀνυπέβλητον μεγαλεῖον καὶ τὴν ἀφαστον τελειότητά της. Τοιοῦτον ὑψηλὸν σκοπὸν ἔχει τὸ μάθημα τῆς Ἱερᾶς Κατηχίσεως. Προφανῆς ἐπομένως εἶναι ἡ μεγίστη χρησιμότης καὶ σπουδαιότης τοῦ μαθήματος τούτου.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ
Δ Ο Γ Μ Α Τ Ι Κ Η

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

ΠΕΡΙ ΘΕΟΥ

8. Η ΠΙΣΤΙΣ ΩΣ ΜΕΣΟΝ ΤΗΣ ΓΝΩΣΣΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ
ΕΞ ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΩΣ ΑΛΗΘΕΙΑΣ

Ἄρθρον α΄ τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως: Πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν, Πατέρα, Παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων.

Ἡ πρώτη καὶ θεμελιώδης ἀλήθεια τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι ἡ πίστις εἰς ἕνα Θεόν. Αὐτὴν τὴν πίστιν εἰς ἕνα Θεόν, Πατέρα ὅλων τῶν ἀνθρώπων, παντοδύναμον καὶ δημιουργὸν τοῦ σύμπαντος κόσμου ἐκφράζομεν καὶ ὁμολογοῦμεν μὲ τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως. Ἡ πίστις αὕτη εἰς ἕνα Θεὸν εἶναι βασικὸν ζήτημα διὰ τὸν ἄνθρωπον, διότι συμφώνως πρὸς ταύτην τὴν πίστιν κανονίζει τὴν συμπεριφορὰν του καὶ τὴν στάσιν του ἔναντι τῶν προβλημάτων τοῦ βίου. Κατὰ τὸν Θεόν, τὸν ὁποῖον ἔχει τίς καὶ λατρεύει, κανονίζει τὴν ζωὴν του. Ἄλλ' ἐν ᾧ ὁ Θεὸς εἶναι τὸ πᾶν διὰ τὴν ζωὴν μας, ἡ γνώσις μας περὶ αὐτοῦ εἶναι δυσκολωτάτη. Ἐκεῖνος εἶναι τὸ ἄπειρον καὶ παντέλειον Ὅν καὶ ἡμεῖς εἰμεθα πεπερασμένα καὶ ἀτελῆ ὄντα, διὰ τοῦτο δὲ διὰ τῶν ἀσθενῶν μας διανοητικῶν δυνάμεων εἶναι δυσκολώτατον νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν γνώσιν τοῦ Θεοῦ¹.

Συνήθως διακρίνομεν δύο τρόπους γνώσεως τοῦ Θεοῦ καὶ ὅλων τῶν ἀποκεκελυμμένων διὰ τοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀληθειῶν. Οἱ δύο οὗτοι τρόποι εἶναι ἡ φ υ σ ι κ ῆ καὶ ἡ ὑ π ε ρ φ υ σ ι κ ῆ γ ν ῶ σ ι ς τοῦ Θεοῦ. Ἡ γνώσις τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποῖαν προσπα-

1. Κατὰ τὸν ἱερὸν Δαμασκηνόν: « ἄπειρον τὸ θεῖον καὶ ἀκατάληπτον, καὶ τοῦτο μόνον αὐτοῦ καταληπτόν, ἡ ἀπειρία καὶ ἀκαταληψία » (Ἐκθ. Ὁρθ. Πίστεως 1, 4).

θοῦμεν νὰ ἀποκτήσωμεν διὰ τῶν λογικῶν ἀποδείξεων περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ, περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ λόγος εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον, λέγεται φυσικὴ γνῶσις. Τελειότεραν ὅμως γνῶσιν τοῦ Θεοῦ ἀποκτῶμεν διὰ τῆς βαθείας πίστεως καὶ διὰ τοῦ φωτισμοῦ τῆς διανοίας μας ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ταύτην ὀνομάζομεν ὑπερφυσικὴν γνῶσιν, διότι ἀποκτῶμεν ταύτην δι' ὑπερφυσικοῦ τρόπου, ἢτοι διὰ τῆς βοήθειας τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἤμπορεῖ νὰ ἐμβαθύνῃ μόνον εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν θείων καὶ ἀποκεκαλυμμένων ἀληθειῶν καὶ νὰ διατυπώσῃ ταύτας κατὰ τὰς ἐκάστοτε ἐπιστημονικὰς μεθόδους, ἀλλὰ τὸ κύριον μέσον, μὲ τὸ ὁποῖον οἰκειοποιούμεθα αὐτάς, εἶναι ἡ πίστις καὶ ὁ ἄνωθεν φωτισμὸς τῆς διανοίας μας. Τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν Θεὸν γνωρίζει μόνον τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ τοῦτο ἀπεκάλυψεν εἰς ἡμᾶς καὶ ἐφώτισεν, ἵνα γνωρίσωμεν τὸν Θεὸν καὶ ὅσα ὁ Θεὸς ἔκαμεν ὑπὲρ ἡμῶν διὰ τοῦ Χριστοῦ: « Ἡμῖν ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος Αὐτοῦ τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ...τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεις οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν » (1 Κορ. β' 10 – 12).

Ἄλλὰ καὶ ὅταν φωτιζόμενοι ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὸν Θεὸν καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ, πάλιν ἡ γνῶσις αὕτη, ὅπως λέγει ὁ Ἄπ. Παῦλος, εἶναι ἀτελής ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, τῆς ὁποίας θὰ ἀξιοθῶμεν εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν, ὅτε θὰ βλέπωμεν τὸν Πλάστην καὶ Πατέρα μας « πρόσωπον πρὸς πρόσωπον » (1 Κορ. 13' 12), ἐν ᾧ ὑπὸ τὰς παρούσας συνθήκας τῆς πεπερασμένης καὶ ἐφημέρου ὑπάρξεώς μας ἐπικοινωνοῦμεν μετὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς πίστεως, οὐχὶ δὲ διὰ τινος αἰσθητοῦ τρόπου: « διὰ πίστεως περιπατοῦμεν, οὐ δι' εἶδους » (2 Κορ. ε' 7).

9. ΑΠΟΔΕΙΞΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Εἰς τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ Συμβόλου ἀναφέρομεν, ὅτι πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεόν, ὁ ὁποῖος εἶναι παντοδύναμος καὶ δημιουργὸς τοῦ κόσμου. Ἡ ἀποδοχὴ λοιπὸν τῆς ὑπάρξεως ἑνὸς Θεοῦ στηρίζεται κυρίως εἰς τὴν πίστιν· ἐν τούτοις συνήθως προβαλλονται καὶ αἱ ἀκόλουθοι ἀποδείξεις, αἱ ὁποῖαι μόνον ὡς ἐνδείξεις μάλ-

λον περί τῆς ὑπάρξεως Θεοῦ δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν. Διὰ τῶν ἀποδείξεων τούτων ἐνισχύεται ἡ πίστις εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἀνασκευάζονται τὰ ἀντίθετα ἐπιχειρήματα τῆς ἀθείας καὶ ἀπιστίας.

α) Κοσμολογικὴ ἀπόδειξις. Εἶναι λογικὸν ἀξίωμα καὶ νόμος φυσικός, ὅτι πάντα τὰ ὄντα καὶ φαινόμενα ὀφείλονται εἰς κάποιαν αἰτίαν καὶ ὅτι μόνον του καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν γίνεται, διότι αὐτόματος ζωὴ καὶ γένεσις δὲν ὑπάρχει. Κατὰ ταῦτα καὶ τὸ θαυμάσιον καὶ ἄπειρον αὐτὸ σύμπαν δὲν ἐδημιουργήθη μόνον του ἢ ἐκ τύχης, ἀλλ' ὑπὸ ἐνὸς σοφοῦ καὶ παντοδυνάμου Δημιουργοῦ. Ἡ ὕπαρξις τοῦ κόσμου προϋποθέτει ἀναγκαίως τὴν ὕπαρξιν ἐνὸς Δημιουργοῦ. Ἡ θεὰ τοῦ περιβάλλοντος ἡμᾶς ἀπεράντου κόσμου ἀνυψώνει ἡμᾶς πρὸς τὸν Δημιουργόν του καὶ γεννᾷ ἐντὸς ἡμῶν τὴν πρὸς Αὐτὸν πίστιν : « Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δὲ τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα », διακηρύττει ὁ ψαλμωδὸς (18,1). Ὁμοίως καὶ ὁ Ἀπ. Παῦλος λέγει « τὰ ἀόρατα αὐτοῦ (τοῦ Θεοῦ) ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε αἰδίδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεότης » (Ρωμ. α' 20). Εἰς δὲ μέγας φιλόσοφος τῶν νεωτέρων χρόνων, ὁ Κάντ, ἔλεγεν « ὁ ἀστερόεις οὐρανὸς ὑπεράνω ἡμῶν καὶ ὁ ἐμφυτος ἠθικὸς νόμος, ἰδοὺ δύο πράγματα, τὰ ὁποῖα γεμίζουσι πάντοτε τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ βαθύτατον σεβασμὸν καὶ ἐκπληξιν ». Ἡ εἰς τὴν ὕπαρξιν τοῦ κόσμου στηριζομένη ἀπόδειξις αὕτη περὶ Θεοῦ ὀνομάζεται κοσμολογικὴ ἀπόδειξις.

β) Τελεολογικὴ ἀπόδειξις. Οἱ ἀναλλοίωτοι νόμοι τῆς φύσεως, αἱ καλλοναὶ τῆς καὶ ἡ ἐν αὐτῇ ἐπικρατοῦσα ἄρμονία καὶ τάξις καὶ σκοπιμότης προκαλοῦσι πάντοτε τὴν κατάπληξιν καὶ τὸν θαυμασμόν μας. Ἐκθαμβὸς ἐμπρὸς εἰς τὰ κάλλη καὶ τὰ μεγαλεῖα τῆς φύσεως ἀναφωνεῖ ὁ ψαλμωδὸς « Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας » (Ψαλμ. 103,24). Ἄλλ' οἱ ἀσάλευτοι νόμοι τῆς φύσεως καὶ ἡ ἄρμονία, ἡ τάξις καὶ ἡ σκοπιμότης αὐτῆς προϋποθέτουσιν, ὅτι εἰς νοῦς πάνσοφος ἐδημιούργησε πάντα ταῦτα. Κάθε τι εἰς τὴν φύσιν ἔχει τὸν σκοπὸν του, τὸν ὁποῖον ἡμεῖς πολλάκις δὲν γνωρίζομεν. Οὐδὲν μάταιον καὶ ἄσκοπον ὑπάρχει ἐν τῇ φύσει καὶ πάντα λειτουργοῦσιν ἐν ἄρμονίᾳ καὶ τάξει. Ἄλλ' εἶναι δυνατὸν νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι ἡ τάξις αὕτη καὶ ἄρμονία καὶ σκοπιμότης προῆλθον μόναι των καὶ ἐκ τύχης ; Εἰς ἀρχαῖος φιλόσοφος

έγει, ὅτι εἶναι εὐκολώτερον νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι, ἐὰν ρίψωμεν μερικά γράμματα τῆς ἀλφαβήτου κατὰ τύχην ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, θὰ προκύψωσι τὰ « Χρονικά τοῦ Αἰνείου », παρὰ νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ θαυμάσιος αὐτὸς κόσμος ἐδημιουργήθη διὰ τῆς τυχαίας συν-οχῆς τῶν ἀτόμων τῆς ὕλης. Εἶναι κατὰ ταῦτα πολὺ ἰσχυρὰ καὶ πειστικὴ ἢ περὶ Θεοῦ τελεολογικὴ αὕτη ἀπόδειξις (τέλος = σκοπός), τὴν ὁποίαν ἐξάγομεν ἀπὸ τὴν σκοπιμότητα καὶ τὴν τάξιν ἐν τῷ σύμ-παντι.

γ) Ἠθικὴ ἀπόδειξις. Ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχει εἰς πανίσχυ-ρος ἠθικὸς νόμος συνήθως χαρακτηριζόμενος ὡς συνειδησις, ὁ ὁποῖος παρακινεῖ αὐτὸν νὰ πράττῃ πάντοτε τὸ καλὸν καὶ νὰ ἀποφεύγῃ τὸ κακόν. Ὁ ἠθικὸς αὐτὸς νόμος εἶναι αὐστηρὸς καὶ ἰσχυρὸς, ὥστε διατάσσει ἡμᾶς νὰ πράττωμεν τὸ καλὸν μὲ πᾶσαν θυσίαν, μᾶς ἐ-λέγχει δὲ δριμέως, ἐὰν πράξωμέν τι κακόν (τύψεις τῆς συνειδή-σεως). Αἱ τύψεις δὲ αὗται τῆς συνειδήσεως κάμνουσι τὸν ἄνθρωπον νὰ ὑποφέρει, ὅπως πονεῖ καὶ ὑποφέρει, ὅταν πάθῃ καμίαν μεγά-λην συμφορὰν. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι, ὅπως τιμωρεῖται ὁ ἄνθρωπος, ὅταν παραβαίνει τοὺς φυσικοὺς νόμους, τοιοῦτοτρόπως τιμωρεῖται καὶ ὑποφέρει ἀπὸ τὰς τύψεις τῆς συνειδήσεως, ὅταν περιφρονῇ τὸν ἠθικὸν νόμον καὶ παραβαίνει τὸ ἅγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ. Πλὴν τῆς φυσικῆς τάξεως ὑπάρχει ἐν τῇ ζωῇ καὶ ἠθικὴ τάξις. Ἄλλ' ἢ ἠθικὴ τάξις καὶ αὐτὸς ὁ κοινὸς νοῦς ἀπαιτοῦσιν, ἵνα οἱ μὲν καλοὶ καὶ δί-καιοι ζῶσιν εὐτυχεῖς, οἱ δὲ κακοὶ ὑποφέρουσιν ἐν τῇ ζωῇ των. Ἄλλ' εἰς τὸν βίον βλέπομεν, ὅτι συμβαίνει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ ἀντίθε-τον, ἤτοι οἱ δίκαιοι καὶ οἱ ἅγιοι πολλάκις ὑποφέρουσι καὶ διώκον-ται, οἱ δὲ ἄδικοι καὶ φαῦλοι εὐδοκιμοῦσι καὶ ἀπολαμβάνουσιν ὅλα τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς. Τοῦτο εἶναι ἐντελῶς ἄδικον· διὰ τοῦτο ἀναγκαίως πρέπει νὰ ἐπέλθῃ ἀνταπόδοσις καὶ ἀποκατάστασις τοῦ δικαίου εἰς ἄλλην τινὰ ζωὴν. Δὲν πρέπει οὔτε ὁ δίκαιος νὰ μὲνῃ ἄνευ ἀμοιβῆς τῆς ἀρετῆς του, οὔτε ὁ ἐγκληματίας ἄνευ τιμωρίας τοῦ ἐγκλήματός του. Διὰ νὰ συμβῇ ὁμως τοῦτο, πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὑπάρχει εἰς πανάγαθος, παντοδύναμος καὶ παντογνώστης Θεός, ὁ ὁποῖος, γνωρίζων ἀκριβῶς ὅλα, ἀκόμη καὶ τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, θὰ ἀνταποδώσῃ εἰς ἕκαστον κατὰ τὰ ἔργα του. Τοιοῦτοτρόπως ἀπὸ τὸν αὐστηρὸν καὶ ἔμφυτον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἠθικὸν νόμον ἀναγκαζό-μεθα, ὅπως δεχθῶμεν τὴν ὑπαρξίν ἑνὸς δικαίου καὶ παντοδυνάμου

καὶ παντογνώστου Θεοῦ, φρουροῦ τῆς ἠθικῆς τάξεως καὶ κριτοῦ τῶν πάντων κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. Αὕτη εἶναι ἡ ἠθικὴ ἀπόδειξις περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ.

δ) Ἱστορικὴ ἀπόδειξις. Τὴν ἀπόδειξιν ταύτην περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ ἀρνούμεθα ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας. Ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους μαρτυρεῖ, ὅτι δὲν ὑπῆρξε λαός, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε θρησκείαν καὶ δὲν ἐπίστευεν εἰς Θεὸν ἢ θεοὺς κατὰ ἓνα οἰονδήποτε τρόπον. Ἡ πίστις εἰς Θεὸν εἶναι, ὡς καὶ προηγουμένως εἴπωμεν, φαινόμενον καθολικόν. Ἡ φορὰ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ Ἄνω εἶναι ἰσχυροτάτη καὶ ἔμφυτος ἐν αὐτῷ. Ἄλλ' ἐὰν δὲν ὑπῆρχε πράγματι Θεός, διατί ἔχομεν ἐν ἡμῖν μίαν τοιαύτην ἰσχυρὰν ὀρμὴν καὶ τάσιν πρὸς Αὐτόν; Ἐὰν δὲν ὑπῆρχον πέραν τῶν ὠκεανῶν θερμότερα μέρη, πῶς τὰ ἀποδημητικὰ πτηνὰ θὰ ἐπέτων ἐπὶ ἡμέρας ὑπεράνω τῶν θαλασσῶν, ἕως ὅτου φθάσωσιν εἰς τὰ θερμότερα ταῦτα μέρη, πρὸς τὰ ὁποῖα ὀδηγεῖ αὐτὰ τὸ ἐνστικτόν των; Ὅπως τὰ πτηνὰ ἐξ ἐνστικτοῦ πετώσιν ἀπὸ τὰ ψυχρὰ μέρη εἰς τὰ θερμότερα, τοιοῦτοτρόπως καὶ αἱ ἀνθρώπιναι ψυχαὶ φέρονται ἐκ φύσεως πρὸς τὸν ἀόρατον Θεόν, ἀναζητοῦσαι πλησίον Αὐτοῦ τὴν εὐτυχίαν καὶ τὴν ἀνάπαυσιν καὶ τὴν χαρὰν. Δὲν δυνάμεθα λοιπὸν εἰ μὴ νὰ δεχθῶμεν, ὅτι καὶ ἐν τῇ πραγματικότητι ὑπάρχει Θεός, ὁ ὁποῖος ἐλκύει τὰς ἀνθρωπίνους ψυχὰς πρὸς ἑαυτόν. Οὕτω μόνον ἐξηγεῖται, διατί ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς γῆς εἶχον πάντοτε θρησκείαν καὶ ἐπίστευον εἰς Θεόν. Ἡ καθολικὴ αὕτη πίστις εἰς Θεὸν ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξιν Θεοῦ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ πίστις τῶν ἀνθρώπων εἰς Θεὸν εἶναι καὶ λογικῶς βάσιμος καὶ δεδικοιολογημένη. Ἄλλὰ καὶ αἱ ἀποδείξεις αὗται χρειάζονται κυρίως πρὸς ἀνασκευὴν καὶ ἀπόκρουσιν τῶν ἐπιθέσεων καὶ ἐπιχειρημάτων τῆς ἀπιστίας καὶ ἄθεϊας. Διότι ὁ χριστιανός, ὁ ὁποῖος ἀγαπᾷ δι' ὅλων τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς του τὸν Θεὸν καὶ ζῆ πλησίον αὐτοῦ καὶ αἰσθάνεται τὴν παρουσίαν αὐτοῦ εἰς πᾶσαν περίστασιν τοῦ βίου, ὁ τοιοῦτος χριστιανός βεβαίως δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀποδείξεων, διὰ νὰ πιστεῦῃ εἰς τὸν Θεόν του. Ἐν τούτοις καὶ τοῦ χριστιανοῦ ἡ πίστις ἐνισχύεται καὶ αὐξάνει μὲ τὴν θέαν τοῦ ὠραίου τούτου κόσμου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ἁρμονίας καὶ τάξεως καὶ μὲ τὴν διαπίστωσιν τοῦ γεγονότος, ὅτι ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς γῆς πανταχοῦ καὶ πάντοτε εἶχον θρησκείαν τινὰ καὶ ἐπίστευον εἰς Θεόν.

10. ΟΥΣΙΑ ΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Ἐλέχθη προηγουμένως, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὸν Θεὸν κατὰ τὴν οὐσίαν Αὐτοῦ οὐδὲ νὰ περιλάβωμεν Αὐτὸν ἐντὸς τῆς πεπερασμένης ἡμῶν διανοίας. Διὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν πλήρη καὶ ἀκριβῆ γνώσιν περὶ Θεοῦ, ὥστε νὰ περιγράψωμεν ἐν ἀκριβείᾳ πῶς εἶναι ὁ Θεὸς κατὰ τὴν οὐσίαν του καὶ ποῖα εἶναι αἱ ιδιότητές του (Ἐξόδ. λγ' 20 καὶ 1 Τιμ. ζ' 16). Ὁ Ἀπ. Παῦλος λέγει, ὅτι εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν μερικὴν μόνον γνώσιν τοῦ Θεοῦ δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν, καὶ μόνον εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν θὰ εἶναι πλήρης ἡ περὶ Θεοῦ γνώσις ἡμῶν: «ἐκ μέρους γὰρ γινώσκομεν καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν· ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται... Βλέπομεν γὰρ ἄρτι ὡς δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον» (1 Κορ. ιγ' 10,12 καὶ 1 Ἰωάν. γ' 2).

Ἡ Ἁγία Γραφή ἐν σχέσει πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ λέγει ἀπλῶς, ὅτι εἶναι «πνεῦμα» (Ἰωάν. δ' 24), προφυλάττουσα οὕτως τοὺς χριστιανοὺς ἀπὸ ἀνθρωπομορφικὰς καὶ ὑλικὰς παραστάσεις τοῦ Θεοῦ, ὅπως συνέβαιναν εἰς τοὺς εἰδωλολάτρους. Καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀποφαίνονται ὁμοίως, ὅτι ὁ Θεὸς ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ εἶναι ἀκατάληπτος, ἀνέκφραστος, ἄπειρος, ὑπερούσιος, ἐπέκεινα νοῦ καὶ νοήσεως¹.

Ἄλλ' ἐὰν ὁ Θεὸς ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ εἶναι ἀκατάληπτος καὶ ἀπερίγραπτος, δυνάμεθα ὅμως νὰ γνωρίσωμεν κατὰ τὴν φράσιν τῶν Πατέρων «τὰ περὶ τὸν Θεόν», δηλαδὴ ἐκείνας τὰς ιδιότητας αὐτοῦ, αἱ ὁποῖαι ἐκδηλώνονται εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον καὶ ἰδίως πρὸς τὸν ἀνθρώπον. Ὅπως ἀπὸ τὰ ἔργα του γνωρίζομεν τὰ προσόντα ἐνὸς τεχνίτου, τοιοῦτοτρόπως ἐκ τῶν δημιουργημάτων Αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν πρὸς τοὺς ἀθρώπους δωρεῶν σχηματίζομεν ἰδέαν περὶ τῶν ιδιοτήτων τοῦ Δημιουργοῦ. Αἱ ιδιότητες αὗται διακρίνονται εἰς φυσικὰς, λογικὰς καὶ ἠθικὰς.

1. Τὴν ἰδίαν δυσκολίαν περὶ τὴν κατανόησιν καὶ περιγραφὴν τοῦ Θεοῦ ἐκφράζει καὶ ὁ Πλάτων λέγων «Τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντός εὐρεῖν τε ἔργον καὶ εὐρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν» (Τιμ. 28 c).

11. ΦΥΣΙΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Αἱ φυσικαὶ ιδιότητες τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ πανταχοῦ παρουσία του, ἡ παντοδυναμία καὶ ἡ αἰωνιότης του.

α) Πανταχοῦ παρουσία. Τὰ φυσικὰ ὄντα ὑπόκεινται πάντοτε εἰς τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος καὶ εἰς τοὺς περιορισμούς τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου. Ὁ Θεὸς δὲν ὑπόκειται εἰς τοὺς περιορισμούς τούτους, ἀλλ' εἶναι ἀπόλυτον ὄν καὶ ὡς τοιοῦτος εἶναι πανταχοῦ παρών, παντοδύναμος καὶ αἰώνιος.

Ὅταν λέγωμεν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πανταχοῦ παρών, ἐννοοῦμεν ὅτι οὗτος ὑπάρχει εἰς ὅλα τὰ ὄντα, πλην ὁμως δὲν περικλείεται καὶ δὲν περιορίζεται εἰς αὐτά, ἀλλ' ὑπάρχει πανταχοῦ. Εἶναι δὲ πανταχοῦ παρών ὁ Θεός, διότι εἶναι ἄυλον ὄν, πνεῦμα ἀπόλυτον, καὶ ὡς πνεῦμα δὲν κατέχει ὠρισμένον χῶρον, ὅπως τὰ ἄλλα ὄντα, ἀλλὰ πληροῖ τὸ σύμπαν μὲ τὴν παρουσίαν του. Ἡ Ἁγία Γραφή καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις διακηρύττουσι τὴν πανταχοῦ παρουσίαν τοῦ Θεοῦ. Ἰδίως ἡ ἀλήθεια αὕτη περὶ τοῦ Θεοῦ ἐκφράζεται εἰς τὸν 138ον Ψαλμὸν διὰ τῶν στίχων « Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν Ἄδην, πάρει· ἐὰν ἀναλάβω τὰς πτέρυγάς μου κατ' ὄρθον καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης, καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὁδηγήσει με καὶ καθέξει με ἡ δεξιὰ σου ».

β) Παντοδυναμία. Ἡ παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύπτεται μὲ τὴν δημιουργίαν τοῦ θαυμασίου κόσμου καὶ μὲ τὰς ἀπειρους ἐνεργείας Αὐτοῦ, διὰ τῶν ὁποίων κατευθύνει τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν καὶ τὴν ζωὴν ἐκάστου ἐξ ἡμῶν. Ἐν ᾧ οἱ ἄνθρωποι καὶ πάντα τὰ ὄντα ἔχουσι περιορισμένην δύναμιν ἐν ταῖς ἐνεργείαις αὐτῶν καὶ οὐδέποτε δύνανται νὰ πράξωσι πᾶν ὅ,τι θελήσωσιν ἢ διανοηθῶσιν, ὁ Θεὸς δύνανται τὰ πάντα καὶ οὐδὲν ὄριον ὑπάρχει εἰς τὴν δύναμίν του. Διὰ τοῦτο πολλάκις ἐν τῇ Ἁγ. Γραφῇ χαρακτηρίζεται ὁ Θεὸς παντοκράτωρ, φοβερός, ἰσχυρός, ὁ μόνος δυνάστης καὶ κύριος καὶ δεσπότης τῶν πάντων : « Οἶδα ὅτι πάντα δύνασαι, ἀδυνατεῖ δέ σοι οὐδέν », λέγει ὁ Ἰώβ, ἐξυμνῶν τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ· ὁμοίως καὶ ἐν Λουκ. α' 37 λέγεται παρὰ τοῦ ἀγγέλου πρὸς τὴν Θεοτόκον : « οὐκ ἀδυνατήσῃ παρὰ τῷ Θεῷ πᾶν ρῆμα ».

γ) Αἰωνιότης. Ἐν ᾧ τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ ἔχουσιν ἀρχὴν καὶ τέλος, μόνον ὁ Θεὸς δὲν ὑπόκειται εἰς τοὺς περιορισμούς

τοῦ χρόνου, ἀλλ' εἶναι αἰώνιος καὶ ἀναλλοίωτος, ἄναρχος καὶ ἀτελεύτητος, μὴ ἔχων οὔτε ἀρχὴν οὔτε τέλος. Ὁ Θεός, κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, εἶναι « ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος » (Ἀποκ. α' 4) καὶ παρ' αὐτῷ « οὐκ ἔνι παραλλαγή ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα » (Ἰακ. α' 17). Ἐπίσης ὁ ψαλμωδὸς ἀναφωνεῖ « πρὸ τοῦ ὄρη γενηθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην καὶ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ » (89,2). Καὶ ἡ μακροτάτη χρονικὴ περίοδος εἶναι διὰ τὸν Θεὸν μία ἀσήμαντος στιγμή ἢ, ὅπως λέγει πάλιν ὁ ψαλμωδός, « χίλια ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς σου ὡς ἡ ἡμέρα ἡ χθές, ἦτις διήλθεν » (89,4, πρβλ. καὶ 2 Πέτρ. γ' 8).

12. ΛΟΓΙΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι μόνον ἀπόλυτος, αἰώνιος, παντοδύναμος καὶ πανταχοῦ παρών, ἀλλ' εἶναι καὶ προσωπικὸν ὄν καὶ ὡς τοιοῦτον ἔχει συνείδησιν, βούλησιν, νοῦν καὶ ἐλευθερίαν. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸν νοῦν ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτεται ἐκ τῶν ἔργων του ὡς παντογνώστης καὶ πάνσοφος, ὡς πρὸς δὲ τὴν θέλησίν του, ὅτι εἶναι ἅγιος, δίκαιος καὶ πλήρης ἀγάπης.

α) Πα γ γ ν ω σ ί α. Περὶ τοῦ Θεοῦ λέγομεν, ὅτι εἶναι παντογνώστης, διότι γνωρίζει τὰ πάντα τελείως, ἦτοι καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ κατὰ τὰς σχέσεις καὶ κατὰ τὰς ιδιότητάς των, ἔτι δὲ καὶ τὰ ἀόρατα καὶ τὰ μέλλοντα ὡς καὶ τοὺς κρυφίους λογισμοὺς καὶ τὰς κρυφίας πράξεις τῶν ἀνθρώπων : « Σὺ συνῆκας τοὺς διαλογισμοὺς μου ἀπὸ μακρόθεν... ἰδοὺ, Κύριε, σὺ ἔγνωσ τὰ πάντα, τὰ ἔσχατα καὶ τὰ ἀρχαῖα », ἀναφωνεῖ ὁ Δαβὶδ (Ψαλμ. 138, 2. 4).

Πολλοὶ ὑποστηρίζουσιν, ὅτι, ἐφ' ὅσον ὁ Θεὸς προγινώσκει ὅλα τὰ μέλλοντα γεγονότα, ταῦτα θὰ συμβαίνωσι πάντοτε, ὅπως ὁ Θεὸς προεῖδε καὶ προώρισε ταῦτα· συνεπῶς ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἐλεύθερος νὰ πράξῃ τι, ἀλλὰ θὰ ἐνεργῇ πάντοτε καὶ θὰ πράττῃ τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προωρισμένα καὶ προεγνωσμένα. Ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὁμως πρόγνωσις τοῦ μέλλοντος δὲν καταργεῖ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Θεὸς ἀπλῶς προγινώσκει τὴν χρῆσιν, ἣν θὰ κάμῃ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐλευθερίας του, καὶ ὅπως ἡ πρόγνωσις τῆς ἐξελίξεως τῆς ἀσθενείας παρά τινος ἰατροῦ δὲν εἶναι ἡ αἰτία τῆς ἀσθενείας ταύτης, οὕτω καὶ ἡ πρόγνωσις τῶν μελλόντων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι ἡ αἰτία αὐτῶν.

β) Πανσοφία. Ἡ ἐν τῷ σύμπαντι ἄρμονία, τάξις καὶ σκοπιμότης, ἡ σταθερότης τῶν φυσικῶν νόμων, ἡ διακυβέρνησις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῆς ζωῆς τοῦ κόσμου καὶ ἡ Πρόνοιά του περὶ πάντων, ὅλα ταῦτα μαρτυροῦσι τὴν πανσοφίαν τοῦ Θεοῦ. Ὅλα ἐν τῷ κόσμῳ, μικρὰ καὶ μεγάλα, διαλαλοῦσι τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ. Τὰ πάντα ἔχουσι δημιουργηθῆ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐν σοφίᾳ. Αἱ ἐπιστημονικαὶ ἔρευναι καθ' ἑκάστην ἀνακαλύπτουσι νέας μυστικὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, καὶ ὅσον βαθύτερον προχωρεῖ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν μελέτην τῆς φύσεως καὶ τῶν δυνάμεών της, τόσοον περισσότερον θαυμάζει καὶ ἀναγνωρίζει τὴν σοφίαν τοῦ Δημιουργοῦ. Δικαίως ὁ Ψαλμῶδὸς ἀναφωνεῖ « ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας » (Ψαλμ. 103, 24). Ὁ ποιητὴς Σίλλερ ἔλεγε « τὸ σύμπαν εἶναι ἡ σκέψις τοῦ Θεοῦ », καὶ αἱ ἐπιστῆμαι καθ' ἑκάστην ἐργάζονται εἰς τὸ νὰ ἀνεύρωσι τὴν σκέψιν τοῦ Θεοῦ εἰς ἕκαστον ὄν καὶ φαινόμενον. Ὅλα ἔχουσι δημιουργηθῆ κατὰ τάξιν καὶ δι' ὠρισμένους σκοποὺς καὶ εἶναι πεπροικισμένα μὲ τὰ μέσα καὶ τὰ ὄργανα, δι' ὧν πραγματοποιοῦσι τοὺς σκοποὺς τούτους. Ἐπίσης ὑπάρχει στενὴ συνάφεια καὶ ἀλληλεξάρτησις μεταξύ τῶν ὄντων καὶ φαινομένων καὶ ὅλα ἀποτελοῦσι μίαν ἄλυσιν ποικίλων μέσων καὶ σκοπῶν, ὑπηρετοῦντα ἄλλως ἄνωτέρους σκοποὺς, συμφώνως πρὸς τὰ ἀνεξερεύνητα σχέδια καὶ τὰς προαιωνίους βουλὰς τοῦ Θεοῦ. Πράγματι ἀξίζει νὰ ἀναφωνῆ τις ἔκθαμβος πρὸ τῆς σοφίας τοῦ μεγάλου Θεοῦ « ὦ ! βάθος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ· ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ ! Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου ; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο ; » (Ρωμ. ια' 33, 34).

13. ΗΘΙΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Ἡθικαὶ ιδιότητες τοῦ Θεοῦ λέγονται ὅσαι ἀναφέρονται εἰς τὴν ποιότητα τῆς βουλήσεώς του. Αὗται εἶναι :

α) Ἡ ἀγιότης. Ὁ Θεὸς εἶναι ἀπολύτως ἅγιος, μὴ ἔχων οὐδεμίαν σχέσιν πρὸς τὸ κακόν, καὶ ἀπολύτως ἀγαθός, οὕτως ὥστε ἡ θέλησίς του ταυτίζεται πρὸς αὐτὴν τὴν ἀγαθότητα. Ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ πολλάκις ὁ Θεὸς χαρακτηρίζεται ὡς « ὁ ἅγιος ». Ὁ προφήτης Ἡσαΐας εἰς ἓν ὄραμά του εἶδε τοὺς ἀγγέλους πέριξ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ ὑμνοῦντας Αὐτὸν οὕτως « ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος Σα-

βαώθ, πλήρης πάσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ » ('Ησ. 5' 3). 'Ο ἴδιος ὁ Θεὸς λέγει περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι εἶναι ἅγιος αὐτός, διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἄνθρωποι, τὰ πλάσματά του, ὀφείλουσι νὰ εἶναι ἅγιοι, « ἅγιοι γίνεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι » (Λευϊτ. 19' 2, 1 Πέτρ. 1' 16). 'Ο Θεὸς δὲ δὲν ἔχει οὐδεμίαν σχέσιν πρὸς τὸ κακόν, διότι ἡ κακία καὶ τὰ πάθη εἶναι σημεῖον ἀτελείας καὶ ἀδυναμίας, ἐν ᾧ ὁ Θεός, ὡς εἶπομεν, εἶναι τέλειον καὶ παντοδύναμον "Ον.

β) 'Η δ ι κ α ι ο σ ύ ν η. Μετὰ τῆς ἀγιότητος τοῦ Θεοῦ συνδέεται στενωῶς ἡ δικαιοσύνη Αὐτοῦ. 'Επειδὴ εἶναι ἅγιος ὁ Θεός, ἐπιθυμεῖ, ἵνα βασιλεύῃ ἡ ἠθικὴ τάξις ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἑαυτοῦ πλασμάτων. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς ἀμείβει μὲν τοὺς τηροῦντας τοὺς ἠθικοὺς νόμους του, τιμωρεῖ δὲ τοὺς παραβαίνοντας αὐτούς, ἀποδίδων ἐν δικαιοσύνῃ ἐκάστω κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Συνηθέστατα ὁ Θεὸς χαρακτηρίζεται ἐν τῇ 'Αγίᾳ Γραφῇ ὡς δίκαιος καὶ ἀδέκαστος κριτῆς : « Λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος », λέγει ὁ 'Απ. Παῦλος, « ὃν ἀποδώσει μοι ὁ Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὁ δίκαιος κριτῆς » (2 Τιμ. 4' 8). 'Επίσης καὶ εἰς τὴν 'Αποκάλυψιν τοῦ 'Ιωάννου λέγεται περὶ τοῦ Θεοῦ « Ναί, Κύριε, ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ἀληθινὰ καὶ δίκαια αἱ κρίσεις σου » (15' 7, 19' 2). 'Η δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ἐκδηλοῦται βεβαίως καὶ ἐν τῇ παρουσίᾳ ζωῇ κατὰ ποικίλους τρόπους διὰ τῆς τιμωρίας τῶν φαύλων καὶ προστασίας τῶν ἐναρέτων, ἀλλὰ κυρίως εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως θὰ ἀποδώσῃ ὁ Θεὸς τὸ δίκαιον εἰς ἕκαστον ἀναλόγως τῶν ἔργων του. Διὰ τοῦτο ἡ ἡμέρα ἐκείνη, καθ' ἣν θὰ κριθῆ διὰ παντός ἡ αἰωνία τύχη μας, λέγεται « ἡμέρα ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ » (Ρωμ. 2' 5).

γ) 'Η ἀ γ ά π η. 'Ο Χριστιανισμὸς θεωρεῖται θρησκεία τῆς ἀγάπης, οὐ μόνον διότι πρωτίστως αὐτὴν τὴν ἀρετὴν ἀπαιτεῖ ἀπὸ τοὺς ὀπαδοὺς του, ἀλλὰ καὶ διότι διδάσκει, ὅτι ἡ σπουδαιότερα ἰδιότης τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἀγάπη : « 'Ο μὴ ἀγαπῶν οὐκ ἔγνω τὸν Θεόν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν » (1 'Ιωάν. 4' 8). 'Η ἀγάπη αὕτη τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύπτεται εἰς τὰς πρὸς τὰ ἑκτὸς αὐτοῦ σχέσεις καὶ ἐνεργείας του. 'Εξ ἀγάπης ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα σοφῶς, διότι ἠθέλησεν νὰ μεταδώσῃ καὶ εἰς ἄλλα ὄντα ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα Αὐτὸς ἔχει, προικίσας ταῦτα δι' ὄλων τῶν ἰδιοτήτων καὶ ὀργάνων, διὰ τῶν ὁποίων θὰ δύνανται νὰ εἶναι εὐτυχη. 'Ιδίως ὁμοῦ

ἡ ἀπολύτρωσις τοῦ κόσμου διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπεκάλυψε τὴν ἀπειρον ἀγάπην τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, μολονότι ἦσαν οὗτοι ἁμαρτωλοὶ καὶ ἀσεβεῖς. Ἐξ ἀγάπης ὁ Θεὸς πρὸς τὸν ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον παρέδωκε τὸν Υἱὸν του τὸν μονογενῆ, ἵνα σταυρωθῆ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἡμῶν : « Οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον » (Ἰωάν. γ' 16, Ρωμ. ε' 8). Ἐξ ἀγάπης ὁ Θεὸς συγχωρεῖ τὸν μετανοοῦντα ἁμαρτωλὸν καὶ δέχεται αὐτὸν μετὰ χαρᾶς, ὅπως ὁ φιλόστοργος πατήρ ἐδέχθη τὸν ἄσωτον υἱόν, κατὰ τὴν γνωστὴν παραβολὴν τοῦ Κυρίου (Λουκ. ιε' 11). Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκδηλοῦται ἐπίσης καὶ εἰς τὴν πρόνοιαν Αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν ἐλαχίστων μέχρι σημείου, ὥστε, ὅπως λέγει ὁ Κύριος, χωρὶς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ δὲν δύναται νὰ πάθῃ τι οὔτε ἐν στρουθίον : « καὶ ἐν ἑξ αὐτῶν (τῶν στρουθίων) οὐ πεσεῖται ἐπὶ τὴν γῆν ἄνευ τοῦ πατρὸς ὑμῶν » (Ματθ. ι' 29).

δ) Ἀληθινὸς καὶ πιστός. Ὁ Θεός, κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφήν, εἶναι αὐτὴ ἡ ἀλήθεια καὶ τὴν ἀλήθειαν ὑποστηρίζει καὶ προστατεύει ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων : « Ὁ Θεὸς ἀληθὴς ἐστίν », ἀναγινώσκομεν εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον (γ' 33), καὶ ὁ Κύριος λέγει περὶ τοῦ Θεοῦ : « ὁ πέμψας με ἀληθὴς ἐστὶ » (Ἰωάν. η' 26). Διὰ τοῦτο ὀρθῶς λέγεται πάντοτε, ὅτι ἡ ἀλήθεια προέρχεται ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὸ δὲ ψεῦδος ἐκ τοῦ διαβόλου, ὅστις διὰ τοῦ ψεύδους μόνον δύναται νὰ παρασύρῃ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ κακόν. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι μόνον ἀληθινός, ἀλλὰ καὶ πιστός, ἦτοι ἐκπληροῖ πάντοτε τόσον τὰς ἐπαγγελίας Αὐτοῦ πρὸς τοὺς δικαίους, ὅπως συνέβη μὲ τὰς ἐπαγγελίας πρὸς τὸν Ἀβραάμ καὶ τοὺς ἀπογόνους του, αἱ ὁποῖαι πᾶσαι ἐξεπληρώθησαν, ὅσον καὶ τὰς ἀπειλάς του ἐναντίον τῶν ἀδίκων καὶ φαύλων. Καὶ ἂν οἱ ἄνθρωποι ἀπιστήσωσιν, ὁ Θεὸς μένει πιστός καὶ δὲν μεταβάλλει τὰς βουλάς καὶ ἀποφάσεις του, διότι δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῆ ἑαυτὸν : « εἰ ἀπιστῶμεν », γράφει ὁ Ἄπ. Παῦλος, « ἐκεῖνος πιστός μένει· ἀρνήσασθαι γὰρ ἑαυτὸν οὐ δύναται » (2 Τιμ. β' 13 πρβλ. 1 Ἰωάν. α' 9 « ὁ Θεὸς πιστός ἐστὶ καὶ δίκαιος » καὶ Ἄποκ. ιθ' 11).

14. Ο ΤΡΙΑΔΙΚΟΣ ΘΕΟΣ

Ἐν ἀπὸ τὰ βασικὰ Χριστιανικὰ δόγματα εἶναι, ὅτι ὁ Θεὸς εἶ-

ναι μὲν εἰς κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ καὶ τριαδικὸς κατὰ τὰς ὑποστάσεις, ἤτοι τρισυπόστατος. Ἐξ ὅλων τῶν θρησκευτικῶν μόνον ὁ Χριστιανισμὸς ἔχει τὸ δόγμα τοῦτο περὶ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς εἶναι μὲν εἷς, ἀλλὰ τρία πρόσωπα συγχρόνως, ὁ Πατὴρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Τὸ δόγμα τῆς Ἁγίας Τριάδος εἶναι ἀκατάληπτον διὰ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, διδάσκεται ὅμως τοῦτο σαφῶς εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν. Οὕτως, ὅταν ὁ Κύριος ἀπέστειλε τοὺς μαθητὰς του εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου πρὸς ὅλα τὰ ἔθνη, εἶπε « πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος » (Ματθ, κη' 19). Ἐπίσης, ὅταν ὁ Κύριος ἐβαπτίζετο, ἐπεφάνη ἡ Ἁγία Τριάς, ὁ μὲν Υἱὸς βαπτιζόμενος, τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐν εἶδει περιστερᾶς καὶ ὁ Πατὴρ λέγων « οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδόκησα » (Ματθ. γ' 17). Ἐν 1 Ἰωάν. ε' 7 ὡσαύτως λέγεται : « τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ Πατὴρ, ὁ Λόγος καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἓν εἰσιν ».

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, διατυπωθεῖσαν δι' ἀποφάσεων Οἰκουμεικῶν Συνόδων, τὰ τρία πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος δὲν ἀποτελοῦσιν ὄψεις μιᾶς θεότητος, ὅπως ἐδίδασκον οἱ αἰρετικοὶ Σαβελλιανοὶ—δηλαδή ὁ εἷς καὶ αὐτὸς Θεὸς παρουσιάζεται ἐν τῷ κόσμῳ ἄλλοτε ὡς Πατὴρ, ἄλλοτε ὡς Υἱὸς καὶ ἄλλοτε ὡς Ἅγιον Πνεῦμα—ἀλλ' εἶναι τρία πρόσωπα ἀσυγχύτως καὶ ἀχωρίστως ἡνωμένα κατὰ ἀκατάληπτον τρόπον οὕτως, ὥστε οὔτε τρεῖς Θεοὶ εἶναι, ἀλλ' οὔτε συγχέονται εἰς ἓν πρόσωπον. Καὶ ἐν ᾧ εἶναι καὶ τὰ τρία πρόσωπα ὁμοοῦσια καὶ ἔχουσι τὰς αὐτὰς ιδιότητες, διακρίνονται ἀλλήλων κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ μὲν Πατὴρ εἶναι ἀγέννητος, ὁ Υἱὸς ἐγεννήθη πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς. Εἰς πᾶσαν ἐνέργειαν πρὸς τὰ ἕκτος συμμετέχουσι μὲν καὶ τὰ τρία πρόσωπα, διότι πᾶσα τοιαύτη ἐνέργεια εἶναι ἐκδήλωσις τῆς μιᾶς θεότητος, ἀλλ' ἕκαστον πρόσωπον κατὰ τὴν ἰδίαν τάξιν ἢ, ὅπως λέγει ὁ Μ. Ἀθανάσιος, « ὁ Πατὴρ δι' Υἱοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ποιεῖ τὰ πάντα » (Ἐπιστ. πρὸς Σερραπ. Α' 28).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄
ΠΕΡΙ ΚΟΣΜΟΥ

15. Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία διδάσκει σαφῶς, ὅτι δημιουργὸς τοῦ μεγαλοπρεποῦς τούτου σύμπαντος εἶναι ὁ Θεός. Ἡ Ἁγία Γραφή ἀρχίζει διὰ τῶν λέξεων « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν » (Γεν. α΄ 1). Ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἀναφέρεται, ὅτι ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὰ πάντα : « πᾶς γὰρ οἶκος κατασκευάζεται ὑπὸ τινος, ὁ δὲ τὰ πάντα κατασκευάσας Θεός », λέγεται ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ (γ΄ 4, πρβλ. καὶ 2 Μακ. ζ΄ 28, Σοφ. Σολ. ια΄ 18, Πράξ. ιζ΄ 24, 1 Κορ. η΄ 6). Ἐντεῦθεν πρῶτον ἄρθρον τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεώς μας εἶναι ἡ ὁμολογία, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ποιητὴς οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων.

Ὁ θεόπνευστος Μωϋσῆς παραθέτει εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον τῆς Πεντατεύχου του μίαν ἀπλῆν ἅμα καὶ μεγαλοπρεπῆ διήγησιν τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ τὴν πίστιν τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ. Κατὰ τὴν διήγησιν ταύτην τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὰ πάντα οὐχὶ ἐκ προϋπαρχούσης τινὸς ἀμόρφου ὕλης, ἀλλ’ ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ διὰ μόνου τοῦ λόγου Αὐτοῦ, διὰ τοῦ δημιουργικοῦ ἐκείνου προστάγματος : « γενηθήτω ». Εἰς τὴν δημιουργίαν δὲ τοῦ κόσμου, κατὰ τὴν διήγησιν ταύτην, προέβη ὁ Θεὸς κλιμακῶδως, ἀρχίσας ἀπὸ τὰ ἀτελέστερα καὶ ἀπλούστερα καὶ ἔπειτα προχωρήσας πρὸς τὰ τελειότερα καὶ συνθετώτερα, τελευταίον πλάσας τὸ τελειότερον ὄλων τῶν πλασμάτων, τὸν ἄνθρωπον.

Ὁ κόσμος οὗτος, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ἀποτελούμενος ἀπὸ ὁρατὰ καὶ ἀόρατα ὄντα, διακρίνεται εἰς πνευματικὸν καὶ εἰς ὑλικὸν κόσμον. Ὁ ὑλικὸς κόσμος ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ ὄντα, τὰ ὁποῖα ὑποπίπτουσιν εἰς τὰς αἰσθησεις

μας και υπόκεινται εις αναλλοιώτους και μηχανικούς νόμους, τούς καλουμένους φυσικούς νόμους. Τόν φυσικόν τούτον κόσμον έρευνῶσι διαρκῶς οί έπιστήμονες, είσχωροῦντες όλονέν βαθύτερον εις τὰ μυστικά τῆς φύσεως και άνακαλύπτοντες διαρκῶς νέας δυνάμεις αὐτῆς, τὰς όποίας θέτουσιν εις τήν διάθεσιν τοῦ ανθρώπου και δια τὸ καλόν τῆς ανθρωπίνης ζωῆς, μολονότι πολλὰς τρομακτικὰς δυνάμεις αὐτῆς χρησιμοποιοῦσι δυστυχῶς οί άνθρωποι πρὸς άλληλοκαταστροφὴν (άτομικὴν ἐνέργειαν, ὑδρογονοβόμβαν και ἐξῆς). Δια τῶν ἐξαιρέτων έπιτυχιῶν του εις τὰς έρεῦνας ταύτας ὁ άνθρωπος ἐξωραΐζει τὴν ζωὴν, ἀποκτᾶ διαφόρους άνέσεις και εύκολίας και καθίσταται διαρκῶς κυρίαρχος τῆς φύσεως, συμφώνως πρὸς τούς λόγους τοῦ Θεοῦ πρὸς τούς πρωτοπλάστους « Αὐξάνεσθε και πληθύνεσθε και πληρώσατε τὴν γῆν και κατακυριεύσατε αὐτῆς » (Γεν. α' 28).

Ἡ διδασκαλία τῆς θρησκείας μας, ὅτι ὁ θαυμάσιος οὔτος κόσμος ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, συμφωνεῖ και πρὸς τὰ πορίσματα τῆς ἀληθοῦς έπιστήμης. Ὅλίγοι εἶναι ἐκεῖνοι και ἐκ τῶν ἀρχαίων και ἐκ τῶν νεωτέρων φιλοσόφων και έπιστημόνων, οί ὅποιοι, ὑλισταὶ ὄντες, ἀρνοῦνται τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ και τοῦ πνευματικοῦ κόσμου και ὑποστηρίζουσιν, ὅτι ὅλα προέρχονται ἐκ τῆς ὕλης και εἶναι δυνάμεις και ἐκδηλώσεις αὐτῆς. Τὰς θεωρίας ταύτας τῶν ὑλιστῶν οὐδεὶς σοβαρὸς έπιστήμων δέχεται σήμερον, διότι δι' αὐτῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξηγηθῶσιν ἡ σκέψις, ἡ θέλησις, ἡ ἠθικότης και ἡ ἐλευθερία τοῦ ανθρώπου. Ἡ ὕλη οὔτε σκέπτεται οὔτε θέλει οὔτε ἐλευθερά εἶναι, ἀλλ' ὑπόκειται εις ἀπαραβιάτους και αἰωνίους νόμους.

Μεταξύ θρησκείας και έπιστήμης οὐδεμία ἀσυμφωνία και σύγκρουσις ὑπάρχει, διότι ἀμφότεραι έρευνῶσι και ὑποστηρίζουσι τὴν ἀλήθειαν. Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι θρησκεία τῆς ἀληθείας, τοῦ φωτός, τῆς προόδου, σκορπίσας τὰ σκότη και τὰς πλάνας και διαδώσας τὸν πολιτισμὸν ὅπουδῆποτε ἐξηπλώθη οὔτος. Δὲν εἶναι δὲ δυνατὸν νὰ ὑπάρχη ἀσυμφωνία και σύγκρουσις μεταξύ αὐτῶν, διότι ἡ περιοχὴ ἐκάστης αὐτῶν εἶναι διάφορος. Ἡ μὲν έπιστήμη ἀσχολεῖται μόνον μὲ ὅσα ὑποπίπτουσιν εις τὰς αἰσθήσεις μας και μὲ ὅσα ἐξ ἐμπειρίας και δια τῶν παρατηρήσεων εἶναι γνωστά. Ἀντιθέτως ἡ θρησκεία ἀσχολεῖται μὲ τὰ ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν ἢ μὲ τὸν ὑπερφυσικόν κόσμον.

Ἡ θρησκεία δὲν ἀσχολεῖται λόγου χάριν μὲ τὰ προβλήματα τῆς

γεωλογίας, τῆς ἀστρονομίας, τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας, τῶν μαθηματικῶν, ἀλλ’ ἀναφέρεται μόνον εἰς τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους. Οὔτε ἡ ἐπιστήμη πρέπει νὰ εἰσέρχεται εἰς τὰ ἐδάφη τῆς θρησκείας οὔτε ἡ θρησκεία εἰς τὰ τῆς ἐπιστήμης. Οἱ ἀληθεῖς δὲ ἐπιστήμονες γνωρίζουσι τοῦτο καὶ μετ’ εὐλαβείας καὶ ταπεινοφροσύνης κλίνουσι γόνυ καὶ οὔτοι πρὸ τοῦ μεγάλου Θεοῦ, ὅπως καὶ οἱ κοινοὶ καὶ ἀγράμματοι θνητοί. Οἱ τοιοῦτοι διεκρίθησαν πάντοτε διὰ τὴν εὐσέβειαν των καὶ τὴν βαθεῖαν θρησκευτικότητα. Ὅταν ὁ μέγας εὐεργέτης τῆς ἀνθρωπότητος Παστέρ ἀνέγνωσε τὴν ἐπιγραφὴν ἐνὸς γαλλικοῦ ἐργαστηρίου ζωϊκῆς Βιολογίας « ἡ ἐπιστήμη δὲν ἔχει οὔτε θρησκείαν οὔτε πατρίδα », ἀπήντησεν, ὅτι « τοῦτο εἶναι ὀρθὸν διὰ τὴν ἐπιστήμην, ἀλλ’ οἱ ἐπιστήμονες ἔχουσι καὶ θρησκείαν καὶ πατρίδα ».

16. Η ΠΡΟΝΟΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Ὁ Θεός, δημιουργήσας τὸ σύμπαν, δὲν ἐγκατέλειπεν αὐτὸ εἰς τὴν τύχην του, ἀλλὰ προνοεῖ διαρκῶς περὶ πάντων καὶ κυβερνεῖ τὰ πάντα, οὕτως ὥστε ἕκαστον ὄν νὰ ὑπηρετῇ τοὺς θείους σκοποὺς, διὰ τοὺς ὁποίους ἐδημιουργήθη. Μία τάξις φιλοσόφων, οἱ Δεῖισταί, ὑποστηρίζουσι, ὅτι ὁ Θεός, ἀφ’ οὔ ἐδημιούργησε τὸν κόσμον, δὲν ἐπεμβαίνει πλέον εἰς αὐτόν, ἀλλὰ μακρόθεν παρακολουθεῖ ἀπλῶς πῶς λειτουργεῖ καὶ ἐξελίσσεται κατὰ τοὺς ἀσαλεύτους φυσικοὺς νόμους, τοὺς ὁποίους Αὐτὸς ἔθεσεν ἐν τῷ κόσμῳ. Κατὰ τοὺς Δεῖστάς, ὅπως ὁ ὠρολογιοποιός, ἅμα ρυθμίση τὸ ὠρολόγιον, δὲν ἐπεμβαίνει, ἀλλ’ ἐργάζεται τοῦτο μόνον του πλέον, τοιοιυτρόπως καὶ ὁ Δημιουργός, ἀφ’ οὔ ἔθεσε τὸν κόσμον εἰς κίνησιν μὲ τοὺς φυσικοὺς νόμους, δὲν ἀναμινύεται πλέον εἰς τὴν ζωὴν αὐτοῦ. Ὁ κόσμος ὅμως δὲν ἔπαυσε ποτὲ νὰ εἶναι ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν καὶ διακυβέρνησιν τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐπίβλεψις αὕτη καὶ φροντίς τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ κόσμου, ὅπως ἕκαστον ὄν ζήση καὶ ἀναπτυχθῇ κατὰ τοὺς τεθέντας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὰ ὄντα μερικοὺς καὶ γενικοὺς σκοποὺς τῆς ὑπάρξεώς των, καλεῖται θεία Πρόνοια. Ἡ θεία αὕτη Πρόνοια ἐκδηλοῦται εἴτε ὡς φροντίς πρὸς συντήρησιν τῶν ὄντων, εἴτε ὡς πρόνοια πρὸς καθοδήγησιν καὶ βοήθειαν αὐτῶν, ἰδίως τῶν ἀνθρώπων, ἵνα πραγματοποιήσωσι τοὺς θείους σκοποὺς, διὰ τοὺς ὁποίους προωρίσθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

α) Ἡ Συντήρησις τοῦ κόσμου. Ἐφ' ὅσον ὁ κόσμος δὲν ἐδημιουργήθη ἐξ ἑαυτοῦ, ἔχει ἀνάγκην πάντοτε τῆς συντηρητικῆς Προνοίας τοῦ Δημιουργοῦ, ἐκ τοῦ ὁποίου ἔχει τὴν ζωὴν καὶ ἐξαρτᾶται. Ἡ συντήρησις τοῦ κόσμου εἶναι συνέχεια τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, διότι τοιοῦτοτρόπως προφυλάσσονται καὶ διατηροῦνται τὰ ὄντα εἰς τὴν ζωὴν, ἐφ' ὅσον αὕτη εἶναι ἀκόμη ἀναγκαία διὰ τινὰ οἰονδήποτε σκοπὸν. Τὴν τοιαύτην συντηρητικὴν Πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ ἐξυμνεῖ ὁ Δαυὶδ εἰς τὸν 103 Ψαλμὸν καὶ μάλιστα διὰ τῶν στίχων « ἀνοίξαντός σου τὴν χεῖρα τὰ σύμπαντα πλησθήσονται χρηστότητος, ἀποστρέψαντος δέ σου τὸ πρόσωπον, παραχθήσονται ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν καὶ ἐκλείψουσι καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν ». Ἐν δὲ τῇ Σοφίᾳ Σολομῶντος ἀναγινώσκομεν « Ἄγαπᾶς γὰρ τὰ ὄντα πάντα καὶ οὐδὲν βδελύσσει, ὧν ἐποίησας· οὐδὲ γὰρ ἄν μισῶν τι κατεσκεύασας. Πῶς δὲ ἔμεινεν ἄν τι, εἰ μὴ σὺ ἠθέλησας ; ἢ τὸ μὴ κληθὲν ὑπὸ σοῦ διετηρήθη ; » (ια' 25). Ὁ Ἄπ. Παῦλος ἐν τῇ ὁμιλίᾳ του πρὸς τοὺς Ἀθηναίους λέγει, ὅτι τὰ πάντα συντηροῦνται ἐν τῇ ζωῇ διὰ τῆς θείας δυνάμεως : « ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν » (Πράξ. ιζ' 28, Κολ. α' 17, Ἐβρ. α' 3, ἰδίως Ματθ. ζ' 26). Καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐξυμνοῦσι διαρκῶς τὴν ἀδιάλειπτον Πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ πρὸς συντήρησιν τῶν ὄντων. Ὁ Μέγας Βασίλειος π.χ. λέγει « Οὐδὲν ἀπρονόητον, οὐδὲ ἡμελημένον παρὰ τῷ Θεῷ· πάντα σκοπεύει ὁ ἀκοίμητος ὀφθαλμὸς, πᾶσι πάρεστι, σκορπίζων ἐκάστῳ τὴν σωτηρίαν. Πολλάκις οὖν καὶ ἐν τοῖς μικροτάτοις ἡ σοφία αὐτοῦ καὶ ἡ πρόνοια διαφαίνεται » (Mign. 32, 1372, πρβλ. καὶ ἱεροῦ Χρυσοστ. Mign. 52, 492 - 498).

β) Ἡ Κυβέρνησις τοῦ κόσμου. Ὁ Θεὸς δὲν προνοεῖ μόνον διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ κυβερνεῖ καὶ κατευθύνει αὐτὸν πρὸς τὸν ὑψιστον σκοπὸν, δι' ὃν ἐδημιουργήθη, καὶ ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν, εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ πάντων καὶ ἡ δόξα Αὐτοῦ (1 Κορ. γ' 22, ιε' 28). Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ὁ Θεὸς εἶναι Θεὸς ζῶν καὶ πανάγαθος, φροντίζων διὰ τὸ καλὸν τῶν πλασμάτων του, κυβερνῶν καὶ κατευθύνων τὰ πάντα σοφῶς. Ἄνευ τοῦ θελήματος τοῦ πανσόφου Δημιουργοῦ οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ γίνεται. Κατὰ τοὺς ὠραίους λόγους τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου « τὰ τοίνυν ἔργα φύσει τοιαῦτα, ὡς ἀπο-

λάμπειν, ὡς ἀποστίλβειν, ὡς ἀνακηρύττειν τοῦ πεποικηκότος τὴν ὀσιότητα » (Ming. 55, 471).

Ἐνευ δὲ τῆς πίστεως εἰς θεῖαν Πρόνοιαν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχη θρησκευτικὴ ζωὴ. Πρὸς τίνα σκοπὸν νὰ προσεῦχεται τις πρὸς τὸν Θεὸν καὶ νὰ καταφεύγῃ εἰς Αὐτὸν εἰς πᾶσαν περίστασιν τοῦ βίου του, ἐὰν ὁ Θεὸς δὲν ἀναμιγνύεται εἰς τὰ πράγματα τοῦ κόσμου καὶ δὲν προνοῇ καὶ φροντίζει δι' αὐτόν ; Ἐὰν δὲν ὑπῆρχε θεῖα Πρόνοια, καὶ αὐτὴ ἢ διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ σωτηρία τοῦ κόσμου θὰ ἦτο ἀπραγματοποίητος, διότι αὐτὴ προῆλθεν ἀπὸ τὴν ἄπειρον ἀγάπην καὶ εὐσπλαχνίαν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν ἀμαρτωλὴν ἀνθρωπότητα.

Ἡ θεῖα Πρόνοια, ἐνεργοῦσα πανσόφως ἐν τῇ ζωῇ τοῦ κόσμου, λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τοὺς ὑπὸ τοῦ ἰδίου Θεοῦ τεθέντας νόμους ὡς καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου. Πλὴν ὅμως εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις καὶ δι' εἰδικούς καὶ ἀνωτέρους σκοποὺς ἀνακόπτει ὁ Θεὸς προσωρινῶς τὴν λειτουργίαν τῶν φυσικῶν νόμων, ὁπότε κάμνει διάφορα θαύματα. Λέγονται δὲ θαύματα, ὅσα γεγονότα ὑπερβαίνουσι τὴν ἀνθρωπίνην δύναμιν καὶ γίνονται ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ὑπάρχοντας φυσικοὺς νόμους διὰ τῆς θείας μόνον παντοδυναμίας. Ἄλλὰ καὶ ὅταν ὁ Θεὸς ἐνισχύῃ διὰ τῆς θείας χάριτός του τὸν ἀνθρώπον καὶ παρακινῇ αὐτόν, ἵνα πράττῃ τὸ ἀγαθόν, διὰ τῆς τοιαύτης ἐπεμβάσεώς του εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου δὲν καταργεῖ τὴν ἐλευθερίαν του, διότι ὁ Θεὸς οὐδένα βιάζει ἢ ἀναγκάζει, ἀλλ' ἀπλῶς βοηθεῖ καὶ συνεργάζεται μετὰ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὸ καλὸν καὶ τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ ὁ ἀνθρώπος παρὰ τὴν θεῖαν ἐνίσχυσιν ἐκλέξῃ τὸ κακόν, πάλιν ὁ ἀγαθὸς Θεὸς φροντίζει νὰ κατευθύνῃ τὴν πορείαν τῶν πραγμάτων κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε διὰ τῶν κακῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου οὐδέποτε ματαιώνονται αἱ θεῖαι βουλαὶ καὶ οἱ σκοποὶ τῆς δημιουργίας.

Ἐπάρχουσι πολλοὶ ἀνθρώποι, οἱ ὅποιοι, βλέποντες τὰς ἀδικίας καὶ τὰς ἀθλιότητας τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ὡς καὶ τὰς καταστροφὰς ἐκ διαφόρων φυσικῶν φαινομένων, ἀρνοῦνται τὴν ὑπαρξίν θείας Προνοίας περὶ τοῦ κόσμου καὶ ἰδίως περὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐὰν ὁ Θεὸς, κατὰ τὴν φράσιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἐδημιούργησε τὰ πάντα « καλὰ λίαν » καὶ ἐὰν προνοῇ περὶ πάντων, διατὶ ὑπάρχει τοσαύτη κακία καὶ δυστυχία ἐν τῇ ζωῇ ; Διατὶ πολλάκις ἀμοίβονται ἐν αὐτῇ

καὶ εὐημεροῦσιν οἱ φαῦλοι καὶ οἱ ἀναιδεῖς, ὑποφέρουσι δὲ καὶ διώκονται οἱ δίκαιοι; Διατί νὰ ὑπάρχη τὸ λεγόμενον φυσικὸν κακόν, ἤτοι αἱ ἀσθένειαι, τὸ γῆρας, ὁ θάνατος, οἱ σεισμοί, τὰ νοσογόνα μικρόβια, τὰ δηλητήρια καὶ τὰ τοιαῦτα; Ἄλλὰ διὰ μὲν τὰς ἀθλιότητος καὶ τὰς ἀδικίας τῆς ζωῆς ὑπεύθυνος εἶναι μόνον ὁ ἄνθρωπος, τοῦ ὁποίου, ὡς εἶπομεν, ὁ Θεὸς σέβεται τὴν ἐλευθερίαν καὶ δὲν βιάζει αὐτὸν εἰς τὸ νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, διότι τότε τὸ ἀγαθόν, γινόμενον ἀναγκαστικῶς καὶ διὰ τῆς βίας, οὐδεμίαν ἀξίαν θὰ εἶχεν, ὁ δὲ ἄνθρωπος θὰ ἔπαυε νὰ εἶναι μία ἐλευθέρα προσωπικότης. Αἱ δὲ ἐν τῇ φύσει ἀνωμαλίαι καὶ καταστροφαὶ ἔκ τινων φυσικῶν δυνάμεων ὀφείλονται, κατὰ τὴν πίστιν ἡμῶν, οὐ μόνον εἰς τὰ γνωστὰ εἰς ἡμᾶς φυσικὰ αἷτια, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀμαρτίαν, διὰ τὴν ὁποίαν ὁ Θεὸς κατηράσθη τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν περιβάλλουσιν αὐτὸν φύσιν (Γεν. γ' 17, Ρωμ. η' 20). Ἐξ ἄλλου ὅμως πολλά, ἅτινα νομίζονται ὡς φυσικὰ κακά, δὲν εἶναι πραγματικά, ἀλλ' ἔχουσι βαθύν τινα σκοπὸν ἐπ' ἀγαθῶ τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ὁποῖον σκοπὸν οὗτος δὲν γνωρίζει καὶ δὲν βλέπει. Ἀπὸ πολλὰ δηλητηριώδη καὶ ἐπιβλαβῆ πράγματα γίνονται φάρμακα ὠφελιμώτατα (ὅπως ἀπὸ τὴν μούχλαν ἔγινεν ἡ πενικιλίνη). Ἐπίσης ὁ πόνος μέλους τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος εἶναι εὐεργετικώτατος καὶ ἀναγκαιότατος διὰ τὴν συντήρησιν καὶ τὴν εὐτυχίαν τῆς ζωῆς. Ὅταν ὁ ὄργανισμὸς μας πάθῃ κακόν τι (ἔλκος, καρκίνον, ἀρθρητισμούς, κοιλοπόνους, πονοδότους καὶ ἑξῆς), οὐδέποτε θὰ ἐγνωρίζομεν τοῦτο, ἐὰν δὲν ἦσθανόμεθα πόνον. Ὁ πόνος προειδοποιεῖ διὰ τὴν ὑπάρχουσαν πάθησιν ἢ διὰ τὴν ἀναπτυσσομένην ἀσθένειαν, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ λάβῃ ἐγκαίρως τὰ κατάλληλα μέτρα πρὸς θεραπείαν τῆς ἀσθενείας του. Ἄνευ τῆς προειδοποιήσεως ταύτης ὑπὸ τῶν πόνων, τὸ σῶμα καὶ αὐτὴ ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου θὰ διέτρεχον μέγαν κίνδυνον ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν. Ὁ πόνος λοιπὸν εἶναι σπουδαῖος φρουρὸς τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἐν ᾧ συνήθως παραπονούμεθα καὶ γογγύζομεν ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, διότι ἐπιτρέπει νὰ ὑποφέρωσιν ἐξ αἰτίας του οἱ ἄνθρωποι.

Ἄλλὰ καὶ τὰ ἔκ τῆς φύσεως ἐμπόδια καὶ βάσανα εἶναι πολλὰκις χρήσιμα καὶ εὐεργετικά, διότι κεντρίζουσι τὴν θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν ὑποτάξῃ τὴν φύσιν καὶ τὰς δυνάμεις τῆς καὶ προαγάγῃ τοιοῦτοτρόπως τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν εὐτυχίαν του. Διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν του ἐφευρέσεων ὁ ἄνθρωπος

ἔχει μειώσει πολὺ τὰ ἐκ τῆς φύσεως κακὰ καὶ ἔχει θέσει τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του (οἷον ἀλεξικέραυνον, ἀντισεισμικὰς κατοικίας, ὕδατοφράκτας κατὰ πλημμυρῶν, προόδους καταπληκτικὰς εἰς τὴν ἰατρικὴν ἐπιστήμην, δι' ὧν αἱ ἀθεράπευτοι ἀσθένειαὶ ἐμειώθησαν καὶ ὁ ἄνθρωπος ζῆ σήμερον κατὰ μέσον ὄρον βίον μακροβιώτερον ἢ ἄλλοτε). Συνεπῶς πολλὰ δεινὰ, προερχόμενα ἐκ διαφόρων φυσικῶν αἰτίων, συντελοῦσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ εἰς τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις συνεπῶς δὲν πρέπει νὰ γογγύζη κατὰ τοῦ Θεοῦ δι' αὐτὰ, ἀλλὰ νὰ ἔχη τὴν βαθεῖαν πάντοτε πεποιθήσιν, ὅτι τὰ πάντα διακυβερνᾷ καὶ κατευθύνει ἐν σοφίᾳ ὁ Θεός, ἐπ' ἀγαθῶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἰδίᾳ τῶν δικαίων καὶ εὐσεβῶν, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Ἀπ. Παύλου « τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν » (Ρωμ. η' 28).

17. ΟΙ ΑΓΓΕΛΟΙ

Εἰς τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως ὁμολογοῦμεν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι δημιουργὸς πάντων, « ὁρατῶν τε καὶ ἀορατῶν ». Μεταξὺ τῶν ἀορατῶν ὄντων εἶναι οἱ ἄγγελοι, οἱ ὅποιοι εἶναι πνευματικά, ἀσώματα καὶ ἐλεύθερα ὄντα, ὡς ἔργον ἔχοντα νὰ δοξάζωσι τὸν Θεὸν καὶ νὰ ἀναγγέλωσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὰ θελήματα Αὐτοῦ. Ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ γίνεται πολλάκις λόγος περὶ ἀγγέλων, παρουσιαζομένων εἰς τοὺς ἀνθρώπους κατ' ἐντολήν τοῦ Θεοῦ, ἵνα μεταδώσωσιν εἰς αὐτοὺς τὰ θελήματα του. Κατ' ἐντολήν τοῦ Θεοῦ λόγου χάριν ἄγγελοι εἰδοποίησαν τὸν Λῶτ, ἵνα ἐγκαταλείψῃ μετὰ τῆς οἰκογενείας του τὰ Σόδομα (Γεν. ιθ' 22). Ὁ προφήτης Ἡσαίας εἰς ἐν ὄραμά του εἶδεν ἀγγέλους κύκλω τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ δοξάζοντας Αὐτὸν (Ἱσ. σ' 3). Καὶ ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ πολλάκις γίνεται λόγος περὶ ἀγγέλων. Ἄγγελος ἀνήγγειλεν εἰς τὸν Ζαχαρίαν τὴν γέννησιν τοῦ Ἰωάννου καὶ ὁ αὐτὸς ἄγγελος εὐηγγελίσθη εἰς τὴν Μαρίαν, ὅτι θὰ γεννησῇ τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου. Ἄγγελοι ὡσαύτως κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ Σωτῆρος ἀνέπεμψαν πρὸς τὸν Ὑψιστον τὸ « δόξα ἐν ὑψίστοις » (πρβλ. καὶ Πράξ. ιβ' 7, Ματθ. α' 20, β' 13, δ' 11 καὶ ἐξῆς).

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἡ Ἐκκλησία διδάσκει, ὅτι οἱ ἄγγελοι ἐδημιουργήθησαν πρὸ τῆς κτίσεως τοῦ κόσμου (Ἰωβ λη' 7)

καί εἶναι πνευματικά καί ἀσώματα ὄντα, ἀλλ' ἡ φύσις αὐτῶν δέν εἶναι ἀναλλοίωτος, διότι, ὡς πλάσματα τοῦ Θεοῦ, καί αὐτοί ὑπόκεινται εἰς μεταβολήν, δυνάμενοι νά προκόπτωσιν ἐπὶ μᾶλλον καί μᾶλλον κατὰ τήν ἀγιότητα ἢ νά περιπίπτωσι καί εἰς ἀμαρτίαν : « ἔχοντες ἐξουσίαν καί μένειν καί προκόπτειν ἐν τῷ ἀγαθῷ καί ἐπὶ τὸ χεῖρον τρέπεσθαι », λέγει ὁ ἱερός Δαμασκηνός (Ἔκδοσ. Ὁρθοδ. πίστεως Β' 3). Οἱ ἄγγελοι, κατὰ τήν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἔχουσιν ἀκόμη ὡς ἔργον νά προστατεύωσι τοὺς εὐσεβεῖς ὡς φύλακές των καί ὁδηγοί εἰς πάσας τὰς περιστάσεις τοῦ βίου των.

Πλὴν τῶν ἀγαθῶν ἀγγέλων ὑπάρχουσι καί οἱ πονηροὶ ἄγγελοι ἢ οἱ δαίμονες, οἱ ὁποῖοι πρὶν ἦσαν καλοὶ ἄγγελοι, ἀλλ' ἀπὸ ἀλαζονείαν καί φιλοδοξίαν ἠμάρτησαν καί ἔγιναν ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ. Οἱ δαίμονες διεξάγουσιν ἀδιάλειπτον ἀγῶνα κατὰ τοῦ θεοῦ θελήματος, πειράζοντες καί παρακινοῦντες τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν παρακοήν τοῦ Θεοῦ καί εἰς ἀνταρσίαν κατ' Αὐτοῦ. Εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην βλέπομεν, ὅτι οἱ δαίμονες ταρασσονται μὲ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Κυρίου ἐπὶ τῆς γῆς, διότι διὰ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος ἐμελλε νά συντριβῆ ἡ δύναμις των καί ἡ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἐξουσία καί ἐπιρροή. Πολλοὶ δαιμονιζόμενοι ἐθεραπεύθησαν ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὰ Εὐαγγέλια, περιήρχετο τὴν Γαλιλαίαν « κηρύσσων εἰς τὰς συναγωγὰς καί τὰ δαιμόνια ἐκβάλλων » (Μάρκ. α' 39).

18. Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

α) Φύσις καί προορισμός αὐτοῦ. Ἐν ᾧ οἱ ἄγγελοι εἶναι ἐντελῶς καθαρὰ πνεύματα, οἱ ἄνθρωποι ἴστανται εἰς τὸ μέσον τῶν δύο κόσμων τοῦ πνευματικοῦ καί τοῦ ὕλικου, μετέχοντες συγχρόνως ἀμφοτέρων διότι ἀποτελοῦνται ἀπὸ ὕλην καί πνεῦμα, ἢ ἄλλως ἀπὸ σῶμα καί ἀπὸ ψυχὴν. Ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφήν, ἐπλάσθη τελευταῖος ἐξ ὅλων τῶν δημιουργημάτων τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' εἶναι τὸ, τελειότερον δημιούργημα Αὐτοῦ. Τὰ ἄλλα δημιουργήματα ὁ Θεὸς ἐδημιούργησεν, κατὰ τὴν γνωστὴν διήγησιν τῆς Γενέσεως, διὰ μόνου τοῦ λόγου του, διὰ τὸν ἄνθρωπον ὁμως λαμβάνει ἰδιαιτέραν πρόνοιαν. Καί τὸ μὲν σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἔπλασε, λαβὼν πηλὸν ἐκ τῆς γῆς, τὴν δὲ ψυχὴν ἐμφυσήσας εἰς τὸ σῶμά του πνοὴν ζωῆς. Αἱ ἐκφράσεις αὗται τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἶναι ἀνθρωπομορφι-

καί, διότι ὁ Θεός, ὡς ἀπόλυτον πνεῦμα, οὔτε χεῖρας ἔχει, ἵνα λάβῃ πηλὸν καὶ πλάσῃ τὸ σῶμα οὔτε στόμα, ἔχει, ἵνα δι' αὐτοῦ ἐμφυσήσῃ εἰς τὸ σῶμα πνοὴν ζωῆς. Διὰ τῶν ἀνθρωπομορφικῶν τούτων ἐκφράσεων ἡ Ἁγία Γραφή διδάσκει τὴν ὑψίστην ταύτην ἀλήθειαν, ὅτι κατὰ μὲν τὸ σῶμα συγγενεύομεν πρὸς τὰ ὑλικά ὄντα καὶ εἴμεθα χῶμα, κατὰ δὲ τὴν ψυχὴν προερχόμεθα ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ εἴμεθα συνεπῶς θείας καταγωγῆς ὄντα.

Τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι φυλακὴ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ὅπως ἔλεγον πολλοὶ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι καὶ πολλοὶ αἰρετικοί, οὐδὲ ὄργανον καὶ ἔδρα τῆς ἀμαρτίας, ἀλλ' ὄργανον καὶ ὑπηρετῆς τῆς ψυχῆς ἢ, ὅπως λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος, τὸ σῶμα εἶναι «ναὸς τοῦ ἐν ἡμῖν Ἁγίου Πνεύματος» (1 Κορ. 5' 19).

Ἐντεῦθεν οἱ χριστιανοὶ ὀφείλουσι νὰ περιποιῶνται τὸ σῶμα των καὶ νὰ διαφυλάττωσιν αὐτὸ ὑγιές καὶ ἐγνόν, διότι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ ἡ θεία ψυχὴ καὶ τὸ τὴν ψυχὴν ζωογονοῦν Ἁγίον Πνεῦμα: «Οὐκ οἶδατε», λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος, «ὅτι ναὸς τοῦ Θεοῦ ἐστε καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; Εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθειρεῖ, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεὸς» (1 Κορ. γ' 16).

Κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφὴν ὁ ἀνθρώπος ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ, δηλαδὴ μὲ τοιαῦτα προσόντα, ὅποια ἔχει καὶ ὁ Θεός, ὥστε διὰ τῶν προσόντων τούτων νὰ τείνῃ πάντοτε πρὸς τὸν Θεὸν καὶ νὰ γίνῃ ὁμοῖος πρὸς Αὐτόν. Τὰ θεῖα ταῦτα προσόντα εἶναι ὁ νοῦς του, ἡ θέλησις, τὸ συναίσθημα, ἡ ἐλευθερία, ἡ ἠθικὴ ροπή καὶ φύσις. Ὁ Κύριος ἐτόνισεν ἰδιαίτερος τὴν ἄπειρον ἀξίαν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς εἰπὼν «τί γὰρ ὠφελεῖται ἀνθρώπος, ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδίσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ; ἢ τί δώσει ἀνθρώπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ;» (Ματθ. 15' 26). Ἀκολουθοῦντες τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐτόνιζον τὴν θεῖαν καταγωγὴν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ συνίστων εἰς τοὺς πιστοὺς, ἵνα ἐπιμελῶνται ἰδιαίτερος τῆς ἀθανάτου ψυχῆς των: «Γνωθὶ σαυτοῦ τὴν φύσιν», λέγει ὁ Μέγας Βασίλειος, «ὅτι θνητὸν μὲν τὸ σῶμα, ἀθάνατος δὲ ἡ ψυχὴ· ἐπιμελοῦ ψυχῆς, πράγματος ἀθανάτου». Διὰ τῆς ἀθανάτου ψυχῆς του ὁ ἀνθρώπος συγγενεῖται πρὸς τὸν πνευματικὸν καὶ ὑπερφυσικὸν κόσμον καὶ προορίζεται διὰ τὴν αἰώνιαν ἐν τῷ Θεῷ ζωὴν.

Καὶ ἡ ἐπιστήμη σήμερον, μὴ δυναμένη νὰ ἐξηγήσῃ τὰ πνευ-

ματικά και ψυχικά φαινόμενα ἐκ τῆς ὕλης μόνον, δέχεται τὴν διπλὴν σύστασιν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς. Ὅσοι ὕλισται ἀποκρούουσι τὴν πνευματικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, πειρῶνται νὰ ἀποδώσωσιν εἰς τὴν ὕλην ὅλα τὰ πνευματικὰ φαινόμενα καὶ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, πλὴν ὅμως τοῦτο δὲν δύναται νὰ στηριχθῆ καὶ νὰ ἀποδειχθῆ, διότι οὐδὲν πείραμα δύναται νὰ δείξῃ, ὅτι ἡ ὕλη ἔχει σκέψιν, θέλησιν, συναίσθημα καὶ ἐλευθερίαν.

β') Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Κατὰ τὰ ἀνωτέρω καὶ ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία καὶ ἡ ἐπιστήμη διδάσκουσι τὴν διπλὴν σύστασιν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀθάνατος. Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς ἀποτελεῖ βασικὴν ἀλήθειαν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν τελειώνει μὲ τὸν θάνατον, ἀλλὰ συνεχίζεται αἰωνίως καὶ μετὰ θάνατον, διότι ἀκριβῶς ὁ ἄνθρωπος ἔχει ψυχὴν ἀθάνατον. Ἡ Χριστιανικὴ ζωὴ στηρίζεται εἰς τὴν ἰσχυρὰν ἐλπίδα εἰς μίαν μετὰ θάνατον αἰωνίαν ζωὴν, εἰς τὴν ὅποιαν οἱ δίκαιοι θὰ ζῶσιν εὐτυχεῖς πλησίον τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ Σωτῆρος. Αἱ περὶ δευτέρας Παρουσίας τοῦ Κυρίου, περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν, περὶ μελλούσης κρίσεως καὶ ἀναταποδόσεως διδασκαλίαι τῆς Ἁγίας Γραφῆς προϋποθέτουσι τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς. Ἐὰν ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ἀθάνατος καὶ ἡ ζωὴ μας τελειώσῃ εἰς τὸν τάφον, τότε διατί κοπιᾶζομεν καὶ θυσιάζομεν τὰ πάντα διὰ τὸ καλὸν καὶ τὸ δίκαιον; Ἐὰν, ὅπως λέγει ὁ Ἄπ. Παῦλος, δὲν ὑπάρχη συνέχεια τῆς ἐνταῦθα ζωῆς τῆς ψυχῆς μας, τότε πρέπει νὰ φροντίζωμεν νὰ τρώγωμεν καὶ νὰ πίνωμεν καὶ νὰ διασκεδάζωμεν, διότι αὔριον ἀποθνήσκομεν: «εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, φάγωμεν καὶ πίνωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν» (1 Κορ. ιε' 32). Ἀλλοίμονον, λέγει ὁ ἴδιος Ἀπόστολος, ἐὰν ὁ βίος μας ἐτελείωνεν ἐδῶ καὶ δὲν εἴχομεν ἐλπίδα διὰ μίαν ἄλλην ζωὴν, τότε θὰ εἴμεθα οἱ δυστυχέστεροι ἀπὸ ὅλα τὰ ὄντα: «εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἐν Χριστῷ ἐλπικότες ἐσμέν μόνον, ἐλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν» (1 Κορ. ιε' 19).

Τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς ἀποδεικνύομεν καὶ λογικῶς διὰ τῶν ἑξῆς ἀποδείξεων:

1. Πάντες οἱ ἄνθρωποι ὄλων τῶν ἐποχῶν ἐπίστευον καὶ πιστεύουσιν εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς: διὰ τοῦτο ὅλοι ἔθαπτον τοὺς νεκροὺς μὲ τιμὰς καὶ περιεποιούντο τοὺς τάφους των ποικιλοτρόπως, διότι ἐπίστευον, ὅτι τοιοῦτοτρόπως ἠὲ χαριστοῦντο αἱ ψυχαὶ των.

Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς πολλῶν ἀρχαίων τάφων ἀνευρέθησαν εἰς αὐτοὺς πολλὰ σπουδαῖα εὐρήματα, τὰ ὁποῖα δεικνύουν πόσον ἐτίμων ὄλοι οἱ λαοὶ τοὺς νεκροὺς των καὶ πῶς ἐπίστευον, ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν νεκρῶν ζῶσι καὶ μετὰ θάνατον. Ἡ καθολικὴ αὕτη πίστις εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς δεικνύει τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν βασιμότητα τῆς πίστεως ταύτης (Ἱστορικὴ ἀπόδειξις).

2. Οἱ ἄνθρωποι ἔχουσιν ἔμφυτον τὴν τάσιν πρὸς τὸ τέλειον καὶ τὸ ἄπειρον. Οὐδὲν ἀγαθὸν τοῦ κόσμου τούτου δύναται νὰ ἱκανοποιῇ αὐτὸν πλήρως, ἀλλὰ πάντοτε ζητεῖ τὸ τελειότερον. Τοῦτο δεικνύει τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς των, ἢ ὁποῖα ἐπιζητεῖ μίαν τελείαν καὶ αἰώνιαν ζωὴν, ἵνα ἱκανοποιηθῇ καὶ ἐπιτύχη τοῦ προορισμοῦ τῆς. Τὸ ἀνικανοποίητον τῶν βαθυτέρων καὶ εὐγενεστερῶν τάσεων τῆς ψυχῆς μαρτυρεῖ, ὅτι αὕτη δὲν εἶναι πλασμένη διὰ τὸν πρόσκαιρον αὐτὸν κόσμον, ἀλλὰ διὰ τὴν αἰωνιότητα (Τελεολογικὴ ἀπόδειξις).

3. Ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ βλέπομεν, ὅτι συνήθως ὑποφέρουν, δυστυχοῦν καὶ διώκονται οἱ καλοὶ καὶ δίκαιοι, ἐν ᾧ ἀντιθέτως οἱ φαῦλοι, οἱ ἐγωῖσταί, οἱ ἐγκληματῖαι ὄχι μόνον δὲν τιμωροῦνται, ἀλλὰ καὶ εὐδοκιμοῦν καὶ εὐημεροῦν. Τοῦτο ἀντίκειται καὶ πρὸς τὴν λογικὴν καὶ πρὸς τὸ αἰσθημα τοῦ δικαίου, διότι λογικὸν καὶ δίκαιον εἶναι ἢ μὲν ἀρετὴ νὰ βραβεύηται, ἢ δὲ κακία νὰ τιμωρῆται. Καὶ ἐπειδὴ δὲν γίνεται τοῦτο εἰς αὐτὸν τὸν κόσμον, ἀνάγκη νὰ ὑπάρχη ἄλλη μέλλουσα ζωὴ καὶ ἀνταπόδοσις. Ἄλλὰ διὰ νὰ γίνῃ ἡ ἀποκατάστασις τοῦ δικαίου τούτου πρέπει νὰ ζῆ καὶ μετὰ θάνατον ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ. (Ἠθικὴ ἀπόδειξις).

4. Ἡ ψυχὴ τέλος εἶναι ἀθάνατος, διότι εἶναι ἐπλήρῃ καὶ αὐλος ὡς πρὸς τὴν φύσιν τῆς. Ὁ θάνατος εἶναι ἡ ἀποσύνθεσις καὶ ἡ διάλυσις εἰς τὰ στοιχεῖα τοῦ ἐνὸς ὑλικοῦ ὄντος. Ἄλλ' ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ὕλη, ὥστε νὰ ἀποσυντεθῇ καὶ νὰ ἐκλείψῃ. Εἶναι αὐλος καὶ πνευματικὴ, ἐπομένως ἀθάνατος (Ὀντολογικὴ ἀπόδειξις).

γ) Ἡ πρώτη κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ πτώσις αὐτοῦ εἰς τὴν ἁμαρτίαν. Ὁ ἄνθρωπος, πλασθεὶς κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ, ἐπροικίσθη διὰ θείων ἰδιοτήτων, διὰ τῶν ὁποίων ἠδύνατο νὰ τελειοποιῇ ἑαυτὸν συνεχῶς ὑπὸ τὴν ἀγάπην καὶ προστασίαν τοῦ Δημιουργοῦ του καὶ νὰ ζῆ εὐδαίμων εἰς τὴν γῆν ταύτην. Δὲν ἦτο λοιπὸν ἀπ' ἀρχῆς, οὔτε ἐπλάσθη τέλειος, ἀλλ' εἶχεν

ὅλας τὰς δυνατότητας νὰ προκόπη ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς, ἀσκούμενος εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ ζῶν πάντοτε κατὰ τὸ ἅγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ. Πρὸς ἄσκησιν τῶν πρωτοπλάστων εἰς τὴν ἀρετὴν ἔδωκεν ὁ Θεὸς πρὸς αὐτοὺς ὠρισμένας ἐντολάς, τὰς ὁποίας ὠφείλον νὰ τηρῶσι πιστῶς καὶ πάντοτε, ὥστε νὰ δεικνύωσι διὰ τοῦ βίου των, ὅτι συμμορφώνονται πρὸς τὸ ἅγιον θέλημά Του καὶ εἶναι ἄξια τέκνα τοῦ οὐρανίου Πατρὸς των. Ἡ πρὸς τοὺς πρωτοπλάστους δοθεῖσα ἐντολὴ ἦτο, ὡς γνωστόν, ὅπως μὴ φάγωσι καρπούς ἀπὸ τὸ δένδρον τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ὁ Ἀδὰμ ὅμως καὶ ἡ Εὐὰ, πειρασθέντες ὑπὸ τοῦ διαβόλου καὶ ἐξ ἀλαζονείας καὶ ἐγωϊσμοῦ παρήκουσαν εἰς τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ καὶ ἔφαγον ἀπὸ τοὺς ἀπηγορευμένους καρπούς. Ἡ παράβασις αὕτη ἦτο ἀπιστία πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πίστις εἰς τὸν διάβολον καὶ εἰς τὰς συκοφαντίας του ἐναντίον τοῦ Θεοῦ. Ἦτο περιφρόνησις ρητῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ καὶ λήθη τῶν μεγάλων πρὸς αὐτοὺς θείων εὐεργεσιῶν. Ἀποτέλεσμα τῆς παρακοῆς ἦτο, ὅτι ἔχασαν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, ἐσκοτίσθη ὁ νοῦς των καὶ ἡ θέλησις των κατέστη ἀσθενὴς καὶ ἀνίκανος νὰ θέλῃ καὶ νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν. Τοιοῦτοτρόπως τὸ πρῶτον ἀμάρτημα διεδέχθησαν ἄλλα, καὶ οὕτως οἱ πρωτόπλαστοι ἀπεμακρύνοντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ ἐβυθίζοντο εἰς τὴν ἁμαρτίαν. Ἐπειδὴ ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὐὰ εἶναι οἱ προπάτορες καὶ οἱ γενάρχαι τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἡ πρώτη ἐκείνη παράβασις τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ ὀνομάζεται συνήθως προπατορικὸν ἀμάρτημα. Τὸ ἀμάρτημα ἐκεῖνο ἐκληρονόμησαν ἀναγκαιῶς πάντες οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὐας καὶ ἔκτοτε οἱ ἄνθρωποι γεννῶνται ἁμαρτωλοὶ καὶ μὲ τὰς ἰδικὰς των προσωπικὰς ἁμαρτίας ἐπαυξάνουσι τὴν ἠθικὴν ἀθλιότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Εἰς τὴν ἠθικὴν ταύτην κατάπτωσιν ὀφείλεται καὶ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἄνθρωποι, ἀπομακρυνόμενοι διαρκῶς περισσότερο ἀπὸ τὸν Θεόν, ἐλησμόνησαν ἐν τέλει τὸν Θεὸν καὶ ἤρχισαν νὰ λατρεύωσι τὰ κτίσματά του, ἀστέρας καὶ ὄρη καὶ θαλάσσας καὶ διάφορα ἡμέρα καὶ ἄγρια ζῶα. Μὲ τὴν τοιαύτην ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν κατάπτωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐφαίνετο, ὅτι οἱ σκοποὶ τῆς Δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐματαιώθησαν, διότι οἱ ἄνθρωποι, ἀντὶ νὰ ζῶσιν εὐτυχεῖς καὶ ἐν τῇ ἀρετῇ πλησίον τοῦ Θεοῦ, ἐβυθίζοντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὴν δυστυχίαν καὶ ἀθλιότητα εἰς σημεῖον, ὥστε πολλοὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων φι-

λοσόφων ελεγον, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης θά ἐκφυλισθῆ καὶ θά ἐξαφανισθῆ, ἐάν ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς δὲν ἀνελάμβανε τὴν ἀπολύτρωσίν της. Ἄλλ' αἱ βουλαὶ καὶ τὰ σχέδια τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μένωσιν ἀπραγματοποίητα καὶ νὰ ματαιώνωνται ἀπὸ τὰ φαῦλα ἔργα τῶν ἀνθρώπων. Ὁ πολυεύσπλαχνος Θεὸς δὲν ἀφῆκε τὰ πλάσματά του νὰ ἀφανισθῶσιν ἐντελῶς εἰς τὴν κακίαν καὶ εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν, ἀλλ' ἔδωκεν εἰς αὐτὰ πάλιν τὴν εὐκαιρίαν καὶ τὰς δυνατότητας νὰ σωθῶσι καὶ νὰ ἐπανέλθωσι πλησίον του. Ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα σώσῃ αὐτοὺ ἐκ τῆς δουλείας εἰς τὴν ὁμαρτίαν, ἀναλαβὼν Αὐτὸς ἐπὶ τῶν ὤμων του τὸ βᾶρος τῶν ἁμαρτιῶν μας καὶ σταυρωθεὶς ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἐξιλεῶσῃ τὴν θείαν δικαιοσύνην. Ἡ ἐν τῷ Χριστῷ ἀπολύτρωσις ἀποκατέστησε τὸν ἀνθρωπον εἰς τὴν προτέραν αὐτοῦ πρὸ τῆς πτώσεως κατάστασιν καὶ ἐπανάφερεν αὐτὸν πλησίον τοῦ οὐρανοῦ Πατρός του. Διὰ τοῦ Ἀδάμ ἐπῆλθεν ἡ ὁμαρτία καὶ ὁ θάνατος, λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος, ἐν ᾧ διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ νέου Ἀδάμ, ἐπῆλθεν ἡ ἀναγέννησις καὶ ἡ θεία ἐν τῷ Χριστῷ ζωὴ πάντων τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων: «Ὡσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδάμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται»· καὶ ἐν συνεχείᾳ λέγει: «καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ (τοῦ Ἀδάμ), φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανοῦ (τοῦ Ἰησοῦ)»
(1 Κορ. ιε' 22. 49, πρβλ. καὶ Ρωμ. ε' 15).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ ΑΠΟΛΥΤΡΩΣΕΩΣ

Ἄρθρα β'-ζ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως : β'. 'Καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινόν, ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρί, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο.

γ'. Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα.

δ'. Σταυρωθέντα τε ἐπὶ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα.

ε'. Καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς.

ς'. Καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς.

ζ'. Καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κοῦναι ζωίας καὶ νεκρῶς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος.

19. Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΗΜΩΝ. ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΟΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΛΕΥΣΙΝ ΤΟΥ

Ἡ ἀνθρωπότης, ἀπομακρυνθεῖσα ἀπὸ τὸν Θεὸν διὰ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς του παρὰ τῶν πρωτοπλάστων, ἔζη μίαν ἄνευ Θεοῦ ζωὴν ἐντὸς τῆς ἑμαρτίας καὶ τῆς εἰδωλολατρείας. Τὰ θεία χαρίσματα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐξησθένησαν καὶ ἡ ροπή πρὸς τὸ κακὸν ἐγένετο ὄλονεν ἰσχυροτέρα. Ἡ διαφθορὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἦτο τόσο μεγάλη, ὥστε ἦτο ἀδύνατον πλέον νὰ μεταβάλη ζωὴν ὁ ἀνθρώπος διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων καὶ προσπαθειῶν, διότι ἡ βούλησις του ἐξησθένησε καὶ ἡ εὐνοια καὶ ἡ κοινωνία μετὰ τοῦ Θεοῦ — ὁ μόνος οὗτος ὄρος τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ζωῆς — ἀπεσύρθησαν ἀπ' αὐτοῦ. Ἡ ἀγάπη ὅμως τοῦ Θεοῦ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀφήσῃ τὰ ἑαυτοῦ πλάσματα εἰς τοιαύτην κατάστασιν, διὰ τοῦτο, ὅταν

ἦλθεν ὁ κατάλληλος χρόνος, ἔστειλε τὸν Υἱὸν Του πρὸς σωτηρίαν τῆς ἀνθρωπότητος.

Ὁ κατάλληλος οὗτος χρόνος ἦλθεν, ἄφ' οὗ προπαρεσκευάσθη ἡ ἀνθρωπότης ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας διὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Σωτῆρος τῆς καὶ ἠσθάνθη ἰσχυρῶς τὴν ἀθλίαν κατάστασίν τῆς καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς Ἄνωθεν σωτηρίας. Ἡ προπαρασκευὴ αὕτη τῆς ἀνθρωπότητος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐγένετο ὡς ἀκολούθως: Ἐν πρώτοις ἐξέλεξε ὁ Θεὸς ἓνα λαόν, τὸν Ἰσραηλιτικόν, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς ὄργανον καὶ ὡς θεματοφύλαξ τῆς πίστεως εἰς ἓνα Θεὸν καὶ ὅλων τῶν πρώτων θείων ἀποκαλύψεων πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα. Ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαὸς προπαρασκευάσθη διὰ τῶν Πατριαρχῶν, διὰ τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν εἰς τὴν ἔλευσιν καὶ ὑποδοχὴν τοῦ Μεσσίου, τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου. Ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τὸν Ἀβραάμ τὴν ἐπαγγελίαν, ὅτι ἐκ τῶν ἀπογόνων του θὰ προέλθῃ ὁ Μεσσίας, ὁ ὁποῖος θὰ φέρῃ τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν εὐλογίαν εἰς πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς.

Πλὴν τῶν ἐπαγγελιῶν τούτων περὶ τοῦ Μεσσίου ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας διὰ τοῦ Μωϋσέως τὸν Νόμον, τοὺς προφῆτας καὶ ἄλλους ἀγίους, διὰ τῶν ὁποίων οἱ Ἰουδαῖοι συνεκρατοῦντο εἰς τὴν ἀληθινὴν πίστιν. Τοιοῦτοτρόπως ὑπῆρχεν εἰς λαὸς, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ μέσῳ τῆς εἰδωλολατρικῆς ἀνθρωπότητος ἐπίστευε καὶ ἐλάτρευεν οὐχὶ τὰ ἄστρα, τὰ ζῶα, τὰς θαλάσσας καὶ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, ἀλλ' αὐτὸν τὸν ἀληθινὸν Θεὸν καὶ Δημιουργὸν τοῦ κόσμου. Οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κυρίου καὶ πολὺ ἐνωρίτερον ἦσαν ἐσκορπισμένοι εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ εἶχον συναγωγὰς εἰς ὅλας τὰς πόλεις ἐκείνας, ὅπου ὑπῆρχον τὸ ὀλιγώτερον δέκα Ἰουδαϊκαὶ οἰκογένειαι. Διὰ μέσου τῶν Ἰουδαίων τούτων τῆς Διασπορᾶς πολλοὶ Ἐθνικοί, βλέποντες τὴν λαμπρὰν λατρείαν καὶ τὰ αὐστηρὰ ἦθη τῶν Ἰουδαίων, προσήρχοντο εἰς τὴν Ἰουδαϊκὴν πίστιν καὶ ἐγίνοντο προσήλυτοι. Ἀλλὰ, παρὰ τὴν ἰδιαίτεράν ταύτην εὐνοίαν τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτοὺς, οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κυρίου εἶχον διαστρέψει καὶ μεταβάλλει τὴν θρησκείαν των εἰς θρησκείαν ἐξωτερικῶν καὶ μηχανικῶν τύπων καὶ τελετῶν καὶ ἀντὶ ἕνδρος πνευματικοῦ ἀρχηγοῦ καὶ σωτῆρος ἀνέμενον ἓνα Μεσσίαν κοσμικόν, ἦτοι ἓνα ἀνδρεῖον καὶ ἀνίκητον Βασιλέα, ὁ ὁποῖος θὰ ὑπέτασεν ὅλους τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ θὰ ἐδόξαζε τὸ Ἰσραηλιτικόν ἔθνος.

Ἡ θεία Πρόνοια δὲν ἦτο δυνατόν νὰ περιορισθῆ εἰς ἓνα λαὸν μόνον, ἀλλ' ἐπεξετάθη καὶ εἰς τοὺς Ἑθνικοὺς κατὰ πολλοὺς τρόπους (Πραξ. ιδ' 16). Καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν Ἑθνικῶν παρουσιάσθησαν φωτεινὰ πνεύματα, μεγάλοι φιλόσοφοι, οἱ ὅποιοι ἐδίδασκον καθαρὰς καὶ ὑψηλὰς θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς ἰδέας καὶ διεκλήρυττον τὸ ψεῦδος καὶ τὴν πλάνην τῆς λατρείας τῶν εἰδώλων. Ἡ φιλοσοφία, κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἦτο διὰ τοὺς Ἑθνικοὺς παιδαγωγὸς εἰς Χριστόν, ὅπως ἦτο ὁ Μωσαϊκὸς Νόμος διὰ τοὺς Ἰουδαίους. Ὁ Σωκράτης, ὁ μέγιστος τῶν φιλοσόφων, βλέπων τὴν ἠθικὴν κατάπτωσιν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἔλεγεν, ὅτι μόνον, ἐὰν ὁ Θεὸς κηδόμενος τῶν ἀνθρώπων ἔστελλεν ἄνωθεν ἓνα Σωτῆρα, θὰ ἠδύνατο οὗτοι νὰ σωθῶσιν.

Ἐπίσης αἱ πολιτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ συνθήκαι ἦσαν λίαν εὐνοϊκαὶ διὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Σωτῆρος καὶ Ἀναδημιουργοῦ τῆς ἀνθρωπότητος. Οἱ ἄνθρωποι ἠσθάνοντο τὴν ἀνάγκην τῆς ἀπολυτρώσεως, διὰ τοῦτο κατέφευγον ἀθρόως εἰς τὰς λεγομένας ἀπολυτρωτικὰς μυστηριακὰς θρησκείας τῆς Ἰσιδος καὶ τοῦ Ὀσίριδος, τῆς Κυβέλης, τοῦ Μίθρα καὶ ἐξῆς, αἱ ὅποιοι ὑπίσχυοντο εἰς τοὺς μωυμένους εἰς αὐτὰς τὴν λύτρωσιν καὶ τὴν μετὰ θάνατον αἰωνίαν ζωὴν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου ὑπῆρχε μία πολιτικὴ διοικήσις ἀνὰ τὰς περὶ τὴν Μεσόγειον χώρας — ἡ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία — εἰς πολιτισμὸς καὶ μία γλῶσσα, καὶ πάντα ταῦτα βεβαίως ἠυνόουν πολὺ τὴν διάδοσιν τῆς νέας θρησκείας.

Ἀφ' οὗ λοιπὸν παρεσκευάσθη καταλλήλως ἡ ἀνθρωπότης ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας, ἤλθεν ὁ ἀναμενόμενος Σωτῆρ τοῦ κόσμου, ἡ ἐλπίς καὶ ἡ προσδοκία τῶν ἐθνῶν, ὁ Ἰησοῦς Χριστός, γεννηθεὶς ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου κατὰ τὰς Ἁγίας Γραφάς, καὶ ἐπὶ αὐτοκράτορος τῆς Ρώμης Ὀκταβιανοῦ.

20. Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ

Κατὰ τὰ Εὐαγγέλια, μετὰ τὴν βάπτισίν του ὁ Κύριος, ἐκλέξας δώδεκα μαθητὰς, περιέτρεχε τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας τῆς Ἰουδαίας κηρύττων τὸ εὐαγγέλιον τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐκήρυττεν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Πατὴρ ὄλων τῶν ἀνθρώπων, πλήρης ἀγά-

πης πρὸς ὅλους, ἰδιαίτερος πρὸς τοὺς ἀμαρτωλοὺς, τοὺς συναισθανομένους τὴν ἰδίαν των ἐμαρτωλότητα, καὶ ὅτι οἱ ἄνθρωποι ὀφείλουσι νὰ πιστεύωσιν εἰς Αὐτὸν καὶ νὰ ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν καὶ ἀλλήλους δι' ὅλων τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς των. Ἐδίδασκεν ἐπίσης, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Πνεῦμα καὶ οἱ ἄνθρωποι ὀφείλουσι νὰ λατρεύωσιν Αὐτὸν πνευματικῶς διὰ τῆς διαρκοῦς ἐπικοινωνίας μετ' Αὐτοῦ, διὰ τῆς ἀδιαλείπτου προσευχῆς καὶ δι' ἁγίου βίου. Ἀπὸ τοὺς θέλοντας νὰ ἀκολουθήσωσιν Αὐτὸν ἀπῆτει μετάνοιαν, πίστιν, αὐτοθυσίαν καὶ περιφρόνησιν πρὸς τὰ πλούτη καὶ τὰ ἐγκόσμια ἀγαθὰ, διότι οἱ ἄνθρωποι, παρασυρόμενοι ὑπὸ τούτων, λησμονοῦσι τὸν Θεὸν καὶ ἀφοσιώνονται εἰς τὰς ἀπολαύσεις καὶ τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου τούτου. Ὁ Κύριος ἐνίσχυε καὶ ἐπεκύρωνε τὴν ὑπέροχον διδασκαλίαν του μετὰ τὰ θαύματά του καὶ μετὰ τὸν τέλειον καὶ ἅγιον βίον του. Διὰ τῶν θαυμάτων του ἀπεκαλύπτετο, ὅτι ἦτο Θεός, κύριος τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως, τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, συνεπῶς οἱ ἀκροαταὶ του ὤφειλον νὰ δίδωσι προσοχὴν εἰς τοὺς λόγους του καὶ νὰ πιστεύωσιν εἰς Αὐτόν. Συγχρόνως ὁ βίος του ὑπῆρξε καθ' ὅλα ἅγιος: « Ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ » (Ἦσ. νγ' 9,1 Πέτρ. β' 22), εἶχε προεῖπει ὁ προφήτης, καὶ οἱ λόγοι οὗτοι ἐπραγματοποιήθησαν ἀπολύτως. Ὁ ἴδιος εἶπε περὶ ἑαυτοῦ « τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἀμαρτίας ; » (Ἰωάν. η' 46), καὶ εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτοῦ οὔτε οἱ σύγχρονοι οὔτε οἱ μετὰ ταῦτα αἰῶνες ἠδυνήθησαν νὰ ἀπαντήσωσιν, ἵνα διαφεύσωσιν Αὐτόν. Ὅπως ἐδίδασκε, τοιοῦτον βίον ἔζη. Τὰ ἔργα συνεφώνουν πρὸς τοὺς λόγους του καὶ οὐδεμία ἐσωτερικὴ σύγκρουσις παρετηρεῖτο εἰς τὴν ζωὴν του. Καὶ ὁ βίος καὶ ἡ διδασκαλία του ἐνεποίουν τοιαύτην κατάπληξιν, ὥστε ἔλεγον οἱ ἀκροαταὶ του « οὐδέποτε οὕτως εἶδομεν » ἢ « οὐδέποτε οὕτως ἐλάλησεν ἄνθρωπος, ὡς οὗτος ὁ ἄνθρωπος » (Μάρκ. β' 12, Ἰωάν. ζ' 46). Ἐν τέλει ὁ Κύριος ἐτεράτισε τὸν ἅγιον βίον του διὰ μιᾶς ἀπεριγράπτου αὐτοθυσίας, παθῶν καὶ σταυρωθεὶς ὡς κακοῦργος ἐν τῷ μέσῳ δύο ληστῶν χάριν τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐξ ἀγάπης πρὸς αὐτούς.

21. ΤΑ ΠΑΘΗ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΚΑΙ Η ΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ

Οἱ ἄρχοντες τῶν Ἰουδαίων, οἱ ἄρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς, ἐφθόβουν καὶ ἐμίσουν τὸν Κύριον, διότι τὰ πλήθη ἠκολούθουν Αὐτόν καὶ

διότι ἤλεγχε τὴν κακίαν καὶ τὴν ὑποκρισίαν των. Ἐντεῦθεν συλλαβόντες Αὐτὸν κατεδίκασαν εἰς θάνατον καὶ ἐσταύρωσαν Αὐτόν. Διὰ τῆς παραβάσεως ὑπὸ τῶν προπατόρων τῆς πρώτης ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ, τῆς δοθείσης εἰς αὐτοὺς πρὸς ἀσκησιν καὶ δοκιμασίαν, εἰσηλθεν εἰς τὸν κόσμον ἡ ὁμαρτία καὶ ὁ θάνατος. Ὁ ἄνθρωπος θὰ ἦτο καταδεδικασμένος εἰς αἰώνιον τιμωρίαν, ἐὰν ὁ Θεός, ἐν τῇ πανσοφίᾳ αὐτοῦ καὶ τῇ ἀπειρῶ του ἀγάπῃ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, δὲν εὑρίσκε μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου νὰ ἱκανοποιηθῆ ἡ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς παραβάσεως αὐτοῦ προσβληθεῖσα δικαιοσύνη του, ἡ ὁποία ἀπῆτη τὴν τιμωρίαν τοῦ ἁμαρτήσαντος ἀνθρώπου, καὶ νὰ ἐξαλειφθῶσι συγχρόνως τὰ ἀποτελέσματα τοῦ προπατορικοῦ ὁμαρτήματος καὶ οὕτω σωθῆ ὁ ἄνθρωπος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος, ὡς φέρων ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐνοχὴν τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, δὲν ἠδύνατο διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ δυνάμεων οὔτε τὴν θεῖαν δικαιοσύνην νὰ ἱκανοποιήσῃ οὔτε καὶ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ προπατορικοῦ ὁμαρτήματος, νὰ ἐξαλείψῃ, ὁ Θεὸς ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον τὸν μονογενῆ Αὐτοῦ Υἱόν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ὁ ὁποῖος, ὡς ἄνθρωπος, ἐξεπλήρωσε τὰ ἀδύνατα παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τὴν σωτηρίαν του. Διότι ἡ θυσία τοῦ Σωτῆρος, ὡς ἀναμαρτήτου ἀνθρώπου, ἦτο θυσία, ἣτις ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἱκανοποίησε τὴν θεῖαν δικαιοσύνην, τὴν ἀπαιτοῦσαν τὴν τιμωρίαν τοῦ ἁμαρτήσαντος ἀνθρώπου. Ἡ σταυρικὴ θυσία τοῦ Κυρίου ἦτο ἀναγκαῖα διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, διότι δι' αὐτῆς ἱκανοποιήθη ἡ θεῖα δικαιοσύνη καὶ ὁ Θεὸς κατηλλάγη μετὰ τῶν ἀνθρώπων: «ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ» (Ρωμ. ε' 10). Κατὰ τὴν Ἀγ. Γραφήν (1 Πέτρ. γ' 19) καὶ κατὰ τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν ὁ Κύριος, ὅταν τὸ σῶμα του εὑρίσκετο ἐν τῷ τάφῳ, κατέβη εἰς τὸν Ἅδην καὶ ἐκήρυξεν ἐκεῖ εἰς τοὺς προκεκοιμημένους ἀνθρώπους, ἵνα καὶ οὗτοι πιστεῦσωσι καὶ σωθῶσι καὶ τοιοῦτοτρόπως συμπληρωθῆ τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας ὅλου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἀπαντας δὲ τοὺς ἐν τῷ Ἅδῃ πιστεύσαντας εἰς Αὐτὸν ἀνεβίβασεν εἰς τὰς οὐρανίους μονὰς τοῦ Πατρὸς Του (1 Πέτρ. γ' 19).

Τὴν τρίτην ἡμέραν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ὡς κύριος τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, ἀνέστη ἐκ νεκρῶν. Ζῶν ἔτι εἶχε προεῖπει τὰ πάθη καὶ τὴν Ἀνάστασίν Του καὶ ἐχαρκτήρισεν ἀμφοτέρα ὡς ἀναγκαῖα διὰ τὴν

σωτηρίαν τοῦ κόσμου διὰ τῶν ἑξῆς λόγων πρὸς τοὺς μαθητάς του: «ὅτι δεῖ αὐτὸν εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπελθεῖν καὶ πολλὰ παθεῖν ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἀρχιερέων καὶ γραμματέων καὶ ἀποκτανθῆναι καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθῆναι» (Ματθ. ις' 21, κ' 18). Ἡ Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου εἶναι ἐγγύησις καὶ ἀπόδειξις, ὅτι θὰ ἀναστηθῶσι καὶ οἱ ἄνθρωποι (1 Κορ. ιε' 12).

Τὰ πάθη καὶ ἡ Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου εἶχον προεικονισθῆ καὶ διὰ διαφόρων γεγονότων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Κατὰ τοὺς λόγους αὐτοῦ τοῦ Κυρίου τὸ πάθημα τοῦ προφήτου Ἰωνᾶ, παραμέναντος ἐπὶ τριήμερον ἐντὸς τῆς κοιλίας τοῦ κήτους, προεικόνιζε τὴν τριήμερον ταφὴν τοῦ Κυρίου, τὴν δὲ σταύρωσίν του, προεικόνιζεν ἡ ὕψωσις τοῦ ὄφεως ἐπὶ ξύλου ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ὅπως οἱ δηθῆντες ὑπὸ τῶν δηλητηριωδῶν ὄφρων Ἰουδαῖοι ἐθεραπεύοντο, μόλις ἔβλεπον ἐπὶ τοῦ ξύλου τὸν ὄφιν τοῦ Μωϋσέως, τοιουτοτρόπως ὑψώθη ὁ Κύριος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἵνα πᾶς ὁ ἀτενίζων εἰς αὐτὸν μετὰ πίστεως σωθῆ ἀπὸ τὸ δηλητήριον τῆς ἑμαρτίας (Ματθ. ιβ' 40, Ἰωάν. γ' 14).

22. Η ΑΝΑΛΗΨΙΣ ΚΑΙ Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ

Τεσσαράκοντα ἡμέρας μετὰ τὴν Ἀνάστασίν του ἀνελήφθη ὁ Κύριος εἰς οὐρανοὺς ἐνώπιον τῶν μαθητῶν του μὲ τὸ δεδοξασμένον καὶ ἀθάνατον σῶμά του καὶ ἐκάθησεν ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρός, προσλαβὼν τὴν δόξαν, τὴν ὁποίαν εἶχε πρὸ τῆς θείας ἐνσαρκώσεως. Οἱ μαθηταὶ του ἔκπληκτοι ἠτένιζον τὸν ἔνδοξον διδάσκαλον καὶ Σωτῆρά των ἀναλαμβάνομενον εἰς οὐρανοὺς. Τότε δύο ἄγγελοι παρουσιασθέντες διεβεβαίωσαν αὐτούς, ὅτι ὁ ἀναληφθεὶς Κύριος θὰ ἐπανέλθῃ ἐν δόξῃ: «τί ἐστήκατε», εἶπον εἰς τοὺς μαθητάς, «βλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν; οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀφ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, οὕτως ἐλεύσεται, ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν» (Πράξ, α' 11). Καὶ κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφήν καὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων, θὰ παρουσιασθῆ πάλιν ὁ Κύριος ἐν δόξῃ, περιστοιχούμενος ὑπὸ τῶν ἀγγέλων, κατὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου, ἵνα κρίνῃ τοὺς πάντας κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. Ἡ δευτέρα αὕτη εμφάνισις καλεῖται Δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν πρώτην, ὅτε ὡς ταπεινὸς καὶ πτωχὸς ἄνθρω-

πος ἐγεννήθη εἰς τὴν κώμην Βηθλεὲμ ἐντὸς σπηλαίου καὶ ἀνεκλήθη εἰς μίαν φάτνην τῶν ἀλόγων. Ἡ δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου συνδέεται μὲ τὴν τελικὴν κρίσιν πάντων τῶν ἀνθρώπων συμφώνως πρὸς τὰ ἔργα αὐτῶν, ὅποτε οἱ μὲν δίκαιοι θὰ ἀξιωθῶσι νὰ ζῶσι πλησίον τοῦ Θεοῦ ἐν δόξῃ καὶ μακαριότητι, οἱ δὲ φαῦλοι θὰ ὑποφέρωσι καὶ θὰ βασανίζωνται μακρὰν τοῦ Θεοῦ αἰωνίως εἰς τὴν Κόλασιν, ὅπως θὰ ἴδωμεν ἐκτενέστερον εἰς τὸ περὶ μελλούσης ζωῆς κεφάλαιον.

23. Αἱ Χριστολογικαὶ Ἐριδες

Ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν, στηριζομένη εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφὴν καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων, διδάσκει, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος, μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, γεννηθεὶς ἀπὸ αὐτὴν τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς, ὥστε εἶναι ὁμοούσιος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Θεὸς ἀληθινός. Αὐτὸς ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς ἀληθινός, ὅταν κατέβη ἐπὶ τῆς γῆς πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν, προσέλαβε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ ἐγένετο τέλειος κατὰ πάντα ἄνθρωπος, ὅπως ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ χωρὶς ἁμαρτίαν (Ἰωάν. η' 46, 2 Κορ. ε' 21, 1 Πέτρ. β' 22). Πιστεύομεν λοιπόν, ὅτι ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ ἠνώθησαν αἱ δύο φύσεις, ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη, ἀλλὰ κατὰ τοιοῦτον φυσικὸν τρόπον, ὥστε οὐδεμία ἐξ αὐτῶν ὑπέστη ἀλλοίωσιν. Διὰ τοῦτο παραδεχόμεθα καὶ ὁμολογοῦμεν, ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι Θεάνθρωπος, ἤτοι ἐν αὐτῷ ἔχομεν ἐν πρόσωπον μὲ δύο φύσεις, τὴν θείαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην, αἱ ὁποῖαι ἠνώθησαν ἀσυγχύτως, ἀδιαιρέτως, ἀτρέπτως καὶ ἀχωρίστως.

Ὅπως ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Χριστῷ δύο φύσεις, τοιουτοτρόπως διακρίνονται ἐν αὐτῷ δύο θελήσεις, ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις, αἱ ὁποῖαι δὲν ἀντιτίθενται καὶ δὲν συγκρούονται πρὸς ἀλλήλας, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις ὑποτάσσεται ἐκουσίως πάντοτε εἰς τὴν θείαν θέλησιν (Ματθ. κς' 39).

Διὰ τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἔγιναν πολλοὶ ἔριδες καὶ συζητήσεις. Ἦδη ὁ γέρον Συμεὼν εἶχε προείπει τοῦτο, χαρακτηρίσας τὸν Ἰησοῦν ὡς «σημεῖον ἀντιλεγόμενον» (Λουκ. β' 34). Αἱ ἔριδες αὗται ὀνομάζονται Χριστολογικαί. Αἱ σπουδαιότεραι δὲ τούτων εἶναι, ὅσαι προῆλθον ἀπὸ τὰς αἰρετικὰς διδασκαλίας τοῦ Ἀρείου, τοῦ Νεστορίου, τοῦ Εὐτυχοῦς, τῶν Μονοθελητῶν. Ὁ Ἀρειος, πρεσβύτερος ὢν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι κτίσμα τοῦ

Πατρός και ὡς κτίσμα δὲν εἶναι αἰώνιος, ἀλλ' ἦτο καιρός, κατὰ τὸν ὁποῖον δὲν ὑπῆρχε. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Ἄρειος δὲν ἐδέχετο, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁμοούσιος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ αἰώνιος, μετέτρεπε δὲ τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν εἰς εἰδωλολατρείαν, διότι, ἂν ὁ Χριστὸς εἶναι κτίσμα, τότε οἱ χριστιανοὶ εἶναι κτισματολάτραι, ὅπως ἦσαν οἱ εἰδωλόλατραι. Ἄλλος αἰρετικός, ὁ Νεστόριος, ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, ἐχώριζε τὰς δύο ἐν Χριστῷ φύσεις καὶ ἐδίδασκεν, ὅτι ἡ Παρθένος Μαρία δὲν ἐγέννησε τὸν προαιώνιον Λόγον καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον Χριστόν. Συνεπῶς ἡ Παρθένος δὲν ὑπῆρξε Θεοτόκος, ἀλλὰ Χριστοτόκος. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Νεστόριον ὁ Εὐτυχῆς, πρεσβύτερος ὢν ἐν Κων/πόλει, ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχε μόνον θεῖαν φύσιν, ἡ ὁποία ἀπερρόφησε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Αἱ δύο τελευταῖαι αἱρέσεις, αἱ ὁποῖαι ὑπεστήριζον, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχε μίαν φύσιν, ἢ τὴν ἀνθρωπίνην ἢ τὴν θεῖαν φύσιν, λέγονται Μονοφυσιτικαὶ αἱρέσεις. Ἄλλὰ πλὴν τούτων παρουσιάσθησαν ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι ὑπεστήριζον, ὅτι ὁ Κύριος εἶχε μίαν μόνον θέλησιν, εἴτε τὴν θεῖαν εἴτε τὴν ἀνθρωπίνην (Μονοθελητισμός), ἐν ᾧ Αὐτὸς εἶχε τελείαν ἀνθρωπίνην καὶ τελείαν θεῖαν θέλησιν, αἱ ὁποῖαι, ὅπως εἶπομεν, δὲν συνεκρούοντο πρὸς ἀλλήλους, διότι ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις ἠκολούθει ἐκουσίως πάντοτε τὴν θεῖαν θέλησιν καὶ ὑπετάσσετο εἰς αὐτήν.

Ἡ Ἐκκλησία διεξήγαγε σφοδρὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν αἱρέσεων τούτων, αἱ ὁποῖαι διέστρεφον τὴν ἀληθῆ περὶ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν τῆς. Αὕτη καθοδηγούμενη ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως διετύπωσε τὴν περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν εἰς τὴν Α', Β', Γ', Δ' καὶ Ε' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον. Καὶ ἡ διδασκαλία αὕτη τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία διτυπώθη εἰς δόγματα διὰ τῶν Οἰκουμενικῶν τούτων Συνόδων, περιλαμβάνεται ἐν συντομίᾳ εἰς τὰ ἄρθρα β' - ζ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως τὰ ὁποῖα παρεθέσαμεν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κεφαλαίου τούτου.

24. ΤΟ ΑΠΟΛΥΤΡΩΤΙΚΟΝ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ

Ὁ Κύριος ἡμῶν ὡς ἀποστολὴν καὶ ἔργον εἰς τὸν κόσμον τοῦτον εἶχε τὴν ἀπολύτρωσιν τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῆς ἁμαρ-

τίας και την καταλλαγήν της μετὰ τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐξεπλήρωσε διὰ τῆς διδασκαλίας του, διὰ τοῦ ἁγίου βίου του, διὰ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου καὶ τῆς Ἀναστάσεως καὶ διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἵνα συνεχίσῃ τὸ ἀπολυτρωτικὸν του ἔργον.

Οἱ βασιλεῖς, οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ προφῆται τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐχρίοντο, ὅταν ἀνελάμβανον τὰ ἀξιώματα ταῦτα, καὶ διὰ τοῦτο ἔκαλοῦντο «Χριστοὶ τοῦ Κυρίου». Ὅπως ἐκεῖνοι, καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εἶναι ὁ Μεσσίας (ἑβραϊκὴ λέξις σημ. κεχρισμένος), δηλαδὴ ὁ Χριστός, διότι ἐχρίσθη ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ προφήτου «Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἶνεκεν ἔχρισέ με· εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με...» (Λουκ δ' 18, Ἦσ. ξα' 1). Διὰ τοῦτο ὁ Κύριος πλὴν τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦς, τοῦ δοθέντος ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου Γαβριήλ (Λουκ. α' 31), ἔφερε πάντοτε καὶ τὸ ὄνομα «Χριστός».

Ὡς Μεσσίας ὁ Κύριος συνεκέντρωσεν εἰς ἑαυτὸν καὶ τὰ τρία ὑψιστα ἀξιώματα ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ, τὸ τοῦ Προφήτου, τοῦ Ἀρχιερέως καὶ τοῦ Βασιλέως. Τὸ τριπλοῦν αὐτὸ ἀξίωμα ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ τριπλοῦν Του ἔργον διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου, γενόμενος διὰ τοὺς πιστεύοντας εἰς Αὐτὸν «σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις» (1 Κορ. α' 30), διότι ἐδίδαξε τὰς ὑψίστας περὶ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου ἀληθείας, ἠγίασε τὴν ἀνθρωπότητα, ἐδικαίωσε ταύτην καὶ ἀπελύτρωσε διὰ τοῦ σταυρικοῦ του θανάτου.

α) Τὸ Προφητικὸν ἀξίωμα τοῦ Κυρίου. Οἱ προφῆται τῶν Ἰσραηλιτῶν εἶχον ἔργον καὶ ἐντολὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ νὰ διδάσκωσι τὸν λαόν νὰ ἐξαγγέλλωσιν εἰς αὐτὸν τὰς βουλάς τοῦ Ὑψίστου καὶ νὰ προλέγωσι τὰ μέλλοντα, φωτιζόμενοι ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐνίοτε οὗτοι μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ ἔκαμνον θαύματα. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἔργα ἐξεπλήρωσε καὶ ὁ Κύριος. Καὶ Αὐτός, ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοῦ, ἐδίδασκε καθ' ὅλην τὴν ζωὴν του καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ διδάσκῃ τὴν ἀνθρωπότητα διὰ τῆς Ἐκκλησίας του (Ἰωάν. ζ' 16, ι' 30, ιδ' 7). Αὐτὸς ὁ ἴδιος ἔλεγε περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι εἶναι τὸ φῶς τοῦ κόσμου καὶ ὅτι ὁ ἀκολουθῶν Αὐτὸν δὲν ζῆ εἰς τὸ σκότος καὶ εἰς τὴν πλάνην, ἀλλὰ γνωρίζει τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ἀγαθόν. Ὡς Θεὸς δὲ ἀληθινός, ὁ Κύριος, ἐγνώριζε καὶ πολλάκις προέλεγε τὰ μέλλοντα νὰ συμβῶσιν εἰς Αὐτὸν ἢ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν του καὶ εἰς

τὸν κόσμον ἅπαντα. Εἰς τὰ Εὐαγγέλια διασώζονται οἱ λόγοι τοῦ Κυρίου, διὰ τῶν ὁποίων περιγράφονται μὲ εἰκόνας καὶ μὲ δραματικὸν ὕφος αἱ τελευταῖαι ἡμέραι τοῦ κόσμου (πρβλ. Μάρκ. 1γ').

β) Τὸ Ἀρχιερατικὸν ἄξιωμα τοῦ Κυρίου. Ὁ Ἀρχιερεὺς τῶν Ἰουδαίων εἰσῆρχετο ἅπαξ τοῦ ἔτους εἰς τὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἐξιλασμοῦ καὶ προσέφερε θυσίαν πρὸς ἐξιλέωσιν τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν του καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ. Ἡ ἀρχιερατικὴ αὕτη θυσία προεικόνιζε τὴν θυσίαν τοῦ μεγάλου Ἀρχιερέως, τοῦ Χριστοῦ, ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ κόσμου (Ἐβρ. β' 17, δ' 14). Ὁ ἄνθρωπος μόνος του, ἐπειδὴ ἦτο ὁ ἴδιος ἁμαρτωλὸς καὶ ἔνοχος, ἦτο ἀνίκανος μὲ οἰανδήποτε θυσίαν νὰ ἐξαλείψῃ τὰς ἁμαρτίας του καὶ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν θεῖαν δικαιοσύνην, ἣ ὁποία ἀπῆτει τὴν τιμωρίαν τῆς ἁμαρτωλῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ δικαιοσύνη λοιπὸν τοῦ Θεοῦ ἔπρεπε νὰ ἱκανοποιηθῆ διὰ τῆς θυσίας ἀναμαρτήτου ὄντος, διότι εἰς ἁμαρτωλὸς, ἐφ' ὅσον δὲν δύναται νὰ σώσῃ ἑαυτὸν, πῶς θὰ σώσῃ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, θυσιάζων ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας των; Ἐπειδὴ τοιοῦτος ἀναμάρτητος ἄνθρωπος δὲν ὑπῆρξε ποτέ, διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ὁ Θεός, κινούμενος ἐκ τῆς ἀπείρου ἀγάπης του καὶ πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἀκόμη, ἐξαπέστειλε τὸν μονογενῆ Υἱόν, ἵνα θυσιασθῆ ὑπὲρ τῶν ἁμαρτωλῶν ἀνθρώπων. Ὁ Κύριος διὰ τῆς αὐτοθυσίας του ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἐπέτυχε τὴν καταλλαγὴν τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν λύτρωσιν τούτων ἐκ τῆς δουλείας εἰς τὴν ἁμαρτίαν. Κατὰ τὸν σταυρικὸν του θάνατον βεβαίως ἔπαθε μόνη ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τοῦ Κυρίου, διότι ἡ θεία φύσις εἶναι ἀπαθῆς¹. Ἐκτοτε πάντες οἱ πιστεύοντες εἰς τὸν Κύριον καὶ βαπτιζόμενοι εἶναι ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ τὴν ἐνοχλήν τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος καὶ εἶναι τέκνα τοῦ Θεοῦ. Οὕτως ἀνεδείχθη ὁ Κύριος ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου. Πλὴν Αὐτοῦ καὶ μακρὰν Αὐτοῦ δὲν

1. Εἰς τὴν Ὁμολογίαν τοῦ Κριτοπούλου ἡ διδασκαλία αὕτη διατυπῶνται ὡς ἑξῆς: «Καὶ τὸν διὰ σταυροῦ θάνατον ὑπὲρ ἡμῶν ὑφίσταται — αὐτοῦ γὰρ τῷ μῶλωπι ἡμεῖς πάντες ἰάθημεν — τῆς θεότητος αὐτοῦ παντελῶς ἀπαθοῦς μενούσης... σταυρωθεὶς τοίνυν καὶ πάντα τὰ τοῖς τέταρσιν Εὐαγγελιστοῖς ἐμπειριεχόμενα διὰ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν ὑποστάς, θνήσκει τὸ ἀνθρώπινον, τῆς ὑπεραγίας αὐτοῦ ψυχῆς διαιρεθείσης τῆς σωτηρίου σαρκός, τῆς θεότητος δὲ ἀδιαιρέτου μεινάσης καὶ παντελῶς ἀπαθοῦς».

ὑπάρχει σωτηρία: «Οὐκ ἔστιν ἐν ἄλλῳ οὐδενὶ ἢ σωτηρία», κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Ἁπ. Πέτρου (Πράξ. δ' 12).

γ) Τὸ Βασιλικὸν ἀξίωμα τοῦ Κυρίου. Ὁ Κύριος ἡμῶν εἶναι καὶ Βασιλεὺς τοῦ κόσμου, βασιλεύων εἰς τὰς ψυχὰς πάντων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι πιστεύουσι καὶ εἶναι ἀφωσιωμένοι εἰς Αὐτόν. Διὰ τούτους τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου εἶναι νόμος τῆς ζωῆς των. Ἦδη αἱ προφητεῖαι περιέγραφον τὸν Μεσσίαν καὶ ὡς βασιλέα καὶ ἄρχοντα, ὁ ὅποιος ἐμελλε νὰ καθίση εἰς τὸν θρόνον τοῦ Δαβὶδ (Ἔσθ. θ' 7, Μάρκ. ια' 10). Πράγματι ὁ Κύριος ὡς ἄνθρωπος κατήγετο ἐκ τοῦ γένους τοῦ Δαβὶδ (Λουκ. α' 32, Ρωμ. α' 3), πλὴν ἡ βασιλεία Αὐτοῦ δὲν ἦτο κοσμική, ὅπως περιέμενον τὸν Μεσσίαν οἱ Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ πνευματική. Ὡς γνωστόν, ὅταν ὁ Πιλάτος ἠρώτησε τὸν Κύριον ἐὰν εἶναι βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, οὗτος ἀπήντησεν « ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου » (Ἰωάν. ιη' 36). Ὁ Κύριος, ὡς Βασιλεὺς, κυβερνᾷ ἀοράτως τὴν Ἐκκλησίαν Αὐτοῦ διὰ τῶν ποιμένων καὶ τῶν διδασκάλων, οἱ ὅποιοι ὠρίσθησαν ὑπ' Αὐτοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ (Ματθ. κη' 19,20. Ἰωάν. ιε' 12,17).

25. Η ΘΕΙΑ ΧΑΡΙΣ

Τὴν λύτρωσιν ταύτην, τὴν ὁποίαν ἐχάρισεν εἰς τὸν κόσμον ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οἰκειοῦνται οἱ πιστοὶ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Χάρις λέγεται ἡ ἰδιαιτέρα ἀγάπη, τὴν ὁποίαν ἐπιδεικνύει ὁ Θεὸς πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἀνθρώπους, χωρὶς νὰ εἶναι οὗτοι ἄξιοι αὐτῆς. Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος δέχεται τὴν θείαν ταύτην ἀγάπην δωρεάν, χωρὶς νὰ εἶναι ἄξιος ταύτης, διὰ τοῦτο λέγεται χάρις καὶ ἐνίοτε δωρεά. Ἀλλὰ καὶ ἡ κατάστασις, τὴν ὁποίαν φέρει ὁ ἀξιωθεὶς τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ καὶ ἀναγεννηθεὶς χριστιανός, ὀνομάζεται χάρις. Οἱ χριστιανοὶ ὀφείλουσιν εἰς τὴν θείαν ταύτην χάριν πᾶν ὅ,τι εἶναι καὶ πᾶν ὅ,τι ἔχουσιν. Ἄνευ τῆς θείας χάριτος οὐδὲν δύνανται νὰ πράξωσιν ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας. Ἡ χάρις γεννᾷ εἰς τὴν ψυχὴν τὸν πόθον πρὸς σωτηρίαν καὶ ἐνισχύει τὸν πιστὸν εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν: « τῇ γὰρ χάριτί ἐστε σεσωσμένοι διὰ πίστεως καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν, Θεοῦ τὸ δῶρον », λέγει ὁ Ἁπ. Παῦλος (Ἐφ. β' 8, Ρωμ. θ' 12). Πᾶς χριστιανὸς ὀφείλει νὰ λέγη, ὅπως ὁ μέγας

αὐτὸς Ἀπόστολος, «χάριτι δὲ Θεοῦ εἰμι, ὃ εἰμι» (1 Κορ. ιε' 10). Ἡ θεία χάρις βεβαίως δὲν ἐξαναγκάζει τινὰ νὰ κάμνη τὸ καλόν, ἐνισχύει ὅμως τὴν ἐλευθέραν βούλησιν τοῦ ἄνθρώπου, ὥστε νὰ θέλῃ οὗτος καὶ νὰ πράττῃ αὐτό. Συνεπῶς ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τόσο τῆς θείας χάριτος, ὅσον καὶ τῆς ἐλευθερας βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου, οἰκειοθελῶς δεχομένου τὴν ἐπενέργειαν τῆς θείας χάριτος καὶ πιστεύοντος εἰς τὸν Χριστόν.

Ἐν ᾧ τοιαύτη εἶναι ἡ Ὀρθόδοξος διδασκαλία περὶ θείας χάριτος, ἄλλοι χριστιανοὶ – ἰδίως ὁ ἱερός Αὐγουστίνος καὶ οἱ ἀκολουθήσαντες αὐτὸν Προτεστάνται – ὑπεστήριξαν τὸν λεγόμενον ἀ π ὁ λ υ τ ο ν π ρ ο ο ρ ι σ μ ὀ ν, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Θεὸς ἀποστέλλει τὴν σῶζουσαν θείαν χάριν εἰς ὅσους Αὐτὸς θέλει καὶ ὅτι, ὡς παντοδύναμος καὶ Κύριος τῶν πάντων, ἄλλους προώρισεν εἰς σωτηρίαν καὶ ἄλλους εἰς ἀπώλειαν. Μία τοιαύτη διδασκαλία, ἡ ὁποία καταρχεῖ ἐντελῶς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἀντίκειται πρὸς τὴν ἀγάπην καὶ τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται ὡς αὐθαίρετος Δεσπότης, ἄλλους σῶζων καὶ ἄλλους καταδικάζων, χωρὶς νὰ λαμβάνη ὑπ' ὄψιν ἂν εἶναι δίκαιοι ἢ φαῦλοι.

Ἡ Ἁγία Γραφή ὅμως καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις διδάσκουσι σαφῶς, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πατὴρ ὄλων, δίκαιος καὶ πλήρης ἀγάπης πρὸς πάντας καὶ θέλει τὴν σωτηρίαν πάντων: «ὁ Θεὸς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν» (1 Τιμ. β' 4). Ἡ βία δὲν εἶναι ιδιότης τοῦ Θεοῦ, διότι οὗτος δὲν ἐξαναγκάζει οὐδένα νὰ πράττῃ τὸ καλόν. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ πράξῃ τι πρὸς σωτηρίαν καὶ ἀναγέννησίν του, δεχόμεθα, ὅτι ἡ σωτηρία εἶναι ἀποτέλεσμα δύο παραγόντων, τῆς θείας χάριτος καὶ τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

26. ΕΝΝΟΙΑ, ΕΚΠΟΡΕΥΣΙΣ ΚΑΙ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

Ἄρθρον ἡ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως: Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν.

Τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι τὸ τρίτον πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος. Δέν εἶναι ἀπλή δύναμις, ἀλλὰ πρόσωπον ἰσότημον καὶ ὁμοούσιον πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, μαζὶ μὲ αὐτοὺς προσκυνούμενον καὶ δοξαζόμενον ὑπὸ τῶν πιστῶν. Ὅσα ἔλεγεν ὁ Ἄρειος περὶ τοῦ Υἱοῦ, ἐδίδασκε καὶ ὁ Μακεδόσιος, ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅτι δηλαδὴ εἶναι κτίσμα τοῦ Πατρὸς. Ἡ διδασκαλία ὁμῶς τοῦ Μακεδονίου κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς Β' Οἰκουμένητικῆς Συνόδου (381 μ.Χ.), ἡ ὁποία καὶ συνέταξε τὰ ἀπὸ τοῦ ὄγδου μέχρι τοῦ δωδεκάτου ἄρθρα τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως. Κατὰ τὸ ὄγδοον ἄρθρον ὁμολογοῦμεν καὶ δεχόμεθα, ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι κύριον, πηγὴ θείας ζωῆς καὶ ὅτι ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ συμπροσκυνεῖται μαζὶ μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν.

Ἡ ἐκπόρευσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔγινε ζήτημα πολλῶν συζητήσεων καὶ ἐρίδων μεταξὺ τῆς ἡμετέρας Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς. Ἡ Ἐκκλησία μας, συμφώνως πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, διδάσκει, ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται μόνον ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἐν ᾧ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία διέστρεψε τὸ δόγμα τοῦτο, προσθέσασα εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως τὴν λέξιν *filioque* (= καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ). Ἡ προσθήκη αὕτη ἔγινε πολὺ βραδύτερον καὶ δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, ὅπως συνετά-

χθη τοῦτο ὑπὸ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Ἡ ἐκπόρευσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος σημαίνει τὴν προαιώνιον ὕπαρξιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐὰν ὁμως δεχθῶμεν, ὅτι τοῦτο ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, περιπίπτομεν εἰς διαρχίαν, δηλαδὴ δεχόμεθα δύο πηγὰς τῆς θεότητος, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν.

Τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐνέπνευσε τοὺς μεγάλους ἄνδρας τῆς Παλ. Διαθήκης τῆς Κ. Διαθήκης καὶ μετὰ ταῦτα τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας καὶ ὠμίλησαν οὗτοι κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἀποκαλύψωσι τὰς βουλὰς του πρὸς τοὺς ἀνθρώπους : « ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν Θεοῦ ἄνθρωποι » (2 Πέτρ. α' 21). Τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐπέφοίτησεν ἐπὶ τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς καὶ ἀνέδειξεν αὐτοὺς, ἄλιεις καὶ ἀγραμμάτους ὄντας, σοφοὺς καὶ ἀτρομήτους κήρυκας τοῦ Εὐαγγελίου. Τοῦτο φωτίζει καὶ ἀγιάζει τοὺς χριστιανούς, ὥστε νὰ ὁμολογῶσι πίστιν εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν : « Οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν· εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ » (1 Κορ. ιβ' 3). Ἡ ἀναγέννησις τῶν χριστιανῶν, ἡ πίστις καὶ ἡ ἀγάπη καὶ ὅλαι αἱ ἀρεταὶ των εἶναι καρπὸς τῆς ἐπενεργείας τοῦ ἁγίου Πνεύματος : « ὁ δὲ καρπὸς τοῦ Πνεύματος ἔστιν ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια » (Γαλ. ε' 22). Τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐνοικεῖ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ὁδηγεῖ ταύτην εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν καὶ εἰς πάντα τὰ ἔργα αὐτῆς, ὥστε νὰ ἐπιτελῇ καλῶς καὶ ἀποτελεσματικῶς τὴν ἐν τῷ κόσμῳ θεῖαν ἀποστολὴν τῆς.

27. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ. ΕΝΝΟΙΑ, ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΑΥΤΗΣ

Ἄρθρον θ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως : Εἰς μίαν, ἁγίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν.

α') Ἡ λέξις Ἐκκλησία, παραγομένη ἐκ τοῦ ρήματος ἐκκαλῶ, σημαίνει κοινωνίαν ἢ συνάθροισιν ἀνθρώπων ὡς καὶ τὸν τόπον τῆς συναθροίσεως των. Εἰς τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν Ἐκκλησία λέγεται ἢ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἰδρυθεῖσα θρησκευτικὴ κοινωνία, ἢ ἀποτελουμένη ἐκ πάντων τῶν εἰς Χριστόν πιστευόντων καὶ ἀναγνωρίζοντων αὐτὸν ὡς σωτῆρα καὶ ἀρχηγὸν τοῦ βίου των. Ἡ Ἐκκλησία αὕτη εἶναι ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν ποιμαί-

νοντα κλήρον, τὸν ἀνάγοντα τὴν ἀρχὴν του δι' ἀδιακόπου διαδοχῆς εἰς τοὺς Ἀποστόλους καὶ ἀπὸ τὸν ποιμαινόμενον λαόν. Περιλαμβάνει δὲ τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας οὐ μόνον τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ζῶντας καὶ ἐναντίον τοῦ κακοῦ εἰσέτι ἀγωνιζομένους πιστοὺς — ὅποτε λέγεται αὕτη στρατευομένη Ἐκκλησία — ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν οὐρανῷ προαπελθόντας καὶ εὐρισκομένους πιστοὺς, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦσι τὴν θριαμβεύουσαν Ἐκκλησίαν (1 Κορ. ιε' 25, Ἑβρ. ιβ' 22).

Καὶ ἡ στρατευομένη Ἐκκλησία καὶ ἡ θριαμβεύουσα ἀποτελοῦσι μίαν ἀχώριστον καὶ ἐνιαίαν κοινωνίαν, διότι ἡ μεταξύ ζώντων καὶ τεθνεώτων χριστιανῶν σχέσις καὶ ἐπικοινωνία εἶναι διαρκῆς, καὶ οἱ μὲν ἐν οὐρανῷ ἅγιοι πρεσβεύουσι παρὰ τῷ Θεῷ ὑπὲρ ἡμῶν, οἱ δὲ ἐν τῷ κόσμῳ πιστοὶ τελοῦσι μνημόσυνα ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων, τιμῶσι τὴν μνήμην τῶν ἁγίων, ἐπικαλοῦνται τὴν μεσιτείαν αὐτῶν παρὰ τῷ Θεῷ εἰς πᾶσαν περίστασιν τοῦ βίου των καὶ ἀπονέμουσι τιμητικὴν προσκύνησιν εἰς τὰς ἁγίας αὐτῶν εἰκόνας. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι καὶ ὄρατὴ καὶ ἀόρατος κοινωνία. Καὶ ἀόρατος μὲν χαρακτηρίζεται, διότι εἶναι μία πνευματικὴ κοινωνία, τῆς ὁποίας εἶναι ἀόρατος ἡ κεφαλὴ τῆς, ὁ Χριστός, ἀόρατον εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ζωοποιοῦν καὶ προφυλάσσον αὐτὴν ἀπὸ πᾶσαν πλάνην, καὶ ἀόρατοι εἶναι αἱ θεῖαι δυνάμεις, διὰ τῶν ὁποίων αὕτη βαθμιαίως μεταμορφώνει τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν εἰς βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Συνήθως ἀόρατος Ἐκκλησία θεωρεῖται ἡ θριαμβεύουσα Ἐκκλησία, ἡ ἐν τῷ οὐρανῷ, τῷ ἀοράτῳ κόσμῳ εὐρισκομένη. Ὁρατὴ δὲ λέγεται ἡ Ἐκκλησία, καθόσον ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ πιστοὺς καὶ εἶναι ὄρατὰ καὶ γνωστὰ τὰ μέσα καὶ ἡ δρᾶσις τῆς πρὸς ἁγιασμόν καὶ σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.

Ἰδρυτὴς καὶ ἀρχηγός τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ Κύριος, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς διδασκαλίας του, διὰ τῶν ἔργων του καὶ μάλιστα διὰ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς Ἀναστάσεώς του ἔθεσε τὰ θεμέλια αὐτῆς, ἀφοῦ ἐξέλεξεν ἀπ' ἀρχῆς δώδεκα μαθητὰς ὡς τὸν πρῶτον πυρῆνα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὡς συνεχιστὰς τοῦ θείου του ἔργου (Ματθ. κη' 18 — 20).

Ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ δὲν ἔχομεν ὀρισμὸν τινα τῆς φύσεως, τοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ μόνον περιγραφὰς αὐτῆς διὰ εἰκόνων καὶ συμβολικῶν παραστάσεων. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Ἐκκλησία χαρακτηρίζεται ὡς οἶκος Θεοῦ καὶ κατοικία τοῦ ἁγίου Πνεύματος (1 Κορ. γ' 16), ὡς σῶμα Χριστοῦ, τὸ ὁποῖον ὡς μέλη

ἔχει τοὺς διαφόρους χριστιανοὺς (Ρωμ. ιβ' 4 – 5, Ἐφ. ε' 30), ὡς οἰκοδομή, τῆς ὁποίας ἀκρογωνιαίος λίθος εἶναι ὁ Χριστός, θεμέλιον οἱ προφῆται καὶ οἱ Ἀπόστολοι, λίθοι δὲ ζῶντες οἱ πιστοὶ (Ματθ. ις' 18, 1 Κορ. γ' 9 – 14, Ἐφ. β' 20), καὶ τέλος ἄμπελος, τῆς ὁποίας κλήματα εἶναι οἱ χριστιανοί, ρίζα καὶ κορμὸς ὁ Χριστὸς καὶ γεωργὸς ὁ οὐράνιος Πατὴρ (Ἰωάν. ιε' 1).

β') Σκοπὸς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ συνέχισις τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος. Τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπιτυγχάνει ἡ Ἐκκλησία, διδάσκουσα καὶ κηρύττουσα εἰς τὸν κόσμον τὸ Εὐαγγέλιον, παρέχουσα τὴν θεϊαν χάριν διὰ τῶν ἱερῶν Μυστηρίων τῆς εἰς τοὺς πιστοὺς καὶ ποιμένουσα καὶ κυβερνῶσα τούτους. Τὰ ὄργανα, διὰ τῶν ὁποίων ἡ Ἐκκλησία ἐπιτελεῖ τὸ θεῖον τοῦτο ἔργον, εἶναι οἱ κληρικοί, οἱ ὁποῖοι ἀναλαμβάνουσι διὰ τῆς τελετῆς τῆς χειροτονίας τὴν ἐξουσίαν διὰ τὰ ποιμαντικά των καθήκοντα. Ἀλλὰ καὶ τὰ λαϊκὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας ὑπηρετοῦσι αὐτήν εἰς τὰ ἔργα αὐτῆς, ἀναλαμβάνοντα κατ' ἐντολήν τῆς διαφόρους ὑπηρεσίας καὶ μάλιστα κηρύττοντα καὶ ταῦτα τὸν θεῖον λόγον.

Ἡ Ἐκκλησία ἀποτελεῖται μὲν ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' εἶναι θεῖον καθίδρυμα καὶ ὡς τοιοῦτον ὑπερβαίνει τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν, ὥστε αὕτη δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ ἐπακριβῶς τί εἶναι ἡ Ἐκκλησία. Διὰ τοῦτο περιελήφθη καὶ ἡ περὶ Ἐκκλησίας διδασκαλία εἰς τὰ δόγματα πίστεως, τὰ ἐν συντομίᾳ περιλαμβανόμενα εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως. Ἐν τῷ Συμβόλῳ τῆς Πίστεως ὁμολογοῦμεν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι μία, ἁγία, καθολικὴ καὶ ἀποστολική.

Μία εἶναι ἡ Ἐκκλησία, διότι εἰς εἶναι ὁ ἰδρυτὴς καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς, ὁ Χριστὸς, μία ἡ ζωοποιοῦσα αὐτὴν Ἀρχή, τὸ ἅγιον Πνεῦμα, μία εἶναι ἡ πίστις καὶ ἡ διδασκαλία αὐτῆς (Ἐφ. δ' 8). Μέχρι τοῦ ἐνάτου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος, ὅτε ἔγινε τὸ Σχίσμα μετὰ τῆς ἡμετέρας καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ Ἐκκλησία ἦτο μία, ἀδιαίρετος εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Σήμερον δυστυχῶς ὑπάρχουσι πολλὰ Ἐκκλησία, αἱ ὁποῖαι ὅμως κακῶς φέρουσι τὸ ὄνομα Ἐκκλησία, διότι δὲν ἔχουσιν ὅλα τὰ γνωρίσματα αὐτῆς. Ἡ ἀληθινὴ καὶ ἁγία Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ εἶναι μόνον ἡ ἰδική μας Ὁρθόδοξος καθολικὴ Ἐκκλησία, διότι μόνη αὕτη διετήρησεν ἀναλλοίωτον τὴν διδασκαλίαν, τὴν τάξιν καὶ τὴν λατρείαν τῆς μιᾶς ἀδιαίρετου Ἐκκλησίας τῶν ἐννέα πρώτων αἰῶνων. Αἱ ἄλλαι Ἐκκλησῖαι περιέχουσιν

ἴχνη μόνον τῆς ἀληθινῆς Ἐκκλησίας (*vestigia Ecclesiae*), διότι ἀπεσπίασθησαν ἀπὸ αὐτὴν καὶ διέστρεψαν τὴν διδασκαλίαν τῆς. Περὶ τῶν διαφορῶν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω ἐν ἰδιαιτέρῳ κεφαλαίῳ.

Ἄ γ ί α εἶναι ἡ Ἐκκλησία, διότι ἅγιος εἶναι ὁ Ἀρχηγός τῆς, ὁ Χριστός, ἅγια ἡ ζωοποιοῦσα αὐτὴν Ἀρχή, τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ἅγιοι εἶναι οἱ σκοποὶ τῆς καὶ τὰ μέσα τῆς πραγματοποιήσεώς των (1 Κορ. 5' 11). Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἅγια καὶ ἄσπιλος καὶ οὐδεμίαν σημασίαν ἔχει διὰ τὴν ἀγιότητά τῆς, ἐὰν ἔχη πλεῖστα μέλη ὁμαρτωλὰ καὶ ἀνάξια. Διότι ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ ἀγρός, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴν παραβολὴν, ἔχει καὶ σῖτον καὶ ζιζάνια, ἢ εἶναι τὸ δίκτυον, τὸ ὁποῖον συνέλαβε καὶ καλοὺς καὶ σαπρούς ἰχθύς (Ματθ. 13' 24. 47).

Κ α θ ο λ ι κ ῆ λέγεται ἡ Ἐκκλησία, διότι ἔχει ὡς προορισμὸν νὰ περιλάβῃ εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς πάντας τοὺς λαοὺς τῆς γῆς, κηρύττουσα εἰς πάντας τὸ Εὐαγγέλιον, συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου « πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα, ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν » (Ματθ. κη' 9).

Ἀ π ο σ τ ο λ ι κ ῆ δὲ λέγεται ἡ Ἐκκλησία, διότι ἐθεμελιώθη καὶ διεδόθη διὰ τοῦ κηρύγματος τῶν Ἀποστόλων. Οὗτοι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπ' αὐτοὺς ἤρχισαν τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἴδρυσαν ἐν Ἱερουσαλὴμ τὴν πρώτην Ἐκκλησίαν. Διὰ τοῦτο ἡ Πεντηκοστή θεωρεῖται ὡς γενέθλιος ἡμέρα τῆς Ἐκκλησίας. Ἀποστολικὴ λέγεται ἡ Ἐκκλησία, διότι οἱ ποιμαίνοντες ταύτην κληρικοὶ ἀνάγουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν διὰ τῆς διαδοχικῆς χειροτονίας μέχρι τῶν Ἀποστόλων, οἱ ὁποῖοι ἐχειροτόνησαν τοὺς πρώτους τῆς Ἐκκλησίας Ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους καὶ διακόνους.

28. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΜΥΣΤΗΡΙΩΝ

Ἄρθρον 1' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως : *Ὁμολογῶ ἐν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.*

Ἡ Ἐκκλησία, ὡς προελέχθη, εἶναι τὸ κέντρον καὶ τὸ ὄργανον, διὰ τῶν ὁποίων συνεχίζεται τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Κυρίου

ἐν τῷ κόσμῳ. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐπιτελεῖ ἡ Ἐκκλησία, διδάσκουσα καὶ ποιμαίνουσα τὴν κοινωνίαν τῶν πιστῶν καὶ μεταδίδουσα εἰς αὐτοὺς δι' ὠρισμένων ἱερῶν τελετῶν τὴν θεῖαν χάριν, ἀπαραίτητον, ὡς προεῖπομεν, διὰ τὴν ἀναγέννησιν καὶ σωτηρίαν τῶν χριστιανῶν. Ἡ λέξις μυστήριον, παραγομένη ἐκ τοῦ ρήματος μύω (=κλείω τὸ στόμα ἢ τοὺς ὀφθαλμούς), σημαίνει ἀπόρρητον καὶ μυστικόν τι πράγμα ἢ γεγονός. Οἱ μουσόμενοι εἰς τὰ μυστήρια τῶν Ἐθνικῶν εἶχον κλειστοὺς τοὺς ὀφθαλμούς κατὰ τὰ στάδια τῆς μύσεως, διὰ νὰ μὴ βλέπωσι τὰ τελούμενα, καὶ μετὰ τὴν μύσιν ὤφειλον νὰ κλείωσι τὸ στόμα καὶ νὰ μὴ λέγωσιν, ὅσα εἶδον καὶ ἤκουσαν εἰς τὰ μυστήρια. Ἐν τῇ Χριστιανικῇ θρησκείᾳ μυστήρια λέγονται πρῶτον αἱ ὑψηλαὶ ἀλήθειαι τῆς πίστεως ἢ τὰ δόγματα, διότι ὑπερβαίνουν τὰς διανοητικὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἶναι προσίται μόνον διὰ τῆς πίστεως, ἀπεκαλύφθησαν δὲ αὐταὶ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, δι' ὃ καὶ ἀποκεκαλυμμένα ἀλήθειαι ὀνομάζονται. Τοιαῦτα μυστήρια εἶναι τὸ δόγμα τῆς ἁγίας Τριάδος, ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ Σωτῆρος καὶ Θεοῦ ἡμῶν, ἡ σταύρωσις του καὶ Ἀνάστασις, ἡ μέλλουσα ζωὴ καὶ ἡ μέλλουσα κρίσις. Μυστήρια δεύτερον λέγονται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αἱ ἱεραὶ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων συσταθεῖσαι τελεταὶ ἐκεῖναι, διὰ τῶν ὁποίων κατὰ ὑπερφυσικὸν τρόπον μεταδίδεται εἰς τοὺς πιστοὺς ἡ ἀόρατος θεῖα χάρις.

Εἰς τὰ Μυστήρια διακρίνονται τὸ ἀόρατον ἢ ἐσωτερικὸν στοιχεῖον καὶ τὰ ὄρατὰ ἢ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα. Τὸ ἀόρατον καὶ ἐσωτερικὸν στοιχεῖον εἶναι ἡ εἰς τοὺς πιστοὺς μεταδιδόμενη θεῖα χάρις, διὰ τῆς ὁποίας οὗτοι ἀναγεννῶνται καὶ ἀγιάζονται, τὰ ὄρατὰ δὲ καὶ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα εἶναι αἱ τελεταὶ καὶ τὰ πρὸς τέλεσιν τοῦ Μυστηρίου χρησιμοποιούμενα ὑλικά.

Οἱ ὄροι, οἱ προαπαιτούμενοι διὰ τὴν μετάδοσιν τῆς θείας χάριτος καὶ διὰ τὸ κῦρος τῶν Μυστηρίων, εἶναι ἡ κανονικὴ καὶ διὰ κανονικῶν κληρικῶν τέλεσις τοῦ Μυστηρίου καὶ ἡ κατάλληλος προπαρασκευὴ καὶ ἡ πίστις τοῦ μετέχοντος εἰς τὰ Μυστήρια χριστιανοῦ. Τὰ Μυστήρια τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας εἶναι ἑπτὰ: τὸ Βάπτισμα, τὸ Χρῖσμα, ἡ θεῖα Εὐχαριστία, ἡ Μετάνοια ἢ ἐξομολόγησις, ἡ Ἱερωσύνη, ὁ Γάμος καὶ τὸ Εὐχέλαιον. Μερικὰ ἐξ αὐτῶν λέγονται ὑποχρεωτικὰ καὶ τοιαῦτα εἶναι τὸ Βάπτισμα, τὸ Χρῖσμα, ἡ Μετάνοια καὶ ἡ Εὐχαριστία, τὰ δὲ ἄλλα λέγονται προαιρετικά,

εἶναι δὲ ἡ Ἱερωσύνη, ὁ Γάμος καὶ τὸ Εὐχέλαιον. Μυστήριά τινα λέγονται ἐπὶ ἀναλαμβανόμενα, διότι δύναται τις νὰ μετάρχη αὐτῶν καὶ δευτέραν φορὰν ἢ καὶ πολλάκις, καὶ τοιαῦτα εἶναι ἡ Μετάνοια, ἡ θεία Εὐχαριστία, ὁ Γάμος, τὸ Εὐχέλαιον, ἐν ᾧ τὰ λοιπὰ λέγονται μὴ ἐπὶ ἀναλαμβανόμενα, διότι μόνον ἅπαξ ἐπιτρέπεται ἡ μετάληψις εἰς αὐτά. Ἐν τοῖς ἐπομένοις θὰ ἐξετάσωμεν ἔνταῦθα ἕκαστον Μυστήριον ἀπὸ δογματικῆς πλευρᾶς μόνον, διότι τὸ τελετουργικὸν μέρος καὶ τὰ συναφῆ ζητήματα ἐξετάζονται εἰς τὸ μάθημα τῆς Λειτουργικῆς.

29. ΤΟ ΒΑΠΤΙΣΜΑ

Τὸ σπουδαιότερον Μυστήριον τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας εἶναι τὸ Βάπτισμα, διότι μόνον ἀφ' οὗ βαπτισθῆ τις γίνεται μέλος τῆς Ἐκκλησίας καὶ θεωρεῖται χριστιανός. Κατὰ τὸ Βάπτισμα διὰ τῆς τριττῆς καταδύσεως καὶ ἀναδύσεως εἰς ἡγιασμένον ὕδωρ εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἁγίας Τριάδος ὁ βαπτιζόμενος ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὴν ἐνοχὴν διὰ τὸ προπατορικὸν ὁμάρτημα καὶ ἀπὸ τὰς προσωπικὰς του ἀμαρτίας καὶ ἀναγεννᾶται διὰ τῆς θείας χάριτος (Πράξ. β' 38).

Τὸ Βάπτισμα συνέστησεν ὁ ἴδιος ὁ Κύριος, εἰπὼν εἰς τοὺς μαθητάς του πρὸ τῆς ἀναλήψεώς του « πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος » (Ματθ. κη' 19). Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ οἱ ὑποψήφιοι διὰ τὸ βάπτισμα κατηχοῦντο προηγουμένως, ἥτοι ἐδιδάσκοντο τὰς ἀληθείας τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας καὶ ἔπειτα ἐβαπτίζοντο. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ Βάπτισμα εἶναι ἀπαραίτητον διὰ νὰ γίνῃ τις χριστιανὸς καὶ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν ἐνοχὴν τῆς προπατορικῆς ὁμαρτίας, ἀπὸ τοῦ τρίτου αἰῶνος, ἵνα μὴ εἶναι ἀβάπτιστα τὰ νήπια, ἐὰν τυχὸν ἀποθάνωσιν, εἰσήχθη ὁ νηπιοβαπτισμός, ἡ δὲ κατήχησις τοῦ βαπτισθέντος γίνεται βραδύτερον ὑπὸ τοῦ ἀναδόχου ἢ ὑπὸ τῶν γονέων.

Ἡ εἰς τὸ ἡγιασμένον ὕδωρ τριττῆ ἀνάδυσις καὶ κατάδυσις τοῦ βαπτιζομένου νηπίου συμβολίζει τὴν τριήμερον ταφὴν καὶ τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου. Διὰ τοῦ βαπτίσματος ὁ χριστιανὸς θάπτει τὸν παλαιὸν ὁμαρτωλὸν ἄνθρωπον, ἀνίσταται καὶ γίνεται νέος ἄνθρωπος (Ρωμ. 5' 4). Κανονικὸν καὶ ἔγκυρον θεωρεῖται τὸ Βάπτισμα,

ὅταν τελῆται ἡ τριττὴ κατάδυσσις καὶ ἀνάδυσσις εἰς ἡγιασμένον ὕδωρ ὑπὸ ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου. Ὅταν ὁμως δὲν ὑπάρχη κληρικός καὶ ὁ μέλλων νὰ βαπτισθῆ κινδυνεύη νὰ ἀποθάνη, τότε ἐξαιρετικῶς τὸ Βάπτισμα γίνεται καὶ ὑπὸ μὴ κληρικῶν δι' ἀπλοῦ ραντισμοῦ ἢ διὰ τριττῆς ἀνυψώσεως εἰς τὸν ἀέρα ἐν ὀνόματι πάλιν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

30. ΤΟ ΧΡΙΣΜΑ

Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ ἀμέσως μετὰ τὸ Βάπτισμα ἀκολουθεῖ τὸ Μυστήριον τοῦ Χρίσματος. Δι' αὐτοῦ μεταδίδονται εἰς τὸν χριστόμενον τὰ χαρίσματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος πρὸς ἐνίσχυσίν του καὶ τελειοποίησιν εἰς τὴν καινὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν, τὴν ὁποίαν ἤρχισε διὰ τοῦ Βαπτίσματος. Ὡς γνωστόν, μετὰ τὴν βάπτισιν τοῦ Κυρίου ἐν τῷ Ἰορδάνῃ κατήλθεν ἐπ' Αὐτοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Τοιοῦτοτρόπως καὶ ὁ χριστιανὸς μετὰ τὸ Βάπτισμα λαμβάνει διὰ τοῦ Χρίσματος τὰ χαρίσματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀπὸ τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων γνωρίζομεν, ὅτι οἱ Ἀπόστολοι μετέδιδον τὰ χαρίσματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν ἐπὶ τοὺς βαπτισθέντας (Πράξ. η' 14, ιθ' 2). Βραδύτερον ἢ ἐπίθεσις τῶν χειρῶν ἀντικατεστάθη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διὰ τῆς χρίσεως διὰ τοῦ ἁγίου Μύρου. Τὸ ἅγιον Μύρον ἀποτελεῖται ἀπὸ ἔλαιον καὶ ἀπὸ τεσσαράκοντα περίπου ἀρωματώδεις οὐσίας, συμβολίζουσας τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα χαρίσματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Παρασκευάζεται δὲ τοῦτο κατὰ τὴν Μ. Τετάρτην καὶ καθαγιάζεται εἰς τὸν Πατριαρχικὸν ναὸν τῆς Κων/πόλεως τὴν Μ. Πέμπτην εἰς τελετὴν, εἰς τὴν ὁποίαν συλλειτουργοῦσιν ὁ Πατριάρχης καὶ ἄλλοι ἀρχιερεῖς. Ἐκάστη Αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ παρασκευάζῃ καὶ νὰ καθαγιάζῃ τὸ Μύρον πρὸς ἰδίαν χρῆσιν. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος εἰς ἔνδειξιν σεβασμοῦ πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον παραλαμβάνει ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἅγιον Μύρον.

Τὸ Μυστήριον τοῦ Χρίσματος τελεῖται ὑπὸ ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου διὰ τῆς σταυροειδοῦς χρίσεως τοῦ χριστιανοῦ εἰς διάφορα μέλη τοῦ σώματος. Εἰς ἐκάστην τοιαύτην χρῆσιν ἐπαναλαμβάνεται ἡ εὐχὴ « Σφραγίς δωρεᾶς Πνεύματος ἁγίου ἀμήν ». Οἱ λόγοι οὗτοι ὡς καὶ τὸ Μυστήριον τοῦ Χρίσματος στηρίζονται καὶ εἰς ἄλλα χωρία

τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἰδίως ὅμως εἰς ὅσα λέγει ὁ Ἅπ. Παῦλος ἐν 2 Κορ. α' 21 : « ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστὸν καὶ χρίσας ἡμᾶς Θεός, ὁ καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς καὶ δούς τὸν ἄρραβῶνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν », δηλαδὴ ὁ Θεὸς εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὅποιος μᾶς ἐνισχύει νὰ μένωμεν πιστοὶ εἰς τὸν Χριστόν, χρίσας ἡμᾶς καὶ δώσας ὡς ἄρραβῶνα τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν (πρβλ. καὶ Πράξ. η' 14 — 17, ιθ' 2 — 6, 1 Ἰωάν. β' 20).

31. Η ΘΕΙΑ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ

Ἡ θεία Εὐχαριστία (ἄλλως θεία Κοινωνία, θεία Μετάληψις) εἶναι ἐπίσης σπουδαιότατον Μυστήριον, ὅπως καὶ τὸ Βάπτισμα. Κατὰ τὴν θείαν Εὐχαριστίαν ὁ χριστιανός, ἀφ' οὗ προπαρασκευασθῆ ἔσωτερικῶς δι' εἰλικρινοῦς μετανοίας, μεταλαμβάνει ὑπὸ τὰ εἶδη τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου αὐτοῦ τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον. Ὅπως τὸ Βάπτισμα, τοιοῦτοτρόπως καὶ τὸ Μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας συνέστησεν ὁ ἴδιος ὁ Κύριος κατὰ τὸν μυστικὸν δεῖπνον, ὅτε διὰ τελευταίαν φορὰν συνέφαγε μετὰ τῶν μαθητῶν του (Ματθ. κς' 26, Μάρκ. ιδ' 25. Λουκ. κβ' 19, Ἰωάν. ς' 48).

Ἡ θεία Εὐχαριστία δὲν εἶναι μόνον κοινωνία τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου καὶ ἔνωσις μετ' Αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ θυσία, διότι κατ' αὐτὴν γίνεται ἡ ἀναίμακτος ἀναπαράστασις τῆς σταυρικῆς θυσίας τοῦ Κυρίου (1 Κορ. ια' 26). Τὸ Μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας εἶναι οὐσιώδους σημασίας διὰ τὴν ζωὴν τοῦ χριστιανοῦ, διότι δι' αὐτοῦ ἐνοῦται μετὰ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν ἄλλων χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι ὁμοίως τρέφονται μετὰ τὴν αὐτὴν θείαν τροφήν, μετὰ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου : « Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα », εἶπεν ὁ Κύριος, « καὶ πίνων μου τὸ αἷμα ἐν ἐμοὶ μένει κάγῳ ἐν αὐτῷ », (Ἰωάν. ς' 56). Ὁ δὲ Ἅπ. Παῦλος λέγει, ὅτι πάντες οἱ χριστιανοὶ εἶναι ἐν σῶμα, διότι πάντες ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἄρτου τρέφονται : « εἰς ἄρτος ἐν σῶμα, οἱ πολλοὶ ἐσμεν· οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἐνὸς ἄρτου μετέχομεν » (1 Κορ. ι' 17). Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὅμως εἶναι φανερόν, πόσον πρέπει νὰ εἶναι προπαρασκευασμένος ψυχικῶς δι' εἰλικρινοῦς μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως ἐνώπιον τοῦ Πνευματικοῦ καὶ ποσον καθαρὸς καὶ ἅγιος πρέπει νὰ εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὅποιος θὰ κοινωνήσῃ

καὶ θὰ δεχθῆ ἐντός του αὐτὸ τὸ ἅγιον σῶμα καὶ αὐτὸ τὸ τίμιον αἷμα τοῦ Κυρίου. Ὁ μεταλαμβάνων ἀναξίως καὶ ἀπροετοιμαστώως εἶναι, κατὰ τὸν Ἄπ. Παῦλον, ἐνοχος μεγάλου ὁμαρτήματος καὶ ἐπισύρει τὴν καταδίκην καὶ τιμωρίαν τοῦ Θεοῦ: « Ὅς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον ἢ πίνη τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως, ἐνοχος ἔσται τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου. Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω· ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως κῆμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου » (1 Κορ. ια' 27).

32. Η ΜΕΤΑΝΟΙΑ

Ἡ Μετάνοια εἶναι Μυστήριον, τὸ ὁποῖον ἐξαλείφει τὰς μετὰ τὸ Βάπτισμα διαπραττομένας ὁμαρτίας. Κατὰ τὸ Μυστήριον τοῦτο ὁ χριστιανὸς ἐξομολογεῖται ἐνώπιον τοῦ ἱερέως τὰς ὁμαρτίας του, μετανοεῖ πικρῶς καὶ εἰλικρινῶς δι' αὐτὰς καὶ λαμβάνει ἀπὸ τὸν Θεὸν διὰ τοῦ ἱερέως τὴν συγχώρησιν αὐτῶν. Τὸ Μυστήριον τοῦτο καλεῖται Μετάνοια, διότι δι' αὐτοῦ ὁ χριστιανὸς μεταβάλλει νοῦν, φρόνημα, βίον, ἐξομολόγησις δὲ, διότι ἐξομολογεῖται, ἦτοι ἀνακοινώνει τὰ ἁμαρτήματά του ἐνώπιον τοῦ ἱερέως, ὁ ὁποῖος συνήθως ὀνομάζεται Πνευματικός.

Ἐκ τούτων πᾶς τις βλέπει πόσον ἀπαραίτητος εἶναι ἡ Μετάνοια εἰς τὴν θρησκευτικὴν ζωὴν τοῦ χριστιανοῦ. Οὗτος ὡς ἄνθρωπος καὶ μετὰ τὸ Βάπτισμα πολλάκις ὁμαρτάνει καί, ἐπειδὴ ζῆ βίον ἀνήσυχον καὶ ὀδυνηρὸν ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ὁμαρτημάτων του, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἀνακουφισθῆ, ἐκφράζων τὸν πόνον του καὶ τὴν λύπην του δι' αὐτὰ καὶ ζητῶν συγχώρησιν καὶ ἐνίσχυσιν ἀπὸ τὸν πολυεὐσπλαχνον Θεόν, ὥστε νὰ ἐπανακτῆσῃ πάλιν τὴν προτέραν ἐν Χριστῷ θεῖαν ζωὴν. Ἄλλ' ἵνα φέρῃ τὰ ἅγια αὐτὰ ἀποτελέσματα τὸ Μυστήριον τῆς Μετανοίας, πρέπει ἡ ἐξομολόγησις τῶν ὁμαρτιῶν νὰ εἶναι εἰλικρινής, διὰ νὰ δυνηθῆ ὁ Πνευματικὸς νὰ διαγνώσῃ τὴν πηγὴν καὶ τὴν σοβαρότητα τῶν ὁμαρτημάτων, ὥστε νὰ δώσῃ τὰς προσηκούσας ὁδηγίας καὶ συμβουλὰς πρὸς τὸν ἐξομολογούμενον. Πολλάκις ὁ Πνευματικὸς ἐπιβάλλει εἰς τοῦτον τὰ λεγόμενα ἐπιτίμια, ἦτοι ὠρισμένας πράξεις πρὸς ἄσκησιν, ὥστε νὰ μὴ ἐπαναλάβῃ τὰ ὁμαρτήματα καὶ νὰ τραπῆ εἰς βίον ἅγιον. Τοιαῦτα

ἐπιτίμια εἶναι λόγου χάριν νηστεία αὐστηρὰ ἐπὶ ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα, ἐλεημοσύνη, προσευχαί, ἀποχή ἀπὸ τὴν θεῖαν Εὐχαριστίαν ἐπὶ ὠρισμένον χρόνον καὶ ἐξῆς. Ἴνα ἀνταποκριθῆ πρὸς τὸ σπουδαῖον αὐτὸ ἔργον ὁ Πνευματικός, πρέπει νὰ ἔχη βαθεῖαν καὶ πολυμερῆ μόρφωσιν καὶ νὰ εἶναι καὶ ὁ ἴδιος πολὺ εὐσεβής, ὥστε νὰ ἐλκύη τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν ἐξομολογουμένων χριστιανῶν. Μετὰ τὴν ἐξομολόγησιν καὶ τὴν παροχήν τῶν ἀπαραιτήτων συμβουλῶν ὁ Πνευματικός ἀναγινώσκει τὴν συγχωρητικὴν εὐχήν, διὰ τῆς ὁποίας παρακαλεῖ τὸν Θεόν, ἵνα χαρίσῃ τὴν ἄφεσιν τῶν ὁμαρτιῶν εἰς τὸν ἐξομολογηθέντα καὶ μετανοήσαντα χριστιανόν.

Ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ σπουδαιότης τῆς μετανοίας τονίζεται πολλάκις καὶ ἐν τῇ Παλ. Διαθήκῃ καὶ ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ. Εἰς τὸ βιβλίον τῶν Ψαλμῶν ἔχομεν θαυμασίους Ψαλμοὺς μετανοίας, ἐκ τῶν ὁποίων γνωστότατος εἶναι ὁ καθ' ἐκάστην Κυριακὴν ψαλλόμενος 50ὸς Ψαλμός, ὁ ὁποῖος ἀρχίζει διὰ τοῦ στίχου « Ἐλέησόν με ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρμῶν σου ἐξάλειψον τὸ ἀνόμημά μου ». Οἱ προφηταὶ ὁμοίως παρεκίνουν διαρκῶς τοὺς Ἰσραηλίτας εἰς μετάνοιαν, ἵνα ἀποφύγῃ τὴν ὀργὴν καὶ τιμωρίαν τοῦ Θεοῦ διὰ τὰς ὑπ' αὐτῶν παραβάσεις τῶν θείων ἐντολῶν. Ἐν δὲ τῇ Κ. Διαθήκῃ βλέπομεν, ὅτι καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς καὶ ὁ Κύριος ἤρχισαν τὸ κήρυγμά των πρὸς τὸν λαὸν μὲ τὴν προτροπὴν πρὸς μετάνοιαν λέγοντες « Μετανοεῖτε, ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν » (Ματθ. γ' 2, δ' 17).

33. Η ΙΕΡΩΣΥΝΗ

Τὸ Μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης εἶναι ἡ ἱερὰ ἐκείνη τελετὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ Ἐπισκόπου ἐπὶ τὸν χειροτονούμενον καὶ διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατέρχεται ἐπ' αὐτὸν ἡ θεία χάρις, διὰ τῆς ὁποίας λαμβάνει οὗτος τὴν ἐξουσίαν νὰ ποιμαίνῃ τοὺς πιστοὺς, νὰ διδάσκῃ αὐτοὺς καὶ νὰ τελῆ τὰ ἱερὰ Μυστήρια καὶ πᾶσαν ἱερὰν ἀκολουθίαν. Ἡ τελετὴ αὕτη τοῦ Μυστηρίου τῆς Ἱερωσύνης λέγεται καὶ Χειροτονία, διότι γίνεται διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν ἐπὶ τὸν ὑποψήφιον. Ἡ ἐπίθεσις τῶν χειρῶν ἀποτελεῖ τὸ κύριον ὄρατον σημεῖον ἐν τῷ Μυστηρίῳ τῆς Ἱερωσύνης. Ἡ Ἱερωσύνη ἀνάγει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς αὐτὸν τὸν Κύ-

ριον. Οὗτος, ἐκλέξας τοὺς δώδεκα Ἀποστόλους, ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς πᾶσαν ἐξουσίαν, ἵνα συνεχίσωσι τὸ ἔργον του (Ἰωάν. κ' 22). Οἱ Ἀπόστολοι πάλιν, χειροτονήσαντες ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, ἔδωκαν εἰς αὐτοὺς τὰς ἰδίας ποιμαντικὰς ἐξουσίας, οἱ διάδοχοί των εἰς ἄλλους καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς, οὕτως ὥστε οἱ ποιμένες τῆς Ἐκκλησίας ἀνάγουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν διαδοχικῶς μέχρι τῶν Ἀποστόλων (Ἀποστολικὴ διαδοχὴ).

Ἀπ' ἀρχῆς οἱ βαθμοὶ τῆς Ἱερωσύνης ἦσαν τρεῖς, ὁ τοῦ ἐπισκόπου, τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ διακόνου. Τοῦ ἐπισκόπου ἡ χειροτονία γίνεται διὰ τριῶν ἐπισκόπων. Ὁ ἐπίσκοπος εἶναι ἡ ἀνωτέρα ἐξουσία ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Αὐτὸς χειροτονεῖ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, ποιμαίνει τὸν λαόν του, διδάσκει καὶ τελεῖ πάντα τὰ Μυστήρια. Τὰς ἰδίας ἐξουσίας ἀσκεῖ κατ' ἐντολὴν τοῦ ἐπισκόπου καὶ ὁ πρεσβύτερος εἰς τὴν ἐνορίαν του, πλὴν δὲν δύναται νὰ τελῇ τὸ μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης καὶ τὰς τελετὰς τοῦ ἁγιασμοῦ τοῦ Μύρου καὶ τῶν ἐγκαινίων τῶν ναῶν. Ὁ διάκονος διακονεῖ, ἤτοι εἶναι βοηθὸς τῶν ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων, μὴ δυνάμενος νὰ τελῇ μόνος οὐδεμίαν ἱεράν τελετήν.

Εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας ἔχομεν καὶ Πατριάρχας, Ἀρχιεπισκόπους, Μητροπολίτας, Ἀρχιμανδρίτας, Πρωτοσυγκέλλους, Οἰκονόμους, ἀλλὰ τὰ ὀνόματα ταῦτα εἶναι τίτλοι, δηλοῦντες ἀπλῶς διοικητικὰ ἀξιώματα καὶ τιμητικὰς διακρίσεις, οὐχὶ δὲ βαθμοὺς Ἱερωσύνης, διὰ τοῦτο καὶ δὲν ἀποκτῶνται δι' εἰδικῆς τινος Χειροτονίας.

Ἡ Ἱερωσύνη ἀποτελεῖ ὑψηλὸν λειτουργημα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, διὰ τοῦτο οἱ μέλλοντες νὰ εισέλθωσιν εἰς τὸν κληρὸν πρέπει νὰ ἔχωσι πολλὰ προσόντα. Τὰ προσόντα ταῦτα τῶν κληρικῶν περιγράφονται λεπτομερῶς εἰς τὰς ποιμαντορικὰς ἐπιστολὰς ὑπὸ τοῦ Ἀπ. Παύλου (1 Τιμ. γ' 2 – 4, 2 Τιμ. β' 24, Τιτ. α' 6 – 10).

34. Ο ΓΑΜΟΣ

Ὁ γάμος εἶναι ἱερὸν Μυστήριον, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ μέλλοντες νὰ συζευχθῶσι λαμβάνουσι παρὰ τοῦ ἱερέως τὴν θείαν χάριν, ἡ ὁποία ἁγιάζει τὴν ἐνωσίν των καὶ ἐνισχύει αὐτοὺς πρὸς ἀμοιβαίαν ὑποστήριξιν, πρὸς ἀγίαν κατὰ Χριστὸν κοινὴν ζωὴν καὶ πρὸς τεκνογονίαν. Τὸ Μυστήριον τοῦτο, διὰ τοῦ ὁποίου καθαγιαζεται εἰς φυσικὸς δεσμὸς μεταξύ ἄρρενος καὶ θήλεος, εἶναι σπουδαῖον καὶ ἀπὸ

θηρσκευτικής και από κοινωνικής απόψεως. "Ἦδη ὁ Θεὸς κατὰ τὴν δημιουργίαν καθιέρωσεν αὐτὸν διὰ τῶν λόγων του « οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον· ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτὸν » (Γεν β' 18) και « αὐξάνεσθε και πληθύνεσθε και πληρώσατε τὴν γῆν και κατακυριεύσατε αὐτῆς » (Γεν. α' 28). Και ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ βλέπομεν, ὅτι ὁ μὲν Κύριος ἀνεγνώρισε τὴν ἱεράν σημασίαν τοῦ γάμου, λαβὼν ὁ ἴδιος ἐνεργὸν μέρος εἰς τὸν ἐν Κανᾶ γάμον, ὁ δὲ Ἄπ. Παῦλος παρομοιάζει τὴν ἔνωσιν τοῦ ἀνδρός μετὰ τῆς γυναικὸς πρὸς τὴν ἔνωσιν τοῦ Χριστοῦ μετὰ τῆς Ἐκκλησίας και ἀναφέρει τὰ καθήκοντα τῶν συζύγων πρὸς ἀλλήλους και πρὸς τὰ τέκνα των (Ἐφ. ε' 22). Ἄπὸ κοινωνικῆς δὲ πλευρᾶς ὁ γάμος εἶναι σπουδαῖος, διότι δι' αὐτοῦ δαιωνίζεται τὸ ἀνθρώπινον γένος και ἰδρύεται ἡ οἰκογένεια, ἡ ὁποία εἶναι τὸ θεμέλιον τοῦ κοινωνικοῦ βίου.

Ὁ γάμος ἐπιτρέπεται και εὐλογεῖται ὑπὸ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, ὅταν τηρῶνται ὠρισμένα προϋποθέσεις, αἱ ὁποῖαι ὀρίζονται ὑπὸ διαφόρων κανόνων και διατάξεων. Εἰς τινὰ Χριστιανικὰ κράτη ἰσχύει ὁ πολιτικὸς γάμος, γινόμενος ἀπλῶς διὰ ληξιαρχικῆς πράξεως ἐν τῇ Δημαρχίᾳ και ἄνευ οὐδεμιᾶς ἱεροτελεστίας. Τοῦτο εἶναι ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας και πρὸς τὰ ἦθη τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, διὰ τοῦτο και ἐκεῖ, ὅπου ἰσχύει και ἐπιβάλλεται ὁ πολιτικὸς γάμος, οἱ Ὁρθόδοξοι ὀφείλουσι νὰ τελέσωσι κατόπιν και τὸν θρησκευτικὸν γάμον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ των.

Ὁ διὰ τῆς τελετῆς τοῦ Μυστηρίου καθαγιασθεὶς γάμος εἶναι ἀδιάλυτος διὰ βίου, συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου « ὁ οὖν ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω... » (Ματθ. ιθ' 6). Σήμερον δυστυχῶς τὰ ἦθη τῶν χριστιανῶν ἔχουσι χαλαρωθῆ, ἡ ἱερότης και οἱ ὑψηλοὶ σκοποὶ τοῦ γάμου παραγνωρίζονται, διὰ τοῦτο τὰ διαζύγια εἶναι εὐκόλα και πάμπολλα. Ὁ Κύριος ἐπέτρεψε τὴν διάλυσιν τοῦ γάμου διὰ λόγους ἀπιστίας μόνον, διότι τότε ἡ ὁμαλὴ συμβίωσις εἶναι ἀδύνατος (Ματθ. ε' 32). Και ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν, ἔχουσα ὑπ' ὄψιν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου, ἐπιτρέπει τὸ διαζύγιον μόνον εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις, ὅτε ἡ συμβίωσις καταντᾷ ἀδύνατος. Ἐντεῦθεν μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ γάμου διὰ διαζυγίου ἢ και μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐνὸς τῶν συζύγων ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία δίδει τὴν ἄδειαν διὰ δεύτερον γάμον, σπανιώτατα δὲ και εἰς πολὺ ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις και διὰ τρίτον γάμον.

35. ΤΟ ΕΥΧΕΛΑΙΟΝ

Καί τὸ Εὐχέλαιον εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ ἑπτὰ Μυστήρια. Κατ' αὐτὸ χορηγεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν χριόμενον δι' ἡγιασμένου ἐλαίου ἡ θεία χάρις πρὸς θεραπείαν αὐτοῦ ἀπὸ πάσης σωματικῆς καὶ ψυχικῆς νόσου. Καί τὸ Μυστήριον τοῦτο ἀνάγει τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν Κύριον, διότι οἱ Ἀπόστολοι, ἀποσταλέντες εἰς τὸ κήρυγμα κατ' ἐντολὴν τοῦ Κυρίου, « ἤλειφον ἐλαίῳ πολλοὺς ἀρρώστους καὶ ἐθεράπευον » (Μάρκ. ζ' 13). Ὁμοίως καὶ ὁ ἀδελφόςθεος Ἰάκωβος συνιστᾷ τὴν χρῆσιν τοῦ ἀσθενοῦς δι' ἐλαίου λέγων « ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν ; προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτὸν ἀλείψαντες αὐτὸν ἐλαίῳ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα καὶ ἐγερεῖ αὐτὸν ὁ Κύριος· κὰν ἁμαρτίας ἢ πεπονηκῶς, ἀφεθήσεται αὐτῷ » (Ἰακ. ε' 14).

Τὸ Μυστήριον τοῦ Εὐχελαίου δὲν τελεῖται μόνον διὰ τοὺς ἀσθενεῖς, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ὑγιεῖς, καὶ μάλιστα πρὸ τῆς προσελεύσεως των εἰς τὴν θείαν Κοινωνίαν, ἵνα μεταλάβωσι προπαρασκευασμένοι καὶ ψυχικῶς καὶ σωματικῶς. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον τὸ Εὐχέλαιον θεωρεῖται ὡς συμπληρωματικὸν μυστήριον τῆς Μετανοίας ἢ ἐξομολογήσεως, δι' οὗ ἐπίσης, ὡς εἴπομεν, προπαρασκευάζεται ὁ μέλλων νὰ μεταλάβῃ τῆς θείας Κοινωνίας χριστιανός. Ἐπειδὴ πολλοὶ χριστιανοὶ μεταλαμβάνουσι τὴν Μ. Πέμπτην, τὸ Εὐχέλαιον συνήθως τελεῖται παρ' ἡμῖν τὴν Μ. Τετάρτην ἐν τῷ ἱερῷ Ναῷ. Τὰ κύρια ὀρατὰ στοιχεῖα τοῦ Εὐχελαίου, ὅπως καὶ διὰ τοῦ ὀνόματος δηλοῦνται, εἶναι ἡ ἀναγιγνωσκομένη εὐχὴ καὶ τὸ ἔλαιον, διὰ τοῦ ὁποῦ ὁ χριστιανός χρίεται εἰς διάφορα μέλη τοῦ σώματος του σταυροειδῶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΜΕΛΛΟΥΣΗΣ ΖΩΗΣ

36. ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΜΕΛΛΟΥΣΗΣ ΖΩΗΣ

Ἄρθρα ια΄ καὶ ιβ΄ τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως : ια΄. *Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν.*

ιβ΄. *Καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἀμήν.*

Διὰ τῶν δύο τελευταίων ἄρθρων τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως ὁμολογοῦμεν τὴν πίστιν ἡμῶν εἰς τὴν πέραν τοῦ τάφου αἰώνιαν ζωὴν μας. Ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία ἀποδίδει μεγαλυτέραν βαρύτητα καὶ σημασίαν εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν ἢ εἰς τὴν παροῦσαν : « οὐ γὰρ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν » (Ἐβρ. ιγ΄ 14). Ἡ παρούσα ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι προσωρινὴ καὶ βραχεῖα καὶ πλήρης δοκιμασιῶν καὶ μόχθων, ἰδίως διὰ τοὺς δικαίους καὶ ἁγίους, οἱ ὅποιοι οὐδεμίαν ἱκανοποίησιν εὐρίσκουσιν εἰς τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου τούτου. Αἱ ἐλπίδες ἡμῶν δὲν στηρίζονται εἰς τὸν μάταιον καὶ ἐφήμερον αὐτὸν κόσμον, ἀλλ' εἰς τὴν αἰώνιαν ζωὴν : « μὴ σκοπούντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα· τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια » (2 Κορ. δ΄ 18).

Ἡ διδασκαλία τῆς θρησκείας ἡμῶν περὶ τοῦ τέλους τοῦ κόσμου καὶ περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς ὀνομάζεται ἐσχατολογία (ὡς λόγος περὶ τῶν ἐσχάτων, περὶ τοῦ τέλους) ἢ καὶ τελείωσις τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας. Περιλαμβάνει δὲ αὕτη δύο μέρη, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον καλεῖται μερικὴ κρίσις, διότι ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τύχην ἐκάστου ἀνθρώπου, τὸ δὲ δευτέρον καλεῖται καθολικὴ κρίσις, διότι ἀναφέρεται εἰς τὴν τελικὴν κρίσιν ὅλων τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν δευτέραν Παρουσίαν τοῦ Κυρίου, ὅτε θὰ κρίνη οὗτος πάντας κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ.

α') Μερική κρίσις. Ἐν ἀπὸ τὰ φοβερὰ ἀποτελέσματα τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος εἶναι ὁ θάνατος. Ὁ Ἄπ. Παῦλος λέγει « δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος » (Ρωμ. ε' 12). Ἄλλ' ὁ θάνατος αὐτὸς ἀναφέρεται μόνον εἰς τὸ τέλος τοῦ ἀνθρωπίνου βίου εἰς τὸν παρόντα κόσμον καὶ σημαίνει ἀπλῶς μετάστασιν ἐκ τῆς παρούσης ἐφημέρου ζωῆς εἰς τὴν μέλλουσαν αἰώνιαν ζωὴν. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀθάνατος, διότι ἔχει ἀθάνατον ψυχὴν, συνεπῶς ἡμέραν τινὰ θὰ ἀναστηθῆ ἐκ νεκρῶν. Ἡ ἀνάστασις πάντων τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ μέλλουσα κρίσις αὐτῶν ἀποτελοῦσι σπουδαίαν καὶ θεμελιώδη ἀλήθειαν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Περὶ τούτων ὠμίλησεν ὁ Κύριος σαφῶς εἰπὼν « ἔρχεται ὥρα ἐν ἣ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσουσι τῆς φωνῆς αὐτοῦ (τοῦ Κυρίου) καὶ ἐκπορεύονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως » (Ἰωάν. ε' 28). Ἡ Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου εἶναι μία τρανὴ ἀπόδειξις τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν καὶ τῆς ἀθανασίας τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως λέγει ὁ Ἄπ. Παῦλος « εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται, ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, πῶς λέγουσιν ἐν ὑμῖν τινες, ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν ; εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται » (1 Κορ. ιε' 12, 1 Θεσ. δ' 14).

Μετὰ τὸν θάνατον αἱ ψυχαὶ τῶν ἀποθανόντων εὐρίσκονται εἰς μίαν μέσην κατάστασιν καὶ ζῶσιν ὑπὸ τὴν μερικὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ. Ἄφ' οὗ ἀποθάνῃ ὁ ἄνθρωπος, ἔχει βεβαίως κριθῆ πλέον ἢ τύχη του, ἢ ὅποια θὰ εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὸν βίον, τὸν ὅποιον ἔζησεν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον. Ἐν τούτοις ἡ ψυχὴ δὲν ἀπολαμβάνει ἀκόμη ὅλην τὴν ἀμοιβὴν ἢ ὅλην τὴν τιμωρίαν, τὴν ὅποιαν θὰ ἔχη μετὰ τὴν καθολικὴν κρίσιν. Ἐν τῇ μετὰ θάνατον μέσῃ καταστάσει αὐτῶν αἱ εὐσεβεῖς ψυχαὶ ζῶσιν ἐν χαρᾷ καὶ εὐτυχίᾳ, διότι προαισθάνονται καὶ προαπολαύουσι τὴν μέλλουσαν εὐδαιμονίαν πλησίον τοῦ Θεοῦ, τὴν ὅποιαν ἀναμένουσι μετὰ τὴν τελικὴν κρίσιν. Ἀντιθέτως αἱ ψυχαὶ τῶν ἀσεβῶν ζῶσιν ἐν διαρκεί λύπῃ καὶ ἀγωνίᾳ, προαισθανόμεναι καὶ αὐταὶ τὴν μέλλουσαν αἰώνιαν τιμωρίαν τῶν μετὰ τὴν καθολικὴν κρίσιν.

Ἐπειδὴ ὑπάρχει στενὴ καὶ ἀδιάκοπος ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν ζώντων χριστιανῶν καὶ τῶν τεθνεώτων, οἱ ζῶντες προσεύχονται διὰ τοὺς κεκοιμημένους χριστιανούς, τελοῦντες τὰ ὑπὲρ αὐτῶν μνη-

μόσυνα, καὶ τιμῶσι καὶ τὴν μνήμην τῶν Ἀγίων, τοὺς ὁποίους ἐπικαλοῦνται, ἵνα μεσιτεύωσι παρὰ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ αὐτῶν. Διὰ τῶν τελομένων μνημοσύνων δεικνύομεν τὴν πρὸς τοὺς ἀλησμονήτους νεκροὺς ἀγάπην μας, ἐπικαλούμενοι τὴν εὐσπλαχνίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα συγχωρήσῃ αὐτοὺς καὶ δείξῃ πρὸς αὐτοὺς πᾶσαν ἐπιείκειαν.

β') Καθολικὴ κρίσις. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου θὰ ἔλθῃ ἡ δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου, ἵνα κρίνῃ τοὺς πάντας κατὰ τὰ ἔργα των. Ἡ δευτέρα αὕτη Παρουσία τοῦ Κυρίου θὰ εἶναι πολὺ διάφορος ἀπὸ τὴν πρώτην Παρουσίαν του, κατὰ τὴν ὁποίαν παρουσιάσθη ὑπὸ πολὺ ταπεινὰς καὶ πτωχικὰς συνθήκας, ὅπως εἶναι γνωστὰ αὐταὶ εἰς πάντας ἀπὸ τὰς διηγήσεις τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων. Ὅπως λέγει ἡ Ἁγία Γραφή, κατὰ τὴν δευτέραν Παρουσίαν ὁ Κύριος θὰ ἔλθῃ ἐν δόξῃ, περιστοιχούμενος ὑπὸ πλήθους ἀγγέλων, καὶ ὡς κριτῆς τοῦ κόσμου θὰ κρίνῃ ἐν δικαιοσύνῃ πάντας τοὺς ἀνθρώπους (Ματθ. κε' 31).

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγ. Γραφῆς κατὰ τὴν δευτέραν Παρουσίαν θὰ ἀναστηθῶσι τὰ σώματα τῶν ἀποθανόντων (Ίωάν. ε' 28) καὶ θὰ ἐνωθῶσι μετὰ τῶν ψυχῶν (Ίωάν. ε' 28). Ὁμοίως τὰ σώματα τῶν ζώντων κατὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου καὶ τὴν δευτέραν Παρουσίαν τοῦ Κυρίου θὰ μεταβληθῶσιν εἰς οὐράνια σώματα, ὅπως λέγει ὁ Ἄπ. Παῦλος, καὶ θὰ εἶναι, ὅπως ἐκεῖνα, ἅτινα θὰ ἀναστηθῶσιν ἐκ νεκρῶν (1 Κορ. ιε' 36 – 51). Τοῦτο δὲ γίνεται, διότι κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφήν τὰ σώματα, μετὰ τῶν ὁποίων αἱ ψυχαὶ ἐζήσαν καὶ ἔδρασαν εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν καλῶς ἢ κακῶς, πρέπει νὰ μετᾶσχωσι καὶ αὐτὰ τῶν ἀμοιβῶν ἢ τῶν τιμωριῶν μαζὶ μὲ τὰς ψυχὰς των: « τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσῃται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος ὅσα ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν εἴτε φαῦλον » (2 Κορ. ε' 10).

Ἡ δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου θὰ σημάνη τὸ τέλος τοῦ κόσμου. Ἄφ' οὗ περιέγραψεν ὁ Κύριος τὰ σημεῖα, τὰ ὁποῖα θὰ συμβῶσι κατὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου καὶ θὰ προηγηθῶσι τῆς δευτέρας Παρουσίας, ἠρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταί, πότε θὰ γίνωσιν ὅλα αὐτά. Ὁ Κύριος ἡμῶν δὲν ἀπεκάλυψεν τὸν χρόνον τῆς δευτέρας Παρουσίας καὶ τῆς συντελείας τοῦ κόσμου εἰπών, ὅτι μόνον ὁ Πατὴρ γνωρίζει τοῦτο. Οἱ ἄνθρωποι λοιπὸν πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε ἕτοιμοι, ἵνα ἐμφανισθῶσιν ἐνώπιον τοῦ βήματος τοῦ δικαίου Κριτοῦ, διότι δὲν εἶναι γνω-

στος ό χρόνος τής δευτέρας Παρουσίας: « Γρηγορείτε οὖν », λέγει ό Κύριος, « ότι οὐκ οἶδατε ποία ημέρα ό Κύριος ὑμῶν ἔρχεται » (Ματθ. κδ' 1 - 45, Μάρκ. ιγ' 1 - 37).

Ἡ ημέρα τής δευτέρας Παρουσίας τοῦ Κυρίου καί τής κρίσεως τοῦ κόσμου χαρακτηρίζεται συνήθως ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ ὡς « ἡμέρα Κυρίου, ἡμέρα κρίσεως, ἡμέρα ὀργῆς » ἢ ἄπλῶς « ἡμέρα ἐκείνη » (1 Κορ. α' 8, 2 Κορ. α' 14, Φιλ. α' 6, Ρωμ. β' 16, 1 Θεσ. ε' 2, 2 Θεσ. α' 10). Κατ' αὐτήν θά κριθῆ ἡ τελική τύχη πάντων τῶν ἀνθρώπων συμφώνως πρὸς τὸν βίον των εἰς τὸν κόσμον τοῦτον καί οἱ μὲν δίκαιοι, ὅπως λέγει ό Κύριος εἰς τὴν διδασκαλίαν περὶ τής δευτέρας Παρουσίας, θά κληρονομήσωσι τὴν ἡτοιμασμένην δ' αὐτοῦ βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, οἱ δὲ ὁμαρτωλοὶ θά μεταβῶσιν εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ, τὸ ἡτοιμασμένον διὰ τὸν διάβολον καί τοὺς ἄγγέλους του (Ματθ. κε' 31 - 46). Καί οἱ μὲν δίκαιοι θά ἀπολαύσωσιν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ παντοτεινὴν καί ἀπερίγραπτον μακαριότητα πλησίον Αὐτοῦ, οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ θά αἰσθάνωνται τὰς φοβερὰς τύψεις τής συνειδήσεώς των, διότι μὲ τὰς ἁμαρτίας των εἰς τὸν ἐφήμερον αὐτὸν κόσμον ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τὸν Θεὸν καί τιμωροῦνται αἰωνίως, στερουμένοι τής μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐν γαλήνῃ καί εὐδαιμονίᾳ ζωῆς. Καί αἱ ἀμοιβαὶ τῶν δικαίων καί αἱ τιμωρίαι τῶν ἁμαρτωλῶν εἶναι αἰώνιοι, διὰ τοῦτο δὲ κατεδικάσθησαν ὑπὸ τής Ἐκκλησίας ὡς αἰρετικοί, ὅσοι ἐδίδαξαν, ὅτι οἱ κακοὶ θά τιμωρηθῶσιν ἐπί τι χρονικὸν διάστημα καί ἀκολούθως καί αὐτοὶ θά συγχωρηθῶσιν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

Ἡ Ἁγία Γραφή διδάσκει ὡσαύτως, ὅτι μετὰ τὴν δευτέραν Παρουσίαν θά ἐπέλθῃ καί ἡ ἀνακαίνισις τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ἀπελευθερωμένοι ἀπὸ τὰς ἀνωμαλίας καί τὰς ἀτελείας του : « καινοὺς οὐρανοὺς καί γῆν καινὴν κατὰ τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ προσδοκῶμεν, ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ » (2 Πέτρ. γ' 13) ἢ, ὅπως λέγει καί ό Ἀπ. Παῦλος : « καί ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τής δουλείας τής φθορᾶς » (Ρωμ. η' 21, Ματθ. ε' 18, κδ' 35, 1 Κορ. ζ' 31).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

37. ΑΙ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΔΙΑΦΟΡΑΙ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΘΕΙΑΝ ΛΑΤΡΕΙΑΝ

Ἐξεθέσαμεν ἕως τώρα τὴν διδασκαλίαν τῆς ἡμετέρας Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία διετήρησε ταύτην ἀναλλοίωτον καὶ γνησίαν διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ὅπως παρέλαβε ταύτην ἀπὸ τὸν Κύριον καὶ τοὺς Ἀποστόλους. Τὴν αὐτὴν διδασκαλίαν ἠκολούθουν ὅλοι οἱ χριστιανοὶ μέχρι τοῦ ἐνάτου αἰῶνος, διότι ἦτο τότε μία ἐνιαία καὶ ἀδιαίρετος Χριστιανικὴ Ἐκκλησία καθ' ὅλην τὴν Οἰκουμένην. Ἀλλὰ τὸν ἕνατον αἰῶνα, ὡς γνωρίζομεν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν, ἐγινε τὸ μέγα Σχίσμα μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ἐπειτα ἐπηκολούθησαν καὶ ἄλλα σχίσματα καὶ διαιρέσεις, οὕτως ὥστε σήμερον ὑπάρχουσι πολλαὶ Χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι εἰς τὸν κόσμον, ζῶσαι κεχωρισμένα καὶ διαφέρουσαι ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην ὄχι μόνον κατὰ τὴν λατρείαν καὶ τὰ ἔθιμα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν. Βεβαίως ἡμεῖς, ἐπειδὴ ἡμεῖς πιστεύομεν, ὅτι μόνον ἡ ἰδικὴ μας Ἐκκλησία εἶναι ἡ ἀληθινὴ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, δὲν ἀναγνωρίζομεν τὰς ἄλλας ὡς ἀληθινὰς Χριστιανικὰς Ἐκκλησίας, ἐφ' ὅσον ἔχουσι διαστρέψει τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγ. Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως. Αἱ διαφοραὶ ἡμῶν πρὸς τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας ποικίλουσι καὶ ἄλλαι μὲν εὐρίσκονται πρὸς ἡμᾶς, ἄλλαι δὲ πολὺ μακρὰν ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ὁρθ. Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Αἱ κυριώτεραι διαφοραὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν θεῖαν λατρείαν μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν εἶναι αὗται :

1. Πηγαὶ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας. Ἡ ἰδικὴ μας Ἐκκλησία καὶ ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ ἀποδέχονται τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν ὡς πηγὰς τῆς Χριστιανικῆς πίστεως. Ἄλλ' ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, στηριζομένη δῆθεν εἰς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν.

διδάσκει πολλά, τὰ ὅποια οὐ μόνον δὲν περιέχονται εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, ἀλλὰ καὶ ἀντίθετα εἶναι πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν διδασκαλίαν ταύτης. Τοῦτο ἔκαμε τοὺς Προτεστάντας, ἐξ ἀντιδράσεως πρὸς τοὺς Ρωμαιοκαθολικοὺς, νὰ ἀπορρίψωσιν ἐντελῶς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν, εἰς τὴν ὅποιαν οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ ἐστήριζον τὰς πλάνας καὶ τὰς καινοτομίας των. Ἐν τούτοις ἡ Ἱερὰ Παράδοσις, διὰ τοὺς λόγους τοὺς ὁποίους ἀνεφέραμεν εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον (σελ. 22), εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν πίστιν μας, ὅσον καὶ ἡ Ἁγία Γραφή. Οἱ Προτεστάνται ἠδύναντο νὰ μὴ παραδεχθῶσι τὰς εἰς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν στηριχθείσας πεπλανημένας διδασκαλίας τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ μὴ ἀπορρίψωσιν ὅλην τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν. Ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἀπέρριψαν οὗτοι τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν καὶ ἐδέχθησαν ὡς πηγὴν τῆς διδασκαλίας των μόνον τὴν Ἁγίαν Γραφήν, τὴν ὅποιαν ὁμως ἕκαστος ἡγέτης καὶ διδάσκαλος τῶν Προτεстанτῶν ἡρμήνευεν ὅπως αὐτὸς ἤθελε, διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὶ διηρέθησαν ἀναμεταξύ των καὶ ἀπέτελεσαν πολλὰς Ἐκκλησίας, διαφερούσας πρὸς ἀλλήλας ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν, τὴν διοίκησιν καὶ τὴν θεῖαν λατρείαν.

2. Ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας μας, πρὸς τὴν ὅποιαν συμφωνεῖ καὶ ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ διὰ δύο παραγόντων, διὰ τῆς θείας χάριτος καὶ διὰ τῆς ἐλευθέρως θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Οὔτε ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ πράξῃ καλόν τι καὶ νὰ σωθῇ χωρὶς τὴν βοήθειαν τῆς θείας χάριτος, ἀλλ' οὔτε ἡ θεία χάρις βιάζει τινὰ νὰ πράττῃ τὸ καλόν, ἐὰν ὁ ἴδιος δὲν θέλῃ. Ἡ συνεργασία τῶν δύο τούτων παραγόντων εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἀνθρωπίνην σωτηρίαν.

Οἱ Προτεστάνται διδάσκουσιν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος σῶζεται μόνον διὰ τῆς θείας χάριτος, διότι ἡ ἁμαρτία, κατ' αὐτούς, ἔχει διαφθείρει καὶ ἐξασθενήσει τόσον πολὺ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ὥστε αὕτη εἶναι ἀνίκανος διὰ πᾶν ἀγαθόν. Ἡ σωτηρία, λέγουσιν οἱ Προτεστάνται, εἶναι δῶρον τοῦ Θεοῦ πρὸς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἔχουσιν ἀπόλυτον πίστιν εἰς τὴν εὐσπλαχνίαν τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος δὲν πρέπει νὰ προβάλλῃ τὰ καλὰ ἔργα του ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ πρὸς σωτηρίαν του, ὅπως ὁ Φαρισαῖος τῆς παραβολῆς, καὶ νὰ καυχᾶται δι' αὐτά, διότι τὰ καλὰ ἔργα δὲν σῶζουσιν τὸν ἄνθρωπον. Ἡ τοιαύτη διδασκαλία τῶν Προτεстанτῶν ἀντίκειται καὶ πρὸς τὴν Ἁγ. Γραφήν καὶ πρὸς τὴν Ἱερὰν

Παράδοσιν, αἱ ὁποῖαι διδάσκουσι σαφῶς, ὅτι οἱ ἄνθρωποι θὰ κριθῶσι κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν· διὰ τοῦτο μαζί μὲ τὴν θείαν χάριν καὶ ταῦτα εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τὴν σωτηρίαν των. Εἰς τρία μέρη τῆς Ἁγίας Γράφῃς, εἰς Ψαλμ. 62,13, εἰς Ματθ. 15' 27 καὶ Ρωμ. β' 6, ἐπαναλαμβάνεται τὸ ρητὸν « ὁ θεὸς ἀποδώσει ἕκαστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ », τὸ ὁποῖον δεικνύει, ὅτι ἕκαστος θὰ σωθῆ, ἐὰν πραττῇ καλὰ ἔργα, εἰς τὰ ὁποῖα παρακινεῖ ἡμᾶς καὶ ἐνισχύει ἡ θεία χάρις.

3. Ἡ ἐκπόρευσις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος Ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία διδάσκει, ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται μόνον ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἡ πίστις αὕτη περιελήφθη εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως. Οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ διέστρεψαν τὴν διδασκαλίαν ταύτην, προσθέσαντες εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως τὴν φράσιν « καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ » (filioque), καὶ λέγουσι « τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον ». Εἰς τὴν πλάνην ταύτην περιέπεσαν οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ, διότι πρὸς καταπολέμησιν τοῦ Ἀρείου ἠθέλησαν νὰ ὑποστηρίξουσιν, ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι ἴσος καὶ ὁμοούσιος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ οὐχὶ κτίσμα τοῦ Πατρὸς, ὅπως ἔλεγον οἱ Ἀρειανοί. Ἐὰν δεχθῶμεν τὴν προσθήκην « καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ », τότε δεχόμεθα δύο Θεοὺς ὡς πηγὰς τοῦ ὁγίου Πνεύματος καὶ περιπίπτομεν εἰς τὴν διθεῖαν ἢ πολυθεῖαν. Ἡ Ἁγία Γραφή λέγει « Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται... » (Ἰωάν. 15' 26).

4. Ἡ Ἐκκλησία. Αἱ ἐν τῷ κόσμῳ Χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι διαφέρουσιν ἀλλήλων πολὺ ὡς πρὸς τὴν περὶ Ἐκκλησίας διδασκαλίαν. Ἐν πρώτοις οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ λίαν ἐσφαλμένως διδάσκουσιν, ὅτι ὁ Πάπας εἶναι κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτι ἐξ αὐτοῦ συνεπῶς ἀπορρέουσι καὶ ἀρύοντα κῦρος πᾶσαι αἱ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐξουσίαι. Τοῦτο εἶναι τὸ λεγόμενον συνήθως Πρωτεῖον τοῦ Πάπα. Ἐπὶ πλέον οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ διδάσκουσιν, ὅτι ὁ Πάπας εἶναι ἀλάθητος, ὅταν ἀποφαίνεται περὶ ζητημάτων τῆς πίστεως, καὶ ἀνώτερος καὶ ἀπὸ αὐτᾶς τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους.

Οἱ Διαμαρτυρούμενοι ἔχουσι χάσει πᾶσαν ἰδέαν περὶ Ἐκκλησίας. Κατὰ τὴν πίστιν των οἱ κληρικοὶ δὲν λαμβάνουσι διὰ τοῦ Μυστηρίου τῆς Χειροτονίας τὴν ἐξουσίαν ἀπὸ τὸν Θεὸν νὰ διοικῶσι, νὰ διδάσκωσι καὶ νὰ τελῶσι τὰ ἱερὰ Μυστήρια. Οὗτοι ἀποκρούουσι

τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀποστολικῆς διαδοχῆς, δηλαδή, ὅτι ἡ Ἱεραρχία διὰ τῆς διαδοχικῆς Χειροτονίας ἀνάγει τὰς ἐξουσίας τῆς εἰς αὐτοὺς τοὺς Ἀποστόλους, καὶ διδάσκουσιν, ὅτι πᾶς χριστιανός, ἐὰν ἔξη κατάλληλον θρησκευτικὴν καὶ θεολογικὴν μόρφωσιν, δύναται νὰ διορισθῆ ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν Κοινότητα ὡς ἱερεὺς. Οἱ κληρικοὶ ἐκλέγονται ἀπὸ τὴν Κοινότητα καὶ διορίζονται ὡς ὑπάλληλοι αὐτῆς. Πολλοὶ ἐκ τῶν Διαμαρτυρομένων ταυτίζουσιν Ἐκκλησίαν καὶ Κράτος, ὑποτάσσοντες τὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὸ Κράτος οὕτως, ὥστε καὶ οἱ Κανόνες καὶ αἱ διατάξεις τῆς Ἐκκλησίας τῶν καὶ τὰ ἄρθρα τῆς πίστεώς τῶν πρέπει νὰ ἔχωσιν ἐπικυρωθῆ, ἀπὸ τὸ Κοινοβούλιον καὶ νὰ ἔχωσι γίνεαι νόμος τοῦ Κράτους. Τὴν περὶ Ἐκκλησίας καὶ Ἱερωσύνης Ὁρθόδοξον διδασκαλίαν ἐξεθέσαμεν εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον καὶ εἶδομεν πόσον ἀντιτίθεται αὕτη εἰς τὰς τοιαύτας διδασκαλίας τῶν Προτεσταντῶν καὶ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν.

5. Τὰ Μυστήρια. Ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἔχει, ὅπως ἡμεῖς, ἑπτὰ Μυστήρια, ἀλλὰ διαφέρει, ὅπως θὰ ἴδωμεν ἀμέσως, ὡς πρὸς τὸ τυπικὸν τῆς τελέσεως καὶ ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν περὶ αὐτῶν εἰς πολλὰ σημεῖα. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι διαφέρουσι καὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς ἡμᾶς ὡς πρὸς τὰ Μυστήρια. Ἄλλοι μὲν δὲν ἔχουσι κανὲν Μυστήριον, φρονούντες, ὅτι ἡ θεία χάρις μεταδίδεται εἰς τοὺς πιστεύοντας διὰ μόνου τοῦ Θεοῦ λόγου. Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἔχει τὴν δύναμιν νὰ σώζη τοὺς πιστεύοντας, αἱ δὲ ἱεραὶ τελεταὶ τῶν Μυστηρίων εἶναι ἄχρηστοι. Ἄλλοι, ἡ Ἀγγλικανικὴ καὶ πολλοὶ Εὐαγγελικαὶ Ἐκκλησίαι τῶν Λουθηρανῶν, δέχονται μόνον τὰ δύο σπουδαιότερα Μυστήρια, τὸ ἱερὸν Βάπτισμα καὶ τὴν θεῖαν Εὐχαριστίαν, τὰ δὲ ἄλλα Μυστήρια θεωροῦσιν ἀπλῶς ὡς χρησίμους τελετάς.

Ὡς πρὸς ἕκαστον Μυστήριον ὑπάρχουσιν αἱ ἐξῆς διαφοραὶ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν:

α) Τὸ Βάπτισμα. Κατὰ τὴν πίστιν ἡμῶν, πρὸς τὴν ὁποίαν συμφωνεῖ καὶ ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, διὰ τοῦ Βαπτίσματος ἐξαλείφεται ἡ ἐνοχὴ διὰ τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα καὶ πᾶσα προσωπικὴ ἁμαρτία καὶ παραμένει μετ' αὐτὸ μία ἀπλή κλίσις πρὸς τὸ κακόν, μὴ λογιζομένη ὡς ἁμαρτία. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι — ὅσοι ἔχουσι τὸ Βάπτισμα — διδάσκουσιν, ὅτι δι' αὐτοῦ ἀπαλλάσσεται ὁ χριστιανὸς ἀπὸ τὴν ἐνοχὴν τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, ἀλλὰ ἡ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἁμαρτία δὲν ἐξαλείφεται, ἀπλῶς μόνον συγχω-

ρεΐται καὶ δὲν ὑπολογίζεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἄλλη ἐπουσιώδης διαφορὰ εἶναι, ὅτι οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι τελοῦσι τὸ Βάπτισμα διὰ ραντισμοῦ καὶ ἀπλῆς ἐπιχύσεως, οὐχὶ δὲ διὰ τριπτῆς καταδύσεως καὶ ἀναδύσεως, ὅπως οἱ Ὁρθόδοξοι.

β) Τὸ Χρῖσμα. Οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ ὅσοι ἐκ τῶν Διαμαρτυρομένων (οἱ Ἀγγλικανοὶ λ.χ.) ἔχουσι τὸ Μυστήριον τοῦτο δὲν τελοῦσιν αὐτὸ ἀμέσως μετὰ τὸ Βάπτισμα, ὅπως οἱ Ὁρθόδοξοι, ἀλλὰ εἰς μὲν τὰ ἄρρενα κατὰ τὸ 14ον ἔτος, εἰς δὲ τὰ θήλεα κατὰ τὸ 12ον ἔτος τῆς ἡλικίας των. Ὡς λόγον τῆς τοιαύτης ἀναβολῆς τοῦ Μυστηρίου τοῦ Χρίσματος προβάλλουσιν, ὅτι πρέπει πρῶτον νὰ διδαχθῆ ὁ πιστὸς τὰς Χριστιανικὰς ἀληθείας καὶ ὕστερον ἐν συνειδήσει πλέον νὰ δεχθῆ τὸ Χρῖσμα. Παρ' ἡμῖν τὸ ἔργον τῆς διδασκαλίας τοῦ βαπτισθέντος καὶ χρισθέντος βρέφους ἀναλαμβάνει ὁ ἀνάδοχος.

γ) Ἡ θεία Εὐχαριστία. Καὶ ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία καὶ ἡ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν διδάσκουσιν, ὅτι ἡ θεία Εὐχαριστία εἶναι θυσία ἅμα καὶ Μυστήριον, κατὰ τὸ ὅποιον διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος μεταβάλλονται εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου οὕτως, ὥστε οἱ κοινωνοῦντες μεταλαμβάνουσιν αὐτοῦ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου ὑπὸ τὰ εἶδη τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι διδάσκουσιν, ὅτι δὲν γίνεται μεταβολὴ τις; ἀλλὰ ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος εἶναι ἀπλῶς σύμβολα τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου καὶ ὅτι ἐν τῇ θεῇ Εὐχαριστίᾳ γίνεται ἀπλῆ ἀνάμνησις τοῦ μυστικοῦ Δείπνου, κατὰ τὸν ὅποιον διὰ τελευταίαν, φορὰν συνέφαγεν ὁ Κύριος μετὰ τῶν μαθητῶν του. Ἄλλη διαφορὰ εἶναι, ὅτι ἡ μὲν ἰδική μας Ἐκκλησία, συμφώνως πρὸς τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν, μεταχειρίζεται ἐνζυμον ἄρτον, οἱ δὲ Ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι μεταχειρίζονται ἄζυμον. Ἐπίσης ἐν ᾧ οἱ Ὁρθόδοξοι καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι μεταλαμβάνουσι καὶ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου, οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ προσφέρουσι πρὸς μετάληψιν εἰς τοὺς λαϊκοὺς μόνον τὸν ἄρτον, ἐν ᾧ οἱ λειτουργοῦντες ἱερεῖς μεταλαμβάνουσιν ἀμφοτέρων, καὶ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου.

δ) Ἡ Μετάνοια. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι δὲν θεωροῦσι ταύτην ὡς ἱερὸν Μυστήριον, ἀλλ' ὡς ἀπλῆν τελετὴν πρὸς ἠθικὴν ἐνίσχυσιν τῶν πιστῶν. Ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ἀποδίδει ἰδιαιτέραν καὶ σπουδαίαν σημασίαν εἰς τὰ ἐπιτίμια, ἥτοι εἰς τὰς ποινάς, τὰς ὁποίας ἐπιβάλλ-

λει ὁ ἱερεὺς εἰς τὸν μετανοοῦντα πιστόν, θεωροῦσα ταύτας ὡς ἀπαραιτήτους διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῆς θείας δικαιοσύνης καὶ σωτηρίας τῶν πιστῶν. Μετὰ τῆς τοιαύτης ἀντιλήψεως περὶ τῶν ἐπιτιμιῶν συνδέονται αἱ περὶ συγχωροχαρτίων καὶ καθαρτηρίου πυρὸς ἰδέαι τῶν Δυτικῶν, διὰ τὰς ὁποίας θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω. Ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία διδάσκει, ὅτι τὰ τοιαῦτα ἐπιτίμια χρειάζονται καὶ ἐπιβάλλονται πρὸς ἄσκησιν μόνον τοῦ μετανοοῦντος καὶ βελτίωσίν του.

ε) Ἡ Ἱερωσύνη. Οἱ Ὀρθόδοξοι, οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ πολλοὶ Προτεσταντικοὶ Ἐκκλησιαὶ (Ἀγγλικανοί, Λουθηρανοί) ἔχουσι τοὺς τρεῖς βαθμοὺς τῆς Ἱερωσύνης. Διαμαρτυρόμενοί τινες ἔχουσι μόνον πρεσβυτέρους, καὶ ἡ Ἐκκλησία των λέγεται πρεσβυτεριανή (ἡ Ἐκκλησία τῆς Σκωτίας). Παρὰ τοῖς Ὀρθόδοξοις ἐπιτρέπεται ὁ γάμος εἰς τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, ἀλλὰ μόνον πρὸ τῆς χειροτονίας των. Μετὰ τὴν χειροτονίαν δὲν ἐπιτρέπεται ὁ γάμος εἰς αὐτοὺς. Οἱ Ἐπίσκοποι εἶναι πάντοτε ἄγαμοι. Ἡ ἀγαμία τῶν Ἐπισκόπων ἐπεβλήθη ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος μετὰ Χριστόν, ἐν ᾧ προηγουμένως δὲν ἴσχυεν αὕτη. Ἐν τῇ Ρωμαιοκαθολικῇ Ἐκκλησίᾳ πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ κληρικοὶ καὶ τῶν τριῶν βαθμῶν εἶναι ἄγαμοι, ἐν ᾧ οἱ Προτεστάνται κληρικοὶ καὶ τῶν τριῶν βαθμῶν δύνανται νὰ εἶναι ἔγγαμοι. Ἡ χειροτονία τῶν αἵρετικῶν καὶ σχισματικῶν ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, ὅταν οὗτοι δέχωνται τὴν Ἱερωσύνην ὡς Μυστήριον καὶ ὅταν δὲν ἔχη διακοπὴν εἰς αὐτοὺς ἡ Ἀποστολικὴ διαδοχὴ, ὅταν δηλαδὴ καὶ παρ' αὐτοῖς ἡ Ἱεραρχία ἀνάγῃ τὴν ἐξουσίαν τῆς διὰ τῆς διαδοχῆς τῆς χειροτονίας μέχρι τῶν Ἀποστόλων.

ς) Ὁ Γάμος. Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἐπιτρέπει τὸ διαζύγιον διὰ λόγους ἀπιστίας κυρίως, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ δι' ἄλλους λόγους, οἱ ὁποῖοι καθιστῶσι τὴν συμβίωσιν τῶν συζύγων ἀδύνατον. Ὁ ἴδιος ὁ Κύριος ἐπέτρεψε τὸ διαζύγιον διὰ λόγους ἀπιστίας (Ματθ ε' 32, 1θ' 9). Ἐν τούτοις οἱ Δυτικοὶ δὲν χορηγοῦσιν ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει τὸ διαζύγιον, ἀλλ' ἐὰν διὰ διαφόρους λόγους ἔχη καταστῆ ὁ βίος τῶν συζύγων ἀδύνατος, ἐπιτρέπουσιν εἰς τοὺς συζύγους νὰ ζῶσι κεχωρισμένοι. Ἀντιθέτως οἱ Διαμαρτυρόμενοι χορηγοῦσι πολὺ εὐκόλως τὰ διαζύγια, διότι παρ' αὐτοῖς ὁ γάμος δὲν ἀποτελεῖ Μυστήριον καὶ γίνεται συνήθως μόνον δι' ἀπλῆς ληξιαρχικῆς πράξεως εἰς τὴν Δημαρχίαν.

ζ) Τὸ Εὐχέλαιον. Παρὰ τὴν Παράδοσιν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας καὶ παρὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ τελοῦσι τὸ Μυστήριον τοῦτο μόνον κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς ἐτοιμοθανάτων χριστιανῶν ὡς τελευταῖον ἐφόδιον διὰ τὴν μετὰ θάνατον ζωὴν τούτων. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν δὲν ἐπαναλαμβάνεται παρ' αὐτοῖς τὸ Μυστήριον τοῦτο. Παρ' ἡμῖν, ὡς προελέχθη, τελεῖται συνήθως τὴν Μ. Τετάρτην εἰς τὸν Ἑσπερινόν, διότι τὴν Μ. Πέμπτην οἱ χριστιανοὶ συνηθίζουσι νὰ κοινωνῶσιν. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλην οἰανδήποτε ἔκτακτον περίστασιν, ὅταν θελήσῃ ὁ πιστός, τελεῖται Εὐχέλαιον. Ὡς ἐφόδιον δὲ διὰ τὴν μετὰ θάνατον ζωὴν ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν ὥρισε τὸ Μυστήριον τῆς Ἐξομολογήσεως, μετὰ τὸ ὁποῖον μεταλαμβάνει τὸν ἐτοιμοθάνατον χριστιανόν. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι ἀναγινώσκουσι μόνον ὀλίγας εὐχὰς καὶ τεμάχια τῆς Ἀγίας Γραφῆς παρὰ τὴν κλίνην τοῦ ἐτοιμοθανάτου χριστιανοῦ.

6. Διαφοραὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς (περὶ τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν). Οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως, διδάσκουσιν, ὅτι οἱ Ἅγιοι ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν ἔπραξαν περισσότερα ἀγαθὰ ἔργα, παρ' ὅσα ἐχρειάζοντο διὰ τὴν σωτηρίαν των. Τὰ περισσεύοντα ταῦτα ἀγαθὰ ἔργα ἀποταμιεύονται καὶ ἀποτελοῦσι τὸν λεγόμενον ὑπὸ τῶν Δυτικῶν θησαυρῶν τῶν ἀξιομισθίων τῶν Ἁγίων. Δὲν ἀρκοῦνται δηλαδὴ οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ εἰς τὴν ἀπειρον ἀξίαν καὶ ἀξιομισθίαν τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐξαλείφονται αἱ ἁμαρτίαι τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων, ἀλλὰ προσθέτουσιν εἰς ταύτην καὶ τὰ ὑπὲρ ἔκτακτα ἔργα τῶν Ἁγίων. Ἐπὶ πλέον διδάσκουσιν οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ, ὅτι οἱ Πάπαι δύνανται νὰ διαθέτωσι μερικὰ ἀπὸ τὰ περισσεύοντα ταῦτα ἔργα τῶν Ἁγίων ὑπὲρ ἄλλων χριστιανῶν πρὸς ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν των. Οὕτω προέκυψαν τὰ συγχωροχάρτια, τὰ ὁποῖα ἐπωλοῦντο εἰς τοὺς χριστιανούς, ἵνα δι' αὐτῶν ἐπιτύχωσι τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν των. Τὰ συγχωροχάρτια (*indulgentia*) ταῦτα παρῆχον τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν περισσευμάτων ἐκ τῶν ἀγαθῶν ἔργων τῶν Ἁγίων. Ὡς γνωρίζομεν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησ. Ἱστορίαν, ἡ τοιαύτη πώλησις τῶν συγχωροχαρτίων ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὰς ἀφορμὰς τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ Λουθήρου καὶ τῶν ὀπαδῶν του ἐναντίον τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι ὁμως φανερόν, ὅτι ἡ τοιαύτη διδασκαλία

περί θησαυροῦ τῶν περισσευόντων ἔργων τῶν Ἀγίων καὶ τῆς ἀξι-
μισθίας αὐτῶν ἀντίκειται πρὸς τὴν σαφῆ διδασκαλίαν τῆς Ἁγίας Γρα-
φῆς, ἢ ὅποια λέγει « ὅταν ποιήσητε πάντα τὰ διαταχθέντα ὑμῖν, λέ-
γετε, ὅτι δούλοι ἀχρεῖοί ἐσμεν, ὅτι ὁ ὀφείλομεν ποιῆσαι πεποιθήκαμεν »
(Λουκ. ιζ' 10). Καὶ οἱ Ἅγιοι πάντες σφύζονται διὰ τῆς θείας χάρι-
τος καὶ τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ, οὐδεις δὲ ἐξ αὐτῶν ἔπραξεν ἢ ἠδύνατο
νὰ πράξῃ περισσότερα, παρ' ὅσα ἐχρειάζετο διὰ τὴν σωτηρίαν του.
Καὶ οἱ μέγιστοι Ἅγιοι εἶχον τὴν συναίσθησιν, ὅτι δὲν ἦσαν τέλειοι
καὶ ὅτι δὲν ἔπραξαν κἂν ὅ,τι καὶ ὅσα χρειάζονται διὰ τὴν σωτηρίαν
« Οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον ἢ ἤδη τετελείωμαι, διώκω δὲ εἰ καὶ καταλείπω »,
λέγει ὁ Ἅπ. Παῦλος διὰ τὸν ἑαυτὸν του κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς
ζωῆς του (Φιλ. γ' 12).

Ἀντίθετον πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς
Ἱερᾶς Παραδόσεως εἶναι καὶ τὸ περὶ καθαρτηρίου πυρὸς δόγμα τῆς
Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Κατ' αὐτὸ ὅσοι χριστιανοὶ ἀπέθανον αἰφνι-
δίως καὶ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μετανοήσωσι καὶ νὰ ἐξομολογηθῶσι,
παρὰ τὴν διάθεσίν των, δὲν μεταβαίνουσιν εὐτοὶ εἰς τὴν κόλασιν,
ἀλλ' εἰς τὸ καθαρτήριον πῦρ, ὅπου βασανίζονται ἐπὶ τι χρονικὸν
διάστημα ἀναλόγως τῶν ἁμαρτιῶν καὶ κατόπιν εἰσέρχονται εἰς τὸν
παράδεισον. Ἐκ τῶν βασάνων τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς δύνανται νὰ
ἀπαλλαγῶσιν οἱ χριστιανοὶ διὰ τῶν προσευχῶν τῆς Ἐκκλησίας
καὶ μάλιστα διὰ τῶν συγχωροχαρτίων, ἀγοραζομένων παρὰ τῶν
οἰκείων τῶν ἀποθανόντων. Τὰ περὶ καθαρτηρίου πυρὸς ὡς καὶ τῶν
περὶ ἀξιμισθίας τῶν Ἀγίων δόγματα τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἀπορ-
ρίπτουσιν οἱ Ὁρθόδοξοι καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι.

7. Ἡ **θεία λατρεία**. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἔχει τὴν αὐτὴν
περίπου θεῖαν λατρείαν πρὸς τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν, διότι καὶ αἱ
δύο Ἐκκλησίαι ἔχουσι τὰ αὐτὰ ἱερά Μυστήρια, τοὺς τρεῖς βαθμοὺς
τῆς Ἱερωσύνης, τοὺς αὐτοὺς Ἅγίους, τοὺς ἀναδειχθέντας κατὰ τοὺς
ἐννέα πρώτους αἰῶνας τῆς κοινῆς ζωῆς των, καὶ τὰς αὐτὰς ἑορτὰς
πρὸς τιμὴν καὶ εἰς μνήμην αὐτῶν. Μόνον ὡς πρὸς τὴν Παρθένον καὶ
Θεομήτορα Μαρίαν οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ διαφέρουσιν ἀπὸ τοὺς Ὁρ-
θοδόξους, διότι ἐκήρυξαν ὡς δόγμα τὴν ἄσπιλον σύλληψιν τῆς Θεο-
τόκου καὶ τὴν εἰς Οὐρανούς ἐν σώματι Ἀνάληψίν της, ἐν ᾧ οἱ Ὁρ-
θόδοξοι ἀποκρούουσι καὶ τὰ δύο ταῦτα δόγματα περὶ τῆς Πανα-
γίας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ὁμῶς τιμῶσι καὶ ὑμνοῦσι ταύτην ὡς ὑπερα-

γίαν, ὡς τιμιωτέραν καὶ ἐνδοξοτέραν καὶ τῶν ἀγγέλων, ὡς καθαρῶ-
τατον ναόν, ὡς εὐλογημένην ὑπὲρ πάσας τὰς γυναῖκας, διότι ἠξιώθη
νὰ γίνῃ μήτηρ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Ἐπὶ πλέον οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ
πολλάκις ὑποθάλλουσι τὴν μηχανικὴν καὶ ἐξωτερικὴν λατρείαν, διδά-
σκοντες, ὅτι ὁ χριστιανὸς δύναται νὰ σωθῇ ἀπλῶς καὶ διὰ τῆς δυνά-
μεως τῶν ἱερῶν εἰκόνων, τῶν ἱερῶν λειψάνων, τῆς ἱερᾶς ἀποδημίας εἰς
τὴν ἱεράν των πόλιν, τὴν Ρώμην, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐξ ἀντιδράσεως
πρὸς τοὺς Ρωμαιοκαθολικοὺς οἱ Προτεστάνται ἀπεγύμνωσαν τὴν
θρησκευτικὴν ζωὴν των ὅλων τῶν λατρευτικῶν ἐκείνων τελετῶν, διὰ
τῶν ὁποίων διαθερμαίνεται αὕτη καὶ ἐξυψοῦται ἡ ψυχὴ πρὸς τὸν
Θεόν. Διότι οἱ Προτεστάνται δὲν τιμῶσιν Ἁγίους, δὲν ἔχουσιν ἑορ-
τὰς καὶ ὕμνους ἁγίων, δὲν ἀπονέμουσι τὴν προσήκουσαν τιμὴν
οὔτε πρὸς αὐτὴν τὴν Παναγίαν, διὰ τὴν ὁποίαν ἡ θρησκευτικὴ ποιή-
σις τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν ἔχει συνθέσει οὐρανόθεν
ὕμνους καὶ δεήσεις. Ἐπίσης οἱ Προτεστάνται δὲν ἔχουσιν ἱερὰς τελε-
τὰς, οἱ ναοὶ των στεροῦνται εἰκόνων καὶ παντὸς διακόσμου καὶ ἔχουσι
μεταβλητῆ σχεδὸν εἰς γυμνὰς αἰθούσας διαλέξεων, εἰς τὰς ὁποίας
ἀναγιγνώσκεται ἡ Ἁγία Γραφή, κηρύσσεται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ
ἐλάχιστοι μόνον ὕμνοι ψάλλονται. Αἱ ἑορταὶ τῶν Προτεσταντῶν,
οἱ ὕμνοι καὶ αἱ εἰκόνες των ἀναφέρονται μόνον εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ
Χριστοῦ καὶ εἰς διάφορα γεγονότα τοῦ ἐπιγείου βίου του.

Η Θ Ι Κ Η

38. ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

Ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ ἔχει ὡς ὑπόθεσιν καὶ ἐρευνᾷ τὴν καινὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν, τὴν ὁποίαν ὀφείλει νὰ πραγματοποιήσῃ διὰ τοῦ βίου του πᾶς ἀληθινὸς χριστιανός. Εἰς τὸ μάθημα δηλαδὴ τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς διδασκόμεθα συστηματικῶς τί πρέπει νὰ πράττωμεν καὶ τί πρέπει νὰ ἀποφεύγωμεν, ἐὰν θέλωμεν νὰ φθάσωμεν τὴν τελείαν καὶ καινὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν, ἡ ὁποία εἶναι τὸ ἰδεῶδες τῶν ἠθικῶν ἀγώνων τῶν χριστιανῶν. Ἡ τοιαύτη τελεία ζωὴ χαρακτηρίζεται καινὴ μὲν, διότι ἡ ζωὴ τοῦ χριστιανοῦ, ὁ ὁποῖος ζῆ κατὰ Χριστόν, δὲν ἔχει οὐδεμίαν σχέσιν καὶ ὁμοιότητα πρὸς τὴν προηγουμένην μὴ Χριστιανικὴν ζωὴν του. Τὸ ἦθος, τὸ φρόνημα, αἱ διαθέσεις καὶ τὰ ἐνδιαφέροντά του εἶναι ἐντελῶς νέα καὶ διάφορα ἢ πρὶν, διότι ἔχει ἀναγεννηθῆ τελείως, εἶναι νέος ἄνθρωπος, « καινὴ κτίσις », κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Ἀπ. Παύλου (2 Κορ. ε' 17, Γαλ. ζ' 15). Κατὰ Χριστόν δὲ ζωὴ λέγεται αὕτη, διότι ἔχει διαπλασθῆ κατὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ κατὰ τὸ παράδειγμα ἢ κατὰ τὴν μορφήν τοῦ Χριστοῦ, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀρύεται καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀναπτύξεώς της. Ὁ Θεός, κατὰ τὸν Παῦλον, « προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ » (Ρωμ. η' 29) πάντας τοὺς πιστεύοντας εἰς τὸν Χριστόν. Διὰ τοῦτο ἐν βασικὸν γνῶρισμα τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς ἀποτελεῖ τοῦτο, ὅτι εἶναι Χριστοκεντρικὴ. Ἡ Χριστιανικὴ δηλαδὴ Ἠθικὴ θεωρεῖ τὸν ἠθικὸν βίον τῶν χριστιανῶν ὡς ἐκπηγάζοντα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἀναπτυσσόμενον διὰ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς βοήθειας τοῦ Χριστοῦ καὶ ὡς ἀποβλέποντα εἰς τὸ νὰ φθάσῃ τὸ πρότυπον ἢ τὴν μορφήν τοῦ Χριστοῦ, μετὰ τοῦ ὁποίου ἐνοῦται εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ὁ ἀναγεγεννημένος χριστιανός, ὥστε δύναται νὰ λέγῃ καὶ αὐτὸς « ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός » (Γαλ. β' 20). Ἡ ἠθικὴ

ζωή, ή όποία έκπηγάζει άπό τόν Χριστόν είναι θεία ζωή, ή όποία άναπτύσσεται διά τής διαρκούς έπικοινωνίας μετά του Χριστού, διά πίστεως και αγάπης πρós Αύτόν, εκλείπει δέ και μαραινείται μόλις άποκόψη τόν δεσμόν της μετά του Χριστού, όπως μαραινόνται τά κλήματα, μόλις άποκοιπώσιν άπό τόν κορμόν τής άμπέλου: « Έγώ είμι ή άμπελος, ύμεις τά κλήματα », είπεν ό Χριστός. « Ό μένων έν έμοί κάγώ έν αύτῷ, ούτος φέρε καρπόν πολύν, ότι χωρίς έμου ού δύνασθε ποιείν ούδέν » ('Ιωάν. ιε' 5).

'Εφ' όσον ό Χριστός είναι τό κέντρον ή ή έστία, έκ τής όποίας άνάπτει, διαθερμαίνεται και άναπτύσσεται ή ήθική ζωή του χριστιανού, είναι πρόδηλος ό θρησκευτικός χαρακτήρ τής Χριστιανικής 'Ηθικής. Άλλο λοιπόν γνώρισμα ταύτης, είναι ότι συνδέεται στενῶς μέ τήν θρησκείαν, μέ τό δόγμα. Αί άλλαι κατά άνθρωπον ή φιλοσοφικά 'Ηθικά στηρίζονται εις τήν ήθικήν φύσιν του ανθρώπου, εις τήν συνείδησίν του και εις τήν λογικήν, και επί τή βάσει αυτών παράγουσι τούς ήθικόν κανόνas και τό ήθικόν ιδεῶδες του ήθικοῦ βίου τῶν ανθρώπων. Η βραίως ή Χριστιανική 'Ηθική δέν αντιτίθεται οὔτε παράγνωρίζει τήν ήθικήν φύσιν του ανθρώπου, τήν συνείδησίν του και τήν λογικήν του, τας όποίας θεωρεῖ και ταύτας ως χαρίσματα του Πλάστου πρós τόν άνθρωπον. Έάν δέν έδέχετο ή Χριστιανική 'Ηθική, ότι ό άνθρωπος έχει ήθικήν φύσιν και ήθικήν συνείδησιν, τότε θά ήτο άδύνατον νά προβάλλη τας αρχάς της, διότι ό άνθρωπος, ό μη έχων ήθικήν φύσιν, θά ήτο άναίσθητος και άδιάφορος πρós αυτάς. Άλλ' ή Χριστιανική 'Ηθική δέν στηρίζεται εις τόν άνθρωπον, άλλ' εις κάτι πολύ ύψηλότερον και άσφαλέστερον. Αύτη στηρίζεται εις τόν Θεόν, εις τό δόγμα, εις τήν θρησκείαν. Δι' αύτην τό ύψιστον άγαθόν είναι ό Θεός, ή πηγή τής ζωής και ευτυχίας διά τόν άνθρωπον. Διά τήν Χριστιανικήν 'Ηθικήν, τό ήθικόν άγαθόν είναι ή έκφρασις του θελήματος του Θεού, ήτοι ήθικῶς είναι καλόν τι, όταν συμφωνή πρós τό άγιον θέλημα του Θεού, όπως τουτο άπεκαλύφθη έν τῇ Άγία Γραφή και έν τῇ 'Ιερῶ Παραδόσει, κακόν δέ, όταν δέν συμφωνή πρós αυτό. 'Η ήθικότης του ανθρώπου εξετάζεται άπό τής άπόψεως του Θεού μόνον, διά τουτο θεωρεῖται και είναι άμαρτία (ήθικῶς κακόν) πᾶν ό,τι δέν έκφράζει τό άγιον θέλημά του Θεού και δέν συμφωνεῖ πρós αυτό. Τά θεῖα θελήματα ή αί έντολαί του Θεού είναι τά ήθικά διδάγματα και τά παραγγέλματα τής Χριστιανικής 'Ηθικής. Τουτο έτόνισε

καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος, τοῦ ὁποῖου ὁ βίος ὑπῆρξεν ἡ ἐνσάρκωσις τῆς ἠθικῆς, μία ἀπόλυτος ταύτισις καὶ συμμόρφωσις πρὸς τὸ ἅγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ Πατρός του : « ἐμὸν βρῶμά ἐστιν, ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με » καὶ « οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμόν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με πατρός » (Ἰωάν. δ' 34, ε' 30). Ὁ χριστιανὸς δὲ ζῆ ἠθικῶς, διότι τοῦτο ἀπαιτεῖ ὁ Θεὸς καὶ διότι ὁ Θεὸς εἶναι ἠθικὸς καὶ ἅγιος: « ἅγιοι γίνεσθε ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι », εἶπεν ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς (Λευϊτ. ιθ' 2, 1 Πέτρ. α' 16). Ἐντεῦθεν λέγομεν, ὅτι ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ συνδέεται στενῶς μὲ τὸ δόγμα, μὲ τὴν θρησκείαν. Τὰ ἔργα ἐκάστου εἶναι ὁ καρπὸς τῆς πίστεώς του, τῆς θρησκείας του. Θρησκεία καὶ ἠθικὴ ἢ δόγμα καὶ ἠθικὴ εἶναι τόσον ἀλληλένδετοι, ὥστε δὲν δύναται νὰ νοσηθῆ θρησκεία ἄνευ ἠθικῆς καὶ ἠθικὴ ἄνευ θρησκείας. Ὅπως λέγει εἰς σπουδαῖος θεολόγος, ὁ Harnack, « ἠθικὴ καὶ θρησκεία ἐφάπτονται ἀλλήλων, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ, καὶ δύναται νὰ χαρακτηρηθῆ τις τὴν θρησκείαν ὡς τὴν ψυχὴν τῆς ἠθικῆς, τὴν δὲ ἠθικὴν ὡς τὸ σῶμα τῆς θρησκείας ». Βασικὰ λοιπὸν γνωρίσματα τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς ἀποτελοῦσι τὰ δύο ταῦτα, ὅτι εἶναι Χριστοκεντρικὴ καὶ ὅτι συνδέεται στενῶς μὲ τὰ δόγματα τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, τὰ ὁποῖα ἐδιδάχθημεν εἰς τὴν ἱερὰν Κατήχησιν.

39. ΓΕΝΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

Ἐκ τῶν δογμάτων καὶ τῶν ἀληθειῶν τούτων τῆς πίστεώς μας ἀπορρέουσι τὰ ἰδιαίτερα καθήκοντα τοῦ χριστιανοῦ καὶ αἱ ἠθικαὶ ἀρχαὶ τοῦ βίου του. Μία τοιαύτη κεντρικὴ ἀλήθεια τοῦ Χριστιανισμοῦ, μετὰ τῆς ὁποίας συνδέεται ἡ ἠθικὴ του διδασκαλία, εἶναι, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι δημιουργὸς καὶ κυβερνήτης τῶν ὅλων, προνοεῖ περὶ τούτων καὶ ὅτι εἶναι Πατὴρ ὅλων καὶ πλήρης ἀγάπης τοιαύτης πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ὥστε αὐτὸν τὸν Υἱὸν του, τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα σώσῃ διὰ τοῦ βίου του, διὰ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου καὶ διὰ τῆς Ἀναστάσεώς του πάντας τοὺς εἰς Αὐτὸν πιστεύοντας. Ἀφ' οὗ πιστεύομεν εἰς ἕνα τοιοῦτον Θεόν, ὁ ὁποῖος ἠγάπησε τόσον πολὺ τὸν ἄνθρωπον, ὥστε τὰ πάντα ἐδέχθη νὰ πράξῃ, ἵνα σώσῃ αὐτὸν διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἶναι εὐνόητον ποῖα εἶναι αἱ ὑποχρεώσεις καὶ τὰ καθήκοντα ἡμῶν. Τὰ καθήκοντα ταῦτα πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι βαθεῖα πίστις, ἰσχυρὰ ἀγάπη καὶ ἀκλόνητος ἐλπίς εἰς Αὐτόν. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἀρετῶν, λέγει ὁ Ἄπ.

Παῦλος, μεγίστη είναι ἡ ἀγάπη: « Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη » (1 Κορ. ιγ' 13). Τὴν πρὸς τὸν Θεὸν πίστιν καὶ ἀγάπην δεικνύομεν, ὅταν τηρῶμεν τὰς ἐντολάς του. Θέλημά του δὲ καὶ ἐντολὴ εἶναι, ἵνα πιστεῦωμεν εἰς τὸν Σωτῆρα Χριστὸν καὶ ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους: « καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ, ἵνα πιστεῦσωμεν τῷ ὀνόματι τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἀγαπῶμεν ἀλλήλους » (1 Ἰωάν. γ' 23). Αἱ βασικαὶ λοιπὸν ἠθικαὶ ἀρχαὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς εἶναι ἡ πίστις, ἡ ἐλπίς καὶ ἡ ἀγάπη καὶ μάλιστα ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπορρέουσι καὶ διαθερμαίνονται πᾶσαι αἱ Χριστιανικαὶ ἀρεταί.

Ἄν ὁ Κύριος ἠρωτήθῃ ὑπὸ νομικοῦ, ποία ἡ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολὴ ἐν τῷ Νόμῳ, ἀπεκρίθη εἰς αὐτὸν « ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου καὶ ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου καὶ ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σου· αὕτη ἐστὶν ἡ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολὴ· δευτέρα δὲ ὁμοία αὐτῇ· ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν· ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται » (Ματ. κβ' 37 - 40). Ἄλλ' ὁ Νόμος καὶ οἱ προφῆται εἶναι ὅλη ἡ θρησκεία καὶ ὅλη ἡ Ἠθικὴ μαζί, κατὰ συνέπειαν ἡ οὐσία καὶ ἡ βᾶσις τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς εἶναι ἡ ἀγάπη, καὶ αὕτη ἡ Χριστιανικὴ Ἐθροσκεία ὀρθῶς χαρακτηρίζεται παρὰ πολλῶν ὡς θρησκεία τῆς ἀγάπης.

Ἡ ἀγάπη εἶναι ἡ ρίζα, ἐκ τῆς ὁποίας ἐκφύονται πᾶσαι αἱ Χριστιανικαὶ ἀρεταί. Χωρὶς ἀγάπην δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἀρετὴ πραγματικὴ, ὅπως λέγει ὁ Ἄπ. Παῦλος εἰς τὸν ὑπέροχον αὐτοῦ ὕμνον τῆς ἀγάπης ἐν 1 Κορ. ιγ' 1 - 13: « ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἤχῳ ἢ κύμβαλον ἀλλοαλάζον· καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν, καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι· καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθῆσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι ». Ὅπου ὑπάρχει ἀγάπη, ἐκεῖ ὑπάρχουσιν ὅλαι αἱ ἀρεταί, ἐκεῖ καὶ τὸ ὄνομα τῆς κακίας ἀκόμη εἶναι ἀγνωστον, κατὰ τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον « Εἰ γὰρ πάντες ἡγάπων καὶ ἡγαπῶντο... πάντα ἂν ἐκποδῶν ἐγεγόνει τὰ πονηρὰ καὶ μέχρις ὀνόματος ἂν ἠγνοήθη ἡ κακία » (Ε.Π. 61, 27).

Τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην δεικνύει ὁ χριστιανός, ὅταν σέβη-

ται την ζωήν του, την τιμήν του και την περιουσίαν του και ὅταν ἐργάζεται εὐλικρινῶς καί μετ' αὐτοθυσίας διὰ τὴν προκοπὴν του ἐν παντί καὶ διὰ τὴν εὐτυχίαν του. Εἶναι αὐτονόητον, ὅτι πρέπει ἡ ἀγάπη του νὰ εἶναι πλήρης πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς οἰκείους του, πρὸς τοὺς ὁμοθενεῖς του καὶ τὴν πατρίδα του, ἅτινα ἴστανται ἐγγύτερον εἰς τὴν ψυχὴν του. Ἡ ἀγάπη πρέπει νὰ ἐπεκτεινῆται καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀκόμη, ἰδιαίτερος δὲ πρὸς τοὺς γυμνοὺς καὶ ἀσθενεῖς, πρὸς τοὺς ξένους καὶ τοὺς ἐν φυλακῇ, τοὺς ὁποίους ὁ Χριστὸς ἐχαρακτήρισεν ὡς ἀδελφούς του ἐλαχίστους (Ματθ. κε' 40). Ἡ ἀγάπη εἶναι μία καινὴ Χριστιανικὴ ἀρετὴ καί, ὅπως εἶπεν ὁ Κύριος, εἶναι τὸ γνώρισμα τῶν ὁπαδῶν του, τῶν χριστιανῶν: « ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἀλλήλους· ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἀλλήλοις » (Ἰωάν. ιγ' 34).

Ὅταν ἔχη τις τὸν Χριστὸν ὡς κέντρον τῆς ζωῆς του, ὅταν τρέφῃ πίστιν, ἀγάπην, ἐλπίδα πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον, τότε ἔχει πραγματοποιήσει τὴν τελείαν καὶ καινὴν ἐν Χριστῷ ζωὴν, τότε εἶναι νέος ἄνθρωπος καὶ τέκνον τοῦ Θεοῦ. Ἡ Χριστιανικὴ ἠθικὴ προβάλλει καὶ τὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων ἀρχίζει καὶ ἀναπτύσσεται ἡ τελεία αὕτη καὶ καινὴ κατὰ Χριστὸν ζωὴ. Ἀρχίζει αὕτη διὰ τῆς μετανοίας καὶ ἐπιστροφῆς εἰς τὸν Χριστὸν. Διὰ τῆς μετανοίας ὁ χριστιανὸς ἐκφράζει τὴν συντριβὴν του διὰ τὸν μέχρι τοῦδε ἁμαρτωλὸν βίον καὶ τὴν ἀπόφασίν του, ὅτι θὰ προσπαθῆσῃ καὶ θὰ ἀγωνισθῆ νὰ γίνῃ καλὸς χριστιανός. Ἀκολουθῶς ὁ χριστιανός, ἵνα προκόψῃ εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν, ὀφείλει νὰ μελετᾷ διαρκῶς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, αὐτὸν τὸν ἄρτον τῆς ψυχῆς, καὶ διάφορα ἄλλα ἠθικὰ καὶ θρησκευτικὰ βιβλία, νὰ συναναστρέφῃται μετὰ χρηστῶν ἀνθρώπων, νὰ φοιτᾷ ἀνελλιπῶς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ μάλιστα νὰ προσεύχηται ἀδιαλείπτως. Ἡ προσευχὴ εἶναι ἡ γλῶσσα, μετὰ τὴν ὁποίαν ὀμιλεῖ ὁ μικρὸς ἄνθρωπος μετὰ τὸν ἄπειρον Θεόν. Ἐν τῇ προσευχῇ θὰ διαφωτισθῆ ὁ χριστιανὸς τί πρέπει νὰ πράττῃ καὶ τί νὰ ἀποφεύγῃ. Αὕτη εἶναι ἡ ρίζα τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς ζωῆς τοῦ ἀγίου, ἅγιος δὲ ἔχει χρέος νὰ εἶναι πᾶς πραγματικὸς χριστιανός.

Ἐν τῇ τελείᾳ ταύτῃ ζωῇ ὁ χριστιανὸς εὐρίσκεται διὰ παντὸς πλησίον τοῦ Θεοῦ, ζῆ ἐν τῷ Θεῷ ἢ, ὅπως ἔλεγον οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας, θεοῦται: « αὐτὸς ἐνηθρώπησεν, ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν »

λέγει ὁ Μ. ᾿Αθανάσιος¹. Πλησίον δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ ὑπὸ τὴν σκέπη τῆς χάριτός του καὶ ἀγάπης εὐρισκόμενος εἶναι ἀπολύτως εὐδαίμων ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἀπολαύων τῆς γαλήνης καὶ μακαριότητος ἐκείνης, τὴν ὁποῖαν κανὲν ἀγαθὸν τοῦ κόσμου τούτου δὲν ἔμπορεῖ νὰ χαρίσῃ εἰς αὐτόν. Ζῆ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἀλλ' ἔξυφοῦται ὑπεράνω τοῦ κόσμου καὶ ἔχει εἰσέλθει ἀπὸ τοῦδε εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, διότι ὁ Θεός, τὸ ὕψιστον ἀγαθὸν καὶ ἡ πηγή τῆς θείας καὶ εὐδαίμονος ζωῆς του, ἔλκει αὐτὸν καὶ γοητεύει τόσο πολύ, ὥστε ὅλα ὑποχωροῦσι καὶ ἀφανίζονται, ἵνα καταλάβῃ τὴν θέσιν τούτων ὅλων ὁ Χριστός, τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Δι' αὐτὸν πλέον ζωὴ εἶναι ὁ Χριστός: «ἐμοὶ τὸ ζῆν Χριστός», λέγει καὶ αὐτός, ὅπως ὁ Ἄπ. Παῦλος (Φιλ. α' 21).

Ἄλλ' ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἀποβλέπει μόνον εἰς τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ προβάλλει καὶ ἐν κοινωνικὸν ἰδεῶδες, πρὸς τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ τείνωσιν αἱ προσπάθειαι τῶν ἀνθρώπων. Δὲν εἶναι αὕτη ἀτομικιστικὴ Ἠθικὴ, ἀλλὰ καὶ κοινωνικὴ. Τὸ κοινωνικὸν τοῦτο ἰδεῶδες εἶναι ἡ ἴδρυσις τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, δηλαδὴ ἡ πραγματοποίησις μιᾶς τοιαύτης κοινωνίας, ἐν τῇ ὁποίᾳ οἱ ἄνθρωποι θὰ ζῶσιν ὅλοι ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀγάπῃ, ὥσαν νὰ ἀποτελῶσιν ὅλοι μίαν οἰκογένειαν. Σκοπὸς ἀκριβῶς τῆς ἀποστολῆς τοῦ Κυρίου ἦτο κυρίως ἡ ἴδρυσις τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ μεταμόρφωσις καὶ τῆς κοινωνίας εἰς τοιοῦτον βαθμὸν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, ὥστε ὅλοι οἱ ἄνθρωποι νὰ ζῶσι κατὰ τὸ ἅγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ: «εὐαγγελίσασθαί με δεῖ», ἔλεγεν ὁ Κύριος, «τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἐπὶ τὸ ὑποπέσταλην» (Λουκ. δ' 43). Διὰ τοῦτο καὶ τὸ κήρυγμά του ἐχαρακτήριζον οἱ μαθηταὶ του «εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ» (Ματθ. δ' 23, Μάρκ. α' 14). Καὶ ἡ βασιλεία αὕτη τοῦ Θεοῦ, ἰδρυθεῖσα ἤδη μὲ τὴν ἔλευσίν του ἐπὶ τῆς γῆς, ἀποτελεῖται καὶ θὰ ἀποτελῆται ἀπὸ ἀνθρώπους ἐσωτερικῶς ἀναγεγεννημένους, οἱ ὅποιοι σιγά-σιγά θὰ ἀναπλάσσωσι τὴν ὅλην κοινωνίαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου. Ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ δὲν δύναται νὰ παραβλέπῃ τὰς κοινωνικὰς συνθήκας τῆς βιώσεως τῶν ἀνθρώπων, διότι εἶναι πασίδηλος ἡ ἐπίδρασις των εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀτόμων. Αὕτη ἀπαιτεῖ, ὅπως διεισδύσῃ βαθμιαίως εἰς ὅλους τοὺς θεσμοὺς καὶ

1. Μ. ᾿Αθανασίου, περὶ ἐνανθρωπήσεως 54.

Ἡ καθαρῶς στρατιωτικὴ ἀγωγή τῶν παιδῶν περιώριζε τὴν πνευματικὴν των μόρφωσιν. Ἐμάνθανον μόνον ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν, ἀπεστήθιζον τοὺς νόμους τοὺς ἀποδιδόμενους εἰς τὸν Λυκοῦργον καὶ ἠσκούντο εἰς τὸ νὰ ἄδουν πατριωτικὰ ἄσματα καὶ νὰ χορεύουν χοροὺς πολεμικοὺς. Ὅταν κατὰ τὰς ἐορτὰς ἐχόρευον ἐσχηματίζοντο τρεῖς χοροί, τῶν γερόντων, τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν παιδῶν. Καὶ οἱ μὲν γέροντες ἐχόρευον καὶ ἔψαλλον πρῶτοι :

Ἡμεῖς ἤμεθα κάποτε γενναῖα παλληκάρια.

Οἱ ἄνδρες ἔψαλλον :

Τώρα εἴμεθα ἡμεῖς, καὶ ἂν θέλῃς, μπορεῖς νὰ δοκιμάσῃς.

Καὶ οἱ παῖδες ἀπήντων :

Ἡμεῖς θὰ γίνωμεν πολὺ καλύτεροί σας.

Ἐδιδάσκοντο προσέτι οἱ νέοι νὰ εἶναι σεμνοί, νὰ σέβωνται τοὺς γέροντας, νὰ ἴστανται ὡς ἀγάλματα καὶ σιωπηλοὶ ἐνώπιον τῶν ἀρχόντων καὶ νὰ ἐκφράζον με συντόμους φράσεις σπουδαίας σκέψεως. Αὐτὸ ἐλέγετο λακωνισμός.

Καὶ τὰ κορίτσια τῶν Σπαρτιατῶν ἀνετρέφοντο δημοσίᾳ, ὅπως οἱ νέοι. Ἐγυμνάζοντο καὶ αὐτὰ ὁμοίως καὶ εἶχον ὡς μόνον ἕνδυμα ἓνα χιτῶνα, ποὺ ἔφθανε μέχρι τῶν γονάτων, διὰ νὰ ἔχουν ἐλευθερίαν εἰς τὰς κινήσεις των. Ἐλάμβανον μέρος εἰς τὰς ἐορτὰς καὶ παρευρίσκοντο εἰς τοὺς ἀγῶνας τῶν ἀνδρῶν, ἐνῶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες περιώριζον τὰς γυναῖκας εἰς τὴν οἰκίαν. Μὲ τὴν ἀνατροφὴν αὐτὴν αἱ γυναῖκες τῶν Σπαρτιατῶν ἐγίνοντο δυναταὶ εἰς τὸ σῶμα καὶ γενναῖαι εἰς τὴν ψυχὴν, πραγματικαὶ γυναῖκες πολεμιστῶν, αἱ ὅποια ἔθεώρουν ὡς καθῆκον νὰ παρορμοῦν τοὺς ἄνδρας των εἰς τὴν μάχην. Ἡ μήτηρ, ὅταν παρέδιδε τὴν ἀσπίδα εἰς τὸν υἱὸν της, τοῦ ἔλεγεν : « Ἡ τὰν ἢ ἐπὶ τᾶς », δηλαδὴ ἢ νὰ φέρῃς τὴν ἀσπίδα ὀπίσω νικητῆς ἢ νὰ σὲ φέρουν ἐπάνω εἰς αὐτὴν νεκρόν.

Ο ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ. Ὁ Σπαρτιάτης ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ μέχρι τοῦ ἐξηκοστοῦ ἔτους ἦτο στρατιώτης καὶ ἐλάμβανε μέρος εἰς τὸν πόλεμον, ὁ ὁποῖος ἦτο δι' αὐτὸν πανήγυρις. Ἐθεώρει καθῆκόν του νὰ μάχεται καὶ νὰ ἀποθνήσκῃ ὑπὲρ πατρίδος. Κατὰ τὴν μάχην ἔμενε σταθερὸς εἰς τὴν θέσιν του καὶ ἢ ἐνίκα ἢ ἔπιπτε νεκρός. Ἡ ἐγκατάλειψις τῆς θέσεως ἔθεωρεῖτο ὡς μεγάλη ἐντροπὴ καὶ ὁ « τρέσας », ὅπως ἐλέγετο ὁ δειλός, ποὺ ἔφευγεν ἀπὸ τὴν μάχην ἢ ἔρριπτε τὴν ἀσπίδα

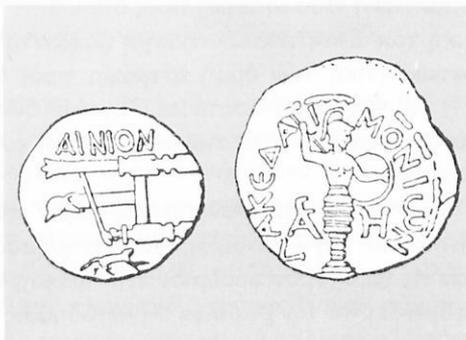
Σπαρτιάται όπλίται.

του, περιεφρονείτο από όλους.

Τό κύριον σώμα του Σπαρτιατικού στρατού άπετέλουν οί όπλίται, οί όποιοι έφερον άμυντικά και επιθετικά όπλα. Ός άμυντικά όπλα είχον τό κράνος δια να προφυλάττη την κεφαλήν και τό πρόσωπον, τον θώρακα δια να προφυλάττη τό στήθος, τας κνημίδας δια να προφυλάττουν τους πόδας και άσπίδα στρογγύλην δια να προστατεύη τό σώμα. Ός επιθετικά όπλα είχον δόρυ μακρόν και ξίφος βραχύ.

Οί όπλίται παρετάσσοντο ό εις πλησίον του άλλου, ούτως ώστε τό δεξιόν εκάστου να καλύπτεται από τό άριστερόν άκρον της άσπίδος του παραστάτου. Κατ' αυτόν τον τρόπον έσχηματίζετο εν συμπαγές τείχος, ή σπαρτιατική φάλαγξ, ή όποία έβάδιζεν εις την μάχην με τον ήχον αύλου, ενώ έφαλλε τον παιάνα, πολεμικόν έμβατήριον. Η Σπάρτη άντιθέτως προς τας άλλας έλληνικας πόλεις έμεινεν άτείχιστος, διότι ως τείχη έχρησίμευον ή άνδρεία και τά στήθη των πολιτών της.

Ο ΒΙΟΣ ΤΩΝ ΣΠΑΡΤΙΑΤΩΝ. Οί Σπαρτιάται ήσαν πολύ όλιγαρκείς, εις τουτο δε συνετέλουν πολύ τά λεγόμενα συσσίτια. Όλοι δηλαδή από του 20ου μέχρι του 60ου έτους έτρωγον μαζί και διέμενον άνά 15 εις σκηνάς και όχι εις τας οικίας των. Τά κοινά αυτά δείπνα έλέγοντο συσσίτια. Τό φαγητόν ήτο πολύ άπλούν. Η κυριώτερα τροφή των ήτο ό μέλας ζωμός από χοιρινόν κρέας, ξίδι και άλάτι. Έντός αυτου έβαπτον τον κρίθινον άρτον των. Η συμμετοχή εις τά συσσίτια ήτο ύποχρεωτική δι' όλους, άκόμη και δια τους βασιλείς.

Διὰ τὴν λειτουργίαν τῶν συσσιτίων ὁ καθένας ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ συνεισφέρει ἀνάλογον ποσὸν ἀπὸ τὰ εἰσοδήματά του. Ὅταν κα- νεῖς λόγῳ πενίας δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ παρέχῃ τὴν εἰσφορὰν διὰ τὴν κοινὴν τροφήν, ἔχανε τὰ πολιτικά του δικαιώματα. Ἡ κοινὴ αὐτὴ ζωὴ τῶν νέων τῆς Σπάρτης συνετέλει καὶ εἰς τὴν μεταξύ των ἀνά- πτυξιν τοῦ αἰσθήματος τῆς φιλίας.

Ὁ βίος τῶν Σπαρτιατῶν, καθὼς βλέπομεν, ἦτο καθαρῶς στρα- τιωτικός. Ὅλα εἰς τὴν Σπάρτην, ἀνατροφή παιδῶν, ἔθιμα, νόμοι, σκοπὸν ἔχουν νὰ κάμουν τοὺς πολίτας σκληραγωγημένους καὶ ἀν- δρείους στρατιώτας. Διὰ νὰ μὴ νοθευθῇ μὲ ξένας συνηθείας ἡ αὐστηρὰ στρατιωτικὴ ἀγωγή τῶν πολιτῶν ἀπηγορεύοντο εἰς τοὺς Σπαρ- τιάτας τὰ ταξίδια ἔξω τῆς χώρας των. Καὶ εἰς τοὺς ξένους, οἱ ὅποιοι ἐπεσκέπτοντο τὴν Σπάρτην, δὲν ἐπετρέπετο νὰ μείνουν πολὺν χρό- νον. Τὴν ἀποδημίαν καθίστα ἀδύνατον καὶ τὸ νόμισμα τῆς Σπάρτης, τὸ ὅποιον ἦτο σιδηροῦν. Λόγῳ τοῦ βάρους του ἦτο δύσχρηστος καὶ δυσμετακόμιστος, ὡς τοιοῦτον δὲ οὐδεμίαν κυκλοφορίαν εἶχε πέραν τοῦ Σπαρτιατικοῦ κράτους. Ἡ χρῆσις τῶν σιδηρῶν νομισμά- των ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ κάμῃ τοὺς πολίτας νὰ μὴ εἶναι φιλάργυροι καὶ νὰ ἀδιαφοροῦν διὰ τὴν πολυτέλειαν καὶ τὸν πλοῦτον. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν τῆς ζωῆς τῶν πολιτῶν τῆς ἡ Σπάρτη ἔγινε μεγάλη δύναμις καὶ διετηρήθη ἀκμαία, ὅταν αἱ ἄλλαι ἑλληνικαὶ πόλεις πε- रिῆλθον εἰς παρακμὴν.

ΟΙ ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ. Ἡ Σπάρτη εἶχεν ἀνάγκην νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ ὄριά της, διότι ὁ πληθυσμὸς της εἶχεν ἀυξηθῆ καὶ ἦτο ἀναγκαία ἡ

απόκτησις νέου εδάφους πρὸς διανομήν. Ἐκτὸς τούτου καὶ ἡ στρατιωτική τῶν Σπαρτιατῶν ἀγωγή ἠσθάνετο τὸν πόλεμον ὡς ἀνάγκη. Ἡ κατακτητική των ὁρμὴ ἐστράφη πρὸς δυσμὰς ἐναντίον τῆς γειτονικῆς καὶ εὐφόρου Μεσσηνίας. Ἐγίναν δύο μακροχρόνιοι πόλεμοι κατὰ τὸν 8ον καὶ τὸν 7ον αἰῶνα οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται Μεσσηνιακοὶ πόλεμοι.

Κατὰ τὸν πρῶτον Μεσσηνιακὸν πόλεμον (743 - 724 π.Χ.) οἱ Μεσσήνιοι μὴ δυνάμενοι νὰ διατηρήσουν τὴν ὑπαιθρον ἀπεσύρθησαν εἰς τὸ ὄχυρὸν φρούριον τῆς Ἰθώμης καὶ ἐκεῖ ἐξηκολούθησαν ἀντιστάμενοι ὑπὸ τὸν βασιλεῖα Ἀριστόδημον. Οἱ Σπαρτιαῖται κατώρθωσαν νὰ καταλάβουν τὴν Ἰθώμην μετὰ εἰκοσαετῆ γενναίαν ἄμυναν τῶν Μεσσηνίων καὶ νὰ γίνουν κύριοι ὀλοκλήρου τῆς Μεσσηνίας. Ἡ πλουσία πεδιάς της ἐμοιράσθη εἰς κλήρους μεταξὺ τῶν Σπαρτιατῶν, οἱ δὲ Μεσσήνιοι ἔγιναν εἰλωτες.

Ἐπὶ ὀγδοήκοντα ἔτη ἐστέναζον οἱ Μεσσήνιοι ὑπὸ τὸν σπαρτιατικὸν ζυγόν. Κατὰ τὰ μέσα τοῦ 7ου αἰῶνος ἀρχίζει ὁ δεῦτερος Μεσσηνιακὸς πόλεμος (645 - 622 π.Χ.). Οἱ Μεσσήνιοι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ νεαροῦ Ἀριστομένους, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ βασιλικὸν αἷμα, ἐπανεστάτησαν κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν, τοὺς ἐνίκησαν καὶ τοὺς ἐξεδίωξαν ἐκ τῆς Μεσσηνίας. Οἱ Σπαρτιαῖται ἔχασαν τὸ θάρρος των καὶ περιήλθον εἰς φοβερὰν ἐσωτερικὴν κρίσιν ἀπὸ τὴν ὁποίαν τοὺς ἔσωσεν ὁ Ἀθηναῖος ποιητὴς Τυρταῖος. Μὲ τὰ ἐνθουσιώδη πολεμικὰ τραγούδια του ἠλέκτρισε τὴν ψυχὴν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ἐξήγειρε τὸ πατριωτικὸν των φρόνημα. Εἰς τὰ τραγούδια αὐτὰ ὑμνεῖται ἡ πολεμικὴ ἀνδρεία καὶ ὁ ἥρωικὸς θάνατος τοῦ νέου εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῆς μάχης. « Εἶναι ὠραῖον πρᾶγμα, λέγει ὁ Τυρταῖος, νὰ σκοτωθῆ γιὰ τὴν πατρίδα στὴν πρώτην γραμμὴν ἕνα παλληκάρι πού πολεμαίει σὰν γενναῖος ἄνδρας ».

Καὶ ἄλλοῦ λέγει :

« Ἡ ἀνδρεία εἶναι τὸ καλύτερον καὶ ὠραιότερον στολίδι καὶ αὐτὸ ἀξίζει νὰ φέρῃ ἕνα νέο παλληκάρι ».

Οἱ Σπαρτιαῖται ὤρμησαν κατὰ τῶν Μεσσηνίων καὶ τοὺς ἐνίκησαν μετὰ μακροὺς ἀγῶνας. Τότε ὁ ἥρωικὸς Ἀριστομένης μὲ πολλοὺς ὄπαδούς του ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ μακρὰν τῆς πατρίδος. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Μεσσηνίους κατέφυγον εἰς τὴν Ζάγκλην τῆς Σικελίας, ὅπου εὔρον νέαν πατρίδα καὶ τὴν μετωνόμασαν Μεσσηνίαν. Ἄλλοι

μετέβησαν και ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν. Ὅσοι ἔμειναν ἐγίναν εἰλωτες και ἐκαλλιέργουν τοὺς ἀγροὺς τῶν Σπαρτιατῶν.

Ἡ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ. Μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Μεσσηνίας ἢ κατακτητικὴ ὁρμὴ τῆς Σπάρτης ἐστράφη κατὰ τῶν βορείων γειτόνων τῆς Ἀρκαδῶν και Ἀργείων, ἀλλὰ συνήνητησεν ἰσχυρὰν ἀντίστασιν. Ἡ Σπάρτη μετέβαλε τότε τὴν κατακτητικὴν πολιτικὴν τῆς και προσεπάθησε νὰ αὐξήσῃ μὲ συμμαχίας τὴν δύνανμίν τῆς. Πολλοὶ λαοὶ και πολλαὶ πόλεις τῆς Πελοποννήσου, οἱ Ἀρκαῶδες, οἱ Ἡλεῖοι, ἢ Κόρινθος, ἢ Σικυῶν και ἄλλαι πλὴν τοῦ Ἀργους ἐγίναν σύμμαχοί τῆς. Εἰς τὴν συμμαχίαν αὐτὴν προσεχώρησαν και πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ τὰ Μέγαρα και ἡ νῆσος Αἰγίνα. Κάθε πόλις τῆς συμμαχίας εἶχε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς, ἀλλ' ἦτο ὑποχρεωμένη νὰ ἀκολουθῇ τὴν Σπάρτην εἰς τὸν πόλεμον. Τοιοῦτοτρόπως ἰδρύθη ἡ Πελοποννησιακὴ συμμαχία κατὰ τὸν βον αἰῶνα π.Χ., ἢ ὁποία ἀπέβη ἢ πρώτη στρατιωτικὴ δύνανμς τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους ἦτο ἢ ἰσχυροτέρα στρατιωτικὴ ὀργάνωσις, τὴν ὁποίαν διέθετον οἱ Ἕλληνες ἐναντίον τῶν Περσῶν. Τὴν Πελοποννησιακὴν συμμαχίαν διηύθυνε συμβούλιον ἀπὸ ἀντιπροσώπους τῶν συμμαχικῶν πόλεων.

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ

Η ΑΤΤΙΚΗ. Ἡ Ἀττική εἶναι μικρά τριγωνική χερσόνησος εἰς τὰ ΝΑ. τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία ἀπολήγει εἰς τὸ Σούνιον ἀκρωτήριον. Τὰ ὄρη Πάρνης καὶ Κιθαιρῶν χωρίζουν τὴν Ἀττικὴν ἀπὸ τὴν Βοιωτίαν, καὶ τὰ ὕδατα τοῦ Αἰγαίου πελάγους, καὶ τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου τὴν βρέχουν ἐξ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν μεταξὺ τῶν ὀρέων τὰ ὁποῖα τὴν διατέμνου σχηματίζονται 4 πεδιάδες, τῶν Ἀθηνῶν, τῶν Μεσογείων, τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῆς Ἐλευσίως. Πρὸς ἀνατολὰς ὑψώνονται ὁ Ὑμηττός καὶ τὸ Πεντελικόν, ὄρη ὀνομαστά, τὸ πρῶτον διὰ τὸ μέλι του καὶ τὸ δεύτερον διὰ τὰ μάρμαρά του.

Τὰ ὄρη τῆς Ἀττικῆς τὴν παλαιὰν ἐποχὴν ἐκαλύπτοντο ἀπὸ δάση καὶ οἱ ποταμοὶ τῆς Κηφισὸς καὶ Ἰλισὸς, οἱ ὁποῖοι σήμερον εἶναι χεῖμαρροι, εἶχον περισσότερα ὕδατα. Τὸ ἔδαφός της δὲν εἶναι γόνιμον καὶ εἰς τοὺς λόφους της ἐκαλλιεργεῖτο ἡ ἄμπελος καὶ ἐφύετο ἡ ἐλαία. Αἱ ἀκταὶ της ἔχουν καλοὺς λιμένας καὶ καθὼς εἰσχωρεῖ βαθέως εἰς τὴν θάλασσαν ἡ Ἀττικὴ ἦτο προωρισμένη νὰ κυριαρχήσῃ τοῦ θαλασσοῦ δρόμου ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου μέχρι τῆς δυτικῆς Μεσογείου θαλάσσης. Διὰ τοῦτο οἱ κάτοικοί της, γεωργοὶ κατ' ἀρχὰς ἐστράφησαν πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ ἔγιναν σπουδαῖοι ναυτικοὶ καὶ ἔμποροι. Τὸ γλυκὺ κλίμα τῆς Ἀττικῆς, ἡπιώτερον κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἐπέδρασεν εἰς τοὺς κατοίκους καὶ τοὺς ἔκαμε ζωηροὺς, δραστηρίους καὶ εὐφρεῖς.

Η ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ. Οἱ παλαιότεροι κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς φθάνουν μέχρι τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς. Κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν ἦτο ἡ ἔδρα τοῦ ἡγεμόνος τῆς πόλεως. Ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἄλλαι μικρότεραι πόλεις τῆς Ἀττικῆς ἀπετέλουσαν ἀνεξάρτητα κρατίδια. Ἀπὸ τὰς πόλεις αὐτὰς αἱ Ἀθῆναι ἦσαν τὸ σπουδαιότερον στρατιωτικὸν καὶ πολιτικὸν κέντρον.

Οι παλαιότεροι Έλληνες, οι οποίοι είχαν εγκατασταθή εις τὴν Ἀττικὴν εἶναι οἱ Ἴωνες, συγγενεῖς τῶν Ἰώνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Οἱ Ἴωνες ἤνωσαν πρῶτον τοὺς κατοίκους τῆς πεδιάδος τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἔπειτα ἠνάγκασαν καὶ τοὺς ἄλλους κατοίκους τῆς Ἀττικῆς νὰ ἐνωθοῦν μὲ τὰς Ἀθήνας. Κατέλυσαν τὰ βουλευτήρια καὶ τὰς χωριστὰς κυβερνήσεις τῶν διαφόρων πόλεων καὶ ἴδρυσαν κοινὰς ἀρχὰς εἰς τὰς Ἀθήνας. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἐξηνάγκασε τοὺς εὐγενεῖς γαιοκτῆμονας, οἱ ὅποιοι μέχρι τότε ἔζων πλησίον τῶν κτημάτων των νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ χωρία των καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν περίξ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ συνοικισμοῦ αὐτοῦ οἱ Ἀθηναῖοι ἐτέλουν ἑορτὴν, τὰ Συνοικία. Τότε ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Ἰώνων διηρέθησαν εἰς τέσσαρας φυλάς.

Τὸν συνοικισμὸν τῶν Ἀθηνῶν ἐπέτυχε κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ μυθικὸς βασιλεὺς τῶν Ἀθηναίων Θησεύς, ὁ ὅποιος εἶναι διὰ τοὺς Ἴω-

νας ὅ,τι εἶναι ὁ ἥρωας Ἡρακλῆς διὰ τοὺς Δωριεῖς. Ὁ Θησεὺς μὲ τὴν σωματικὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐφευρετικότητά του προσέφερε σπουδαίαν ὑπηρεσίαν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Ἀττικῆς. Ἐκαθάρισε τὴν χώραν ἀπὸ τοὺς ληστὰς καὶ ἀπῆλλαξε τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τὸν φόρον τῶν ἐπτὰ νέων καὶ ἐπτὰ νεανίδων ποῦ ἐπλήρωνον εἰς τὸν βασιλεῖα τῆς Κρήτης Μίνωα.

Οἱ Ἀθηναῖοι, γεωργοὶ κατ' ἀρχάς, ἔγιναν, ὅπως εἶδομεν, μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου σπουδαῖοι ναυτικοὶ καὶ ἔμποροι. Δύο μεγάλοι λιμένες ἀνεπτύχθησαν τότε εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ἀττικῆς, τὸ Φάληρον κατ' ἀρχάς καὶ ὁ Πειραιεὺς κατόπιν. Ὁ Πειραιεὺς τόσο ἐμεγάλωσεν ὥστε ἔγινεν ἡ δευτέρα μετὰ τὰς Ἀθήνας πόλις τῆς Ἀττικῆς.

Πολιοῦχος τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἦτο ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ θεὰ τῆς σοφίας, τὴν ὁποίαν κατ' ἐσοχὴν ἐλάτρευσαν οἱ Ἀθηναῖοι. Διὰ τὴν προστασίαν τῆς πόλεως ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς ἔπλασαν τὸν μῦθον τῆς φιλονικίας τῆς μετὰ τὸν θεὸν τῆς θαλάσσης Ποσειδῶνα. Τὴν διαφορὰν τῶν ἔλυσαν οἱ ἄλλοι θεοί, οἱ ὁποῖοι ἐδικαίωσαν τὴν Ἀθηνᾶν. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Ἀθηνᾶ ἔλαβεν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἔδωκε τὸ ὄνομά της εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν. Ὑπὸ τὴν σκέπην της αἱ Ἀθηναὶ ἐκαλλιέργησαν τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας, ἀπέκτησαν δύναμιν καὶ πλοῦτον καὶ προήγαγον εἰς μέγιστον βαθμὸν τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν.

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΟΝ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ. Τὸ ἀρχαιότερον πολίτευμα τῶν Ἀθηνῶν, ὅπως καὶ ὄλων τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, ἦτο ἡ κληρονομικὴ βασιλεία. Ἀνώτατος ἄρχων τῆς χώρας ἦτο ὁ βασιλεὺς, ὁ ὁποῖος ἐκυβέρνηεν τὸ κράτος μὲ συμβούλιον εὐγενῶν, τὸν Ἄρειον Πάγον. Ὡς τελευταῖος βασιλεὺς τῶν Ἀθηνῶν ἀναφέρεται ὁ Κόδρος, ὁ ὁποῖος, ὅταν οἱ Δωριεῖς εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἐθυσιάσθη ἐκουσίως, διὰ νὰ μὴ ὑποδουλωθῇ ἡ πατρίς του.

Τοὺς βασιλεῖς διεδέχθησαν εἰς τὴν ἐξουσίαν οἱ γαιοκτῆμονες εὐγενεῖς. Ἀπὸ τὸ 683 π.Χ. ἐξελέγοντο κατ' ἔτος ἑννέα ἄρχοντες, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλουν τὴν κυβέρνησιν τῶν Ἀθηνῶν. Αὐτοὶ ἦσαν ὁ ἄρχων, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὠνομάζετο τὸ ἔτος (ἐπώνυμος ἄρχων), ὁ βασιλεὺς, τοῦ ὁποῖου ἡ ἐξουσία περὶωρίσθη εἰς θρησκευτικὰ μόνον καθήκοντα, ὁ πολέμαρχος διὰ τὰ πολεμικά, καὶ οἱ ἑξ ἑσμοθέται διὰ τὰς δικαστικὰς ὑποθέσεις. Τὸ παλαιὸν συμβούλιον τοῦ βασιλέως, ὁ Ἄρειος Πά-

γος, εξηκολούθησε να υπάρχει. Ἀπετελείτο ἀπὸ τοὺς διατελέσαντας ἄρχοντας, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἀρχῆς των ἐγίνοντο ἰσόβια μέλη τοῦ Ἀρείου Πάγου.

Ἐὸ Ἀρειος Πάγος ἐξέλεγε τοὺς ἄρχοντας, εἶχε τὴν ἐποπτεῖαν τῆς διοικήσεως διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νόμων, ἀπεφάσιζε περὶ ὅλων τῶν σπουδαίων ὑποθέσεων τῆς πολιτείας καὶ ἐδικαιοῦτο νὰ τιμωρῇ πάντα παρεκτρεπόμενον.

ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΤΑΡΑΧΑΙ. Ο ΚΥΛΩΝ. Τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηνῶν ἦτο ἀριστοκρατικόν, διότι ὅλη ἡ διοίκησις τῆς πόλεως συνεκεντρώθη εἰς τὰς χεῖρας τῶν εὐγενῶν ἢ εὐπατριδῶν. Τὸ ἄλλο πλῆθος τὸ ὁποῖον ἀπετελείτο ἀπὸ γεωργούς, ἐμπόρους, ναυτικούς, τεχνίτας καὶ χειρῶνακτας δὲν ἐλάμβανε μέρος εἰς τὴν διοίκησιν. Ἡ κατάστασις τῶν γεωργῶν ἦτο ἀθλία. Ὅσοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἀκτήμονες καὶ εἰργάζοντο ὡς ἐργάται εἰς τὰ κτήματα τῶν εὐπατριδῶν ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ πληρώνουν ὡς ἐνοίκιον εἰς τοὺς κυρίους τὸ 1/6 ἀπὸ τὸ εἰσόδημά των καὶ ἐλέγοντο ἐκτημόριοι ἢ πελάται. Ἄν ὁ κύριος τῆς γῆς δὲν ἐλάμβανε τὸ μίσθωμα, ἠδύνατο νὰ πωλήσῃ ὡς δούλους καὶ τοὺς γεωργούς καὶ τὰ παιδιά των.

Ἄλλὰ καὶ ἡ θέσις τῶν μικροκτηματιῶν γεωργῶν δὲν ἦτο εὐχάριστος, ἰδίως ἔνεκα τῶν σκληρῶν νόμων περὶ δανείων. Τὰ δάνεια ἐδίδοντο μὲ ὑποθήκην τὰ σώματα τῶν δανειζομένων. Ὅσοι ἐξ αὐτῶν δὲν ἠδύνατο νὰ πληρώσουν τὸ χρέος των ἐγίνοντο δοῦλοι τῶν δανειστῶν. Οἱ μικροκτηματῆται γεωργοὶ εὐρίσκοντο εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ δανεῖζωνται κατὰ τοὺς χρόνους τῆς κακῆς ἐσοδείας. Ὡσαύτως οἱ τεχνῆται ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ συνάπτουν δάνεια κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀνεργίας. Ὡς ἐκ τούτου καὶ οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ τεχνῆται ἐδυσφόρουσαν πολὺ κατὰ τῶν εὐγενῶν. Τὴν δυσαρέσκειαν αὐτὴν ἐπέτεινε ἡ πλήρης στέρησις πολιτικῶν δικαιωμάτων καὶ ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης ὑπὸ τῶν εὐγενῶν κατὰ παλαιὰ ἄγραφα ἔθιμα σύμφωνα μὲ τὰ συμφέροντά των.

Ἀπὸ τὸν 7ον αἰῶνα π.Χ. παρουσίασε σημαντικὴν πρόοδον ἡ ναυτιλία καὶ τὸ ἐμπόριον. Ἡ Ἀττικὴ ἔπαυσε νὰ εἶναι γεωργικὴ χώρα. Οἱ ἔμποροι, οἱ ναυτικοὶ καὶ οἱ βιοτέχνηται ἐπλούτισαν καὶ δὲν ἠνείχοντο τὴν μειονεκτικὴν των θέσιν ἀπέναντι τῶν εὐγενῶν. Ὅλος λοιπὸν ὁ λαὸς ἦτο δυσηρεστημένος ἐναντίον των.

Ἀπὸ τὴν δυσαρέσκεϊαν αὐτὴν προεκλήθησαν ἐσωτερικαὶ ταραχαί. Ὁ λαὸς ἐζήτει κυρίως γραπτοὺς νόμους καὶ ἐστασίαζε. Τὴν κατάστασιν αὐτὴν ἠθέλησε νὰ ἐκμεταλλεuthῆ ὁ Κύλων, πλοῦσιος Ἀθηναῖος εὐπατρίδης, διὰ νὰ γίνῃ τύραννος τῶν Ἀθηναίων. Πρὸς τοῦτο βοηθούμενος ὑπὸ τῶν ἐν Ἀθήναις ὀπαδῶν του καὶ τοῦ πενθεροῦ του Θεαγένους, τυράννου τῶν Μεγάρων, κατέλαβεν αἰφνιδίως τὴν Ἀκρόπολιν. Ὁ Ἀλκμεωνίδης ἄρχων Μεγακλῆς τὸν ἐπολιόρησεν, ἀλλ' ὁ λαὸς δὲν ἐξηγέρθη, ὅπως ἠλπίζεν ὁ Κύλων, καὶ ἡ ἀπόπειρα ἀπέτυχεν. Ὁ Κύλων καὶ ὁ ἀδελφός του διέφυγον, οἱ ὀπαδοὶ του ὅμως ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσουν καὶ νὰ παραδοθοῦν εἰς τὸν Μεγακλέα. Παρὰ τὴν συνθήκην οἱ περισσότεροι ἐσφάγησαν ἐνῶς κατήρχοντο ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν. Ἡ πρᾶξις αὐτὴ ἐθεωρήθη ὡς ἀσέβεια εἰς τοὺς θεοὺς καὶ ὠνομάσθη Κυλώνειον ἄγος. Ἐπειδὴ τότε ἐνέσκηψεν εἰς τὴν πόλιν λοιμὸς πρὸς ἀποτροπὴν του οἱ Ἀλκμεωνίδαι οἱ ὅποιοι εἶχον θεωρηθῆ ὡς ἑναγεῖς δηλ. κατηραμένοι, κατεδικάσθησαν εἰς ἰσόβιον ἐξορίαν. Πλὴν τούτου ἐκλήθη, κατὰ τὴν παράδοσιν, ὁ σοφὸς γέρον Ἐπιμενίδης, ὁ ὅποιος μὲ θυσίας ἐκαθάρισε τὴν πόλιν.

636 π. Χ.

Ἡ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΤΟΥ ΔΡΑΚΟΝΤΟΣ. Ἡ κατάστασις τοῦ λαοῦ οὐδόλως μετεβλήθη καὶ μετὰ τὴν ἀπόπειραν τοῦ Κύλωνος. Αἱ ταραχαὶ ἐξηκολούθουν καὶ ὅταν ἔφθασαν εἰς ἐπικίνδυνον σημεῖον ἠναγκάσθησαν οἱ εὐπατρίδαι νὰ ὑποχωρήσουν καὶ νὰ ἀναθέσουν τὸ 621 εἰς τὸν εὐπατρίδην Δράκοντα νὰ συντάξῃ νέους νόμους.

621 π. Χ.

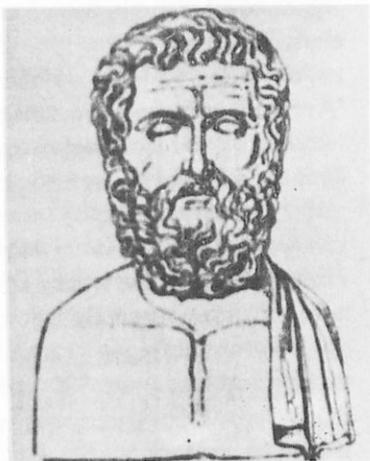
Ὁ Δράκων μὲ τὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος, τὴν ὁποῖαν ἔκαμεν, ἔδωσε πολιτικὰ δικαιώματα εἰς ὅσους ἠδύναντο νὰ ὑπηρετοῦν εἰς τὸν στρατὸν ὀπλιζόμενοι μὲ ἰδικὰ των ἔξοδα. Ἀπέκλεισε δηλαδὴ τοὺς θῆτας καὶ τοὺς δούλους. Τοὺς νόμους του, οἱ ὅποιοι περιελάμβανον τὰ ἕως τότε ἄγραφα ἔθιμα, ἐχάραξεν εἰς λιθίνας πλάκας καὶ τὰς ἐτοποθέτησεν εἰς τὴν ἀγοράν. Ἀλλὰ τότε ἐφάνη πόσον τὰ ἔθιμα αὐτὰ ἦσαν αὐστηρά. Διὰ τοῦτο οἱ μεταγενέστεροι Ἕλληνες ἔλεγον ὅτι οἱ νόμοι τοῦ Δράκοντος ἐγράφησαν μὲ αἷμα καὶ ὄχι μὲ μελάνην. Καὶ σήμερον, ὅταν θέλωμεν νὰ δηλώσωμεν ὅτι ἕνας νόμος εἶναι πολὺ αὐστηρός, τὸν ὀνομάζομεν Δρακόντειον νόμον.

Ο ΣΟΛΩΝ. Οί νόμοι τοῦ Δράκοντος δὲν ἐβελτίωσαν τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν. Ἀντιθέτως ἐστερέωσαν τὴν μεγάλην ἀνισότητά μεταξὺ εὐπατριδῶν καὶ λαοῦ. Τὰ χρέη τῶν ἀγροτῶν ηὔξανον καὶ ὅσοι δὲν ἠδύναντο νὰ τὰ πληρώσουν, ἐ-
γίνοντο δοῦλοι.

594 π.Χ.

Διὰ τοῦτο αἱ τα-

ραχαὶ ἐξηκολούθουν καὶ ἡ πόλις περιῆλθεν εἰς κίνδυνον. Τότε αἱ ἀντιμαχόμεναι μερίδες κατῴρθωσαν νὰ συνεννοηθοῦν καὶ ἐξέλεξαν τὸν Σόλωνα ἄρχοντα μὲ ἀπεριόριστον ἐξουσίαν (594), διὰ νὰ μεταβάλῃ τὸ πολίτευμα καὶ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν συνδιαλλαγὴν των.

Ὁ Σόλων.

Ὁ Σόλων κατήγετο ἀπὸ ἀριστοκρατικὴν οἰκογένειαν, ἀλλὰ διὰ τὴν μετρίαν περιουσίαν καὶ τὴν σοφίαν του ἦτο ἀρεστὸς εἰς τὸν λαόν. Εἶχεν ἀποκτήσει μεγάλην πείραν, διότι, ὅταν ἦτο νέος, ἔκαμε πολλὰ ταξίδια καὶ ἐγνώρισε τὰ ἦθη καὶ τοὺς νόμους διαφόρων χωρῶν. Ἐκτὸς τούτου μὲ τὰ πατριωτικά του ποιήματα εἶχεν ἐξεγείρει τὴν φιλοπατρίαν τῶν Ἀθηναίων καὶ εἶχε γίνῃ αἴτιος νὰ ἀνακτήσουν τὴν Σαλαμίνα ἀπὸ τοὺς Μεγαρεῖς. Μὲ τοὺς στίχους του : « Ἄς πᾶμε στὴ Σαλαμίνα νὰ πολεμήσωμεν γιὰ τὸ ἀγαπημένον μας νησί καὶ νὰ βγάλωμε ἀπὸ ἐπάνω μας τὴν μεγάλην ντροπὴ » τόσοσιν πολὺ ἐνεθουσίασε τοὺς συμπολίτας του, ὥστε ὤρμησαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν του κατὰ τῶν Μεγαρέων, τοὺς ἐνίκησαν καὶ ἀνέκτησαν τὴν νῆσον.

Ἡ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΟΣ. Πρῶτον νομοθετικὸν ἔργον τοῦ Σόλωνος ἦτο ἡ κατάργησις ὄλων τῶν χρεῶν, ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων καὶ ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ δανεισμοῦ μὲ ὑποθήκην τὰ σώματα τῶν δανειζομένων. Ὁ νόμος αὐτὸς ὠνομάσθη **σεισάχθεια**, ἤτοι ἀπόσεισις τοῦ βάρους, τὸ ὁποῖον ἐπίεζε τὸν λαόν. Συγχρόνως διὰ νὰ διευκολύνῃ τὰς συναλλαγὰς καὶ νὰ ἀνακουφίσῃ τοὺς ζημιωθέντας ἀπὸ τὴν σεισάχθειαν εὐπόρους μετέβαλε τὸ νομισματικὸν σύστημα. Ἡ μὲν ἀντὶ τῆς τιμῆς τῶν 70 δραχμῶν ποὺ εἶχε, ἐτιμᾶτο τῶρα 100 δραχμάς.

Ἐξ ἄλλου ὁ Σόλων, διὰ τὴν συγκρατήσιν τὰς πλεονεκτικὰς τάξεις τῶν εὐγενῶν, ὥρισεν διὰ νόμου ἀνώτατον ὄριον κτηματικῆς περιουσίας μεγαλύτερον τοῦ ὁποίου οὐδεὶς ἐπετρέπετο νὰ ἔχη. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Ἀττικὴ ἔγινε χώρα μικροκτηματιῶν.

Μέχρι τοῦ Σόλωνος ἡ διαίρεσις τῶν πολιτῶν εἰς τάξεις ἐστηρίζετο εἰς τὴν καταγωγὴν καὶ ἀπεκλείετο ἡ προαγωγή εἰς ἀνωτέραν τάξιν ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἀπέκτων μεγαλύτεραν περιουσίαν. Ὁ Σόλων κατήργησεν τὴν παλαιὰν διαίρεσιν καὶ διήρесе τοὺς πολίτας εἰς τέσσαρας τάξεις μὲ βᾶσιν τὴν κτηματικὴν τῶν περιουσίαν, δηλαδὴ μετέτρεψε τὸ πολίτευμα εἰς τιμοκρατικόν.

Ἡ νέα διαίρεσις περιελάμβανε: 1) τοὺς πεντακοσιομεδίμους μὲ ἐτήσιον εἰσόδημα 500 μεδίμων σίτου, οἴνου ἢ ἐλαίου. (Ὁ μέδιμος ἦτο μέτρον χωρητικότητος ἴσον πρὸς 48 περίπου χιλιόγραμμα.) 2) τοὺς τριακοσιομεδίμους ἢ ἵππεῖς μὲ ἐτήσιον εἰσόδημα 300 μεδίμων ἀπὸ τὰ ἴδια προϊόντα. 3) τοὺς διακοσιομεδίμους ἢ ζευγίτας μὲ εἰσόδημα 200 μεδίμων καὶ 4) τοὺς θῆτας μὲ εἰσόδημα κάτω τῶν 200 μεδίμων ἢ μὲ κανὲν εἰσόδημα. Ἀνάλογος ὑπῆρξε καὶ ἡ κατάταξις τῶν ἐμπόρων μὲ βᾶσιν τὰ ἔσοδά των εἰς χρῆμα. Δι' αὐτοὺς ἐλήφθη ὡς βᾶσις ἡ δραχμὴ, ἡ ὁποία ὑπελογίσθη ἴση πρὸς ἓνα μέδιμον. Ὅσοι ἀνῆκον εἰς τὰς δύο πρώτας τάξεις ὑπηρετοῦν εἰς τὸν στρατὸν ὡς ὀπλίται καὶ ὡς ἵππεῖς, οἱ ζευγίται ὡς ὀπλίται καὶ οἱ θῆτες ὡς ψιλοὶ ἢ ὡς ναῦται.

Ὁ Σόλων ἀναλόγως τῆς τάξεως εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκεν ἕκαστος καθώρισεν τὰ φορολογικὰ βάρη καὶ τὰ πολιτικά του δικαιώματα. Αἱ τρεῖς ἀνωτέραι τάξεις ἔφερον ὅλα τὰ βάρη τῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῶν ἐξελέγοντο οἱ ἄρχοντες. Μόνον οἱ ἑννέα ἄρχοντες ἐξελέγοντο ἀπὸ τοὺς πεντακοσιομεδίμους καὶ τοὺς ἵππεῖς. Οἱ θῆτες ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ εἰς τὰ δικαστήρια.

ΜΕΤΑΒΟΛΑΙ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΟΣ ΕἰΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑΝ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ.

Ὁ Σόλων ἔκαμε τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου κυρίαρχον σῶμα τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας. Ὅλοι οἱ πολῖται καὶ τῶν τεσσάρων τάξεων ἡλικίας ἄνω τῶν 20 ἐτῶν ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Αὐτὴ ἐψήφισε τοὺς νόμους, ἐξέλεγε τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς δικαστάς, ἐζήτει παρ' αὐτῶν εὐθύνας μετὰ τὴν λήψιν τῆς ἀρχῆς των, ὥριζε τοὺς φόρους, ἀπεφάσιζε περὶ πολέμου, περὶ εἰρήνης καὶ περὶ συμμαχιῶν. Ἡ ἐκκλη-

σία τοῦ δήμου συνήρχετο τρεῖς τουλάχιστον φορές τὸν μῆνα μέχρι μὲν τοῦ 5ου αἰῶνος εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς ἀγορᾶς, ἀπὸ τὸν 5ον δὲ αἰῶνα εἰς τὴν Πνύκα. Πᾶς πολίτης ἠδύνατο νὰ λάβῃ τὸν λόγον, οἱ μεγάλυτεροι ὁμως κατὰ τὴν ἡλικίαν εἶχον προτεραιότητα.

Ὁ Σόλων διετήρησε τὴν βουλὴν, τὴν ὁποῖαν εἶχεν ἰδρύσει ὁ Δράκων, ἀλλὰ τὴν διωργάνωσε συστηματικώτερον. Ἡ βουλὴ ἦτο ἐν συμβούλιον ἀπὸ 400 μέλη ἡλικίας ἄνω τῶν 30 ἐτῶν, τὰ ὁποῖα ἐξελέγοντο κατ' ἔτος καὶ ἐξέδιδε πρόβουλεύματα περὶ παντὸς ζητήματος, τὸ ὁποῖον ἐπρόκειτο νὰ συζητηθῇ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου. Ἡ βουλὴ δηλαδὴ ἦτο ἀρχὴ προβουλευτικὴ.

Μέγα βῆμα πρὸς τὴν δημοκρατίαν εἶναι ἡ ἰδρυσις ὑπὸ τοῦ Σόλωνος μεγάλου λαϊκοῦ δικαστηρίου, τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο Ἑλῖαια. Εἰς τὴν Ἑλῖαιαν, ἐλάμβανον μέρος καὶ οἱ θῆτες. Ἀπετελεῖτο ἀπὸ 6000 δικαστὰς κληρουμένους κατ' ἔτος ἐκ τῶν ἐχόντων ἡλικίαν ἄνω τῶν 30 ἐτῶν. Δὲν συνεδρίαζον ὅλοι ὁμοῦ, ἀλλὰ διηροῦντο εἰς δέκα τμήματα ἐκ 500 δικαστῶν ἕκαστον, ἔμενον δὲ καὶ 1000 ὡς ἀναπληρωματικοί. Κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῶν ἀρχόντων ἐπετρέπετο ἔφεσις εἰς τὴν Ἑλῖαιαν καὶ ἡ κρίσις τῆς ἦτο τελεσίδικος.

Ἐπειδὴ πολλάκις ἡ πόλις ἐταράσσετο ἀπὸ στάσεις, μερικοὶ δὲ πολῖται ἦσαν ἀδιάφοροι, ὁ Σόλων ἔθεσε νόμον διὰ τοῦ ὁποῖου ἐκηρύσσετο ἄτιμος, δηλαδὴ ἔστερεῖτο τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν στάσιν ἐτήρει οὐδετερότητα. Μὲ τὸν νόμον αὐτὸν ἠθέλησε νὰ προφυλάξῃ τὴν πολιτείαν ἀπὸ τὴν ἐπικράτησιν τῶν πονηρῶν. Ἐπίσης ὑπεχρέωνε τοὺς γονεῖς νὰ μορφώνουν τὰ τέκνα τῶν καὶ ἐπέβαλεν εἰς ἕκαστον Ἀθηναῖον νὰ ἔχῃ ἐν ἐπάγγελμα.

Οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος ἐγράφησαν εἰς τετραγώνους ξυλῖνας στήλας στενουμένας πρὸς τὰ ἄνω καὶ στρεφομένας περὶ ἄξονα, αἱ ὁποῖαι ἐλέγοντο κύρβεις καὶ ἐτοποθετήθησαν εἰς τὴν βασιλείον στοάν. Οἱ πολῖται ὠρκίσθησαν ὅτι θὰ τοὺς τηρήσουν. Ἄλλ' ὁ Σόλων μὲ τὴν νομοθεσίαν του ὡς δίκαιος διαιτητῆς δὲν ἤρесе εἰς οὐδεμίαν ἐκ τῶν ἀντιπάλων μερίδων. Ὁ λαὸς ἠλπίζεν ἀναδασμὸν τῆς γῆς, οἱ δὲ εὐπατρίδαι ἐδυσφόρουσαν διὰ τὴν κατάργησιν τῶν χρεῶν. Διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὰς ἐνοχλήσεις πρὸς μεταβολὴν τῶν νόμων του ὁ Σόλων ἀνεχώρησεν ἐξ Ἀθηνῶν. Κατὰ τὴν ἀποδημίαν του ἡ ὁποῖα διήρκεσε 10 ἔτη, ἐπεσεκέφθη πολλὰς χώρας, μεταξύ τῶν ὁποῖων καὶ τὴν Λυδίαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅπου συνηντήθη μὲ τὸν βασιλέα Κροῖσον.

Ο ΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΟΣ. Μετά την άποδημίαν τοῦ Σόλωνος οἱ Ἀθηναῖοι μόνον ἐπ' ὀλίγον χρόνον ἔμειναν ἡσυχοί. Κατόπιν αἱ ταραχαὶ ἐπαυελήφθησαν. Τρία κόμματα, οἱ Πεδιακοί, οἱ Παράλιοι καὶ οἱ Διάκριοι διεμορφώθησαν τότε, τὰ ὅποια ὠνομάσθησαν ἀπὸ τὰ μέρη εἰς τὰ ὅποια κατώκουν ἢ εἶχον τὰ κτήματά των οἱ ἀνήκοντες εἰς αὐτά. Τὸ κόμμα τῶν Πεδιακῶν ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν μεγάλων ἰδιοκτητῶν, οἱ ὅποιοι εἶχον τὰ κτήματά των εἰς τὴν εὐφορον πεδιάδα τοῦ Κηφισοῦ. Οἱ Πεδιακοὶ ἦσαν δυσηρηστημένοι ἀπὸ τὴν νομοθεσίαν τοῦ Σόλωνος καὶ μὲ ἀρχηγὸν τὸν Λυκοῦργον ἐπεδίωκον τὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος εἰς ὀλιγαρχικόν. Εἰς τὸ κόμμα τῶν Παραλίων ἀνῆκον οἱ ἔμποροι, οἱ ναυτικοί, οἱ ἐπαγγελματίαι καὶ ἐκ τῶν ἀγροτῶν, ὅσοι ἀπέκτησαν μὲ τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνος μετρίαν περιουσίαν. Αὐτοὶ ἀπετέλουν τὴν μέσην τάξιν καὶ μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Ἀλκμεωνίδην Μεγακλέα ἦσαν ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τοῦ πολιτεύματος τοῦ Σόλωνος. Ὀνομάσθησαν « Παράλιοι » ἐπειδὴ εἶχον τὰ κτήματά των εἰς τὰ νοτιοανατολικά παράλια τῆς Ἀττικῆς. Τὸ τρίτον κόμμα τῶν Διακρίων περιέλαβεν ὅσους μὲ τὴν ἀποκοπὴν τῶν χρεῶν ἔχασαν τὴν περιουσίαν των καὶ ἐκείνους οἱ ὅποιοι κατώκουν τὰ πρὸς βορρᾶν καὶ ἀνατολὰς ὄρεινὰ μέρη τῆς Ἀττικῆς. Αὐτὰ τὰ μέρη ὠνομάζοντο Διακρία. Οἱ Παράλιοι ἦσαν οἱ περισσότεροὶ καὶ ἐπεδίωκον τὴν κατάργησιν τῶν προνομίων τῶν εὐγενῶν καὶ νέον ἀναδασμὸν τῆς γῆς. Ἀρχηγὸν εἶχον τὸν εὐπατρίδην Πεισίστρατον, ὁ ὁποῖος ἀπὸ φιλοδοξίαν τοὺς ἐκολάκευεν.

Ὁ Πεισίστρατος ἦτο φιλόδοξος, ἀλλ' ἰκανὸς πολιτικὸς καὶ στρατηγός. Εἶχε διαπρέψει εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Μεγαρέων πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Σαλαμίως. Μὲ τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τοὺς καλοὺς τρόπους του ἐκέρδισε τὴν συμπάθειαν τοῦ λαοῦ. Ἐπέτυχεν νὰ τοῦ δοθοῦν κατόπιν ἀποφάσεως τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου πεντήκοντα σωματοφύλακες διὰ νὰ μὴ κινδυνεύῃ ἡ ζωὴ του ἀπὸ τοὺς πολιτικούς του ἀντιπάλους.

560 π. Χ.

Μὲ τοὺς σωματοφύλακας αὐτοὺς τοὺς ὁποίους ἠῦξησεν εἰς 400 κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ τὴν Ἀκρόπολιν καὶ νὰ γίνῃ τύραννος τῶν Ἀθηνῶν (560). Δὲν παρέμεινεν ὅμως ἐπὶ πολὺν χρόνον, διότι Πεδιακοὶ-καὶ Παράλιοι συνεννοήθησαν καὶ ἐπέτυχον νὰ τὸν ἐκδιώξουν. Μετὰ τινὰ χρόνον συμφιλιωθεὶς μὲ τὸν Μεγακλέα, τοῦ ὁποίου τὴν θυγατέρα ἔλαβε σύζυγον, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἀρχὴν. Ἀλλ' ἐξεδιώχθη διὰ δευτέραν φορὰν

καί ἔμεινε πολλὰ ἔτη μακρὰν τῆς Ἀττικῆς. Μὲ μισθοφορικὸν στρατὸν ἰδικόν του καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Ἐρετριέων κατώρθωσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχὴν (546) τὴν ὁποίαν διετήρησε μέχρι τέλους τοῦ βίου του.

Ἀθηναῖος ἱππεύς.

ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΟΥ.

Ὁ Πεισίστρατος ἤσκησε φιλειρηνικὴν πολιτικὴν. Ἐνίσχυσε τὴν ναυτικὴν ἐπιρροὴν τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὸ

Αἰγαῖον πέλαγος καὶ ἐσταθεροποίησε τὴν κυριαρχίαν των εἰς τὸ Σίγειον καὶ εἰς τὴν ἀκτὴν τῆς Τροίας. Ἐβοήθησε τὸν Μιλτιάδην, θεῖον τοῦ νικητοῦ τοῦ Μαραθῶνος Μιλτιάδου, νὰ ἀποικίσῃ τὴν θρακικὴν χερσόνησον καὶ τὰς νήσους Λῆμνον καὶ Ἴμβρον. Μὲ τὴν πολιτικὴν του αὐτὴν ὁ Πεισίστρατος ἔθεσε τὰ θεμέλια τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς κατὰ θάλασσαν κυριαρχίας τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ κυβέρνησις τοῦ Πεισίστράτου ὑπῆρξεν ἠπία καὶ δικαία. Πρὸς τοὺς ἐχθροὺς του δὲν ἐφάνη ἐκδικητικὸς. Μόνον τὴν ἰσχυρὰν οἰκογένειαν τῶν Ἀλκμεωνιδῶν καὶ ὀλίγους ἄλλους ἐξώρισεν. Ἐκυβέρνησε σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνος καὶ τίποτε δὲν ἐπεδίωξε διὰ τὸν ἑαυτὸν του. Ἐδάνειζεν εἰς τοὺς γεωργοὺς χρήματα διὰ νὰ καλλιεργοῦν τὴν γῆν καὶ νὰ πληρώνουν τακτικὰ τὸν φόρον. Διὰ νὰ μὴ καταβαίνουν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ παραμελοῦν τοὺς ἀγροὺς των ὤρισε τοὺς κατὰ δήμους δικαστάς, οἱ ὅποιοι περιήρχοντο τὴν χώραν καὶ διέλυον τὰς διαφορὰς των. Ἡ σῶφρων πολιτικὴ του συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἀναπτυχθοῦν εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὰ μέσα τοῦ βουαῖωνος τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία.

Ὁ Πεισίστρατος ἦτο φίλος τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν. Ἐστόλισε τὴν πόλιν μὲ σπουδαῖα καλλιτεχνικὰ ἔργα. Ἀνέθεσεν εἰς φίλους

του ποιητάς νά συλλέξουν καί καταγράψουν τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα, τὰ ὁποῖα μέχρι τότε ἀπηγγέλλοντο κατὰ τμήματα ὑπὸ τῶν ποιητῶν καί κατὰ τὰς περιστάσεις μετεβάλλοντο. Κατεσκεύασεν ὁδοὺς καί ὕδραγωγεῖα καί ἔθεσε τὰ θεμέλια τοῦ μεγάλου ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός, ὁ ὁποῖος συνεπληρώθη μετὰ πολλοὺς αἰῶνας (138 μ. Χ.) ἀπὸ τὸν φιλέλληνα Ρωμαῖον αὐτοκράτορα Ἀδριανόν. Τότε ἰδρύθη βιβλιοθήκη καί κατεσκευάσθησαν ἡ κρήνη Καλλιρρόη, ἡ νέα ἀγορά, ὁ ναὸς τοῦ Διονύσου. Οἱ ναοὶ καί τὰ ἔργα γλυπτικῆς μιμοῦνται τὴν ἰωνικὴν τέχνην. Εἰς τὴν μεγάλην ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων ἔδωσε λαμπροτέραν μορφήν μὲ τὴν εἰσαγωγὴν μουσικῶν ἀγώνων. Γενικῶς ὁ Πεισίστρατος μὲ τὴν δημοκρατικὴν μάλλον παρά τυραννικὴν διοίκησίν του ἐπέτυχε νά ἐνώσῃ ὅλους τοὺς Ἀθηναίους καί νά ἀφήσῃ τὴν καλυτέραν ἀνάμνησιν διὰ τὴν ἐποχὴν του.

ΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΙΔΑΙ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πεισιστράτου (527 π.Χ.) ἡ ἀρχὴ περιῆλθεν ὁμαλῶς εἰς τὸν πρεσβύτερον υἱόν του Ἴππιαν, ὁ ὁποῖος κατ' ἀρχὰς ἐκυβέρνησε μὲ σύνεσιν καί πραότητα, ὅπως ὁ πατήρ του. Ὅταν ὅμως μετὰ τινα ἔτη δύο εὐγενεῖς νέοι, ὁ Ἀρμόδιος καί ὁ Ἀριστογείτων, ἐφόνευσαν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων διὰ προσωπικοὺς λόγους τὸν ἀδελφόν του Ἴππαρχον, ὁ Ἴππιᾶς ἔγινε σκληρότατος. Τότε οἱ ἐξόριστοι Ἀλκμεωνίδαι βοηθούμενοι ἀπὸ τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης Κλεισμένην ἐπολιόρκησαν τὸν Ἴππιαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν καί τὸν ἠνάγκασαν νά ἀπέλθῃ εἰς τὴν Ἀσίαν (510 π.Χ.). Τοιοῦτοτρόπως αἱ Ἀθηναὶ ἀπηλλάγησαν ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῆς τυραννίδος.

ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ ΥΠΟ ΤΟΥ ΚΛΕΙΣΘΕΝΟΥΣ.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος ἤρχισαν πάλιν ταραχαί. Ἰδίως ἐστασίαζον οἱ φίλοι τῶν τυράννων ὑπὸ τὸν Ἰσαγόραν καί οἱ δημοκρατικοὶ ὑπὸ τὸν Ἀλκμεωνίδην Κλεισθένην. Ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμὸν αὐτὸν τῶν κομμάτων ὑπερίσχυσεν ὁ Κλεισθένης (507 π.Χ.), ὁ ὁποῖος μετερῦθμισε τὸ πολίτευμα τοῦ Σόλωνος ἐπὶ τὸ δημοκρατικώτερον.

Καί πρῶτον ἐχορήγησεν εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς Ἀττικῆς, ἔγχωριους καί ξένους, πολιτικά δικαιώματα. Ἡ παλαιὰ διαίρεσις εἰς 4 φυλάς, ἡ ὁποία ἦτο ἀριστοκρατικὴ καί ἐξυπηρέτει τοπικὰ συμφέροντα, κατηργήθη. Τώρα ὁ Κλεισθένης διήρσεσεν ὅλην τὴν Ἀττικὴν

εις δέκα φυλάς. Ἐκάστη φυλή περιελάμβανε δέκα δήμους. Μὲ τὴν νέαν δηλαδὴ διαίρεσιν ἡ Ἀττικὴ εἶχεν 100 δήμους. Διὰ τὴν ἀναμείξην τοῦ πολίτας, οὕτως ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχη διάκρισις μεταξύ των, εἰς ἑκάστην φυλὴν περιέλαβε πολίτας ἀπὸ ὅλας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας, παραλίους, πεδιακοὺς καὶ διακρίους.

Ἄλλὰ καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν βουλευτῶν ηὔξησεν ὁ Κλεισθένης εἰς πεντακοσίους ἀντὶ τετρακοσίων. Ἐκάστη φυλὴ ἐξέλεγε 50 βουλευτὰς ἀπὸ τοὺς δημότας τῆς, οἱ ὅποιοι εἶχον τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ 36 ἡμέρας. Τὸ ἔτος εἶχε διαιρεθῆ εἰς 10 τμήματα. Κυρίαρχον σῶμα ἦτο ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου, ἡ ὁποία ἀπεφάσιζε περὶ πολέμου, περὶ εἰρήνης καὶ περὶ συμμαχιῶν. Καθώρισεν ἐπίσης νὰ ἐκλέγωνται κατ' ἔτος δέκα στρατηγοί, ἕνας ἐξ ἑκάστης φυλῆς. Οἱ στρατηγοὶ ἀπετέλουν τὸ κυριώτερον ἀξίωμα τῆς πολιτείας.

Ὁ Κλεισθένης διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τὴν πολιτείαν ἀπὸ τὸν κίνδυνον τῆς τυραννίδος ἔθεσε τὸν περὶ ἐξοστρακισμοῦ νόμον. Πᾶς πολίτης, ὁ ὅποιος διὰ τὴν μεγάλην πολιτικὴν του δύναμιν καθίστατο ἐπικίνδυνος εἰς τὴν πολιτείαν, ἐξωρίζετο ἐκ τῆς πόλεως ἐπὶ δέκα ἔτη. Τὸ δικαίωμα τοῦ ἐξοστρακισμοῦ τὸ εἶχεν ἡ ἐκκλησία. Κατ' ἀρχὰς ὁ νόμος ἐφηρμόσθη ἐπὶ τῶν φίλων καὶ συγγενῶν τοῦ Πεισιστράτου. Βραδύτερον ὅμως ἐγίνε κατάχρησις ἐκ μέρους τῶν κομμάτων καὶ συνήθως ἐξωστρακίζετο ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἀσθενεστέρου κόμματος. Μὲ τὴν μεταρρυθμίσειν τοῦ πολιτεύματος ἐγίνε πλήρης δημοκρατικὴ ἐξίσωσις τῶν πολιτῶν καὶ διὰ τοῦτο ὁ Κλεισθένης θεωρεῖται ὡς ὁ κύριος ἰδρυτὴς τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας.

Αἱ τολμηραὶ μεταβολαὶ τοῦ Κλεισθένους ἠρέθισαν τοὺς ἀριστοκρατικούς, ὁ δὲ ἀρχηγὸς των Ἰσαγόρας ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῆς Σπάρτης. Ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Κλεομένης δύο φορὰς ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλ' ἀπέτυχεν καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ ἄπρακτος. Ἀπὸ τότε οἱ Ἀθηναῖοι ἀφωσιώθησαν εἰς τὴν τήρησιν τοῦ πολιτεύματος τοῦ Κλεισθένους καὶ κατώρθωσαν νὰ καταλάβουν τὴν πρώτην θέσιν μεταξύ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου.

Η ΕΝΟΤΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΤΟ ΚΟΙΝΟΝ ΟΝΟΜΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ. Οί κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 7ου αἰῶνος π.Χ. δὲν εἶχον κοινὸν ὄνομα. Εἰς τὰ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου ὀνομάζονται Ἀχαιοί, Δαναοί, Ἀργεῖοι. Μόνον ἓν μέρος ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Φθίας εἰς τὴν νότιον Θεσσαλίαν, ὅπου ἐβασίλευεν ὁ Ἀχιλλεύς, ὀνομάζει ὁ Ὀμηρος Ἕλληνας.

Τὸ ὄνομα Ἕλληνες κατὰ πᾶσαν πιθανότητα προῆλθεν ἀπὸ τοὺς Σελλοὺς ἢ Ἐλλοὺς, οἱ ὅποιοι κατόικουν τὴν Ἑλλοπίαν τῆς Ἠπείρου, ὅπου ἔκειτο ἡ Δωδώνη μετὰ τὸ περίφημον μαντεῖόν της. Ἐκεῖθεν κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους τὸ ὄνομα αὐτὸ ἐξηπλώθη μέχρι τῆς Φθίας. Μετὰ τὰς μεταναστεύσεις ἤρχισε νὰ διαδίδεται καὶ εἰς τὰ ἄλλα μέρη, ἀλλὰ κοινὸν εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς κυρίως Ἑλλάδος καὶ τῶν ἀποικιῶν ἔγινε μόνον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 7ου αἰῶνος π.Χ.

Οἱ Ἕλληνες διὰ νὰ ἐξηγήσουν τὸ κοινὸν ὄνομα καὶ τὴν διαίρεσίν των εἰς φυλὰς ἔπλασαν τὸν μῦθον τοῦ Ἑλληνος ὡς κοινοῦ προγόνου ὄλων τῶν Ἑλλήνων. Τοῦ Ἑλληνος υἱοὶ ἦσαν ὁ Δῶρος, ὁ Αἰόλος καὶ ὁ Ξοῦθος. Ἐκ τοῦ Ξοῦθου ἐγεννήθησαν ὁ Ἀχαιὸς καὶ ὁ Ἴων. Δῶρος, Αἰόλος, Ἀχαιὸς καὶ Ἴων ἦσαν οἱ παλαιοὶ πρόγονοι τῶν Δωριέων, τῶν Αἰολέων, τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν Ἰώνων. Οἱ Ἕλληνες ὅλους τοὺς ξένους λαοὺς τοὺς ὠνόμασαν βαρβάρους.

ἨΘΙΚΟΙ ΔΕΣΜΟΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ. Οἱ Ἕλληνες, ὅπως εἶδομεν, ἔμειναν χωρισμένοι εἰς πολλὰς ἀνεξαρτήτους πολιτείας καὶ ποτὲ δὲν κατάρθωσαν νὰ ἀποτελέσουν ἑνιαῖον κράτος. Παρὰ τὴν διαίρεσιν αὐτὴν καὶ τὴν ἐξάπλωσίν των εἰς ἀπομεμακρυσμένας καὶ ποικίλας χώρας εἶχον πλήρη συνείδησιν ὅτι ἀνῆκον εἰς ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ ἔθνος. Ἀδιάσπαστοι ἠθικοὶ δεσμοὶ συνέδεον τοὺς Ἕλληνας τόσον στενωῶς μεταξύ των, ὥστε ὅλοι ἐθεώρουν τοὺς ἑαυτοὺς των ὡς μέλη ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους. Τοιοῦτοι δεσμοὶ ἦσαν ἡ κοινὴ καταγωγὴ, ἡ κοινὴ γλῶσσα, ἡ κοινὴ θρησκεία, τὰ κοινὰ ἦθη καὶ ἔθιμα ἢ ὅπως λέγει ὁ Ἡρόδοτος « τὸ ὄμαιμον καὶ τὸ ὁμόγλωσσον καὶ τὰ κοινὰ τῶν θεῶν ἰδρύματα καὶ αἱ θυσίαι καὶ τὰ ὁμότροπα ἦθη ».

‘Ο πνευματικός σύνδεσμος τῶν Ἑλλήνων ποτέ δὲν ἔλειψε καθ’ ὅλον τὸν βίον τοῦ ἔθνους. Εἰς τὴν διατήρησιν του συνετέλεσε πολὺ ἡ θρησκεία μὲ τὰ ἀποτελεσματικὰ μέσα, τὰ ὁποῖα διέθετε. Τὰ μέσα αὐτὰ ἦσαν τὰ μαντεῖα, αἱ ἀμφικτιοναί καὶ οἱ πανελλήνιοι ἀγῶνες.

ΜΑΝΤΕΙΑ. Οἱ Ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐπίστευον ὅτι οἱ θεοὶ μὲ διάφορα σημεῖα προεμήνουν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὰ μέλλοντα νὰ συμβοῦν. Τοιαῦτα σημεῖα ἦσαν ἀσυνήθη φυσικὰ φαινόμενα, ὅπως αἱ ἀστραπαὶ, αἱ βρονταί, οἱ σεισμοί, αἱ ἐκλείψεις τῆς σελήνης καὶ τοῦ ἡλίου, τὰ ὁποῖα ἐλέγοντο **διοσημῖαι**. Διὰ τὴν ἐξήγησίν των ὅμως ἐχρειάζετο ἰδιαίτερα ἰκανότης. Ὑρισμένοι ἄνθρωποι μὲ τὴν εὐνοίαν τῶν θεῶν εἶχον τὴν χάριν νὰ δύνανται ἐκ τῶν διοσημιῶν νὰ κατανοοῦν τὴν θέλησίν των καὶ νὰ προλέγουν τὰ μέλλοντα. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἐλέγοντο **μάντις**. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ σπλάγχνα τῶν θυσιαζομένων ζώων καὶ ἀπὸ τὴν πτῆσιν τῶν οἰωνῶν δηλ. τῶν σαρκοφάγων ὀρνέων, προσεπάθουν νὰ μάθουν τὴν θεῖαν θέλησιν. Ἡ μαντικὴ τέχνη εἶχε σπουδαίαν ἐπίδρασιν εἰς τὸν δημόσιον καὶ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Κυρίως ὅμως τὴν θέλησιν τῶν θεῶν διὰ τὰ μέλλοντα νὰ συμβοῦν ἐμάνθανον οἱ Ἕλληνες εἰς ἱεροὺς τόπους, ὅπου ἐπίστευον ὅτι παρίσταντο ἀοράτως αὐτοὶ οἱ θεοί. Αὐτοὶ οἱ ἱεροὶ τόποι ὠνομάζοντο μαντεῖα καὶ συνέρρεον εἰς αὐτὰ ἄνθρωποι ἀπὸ διάφορα μέρη διὰ νὰ λάβουν χρησμόν.

ΜΑΝΤΕΙΟΝ ΤΩΝ ΔΕΛΦΩΝ. Μαντεῖα ὑπῆρχον πολλὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀρχαιότερον ἐξ ὅλων ἦτο τὸ μαντεῖον τοῦ Διὸς εἰς τὴν Δωδώνην τῆς Ἡπείρου. Ἀλλὰ τὸ ὀνομαστότερον ἐξ αὐτῶν, τὸ ὁποῖον πολὺ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα τῶν Ἑλλήνων ἦτο τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν.

Τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν ἔκειτο εἰς τὰς νοτίους κλιτύς τοῦ Παρνασσοῦ ἐν μέσῳ ἀποτόμων βράχων καὶ ἦτο ναὸς ἀφιερωμένος εἰς τὸν Ἀπόλλωνα. Ἐκ τῶν βράχων ἀνέβλυζον πηγαὶ δροσεροῦ ὕδατος, μεταξὺ τῶν ὁποίων κυριωτέρα ἦτο ἡ Κασταλία. Ἡ ἱέρεια, ἡ ὁποία ἔλεγε τοὺς χρησμούς, ὠνομάζετο Πυθία. Προηγουμένως ἐλούετο εἰς τὴν Κασταλίαν πηγὴν, κατόπιν ἐμάσα φύλλα δάφνης καὶ στεφανωμένη προσήρχετο εἰς τὸ ἱερόν.

Ἐκεῖ ἐκάθητο ἐπὶ τρίποδος τοποθετημένου ὑπεράνω χάσματος,

Ἐρείπια τοῦ ναοῦ
τοῦ Ἀπόλλωνος
εἰς Δελφοῦς.

ἐκ τοῦ ὁποῖου ἀνήρχοντο ἀναθυμιάσεις. Αἱ ἀναθυμιάσεις καὶ τὰ φύλλα τῆς δάφνης ἔφερον τὴν Πυθίαν εἰς ἔκστασιν καὶ ἔλεγε λόγους ἀσαφεῖς. Ἀπὸ τούτους λόγους αὐτοῦς οἱ παριστάμενοι ἱερεῖς κατήρτιζον τοὺς χρησμούς, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἔμμετροι, σύντομοι καὶ συνήθως διφορούμενοι.

Οἱ ἱερεῖς ἦσαν ἄνδρες συνετοί, πεπειραμένοι καὶ εὐφυεῖς. Ἐγνώριζον πολὺ καλὰ τὴν κατάστασιν τῶν ἑλληνικῶν πόλεων καὶ διὰ τῶν χρησμῶν παρέιχον εἰς τὰς πόλεις, αἱ ὅποια προσέφευγον εἰς τὸ μαντεῖον τὰς καταλλήλους συμβουλὰς. Διὰ τοῦτο τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν ἔγινε ταχέως πανελλήνιον καὶ σπουδαῖον κέντρον ἔθνικῆς ἐνότητος τῶν Ἑλλήνων. Ἡ φήμη του ἦτο τεραστία. Ὄχι μόνον Ἕλληνες ἀλλὰ καὶ ξένοι ἤρχοντο ἀπὸ διάφορα μέρη διὰ νὰ ζητήσουν χρησμόν, ἔφερον δὲ πλουσιώτατα δῶρα. Αἱ δωρεαὶ καὶ τὰ ἀφιερῶματα ἦσαν τόσον πολλὰ, ὥστε οἱ Δελφοὶ ἐστολίσθησαν ταχέως μὲ λαμπρὰ οἰκοδομήματα καὶ καλλιτεχνικοὺς θησαυροὺς. Οἱ θησαυροὶ ἦσαν οἰκοδομήματα τῶν διαφόρων πόλεων, τὰ ὅποια ἔκτιζον διὰ νὰ φυλάσσουν ἐντὸς αὐτῶν τὰ ἀφιερῶματά των εἰς τὸν θεόν.

ΑΜΦΙΚΤΙΟΝΙΑΙ. Εἰς μερικὰ κεντρικὰ ἱερά τῆς Ἑλλάδος προσήρχοντο διὰ νὰ προσφέρουν θυσίας ὄχι μόνον οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως, ὅπου εὕρισκετο τὸ ἱερόν, ἀλλὰ καὶ οἱ κάτοικοι τῶν πέριξ πόλεων, οἱ πε-

ρίοικοι ἢ ἀμφικτίονες, ὅπως ἐλέγοντο. Διὰ τοῦτο τὴν διοργάνωσιν τῶν κοινῶν ἐορτῶν καὶ τὴν προστασίαν τῶν συμφερόντων τοῦ ἱεροῦ εἶχον ἀντιπρόσωποι ὄλων τῶν γειτονικῶν πόλεων. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθη μεταξύ τῶν πόλεων αὐτῶν ἓν εἶδος θρησκευτικοῦ συνδέσμου, ὁ ὁποῖος κατὰ μικρὸν ἔφερε καὶ τὴν πολιτικὴν τῶν ἑνώσεων, ὑπὸ μορφὴν σημερινῆς ὁμοσπονδίας. Ὁ θρησκευτικὸς αὐτὸς σύνδεσμος ἢ ὁμοσπονδία ὠνομάζετο ἀμφικτιονία καὶ εἶχε κέντρον τὸ ἱερόν.

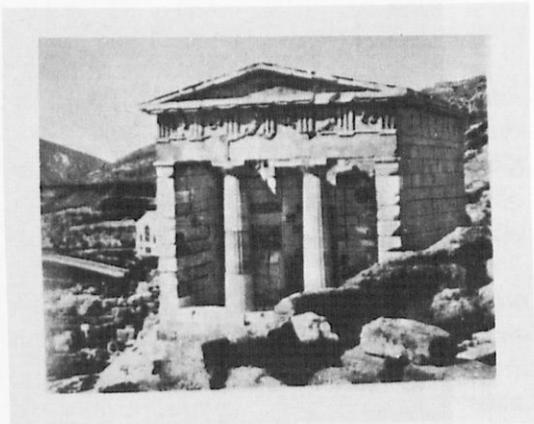
Ἀμφικτιονίαι ὑπῆρχον πολλαὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως ἡ ἀμφικτιονία τῶν δώδεκα ἰωνικῶν πόλεων καὶ ἡ ἀμφικτιονία τῆς δωρικῆς ἑξαπόλεως εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ἐπίσης ἡ ἀμφικτιονία περὶ τὸ ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς τὴν Δῆλον κ.ἄ. Ἄλλ' ἡ ἐπισημοτέρα ἐξ ὄλων ἦτο ἡ ἀμφικτιονία τῶν Δελφῶν, τῆς ὁποίας μετεῖχον δώδεκα λαοί, Βοιωτοί, Δωριεῖς, Ἴωνες, Φωκεῖς, Θεσσαλοὶ καὶ ἄλλοι, δηλαδὴ τὸ

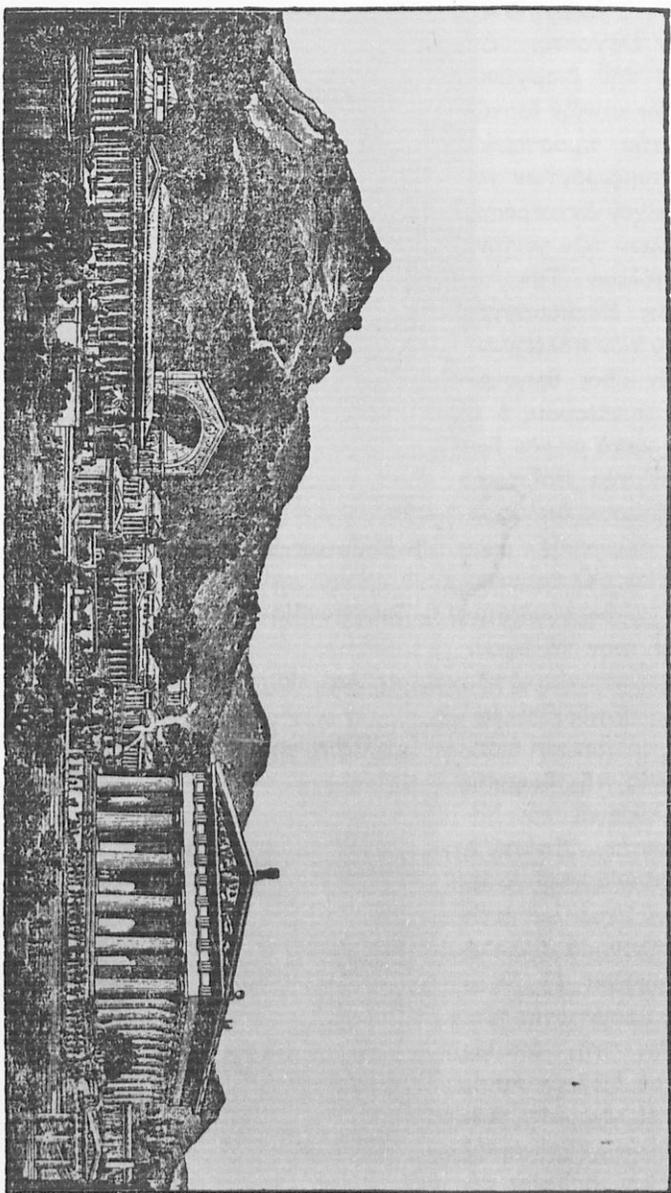

Ἡ Πυθία καθημένη ἐπὶ τοῦ τρίποδος χρησιμοδοτεῖ.

ἢ ὁμοσπονδία ὠνομάζετο ἀμφικτιονία καὶ εἶχε κέντρον τὸ ἱερόν.

Ὁ θησαυρὸς τῶν Ἀθηναίων εἰς τοὺς Δελφοὺς.

Ἄκροψις τῆς ᾽Αθηνῶν. (Ἄναπαράστασις).

μεγαλύτερον μέρος τῆς Ἑλλάδος. Τόσον ἦτο τὸ ἀξίωμα της μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ὥστε τὴν δελφικὴν ἀμφικτιονίαν ἐνόουν, ὅταν ἔκαμμον λόγον περὶ ἀμφικτιονικοῦ συνεδρίου.

Ἐκαστος λαὸς ἔστειλε κατ' ἔτος εἰς τὸ συνέδριον δύο ἀντιπροσώπους ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἷς ἐλέγετο ἱερομνήμων καὶ ὁ ἕτερος πυλαγώρας. Τὸ ἀμφικτιονικὸν συνέδριον συνήρχετο δύο φορὰς τὸ ἔτος, τὸ μὲν ἔαρ εἰς τοὺς Δελφούς, τὸ δὲ φθινόπωρον εἰς τὴν Ἀθηλήν παρὰ τὰς Θερμοπύλας. Εἶχε τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ ἱεροῦ τῶν Δελφῶν, διεχειρίζετο τὰ κτήματα καὶ τοὺς θησαυροὺς του, διηύθυνε τοὺς πυθικοὺς ἀγῶνας καὶ ἠδύνατο νὰ κηρύξη τὸν πόλεμον ἐναντίον ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἔβλαπτον τὴν ἱερὰν περιουσίαν. Πολλάκις ἐπενέβαιναν ὡς διαιτητῆς καὶ ἐφρόντιζε νὰ λύη τὰς ἀναφυομένας διαφορὰς μεταξὺ τῶν λαῶν, οἱ ὅποιοι ἀπετέλουν τὸ συνέδριον. Ἦτο δηλαδὴ τὸ ἀμφικτιονικὸν συνέδριον εἰς τὴν ἐποχὴν του ἓν εἶδος Ὀργανισμοῦ Ἠνωμένων Ἐθνῶν.

ΟΙ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΙ ΑΓΩΝΕΣ. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ τελοῦν εἰς διαφόρους πόλεις θρησκευτικὰς πανηγύρεις, εἰς τὰς ὁποίας ἐλάμβανον μέρος ὄχι μόνον οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων, αἱ ὁποῖαι ἐπανηγύριζον, ἀλλὰ καὶ οἱ περίοικοι. Κατὰ τὰς μεγάλας πανηγύρεις εἰς τὰ πανελλήνια ἱερὰ συνέρρεον ἑορτασταὶ ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος, διὰ νὰ παρακολουθήσουν ἢ νὰ λάβουν μέρος εἰς τὰς θρησκευτικὰς τελετάς, νὰ ψάλουν τὰ τραγούδια τῆς ἰδιαιτέρας τῶν πατρίδος, νὰ σύρουν τοὺς χοροὺς της, νὰ ἀγωνισθοῦν τέλος μὲ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας εἰς εὐγενεῖς ἀθλητικοὺς ἀγῶνας.

Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἀθλητικοὺς αὐτοὺς ἀγῶνας εἴλκυον περισσότερον τὴν Ἑλληνικὴν νεότητα, ἀπέκτησαν μεγάλην φήμην καὶ κατέστησαν συντόμως Πανελλήνιοι. Διὰ νὰ ἀγωνισθῇ κανεὶς εἰς αὐτοὺς ἔπρεπε νὰ εἶναι Ἕλλην. Οἱ βάρβαροι δὲν εἶχον δικαίωμα συμμετοχῆς. Ἡ νεανικὴ χάρις, τὸ κάλλος, ἡ σωματικὴ δύναμις καὶ ἡ εὐφυΐα τῶν Ἑλλήνων ἀγωνιστῶν προεκάλουν τὸν θαυμασμόν ὄλων.

Οἱ Πανελλήνιοι ἀγῶνες ἦσαν τέσσαρες : 1) τὰ Πύθια, τὰ ὁποῖα ἐτελοῦντο εἰς τοὺς Δελφούς πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος κατὰ τετραετίαν, 2) τὰ Ἴσθμια, τὰ ὁποῖα ἐτελοῦντο εἰς τὸν Ἴσθμόν τῆς Κορίνθου πρὸς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος κατὰ διετίαν, 3) τὰ Νέμεα, τὰ ὁποῖα ἐτελοῦντο εἰς τὴν Νεμέαν τῆς Ἀργολίδος πρὸς τιμὴν τοῦ

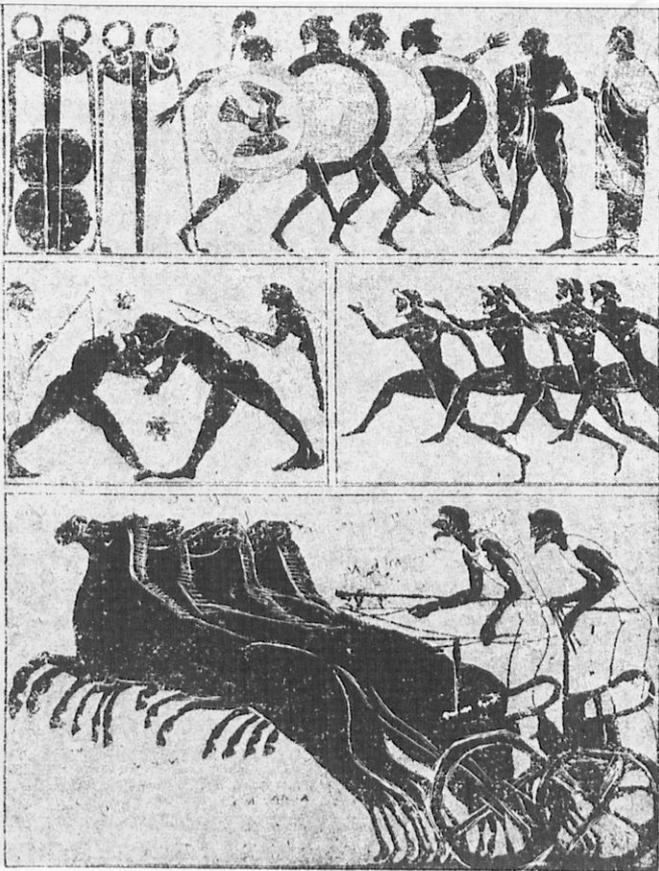
Διὸς κατὰ διετίαν καὶ 4) τὰ Ὀλύμπια ἢ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες, οἱ ὁποῖοι ἐτελοῦντο κατὰ τετραετίαν εἰς τὴν κοιλάδα τῆς Ὀλυμπίας πρὸς τιμὴν τοῦ Διός.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀγῶνων κήρυκες ἐκήρυσσον ἀνὰ τὰς ἑλληνικὰς χώρας τὴν κατάπαυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, τὴν ἐκεχειρίαν, ὅπως ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι. Οἱ Ἕλληνες ἐγκατέλειπον τὰς ἔριδας καὶ τὰ μίση των καὶ ἔσπευδον εἰς τοὺς ἱεροὺς τόπους τῶν ἀγῶνων. Ἐκεῖ ἠσθάνοντο τὴν ἀδελφικὴν συγγένειαν μεταξύ των, ἐθυσίαζον εἰς τοὺς ἰδίους θεοὺς, ἐστεφάνωνον τοὺς ἰδίους ἥρωας, ἤκουον τοὺς ποιητὰς, τοὺς ἱστορικοὺς, ἐθαύμαζον τοὺς καλλιτέχνας.

Οἱ ἀγῶνες δὲν ἦσαν χρηματικοί, ἀλλὰ στεφανίται, δηλαδὴ ὡς βραβεῖα ἐδίδοντο εἰς τοὺς νικητὰς ἀπλοῖ στέφανοι, οἱ ὁποῖοι ἐσυμβόλιζον τὴν ἠθικὴν σημασίαν τῆς νίκης. Ἐξαιρετικὴ ἦτο ἡ ἐντύπωσις τῶν ξένων ἀπὸ τὰ βραβεῖα αὐτά. Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ξέρξου ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία συνέπεσε μὲ τὴν ἐποχὴν τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων, οἱ Πέρσαι ἐξεπλάγησαν, ὅταν ἐπληροφορήθησαν, ὅτι τὸ βραβεῖον διὰ τὸ ὁποῖον διηγωνίζοντο οἱ Ἕλληνες ἦτο ἀπλοῦς κλάδος ἐλαίας. Ἐμειναν ἱστορικοὶ οἱ λόγοι τοὺς ὁποίους ἀπηύθυνε τότε πρὸς τὸν Μαρδόνιον κάποιος ἀπὸ τοὺς Πέρσας ἀξιώματούχους : « Παπαῖ, Μαρδόνιε, ἐπὶ ποίους ἄνδρας ἤγαγες μαχησομένους ἡμᾶς, οἱ οὐ περὶ χρημάτων τὸν ἀγῶνα ποιοῦνται, ἀλλὰ περὶ ἀρετῆς ; » (Ἡρόδοτος).

ΤΑ ΟΛΥΜΠΙΑ. Οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες ἐτελοῦντο ἀνὰ πᾶν τέταρτον ἔτος εἰς τὴν Ὀλυμπίαν πρὸς τιμὴν τοῦ Διός κατὰ μῆνα Ἰούλιον καὶ διήρκουν πέντε ἡμέρας. Ἡ ἴδρυσις των ἀπεδίδετο εἰς τὸν Ἡρακλέα. Τὰ Ὀλύμπια ἦσαν ἡ ἀρχαιότερα καὶ λαμπροτέρα ἀπὸ τὰς πανελληνίους ἑορτὰς.

Ἡ Ὀλυμπία κεῖται εἰς τὴν Ἥλιδα, ἐκεῖ ὅπου ἐνώνονται οἱ ποταμοὶ Ἀλφειὸς καὶ Κλάδεος μεταξύ κοιλάδος καὶ καταφύτων λόφων. Εἰς τὸν ἱερὸν χώρον τῆς Ὀλυμπίας, ὁ ὁποῖος ἐλέγετο Ἄλτις, ὑψοῦτο μαρμάρινος ὁ μεγαλοπρεπὴς ναὸς τοῦ Διός, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ὑπῆρχε τὸ κολοσσαῖον χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ θεοῦ καθήμενον ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἔργον τοῦ Φειδίου. Ἡ Ἄλτις εἶχε γεμίσει ἀπὸ ναοὺς, ἡρώα καὶ ἀγάλματα, διότι κάθε πόλις ἐφιλοτιμήθη νὰ ἰδρύσῃ ἐκεῖ κάτι τὸ ἰδιαίτερον. Βορειοδυτικῶς τῆς Ἄλτεως ἦτο τὸ στάδιον, ὅπου

Σκηναί από τούς 'Ολυμπιακούς αγώνας.

έτελοῦντο οἱ ἀθλητικοὶ ἀγῶνες.

Κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν οἱ ἱερεῖς ἔθυσιαζον εἰς τοὺς θεοὺς καὶ οἱ Ἑλλανοδίκαι, δηλαδὴ οἱ κριταὶ τῶν ἀγῶνων, οἱ ὅποιοι ἦσαν Ἥλεϊοι, ὠρκίζοντο ὅτι θὰ εἶναι δίκαιοι καὶ ἀμερόληπτοι εἰς τὸ ἔργον των. Τέλος οἱ ἀγωνισταὶ ἔδιδον ἐνόρκως τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι ἐγυμνάσθησαν συμφώνως πρὸς τὸν νόμον καὶ ὅτι θὰ ἀγωνισθοῦν τιμίως καὶ χωρὶς δόλον.

Αἱ ἐπόμεναι τρεῖς ἡμέραι διετίθεντο εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῶν ἀγω-

νισμάτων. Τὸ ἀγωνιστικὸν πρόγραμμα ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐπλουτί-
ζετο καὶ περιέλαβεν ὄλων τῶν εἰδῶν τὰ ἀγωνίσματα: δρόμον,
πάλην, ἄλμα, δισκοβολίαν, ἀκόντισιν, πυγμαχίαν, πυγμὴν καὶ πά-
λην. Θεαματικά ἦσαν τὰ ἀγωνίσματα τῆς ἵπποδρομίας καὶ τῆς
τεθρίππου ἄρματοδρομίας. Ὁ ἀγὼν ἦτο σκληρός. Οἱ Ὀλυμπιονί-
και ἐχειροκροτοῦντο ἐνθουσιωδῶς καὶ οἱ ἴδιοι ἠσθάνοντο μεγάλην
τιμὴν διὰ τὴν νίκην των.

Κατὰ τὴν πέμπτην καὶ τελευταίαν ἡμέραν ἐγίνετο ἡ ἀπονομή
τῶν βραβείων. Παῖς ἀμφιθαλής, τοῦ ὁποίου δηλαδὴ καὶ οἱ δύο γο-
νεῖς εὐρίσκοντο ἐν ζωῇ, ἔκοπτεν ἀπὸ τὴν παλαιοτάτην ἀγριελαίαν
τῆς ἱερᾶς Ἄλτεως, τὸν κότινον, ὅπως ἐλέγετο, 17 κλάδους, διὰ νὰ
κατασκευασθοῦν οἱ στέφανοι τῶν νικητῶν εἰς τὰ 17 ἀγωνίσματα τὰ
ὁποῖα ἐβραβεύοντο. Οἱ στέφανοι ἐτοποθετοῦντο ἐπὶ τραπέζης πρὸ
τοῦ βωμοῦ τοῦ Διός. Ὁ κήρυξ ἐνώπιον τοῦ συνηγμένου πλήθους
ἐξεφώνει τὸ ὄνομα καὶ τὴν πατρίδα τοῦ νικητοῦ. Ὁ νικητὴς προσήρ-
χετο καὶ οἱ Ἑλλανοδίκαι ἐπέθετον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του τὸν στέφανον,
ἀνέγραφον δὲ τὸ ὄνομά του καὶ τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος του εἰς τοὺς
ἐπισήμους καταλόγους. Τοῦτο ἀπετέλει μεγίστην δόξαν καὶ δι' αὐτὸν
καὶ διὰ τὴν πατρίδα του. Οἱ Ὀλυμπιονίκαι ἐώρταζον τὴν νίκην των
μὲ θυσίας καὶ ἐπινίκια συμπόσια.

Ἡ ἐπιστροφή τοῦ νικητοῦ εἰς τὴν πατρίδα ἦτο μέγα γεγονός.
Ἐν μέσῳ τῶν ἐπευφημιῶν τῶν συμπολιτῶν του εἰσῆρχετο εἰς τὴν
πόλιν ἐν πομπῇ ἐπάνω εἰς ἄρμα, τὸ ὁποῖον ἔσυρον τέσσαρες λευκοὶ
ἵπποι καὶ κατέθετε τὸν στέφανον τῆς νίκης εἰς τὸν ναὸν τοῦ πολιούχου
θεοῦ. Μερικαὶ πόλεις κατὰ τὴν ἐπιστροφήν τῶν Ὀλυμπιονικῶν ἐκρή-
μιζον μέρος τοῦ τείχους διὰ νὰ εἰσέλθῃ θριαμβευτικῶς ὁ νικητὴς.
Μὲ αὐτὸ ἠθελον νὰ δείξουν ὅτι ἡ πόλις, ἡ ὁποία ἔχει τοιοῦτους ἀθλη-
τάς, δὲν χρειάζεται τεῖχη. Καθ' ὅλον του τὸν βίον ὁ Ὀλυμπιονίκης
ἔθεωρεῖτο πρόσωπον ἱερόν, ἐτρέφετο ἀπὸ τὸ δημόσιον, ἦτο ἀπλη-
λάγμενος παντὸς φόρου καὶ εἶχε τιμητικὴν θέσιν κατὰ τὰς ἑορτὰς καὶ
εἰς τὸ θέατρον. Εἰς τὴν Σπάρτην εἶχε καὶ τιμητικὴν θέσιν κατὰ τὴν
μάχην πλησίον τοῦ βασιλέως ὡς ὑπασπιστῆς του.

Ἡ ὀλυμπιακὴ τετραετία ὠνομάζετο Ὀλυμπιάς. Οἱ Ἕλληνες εἶ-
χον τὰς Ὀλυμπιάδας ὡς βάσιν διὰ τὸν ὑπολογισμὸν κοινῆς χρονο-
λογίας. Αἱ Ὀλυμπιάδες ἤρχιζον ἀπὸ τὸ 776 π.Χ., διότι ἀπὸ τότε
ἤρχισαν νὰ καταγράφωνται τὰ ὀνόματα τῶν Ὀλυμπιονικῶν.

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ

Η ΠΟΙΗΣΙΣ. ΤΟ ΗΡΩΙΚΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΝ ΕΠΟΣ. Τὸ εἶδος τῆς ποιήσεως, τὸ ὁποῖον ἐξύμνησε τοὺς ἥρωας βασιλεῖς καὶ ἐκαλλιεργήθη εἰς τὰς αὐλὰς των, εἶναι τὸ ἠρωικὸν ἔπος. Κορυφαῖος ἀντιπρόσωπος τοῦ ἠρωικοῦ ἔπους ὑπῆρξεν ὁ Ὅμηρος. Αἱ μακραὶ εἰς στίχους διηγήσεις του ἔτερπον τοὺς ἀκροατάς, οἱ ὅποιοι ἐπίστευον εἰς τοὺς παλαιούς μύθους καὶ ηὐχαριστοῦντο νὰ ἀκούουν τὰ κατορθώματα καὶ τὰς περιπετείας τῶν προγόνων τῶν βασιλέων των. Μέτρον τοῦ ἠρωικοῦ ἔπους εἶναι τὸ δακτυλικὸν ἑξάμετρον.

Ἐνα αἰῶνα μετὰ τὴν ἀκμὴν τοῦ ἠρωικοῦ ἔπους ἀνεπτύχθη εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, καὶ μάλιστα εἰς τὴν Βοιωτίαν, νέον εἶδος ἐπικῆς ποιήσεως μὲ χαρακτηριστὰ διδακτικόν, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη διδακτικὸν ἔπος. Ἡ βασιλεία εἶχε καταλυθῆ καὶ τὴν ἐξουσίαν εἶχον εἰς χεῖράς των οἱ γαιοκτῆμονες εὐγενεῖς, οἱ ὅποιοι ἐπίεζον τὸν λαόν. Εἰς τὴν σκληρὰν αὐτὴν ἐποχὴν ἐγεννήθη τὸ διδακτικὸν ἔπος. Ἔργον του δὲν εἶναι νὰ τέρψη καὶ νὰ συγκινήσῃ, ὅπως τὸ ἠρωικόν, ἀλλὰ νὰ διδάξῃ τοὺς ἀνθρώπους. Τὴν τεχνικὴν του τελειότητα ὀφείλει εἰς τὸν δεῦτερον μεγάλον ποιητὴν τῆς Ἑλλάδος, τὸν Ἡσίοδον. Ὁ Ἡσίοδος ἐγεννήθη κατὰ τὰ μέσα τοῦ 8ου αἰῶνος π.Χ. εἰς τὴν Ἄσκραν τῆς Βοιωτίας, ὅπου μετώκησεν ὁ πατὴρ του ἐκ τῆς Κύμης τῆς Αἰολίδος.

Εἰς τὸ ἓνα ἐκ τῶν ποιημάτων του, τὴν « Θεογονίαν », ὁ Ἡσίοδος διδάσκει τοὺς ἀνθρώπους πῶς ἐγένινεν ὁ κόσμος καὶ πῶς ἐγεννήθησαν οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου. Εἰς τὸ ἄλλο ποίημά του μὲ τὸν τίτλον « Ἔργα καὶ Ἡμέραι » ὁ ποιητὴς συμβουλεύει τὸν ἀδελφόν του νὰ ζῆ ἐντίμως διὰ τῆς ἐργασίας, τῆς ὁποίας τὴν ἀξίαν ἐξυμνεῖ.

Ὁ Ἡσίοδος λέγει ὅτι ἡ ἐποχὴ του εἶναι ὁ σιδηροῦς αἰὼν, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ Αἰδῶς καὶ ἡ Νέμεσις ἀπέπτυσαν ἐκ τῶν ἀνθρώπων εἰς τοὺς θεοὺς. Γλῶσσα καὶ μέτρον τοῦ διδακτικοῦ ἔπους εἶναι τὰ ἴδια μὲ τοῦ ἠρωικοῦ.

Η ΛΥΡΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ. Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 8ου αἰῶνος π.Χ. συνέβησαν

*Αρπα και λύρα.

εις τήν κυρίως Ἑλλάδα καθὼς καὶ εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰς νήσους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μεγάλαι πολιτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ μεταβολαί. Ἡ βασιλεία ἐξέλιπε σχεδὸν παντοῦ, τὴν δὲ ἀρχὴν ἔλαβον εἰς χεῖράς των οἱ εὐγενεῖς. Σφοδροὶ ἀγῶνες ἐπηκολούθησαν μεταξύ τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου, τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς ναυτιλίας εἶχεν εὐπορήσει καὶ ἤθελε νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν διοίκησιν.

Εἰς τὴν νέαν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν κατάστασιν ἀναπτύσσεται τὸ αἶσθημα τῆς προσωπικότητος καὶ ἡ προσοχὴ τῶν Ἑλλήνων στρέφεται εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ παρόντος καὶ εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Ἐχρειάζετο νέα ποιήσις διὰ νὰ ἐκφράσῃ τὰ αἰσθήματα, τὰ πάθη καὶ τὰς σκέψεις τῶν πολιτῶν, ποιήσις προσωπικὴ, ἢ ὁποῖα ὠνομάσθη λυρική, ἀπὸ τὸ κυριώτερον τῶν συνοδευόντων αὐτὴν μουσικῶν ὀργάνων, τὴν λύραν. Ὁ 7ος καὶ ὁ 6ος αἰὼν εἶναι ἐποχὴ τῆς λυρικῆς ποιήσεως. Ἡ λυρική ποιήσις ἔνεκα τοῦ διαφόρου χαρακτήρος τῶν ἑλληνικῶν φύλων ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐκαλλιεργήθη, ἔλαβε διαφόρους μορφάς. Τὰ κυριώτερα εἶδη τῆς λυρικῆς ποιήσεως εἶναι ἡ ἔλεγεία, ὁ ἴαμβος, ἡ ᾠδὴ καὶ ἡ χορική ποιήσις. Ἐκαστον ἐκ τῶν εἰδῶν τούτων ἔχει ἰδιαίτερα μέτρα καὶ συστήματα μετρικά, ἢ δὲ μουσικὴ συνδέεται μὲ αὐτὰ στενωῶς.

ΕΛΕΓΕΙΑ - ΙΑΜΒΟΣ - ΩΔΗ. Ἡ ἔλεγεία κατ' ἀρχὰς ἦτο ἄσμα θρηνηῶδες,

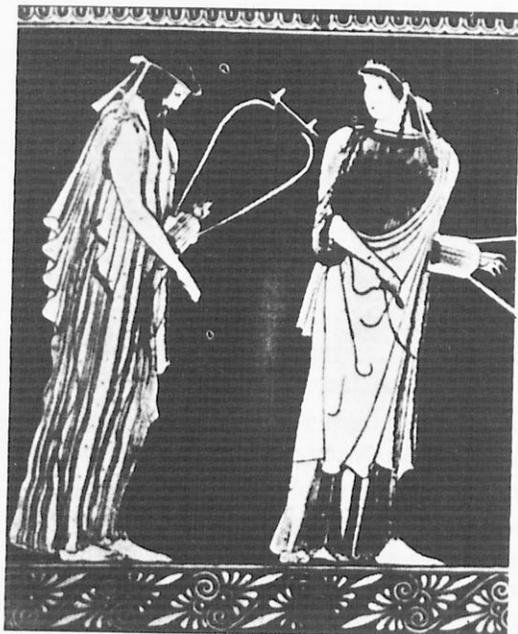
συνοδευόμενον ὑπὸ αὐλοῦ, ἔπειτα δὲ ἔλαβε ποικίλον περιεχόμενον καὶ ἔκφρασιν. Ἄνεπτυχθη τὸ πρῶτον ἀπὸ τοὺς Ἴωνας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατὰ τὰς μεγάλας πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς μεταβολὰς, αἱ ὁποῖαι ἤρχισαν ἀπὸ τὸν 8ον π.Χ. αἰῶνα. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα κατὰ τὰς πολιτικὰς μεταβολὰς ἔγινε χρῆσις τοῦ εἶδους αὐτοῦ τῆς λυρικῆς ποιήσεως.

Ὁ ἔλεγειακὸς ποιητὴς ἐκφράζει ἰδίᾳ σκέψεις καὶ αἰσθήματα λαμβάνων ἀφορμὴν ἀπὸ τὰς περιπετείας τοῦ δημοσίου ἢ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου. Ἐπειδὴ εἰς τὴν ποίησίν του ἀφθονοῦν αἱ γνώμαι καὶ τὰ ἀποφθέγματα, διὰ τοῦτο ἡ ἔλεγειακὴ ποίησις λέγεται καὶ γνωμική.

Ἡ ἔλεγεία εἶναι ποίημα σύντομον. Ἀποτελεῖται ἀπὸ δίστιχα, τὰ ὁποῖα ἐπαναλαμβάνονται μέχρι τέλους τοῦ ποιήματος καὶ φέρουν τὸν τύπον μικρᾶς στροφῆς. Ὁ πρῶτος στίχος τοῦ δίστιχου εἶναι δακτυλικὸν ἑξάμετρον καὶ ὁ δεῦτερος δακτυλικὸν πεντάμετρον. Ἐνεκα τῆς ἐπικῆς γλώσσης καὶ τοῦ μέτρου ἡ ἔλεγειακὴ ποίησις δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς μετάβασις ἀπὸ τοῦ ἔπους εἰς τὴν λυρικὴν ποίησιν. Ἀπὸ τὴν ἔλεγείαν ἀργότερον ἀνεπτύχθη τὸ ἐπίγραμμα. Ἀναλόγως τῆς ὑποθέσεως ἡ ἔλεγεία ἦτο πολεμικὴ, πολιτικὴ, ἠθικὴ κ.λπ. Πολεμικὰς ἔλεγείας ἐποίησαν ὁ Καλλίνος ὁ Ἐφέσιος περὶ τὸ 650 π.Χ. καὶ ὁ γνωστὸς εἰς ἡμᾶς ποιητὴς Τυρταῖος κατὰ τὸν δεύτερον Μεσσηνιακὸν πόλεμον. Ὁ ποιητὴς Μίμνερμος ὁ Κολοφώνιος μὲ ἔλεγείας ἔψαλλε τοὺς πόθους του καὶ τὰς ἀπολαύσεις τῆς νεότητος. Πολιτικὰς ἔλεγείας ἐποίησαν ὁ περίφημος νομοθέτης τῶν Ἀθηνῶν Σόλων καὶ ὁ Θεόγνις ὁ Μεγαρεύς (540 - 470 π.Χ.), φανατικὸς ἀριστοκρατικὸς.

Ὁ ἴαμβος εἶναι σατιρικὴ ποίησις διὰ τῆς ὁποίας σκώπτονται τὰ ἐλαττώματα καὶ αἱ κακίαι τῶν ἀνθρώπων μὲ σκοπὸν τὴν ἠθικὴν των βελτίωσιν. Ἐνίοτε ἡ ποίησις αὐτὴ ἐχρησιμοποιεῖτο ὑπὸ τῶν ποιητῶν πρὸς ἐκδίκησιν κατὰ τῶν προσωπικῶν των ἐχθρῶν. Περὶφημος ἴαμβογράφος ὑπῆρξεν ὁ Ἀρχίλοχος ὁ Πάριος (725 - 650 π.Χ.). Συνέθεσεν ἴαμβους μὲ τοὺς ὁποίους ἐξεδικήθη τοὺς ἐχθροὺς του καὶ τοὺς ἔφερον εἰς ἀπόγνωσιν. Πολλοὶ νεώτεροι ποιηταὶ ἐμιμήθησαν τὸν Ἀρχίλοχον, μεταξύ δὲ αὐτῶν καὶ ὁ ρωμαῖος ποιητὴς Ὀράτιος.

Τὴν τελείαν μορφήν τῆς λυρικῆς ποιήσεως χαρακτηρίζει ἡ θερμὴ ἐκδήλωσις τῶν ἀτομικῶν τοῦ ποιητοῦ συγκινήσεων, χαρᾶς, λύπης, ἀγάπης, μίσους, φιλίας. Ἡ ποίησις αὐτὴ εἶναι προσωπικὴ, τὴν ἐκαλ-

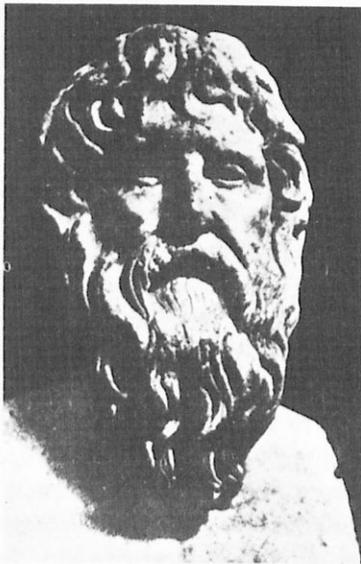
Ἄλκαϊος καὶ Σαπφῶ.

λιέργησαν δὲ οἱ Αἰολεῖς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ πρὸ πάντων οἱ Λέσβιοι. Οὐσιῶδες στοιχεῖόν της εἶναι ἡ μουσικὴ, μορφή δὲ ποιητικὴ ἢ ῥοδή, προωρισμένη νὰ ψάλλεται. Γλῶσσα τῆς ῥοδῆς εἶναι ἡ αἰολικὴ διάλεκτος, ὃ δὲ ρυθμὸς γοργὸς καὶ ζωηρὸς. Ἐπιφανέστεροι ἐκ τῶν ποιητῶν τῆς κατηγορίας αὐτῆς εἶναι ὁ Ἄλκαϊος, ἡ Σαπφῶ καὶ ὁ Ἄνακρέων. Ὁ Ἄλκαϊος περὶ τὸ 600 π.Χ. ἐγεννήθη εἰς τὴν Μυτιλήνην καὶ ἀνήκεν εἰς ἀριστοκρατικὴν οἰκογένειαν. Τὰ πολιτικοῦ περιεχομένου ποιήματά του ὠνόμασαν στασιωτικά.

Ὀλίγον νεωτέρα τοῦ Ἄλκαίου εἶναι ἡ Σαπφῶ ἀπὸ τὴν Ἐρεσσὸν τῆς Λέσβου. Τὰ ποιήματά της ἔχουν τόσην συναισθηματικότητα, χάριν καὶ περιπάθειαν, ὅσην οὐδενὸς ἄλλου ποιητοῦ. Ἡ Σαπφῶ ἦτο μεγάλη ποιήτρια. Ἐθαυμάσθη καὶ ἐτιμήθη εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα ὀνομασθεῖσα δεκάτη Μοῦσα, Λεσβία ἀηδῶν καὶ ἀδελφὴ τῶν Χαρίτων.

Ὁ Ἄνακρέων ὁ Τήνιος (περὶ τὸ 560 π.Χ.) ὕμνησε τὴν νεότητα, τὸν οἶνον, τὴν χαρὰν τοῦ συμποσίου καὶ γενικῶς τὴν καλὴν ζωὴν.

ΤΟ ΧΟΡΙΚΟΝ ἌΣΜΑ. Χορικὸν ἄσμα λέγεται, τὸ ἄσμα τὸ ἄδόμενον ὑπὸ χοροῦ. Θέμα ἔχει τὴν πανηγυρικὴν ἐξύμνησιν τῶν θεῶν, τῶν ἡρώων, τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν καὶ τῶν νικητῶν εἰς ἀγῶνας καὶ πανηγύρεις. Δὲν ἐκφράζει, ὅπως ἢ κυρίως λυρική ποιήσις, τὰ πάθη καὶ τὰ συναισθήματα ἑνὸς προσώπου, ἀλλὰ διερμηνεύει τὰς ἰδέας καὶ τὰ συναισθήματα τοῦ πλήθους. Τὸν χορὸν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἄσματος συνώδευεν ὁ αὐλός, ὁ ὁποῖος εἶχε γίνεи δημοφιλῆς ἀπὸ τὰς διονυσιακὰς ἑορτὰς. Ὁ χαρακτήρ τοῦ χορικοῦ ἄσματος εἶναι μεγαλοπρεπέστερος ἀπὸ τὰ ἄλλα εἶδη τῆς λυρικῆς ποιήσεως. Ποιητικὴ μορφή καὶ ἔδῳ εἶναι ἢ ᾠδή, ἀλλ' αἱ στροφαὶ τῆς εἶναι μεγάλαι καὶ τεχνικαί, ἄδονται δὲ ὑπὸ χοροῦ, ὁ ὁποῖος ὀρχεῖται συνήθως περὶ βωμὸν μὲ μέτρα καὶ ρυθμοὺς ποικιλωτάτους.

Ὁ Ἄνακρέων.

Ἡ χορική ποιήσις ἐκαλλιεργήθη τὸ πρῶτον ἀπὸ τοὺς Δωριεῖς καὶ κατόπιν διεδόθη, λόγῳ τοῦ γενικοῦ χαρακτήρος τῆς, καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας. Διάλεκτον ἔχει τὴν δωρικὴν μὲ πολλοὺς ἐπικούς καὶ αἰολικοὺς τύπους. Αἱ ᾠδαὶ τῆς ἔχουν διάφορα ὀνόματα ἕνεκα τοῦ ποικίλου περιεχομένου των, παιᾶνες, ὕμνοι, προσόδια, παρθένια, ἐγκώμια, ἐπινίκια, ἐπιθαλάμια, σκόλια καὶ διθύραμβοι. Ὁ παιᾶν ἦτο ὕμνος πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα θριαμβευτικὸς διὰ τὴν νίκην, ἐψάλλετο δὲ εἰς ἑορτὰς καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων. Εἰς τὴν χορικὴν ποιήσιν διεκρίθησαν ὁ Ἄλκμάν, ὁ Στησίχορος, ὁ Ἀρίων, ὁ Σιμωνίδης ὁ Κεῖος καὶ ὁ ἐπισημότερος ὄλων, ὁ Πίνδαρος.

Ὁ Ἄλκμάν (630 π.Χ.) ἀπὸ τὰς Σάρδεις τῆς Λυδίας ἐξῆσεν εἰς τὴν Σπάρτην. Τὰ χορικά του συνωδεύοντο ἀπὸ αὐλὸν καὶ εἶχον μεγάλην διάδοσιν. Ἐγράψε ποικίλα ποιήματα, ὕμνους, παιᾶνας κ.λπ.

Ὁ Στησίχορος ὁ Ἰμεραῖος (ἀπὸ τὴν Ἰμέραν τῆς Σικελίας)

ἤκμασε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ βου αἰῶνος π.Χ. Μὲ τὴν γόνιμον καὶ τολμηρὰν φαντασίαν του ἀνύψωσε τὴν ᾠδὴν εἰς περίτεχνον εἶδος προσθέσας εἰς τὴν στροφὴν καὶ ἀντιστροφὴν, τὴν ἐπιδῶν. Ἐκ τῶν χορῶν του, τοὺς ὁποίους ὁ ἴδιος ἤσκει καὶ οἱ ὅποιοι ἔγιναν ἀγαπητοί, ὠνομάσθη Στησίχορος.

Ὁ Ἀρίων ὁ Μηθυμναῖος (ἀπὸ τὴν Μήθυμναν τῆς Λέσβου) εἶναι ὁ δημιουργὸς τοῦ διθυράμβου, χορικοῦ ἔξματος ἀφιερωμένου εἰς τὸν Διόνυσον. ἤκμασε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ βου αἰῶνος π.Χ. καὶ εἶχε στενὴν σχέσιν μὲ τὴν αὐτὴν τοῦ τυράννου τῆς Κορίνθου Περιάνδρου, εἰς τὴν ὁποίαν ἔζησε τὸν περισσότερον χρόνον τῆς ζωῆς του. Ἐκ τοῦ διθυράμβου προῆλθεν ἡ τραγωδία, περὶ τῆς ὁποίας θὰ γίνῃ λόγος εἰς τὴν ἐπομένην περίοδον τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας.

Ὁ Σιμωνίδης ὁ Κεῖος (556 - 468 π.Χ.) διέμεινεν εἰς τὰς αὐτὰς πολλῶν φιλομούσων τυράννων ὄχι μόνον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Σικελίαν, ὅπως τοῦ Θήρωνος εἰς τὸν Ἀκράγαντα καὶ τοῦ Ἰέρωνος εἰς τὰς Συρακούσας, ὅπου καὶ ἀπέθανεν. Ἐγραψε μὲ πολλὴν ἐπιτυχίαν ἐπινίκια, ὕμνους, παιᾶνας, θρήνους, διθυράμβους, σκόλια καὶ ἐπιγράμματα εἰς τοὺς πεσόντας κατὰ τὰς μάχας τῶν Περσικῶν πολέμων.

Ὁ Πίνδαρος (515 - 446 π.Χ.) εἶναι ὁ μέγιστος τῶν Ἑλλήνων λυρικῶν ποιητῶν. Ἦτο Θηβαῖος ἀπὸ εὐπορον καὶ εὐγενῆ οἰκογένειαν. Ἐγραψεν ἐπινίκιους ᾠδὰς, αἱ ὁποῖαι καὶ διεσώθησαν. Εἰς αὐτὰς ἔξυμνεῖ τοὺς νικητὰς τῶν τεσσάρων πανελληνίων ἀγώνων μὲ πικρότητα ἰδεῶν καὶ μεγίστην ποιητικὴν ἔξαρσιν. Διὰ τοῦ Πινδάρου ἡ λυρική χορική ποίησις ἔφθασεν εἰς τὴν μεγίστην τῆς ἀκμῆν.

Ο ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ. Οἱ Ἕλληνες κατ' ἀρχὰς ἐκαλλιέργησαν τὸν ποιητικὸν λόγον. Τὸ ἴδιον συμβαίνει μὲ ὅλους τοὺς λαοὺς εἰς τὴν νηπιακὴν ἡλικίαν των, κατὰ τὴν ὁποίαν παρουσιάζει μεγάλην δύναμιν ἢ φαντασία. Ὄταν μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου προήχθη εἰς τοὺς Ἕλληνας ἡ κρίσις, ἔστρεψαν περισσότερον τὴν προσοχὴν των εἰς τὰς πρακτικὰς ἀνάγκας τῆς ζωῆς, τὰς ὁποίας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἢ ποίησις. Τότε ἀρχίζει νὰ διαμορφώνεται ὁ πεζὸς λόγος.

Ὅπως εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς ποιήσεως, οὕτω καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πεζοῦ λόγου προηγήθησαν οἱ Ἴωνες. Τὰ πρῶτα ἔργα δη-

ἐπὶ τῶν νεφελῶν. Μετὰ τὸν Παντοκράτορα καὶ τοὺς ἀγγέλους εἰκονίζονται περίξ καὶ κάτωθι αὐτῶν πρῶτον μὲν οἱ προφηταί, οἱ ὁποῖοι προανήγγειλαν τὴν ἐμφάνισιν τοῦ θεοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἐκτυλίссου-τες ἕκαστος εἰς ἰδιαίτερα εἰλητάρια τὰ ἰδικά του ρητὰ περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, ἔπειτα δὲ οἱ Εὐαγγελισταὶ κρατοῦντες εἰς τὰς χεῖρας τὰ ἰδικά των συγγράμματα, διὰ τῶν ὁποίων ἐξιστόρησαν τὴν ἐμφάνισιν τοῦ θεοῦ εἰς τὸν κόσμον. Τοὺς δὲ τέσσαρας Εὐαγγελιστὰς παρακολουθεῖ τὸ συμβολικὸν τετράμορφον, ὁ ἄνθρωπος δηλ., ὁ λέων, ὁ βοῦς καὶ ὁ ἀετός.

Εἰς δὲ τὸ ἱερὸν Βῆμα καὶ εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς κόγχης τῆς μεγάλης ἀψίδος εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος καθήμενη ἐπὶ θρόνου καὶ βαστάζουσα ἐπὶ τῶν γονάτων αὐτῆς τὸν τὰ πάντα βαστάζοντα καὶ ἐνανθρωπήσαντα Λόγον τοῦ Θεοῦ, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Καλεῖται δὲ π λ α τ υ τ ἔ ρ α.

Κάτωθεν τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου εἰκονίζονται προσωπογραφίαι τῶν ἱεραρχῶν Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ οἰουδήποτε ἄλλου ἁγίου ἀσχοληθέντος μὲ τὴν θεῖαν λειτουργίαν.

Ἐνῶ ὁ μὲν θόλος διακηρύσσει τὴν ἰδέαν τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, τὸ δὲ ἅγιον Βῆμα τὴν ἱεουργίαν, ὁ κυρίως ναὸς ἢ τὸ καθολικὸν ἐπικυρώνει τὴν ἀλήθειαν τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν ἁγίων. Διὰ τοῦτο καὶ καλύπτουν τὰς ἐπιφανείας τῶν τοίχων καὶ τῶν τεσσάρων πλευρῶν τοῦ κυρίως ναοῦ εἰς δύο, τρεῖς, τέσσαρας ἢ πέντε σειρὰς παραστάσεις ἀπὸ τὴν ἐπὶ τῆς γῆς ζωὴν τοῦ Χριστοῦ, ἀπὸ τὸ ἐορτολόγιον τῆς Παρθένου καὶ ἀπὸ τὰ κατορθώματα τῶν μαρτύρων καὶ ἄλλων ἁγίων.

Εἰς τὸν νάρθηκα πνέει αὐστηρότερος ἄνεμος. Γράφονται λοιπὸν καὶ ἐκεῖ συνθέσεις δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἐορτῶν ὡς συνέχεια τῶν ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ παραστάσεων, ἀλλ' ἰδιαίτερος γράφονται ἡ ἐξορία τοῦ Ἀδάμ, ὁ ἄδης, ἡ δευτέρα παρουσία καὶ ὅ,τι ἄλλο σχετικὸν μὲ τὴν μέλλουσαν κρίσιν καὶ ἀνταπόδοσιν. Ἄνωθεν δὲ τῆς εἰσόδου ἀπὸ τοῦ νάρθηκος εἰς τὸν κυρίως ναὸν εἰκονίζεται ὁ Χριστὸς ἐπὶ θρόνου ἔχων πρὸς τὰ δεξιὰ μὲν τὴν Παναγίαν Αὐτοῦ μητέρα, πρὸς τὰ ἀριστερὰ δὲ τὸν Πρόδρομον, καὶ τοὺς δύο νὰ ὑποκλίνωνται καὶ νὰ κάμνουν δέησιν ὑπὲρ τῶν εἰσερχομένων εἰς τὸν ναόν.

9. ΤΑ ΙΕΡΑ ΣΚΕΥΗ

Ἱερά σκεύη ἐκαλοῦντο ἀρχικῶς τὰ ἐν χρήσει μόνον πρὸς τέλεισιν τῆς θείας Εὐχαριστίας σκεύη, ἤτοι τὸ ἅγιον Ποτήριον, τὸ Δισκάριον, ἢ λόγχι, ἢ λαβίς, ὁ ἀστερίσκος, ὁ σπόγγος, τὸ ζέον καὶ τὸ ἀρτοφόριον. Βραδύτερον ἢ ὀνομασία ἐπεξετάθη καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν σκευῶν τοῦ ναοῦ, τῶν εὐρισκομένων εἰς τὸν ναὸν πρὸς ἐκκλησιαστικὴν χρῆσιν, ὅπως εἶναι ἡ κολυμβήθρα, τὸ μυροδοχεῖον, ὁ ἀετός, τὰ ἐξαπτέρυγα, τὸ θυμιατήριον, αἱ κανδηλαὶ καὶ οἱ πολυέλαιοι, τὰ κηροπήγια καὶ οἱ κώδωνες.

α) Τὰ διὰ τὴν θεῖαν Εὐχαριστίαν ἱερά σκεύη :

1) Τὸ Δισκάριον ἢ Δίσκος ἅγιος. Τὸ Δισκάριον μετὰ τοῦ ἁγίου Ποτηρίου εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιότερων καὶ ἀρχαιοτέρων λειτουργικῶν σκευῶν. Εἶναι μικρὸς ἢ μέγας κυκλικὸς μετάλλινος δίσκος, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἐναποτίθεται ὁ ἅγιος ἄρτος κατὰ τὴν τέλεισιν τῆς «προσκομιδῆς». Συμβολίζει τὴν φάτνην, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνεκλήθη ὁ Σωτὴρ.

8. Δισκάριον
(Ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

2) Τὸ ἅγιον Ποτήριον. Τοῦτο χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν θεῖαν λειτουργίαν καὶ κοινωνίαν. Κατεσκευάζετο ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων ἐκ διαφόρου κατὰ περιόδους ὕλης καὶ εἶχεν ἴδιον σχῆμα πρὸς διάκρισιν ἐκ τῶν κοινῶν ποτηρίων. Συμβολίζει τὸ ποτήριον, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποίησεν ὁ Κύριος κατὰ τὴν τέλεισιν τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου, καὶ τὴν παράδοσιν τῶν φρικτῶν αὐτοῦ μυστηρίων καὶ χρησιμεύει διὰ τὴν τέλεισιν τοῦ μυστηρίου τῆς ἀναιμάκτου θυσίας.

Σήμερον κατασκευάζονται συνήθως τὰ ἅγια Ποτήρια ἐξ ἀργύρου

ἢ χρυσοῦ, στηρίζονται ἐπὶ εὐρείας βάσεως, διακοσμοῦνται δὲ ἐξωτερικῶς καὶ ὑπὸ γλυπτῶν παραστάσεων·

3) Ἡ λ ό γ χ η. Εἶναι μικρά τις λόγχη, ἣτις χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν ἐξαγωγήν ἐκ τῆς προσφορᾶς ὑπὸ τοῦ ἱερέως τοῦ ἁγίου ἄρτου καὶ ὑπενθυμίζει τὴν λόγχην τοῦ στρατιώτου, δι' ἧς οὗτος ἐκέντησε τὴν πλευρὰν τοῦ ἐσταυρωμένου, ἐξ ἧς ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ·

4) Ἡ λ α β ί ς. Εἶναι μικρὸν κοχλιαρίον, διὰ τοῦ ὁποίου μεταδίδεται εἰς τοὺς πιστοὺς ὑπὸ τοῦ ἱερέως ἡ θεία κοινωνία. Τοῦτο δὲν ὑπῆρχε κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους τοῦ Χριστιανισμοῦ χρόνους, ὅτε οἱ πιστοὶ ἐλάμβανον χωριστὰ τὸ σῶμα ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου διὰ μικρᾶς λαβίδος (τσιμπίδος), ἐξ ἧς διατηρεῖ τὸ ὄνομα μόνον αὐτῆς. Ἡ κατάργησις δὲ τῆς ἀρχαίας λαβίδος, καὶ ἡ εἰσαγωγή τοῦ μικροῦ κοχλιαρίου

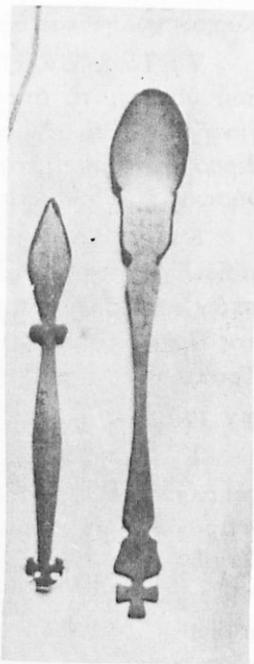
ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἰωάννην

τὸν Χρυσόστομον, ἔχει δὲ

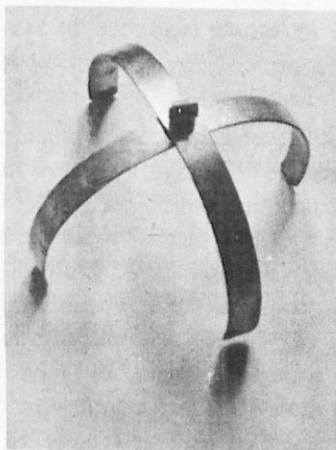
πρακτικὸν χαρακτῆρα, διὰ

τὴν ἀσφαλεστέραν μετάδοσιν τοῦ ἁγίου αἵματος ἐκ τοῦ ἁγίου Ποτηρίου εἰς τοὺς πιστοὺς·

5) Ὁ ἄ σ τ ε ρ ί σ κ ο ς. Τίθεται οὗτος ὑπεράνω τοῦ ἐν τῷ Δίσκῳ ἄρτου καὶ χρησιμεύει ὡς στηρίγμα τοῦ καλύμματος, διὰ νὰ μὴ ἐγγίζη τοῦτο τὸν ἄρτον. Ἀποτελεῖται ἐκ δύο κυρτῶν μεταλλίνων, ἐλασμάτων, τὰ ὁποῖα συγκρατοῦνται εἰς τὸ μέσον καὶ ἀνοίγουν σταυροειδῶς. Εἰκονίζει ὁ ἀστερίσκος τὸν ἀναφανέντα κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ Κυρίου ἀστέρα·

9. Λόγχη καὶ Λαβίς

10. Ἀστερίσκος

131

6) Ὁ σπόγγος. Χρησιμεύει πρὸς καθαρισμὸν τοῦ Ποτηρίου. Ὑπευθυμίζει τὸν σπόγγον ἐκεῖνον, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐπότισαν τὸν Κύριον χολὴν καὶ ὄξος·

7) Τὸ ζέον. Εἶναι μικρὸν μετόλλινον δοχεῖον διὰ τὴν θέρμανσιν τοῦ ὕδατος, τὸ ὁποῖον χύνει ἔπειτα ὁ λειτουργὸς εἰς τὸ ἅγιον Ποτήριον κατὰ τὴν τέλει τῆς θείας Εὐχαριστίας. Συμβολίζει δὲ τὴν θερμότητα τῆς πίστεως τῶν πιστῶν, οἱ ὁποῖοι πρόκειται νὰ κοινωνήσωσι τῶν ἀχράντων μυστηρίων· καὶ

8) Τὸ ἄρτοφόριον. Εἶναι σκεῦος ἀρχαιότατον, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου φυλάσσεται ὁ ἅγιος ἄρτος διὰ τὰς ἐκτάκτους ἀνάγκας τῶν πιστῶν, καὶ μάλιστα πρὸς κοινωνίαν ἀσθενῶν καὶ μελλοθανάτων καὶ διὰ τὰς Προηγιασμένας λειτουργίας. Τὸ ἄρτοφόριον κεῖται ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης.

β) Τὰ λοιπὰ ἱερά σκεύη καὶ ἀντικείμενα :

1) Τὰ ἑξαπτέρυγα. Καλοῦνται τοιοῦτοτρόπως οἱ μέταλλινοι ἀκτινωτοὶ ἢ ἀπλοὶ δίσκοι, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐξεικονίζονται τὰ δι' ἑξαπτερύγων κατακαλυπτόμενα ἢ ἰπτάμενα Σεραφεῖμ. Ταῦτα τίθενται ὀπισθεν τῆς ἁγίας Τραπέζης καὶ προηγοῦνται πάσης ἐκκλησιαστικῆς πομπῆς. Τὰ ἑξαπτέρυγα ἀποτελοῦν ἐξέλιξιν τῶν ἀρχαίων ριπιδίων (ἐκ πτερῶν ταῶνος ἢ ὀθωνῶν), τὰ ὁποῖα ἐκράτουν οἱ διάκονοι κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν καὶ ἐρρίπιζον τὰ τίμια δῶρα, διὰ νὰ μὴ ἐμπέση εἰς αὐτὰ πετόμενόν τι ἔντομον·

2) Τὸ θυμιατήριον. Εἶναι σκεῦος ἐφωδιασμένον διὰ μικρῶν ἀλύσεων, ἐκ τῶν ὁποίων κρέμαται ἡμισφαιροειδὲς δοχεῖον εἰς σχῆμα κυπέλλου, εἰς τὸ ὁποῖον τίθεται τὸ θυμίαμα. Τὸ σκεῦος τοῦτο εἶναι ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων. Ὁ Χριστιανισμὸς τὸ παρέλαβε παρὰ τῶν ἀρχαίων λαῶν, καὶ μάλιστα ἐκ τῶν Ἑβραίων. Ἦσαν δὲ τὰ θυμιατήρια ἄλλα μὲν ἀκίνητα, τοποθετούμενα πλησίον τῆς ἐν τῷ προπύλῳ τοῦ ναοῦ κρήνης, ἄλλα δὲ κινητά. Σὺν τῷ χρόνῳ κατηργήθησαν τὰ ἀκίνητα θυμιατήρια τῶν ναῶν καὶ σήμερα ἔχομεν τὰ κινητὰ μόνον. Γύρω ἀπὸ τὸ θυμίαμα ἀνεπτύχθησαν διάφοροι ἐρμηνεῖαι, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ προτιμωτέρα εἶναι ἡ ἀνύψωσις τοῦ νοῦ πρὸς τὰ ὑψηλὰ εἰς τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς, ὅπως ἀκριβῶς τὸ θυμίαμα καίόμενον εἰς τὸ θυμιατήριον ἀνέρχεται πρὸς τὰ ἄνω.

3) Αἱ κωνίδιαι. Εἶναι λυχνίαι μετ' ἐλαίου. Περιφῆμος ἦτο

καὶ ἡ ἐπτάφωτος χρυσεῖ λυχνία εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος. Οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ μετεφύτευσαν τοιαύτην συνήθειαν εἰς τὰ κέντρα τῆς λατρείας των. Ἐκ τῶν χρησιμοποιουμένων κανδηλῶν μία καίει ἐντὸς τοῦ ἁγίου Βήματος καὶ ὀπισθεν τῆς ἁγίας Τραπέζης (ἡ ἀκοίμητος λυχνία), ἄλλη πρὸ τῆς ὥραιας Πύλης καὶ ἄλλαι πρὸ τῶν εἰκόνων τῶν ἁγίων. Συμβολίζει δὲ τὸ καιόμενον ἐντὸς αὐτῶν ἔλαιον, κατὰ τοὺς ἀλληγοριστάς, τὴν εὐσπλαγγίαν τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐκδηλωθεῖσαν, ὅταν ἡ περιστέρα κρατοῦσα κλάδον ἔλαιας εἰς τὸ ράμφος τῆς ἐπέστρεψε πρὸς τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὴν κιβωτὸν ἀναγγέλλουσα τὴν παῦσιν τῆς θείας ὀργῆς, ἢ τὸν φωτεινὸν βίον καὶ τὰ ἔργα τοῦ εἰκονιζομένου ἁγίου.

4) Τὰ κηροπήγια (κοινῶς μανουάλια). Χρησιμεύουν διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν ἐκ κηροῦ λαμπάδων, αἱ ὁποῖαι ἦσαν εἰς χρῆσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὅπως καὶ αἱ κανδηλαὶ καὶ τὸ θυμίαμα ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων (Πραξ. κ' 8). Συμβολίζει δὲ ὁ κηρός, κατὰ τοὺς ἀλληγοριστάς, τὴν καρδίαν τῶν πιστῶν, ἢ ὁποῖα μαλάσσεται διὰ τῆς μετανοίας καὶ διαπλάσσεται ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διὰ νὰ γίνῃ καθαρὰ καὶ ἀκηλίδωτος.

Τὰ κηροπήγια εἶναι διαφόρων σχημάτων καὶ μεγεθῶν. Ἄλλα μὲν

11. Ἀρτοφόριον ἐκ τῆς Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως τοῦ ἔτους 1669 (Ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

είναι κατεσκευασμένα δι' ἓν καὶ μόνον κηρίον ἢ λαμπάδα, ἄλλα δὲ διὰ δύο ἢ τρία ἢ ἑπτὰ ἢ δώδεκα, ἄλλα περιλαμβάνουν ἓνα ἢ τρεῖς κηροστάτας κεντρικούς, συγχρόνως δὲ φέρουν καὶ κυκλοτερές τόξον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει πληθὺς ἄλλων κηροστατῶν διὰ μικρὰ κηρία, καὶ ἄλλα κρέμανται ἀπὸ τῆς ὀροφῆς τοῦ ναοῦ καὶ παρουσιάζουν πληθὺς φώτων, τὰ ὁποῖα ἀνάπτονται εἰς ἐπισήμους φωταγωγίας. Τοιοῦτοτρόπως προῆλθον τὰ ὀρειχάλκινα μανουάλια, τὰ ἀπλᾶ καὶ συνηθῆ κηροπήγια, τὰ δίκηροτρύκηρα (δίκηρα ἢ τρίκηρα), τὰ ὁποῖα μεταχειρίζεται ὁ ἐπίσκοπος, ὅταν ἱερουργῇ, καὶ τέλος οἱ πολυέλαιοι, οἱ ὁποῖοι κρέμανται ἀπὸ τῆς ὀροφῆς τοῦ ναοῦ.

5) Ἡ κολυμβήθρα. Εἶναι σκεῦος ἐκ χαλκοῦ ἢ ὀρειχάλκου εἰς σχῆμα κρατῆρος, στηριζόμενον ἐπὶ ἑνὸς ποδὸς μὲ εὐρείαν βάσιν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου γίνεται τὸ βάπτισμα. Ἀντικατέστησεν ἡ κολυμβήθρα ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ νηπιοβαπτισμοῦ τὰ ἀρχαῖα βαπτιστήρια, τὰ ὁποῖα ἔκειντο εἰς τὸ προαύλιον τοῦ ναοῦ.

6) Τὸ μυροδοχεῖον. Εἶναι δοχεῖον ἀργυροῦν ἢ χρυσοῦν ἐμπερικλεῖον τὸ ἅγιον Μύρον. Τοῦτο ἦτο κατ' ἀρχὰς ὑάλινον ἢ πήλινον πρὸς πρόληψιν τῆς χημικῆς ἀλλοιώσεως τοῦ ἐλαίου ἐκ τοῦ μετάλλου. Ἐνωρὶς ὅμως εἰσήχθησαν εἰς χρῆσιν καὶ ἀργυρᾶ ἢ χρυσᾶ τοιαῦτα, ἐπειδὴ τὰ ἄλλα ἦσαν εὐθραυστα. Ἡ ἐξαγωγή τοῦ Μύρου ἐκ τοῦ δοχείου γίνεται διὰ βελόνης, τῆς ὁποίας τὸ ἓν ἄκρον εἶναι προσηρμοσμένον εἰς τὸ κέντρον τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ πώματος, τὸ δὲ ἄλλον ἄκρον φέρει τεμάχιον σπόγγου ἢ βάμβακος. Ἡ βελὼν ἑξάγεται ἐκ τοῦ δοχείου μαζί μὲ τὸ πῶμα.

7) Ὁ ἀετός. Εἶναι στρογγύλον τεμάχιον ὑφάσματος, ἢ χάρτου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται ἀετὸς μὲ ἀνοικτὰ πτερὰ ἰπτάμενος ἄνωθεν πόλεως. Τίθεται οὗτος κατὰ τὴν χειροτονίαν ἀρχιερέως ὑποκάτω τῶν ποδῶν του, ὅταν οὗτος ἀπαγγέλλῃ τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως. Καὶ ὁ μὲν ἀετὸς παριστάνει τὸν χειροτονούμενον ἀρχιερέα, ὁ ὁποῖος ὀφείλει νὰ ἔξη προσηλωμένον τὸν νοῦν του πρὸς τὰ οὐράνια καὶ τὰ θεῖα, ἢ δὲ ἄνωθεν αὐτοῦ πόλις παριστάνει τὴν ἐπισκοπὴν, τὴν ὁποῖαν θὰ ποιμάνῃ ὁ νέος ἐπίσκοπος· καὶ

8) Οἱ κώδωνες (κοινῶς καμπάνες). Εἶναι ἰδιόσχημον μεταλλικὸν ὄργανον ἐν εἴδει κολούρου κώνου, τὸ ὁποῖον παράγει διὰ τῆς κρούσεως ἰδιάζοντα ἤχον. Χρησιμεύει διὰ νὰ προσκαλοῦνται οἱ πι-

στοι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἢ διὰ ν' ἀναγγέλλωνται διάφορα χαρμόσυνα ἢ πένθιμα γεγονότα τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ χρῆσις τῶν κωδῶνων εἶναι μεταγενεστέρα. Οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἐκαλοῦντο δι' ὠρισμένων προσώπων, τὰ ὅποια περιήρχοντο τὰς οἰκίας καὶ εἰδοποιοῦν μὲ μεγάλην μυστικότητα τοὺς μεμνημένους. Κατόπιν εἰσήχθησαν τὰ σήμαντρα, τὰ ἀπαντῶμενα καὶ σήμερον εἰς μερικὰ μοναστήρια. Εἶναι δὲ αὐτὰ μεγάλα τεμάχια ξύλινα ἢ μεταλλίνα, ἀναρτῶμενα διὰ σχοινίου καὶ κρουόμενα διὰ ξυλίνης ἢ μεταλλίνης ράβδου.

Οἱ κῶδωνες ἀνεφάνησαν εἰς τὴν Δύσιν κατ' ἀρχὰς κατὰ τὸν 5' αἰῶνα. Ὦνομάσθησαν δὲ καμπάνες ἀπὸ τοῦ προερχομένου ἐκ τῆς πόλεως Καμπανίας μετάλλου πρὸς κατασκευὴν τῶν. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν εἰσήχθησαν κατὰ τὸν 8' αἰῶνα, ὅτε ὁ δούξ τῆς Βενετίας Οὐρσος ἀπέστειλεν εἰς τὸν τότε αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Μιχαὴλ δώδεκα τεραστίους κῶδωνας, οἱ ὅποιοι ἐκρεμάσθησαν ἐπὶ ἰδιαιτέρου πύργου εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἐκ τῆς ὁποίας ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ ἐγενικεύθησαν.

10. ΤΑ ΚΑΛΥΜΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ

Τὰ καλύμματα τῆς ἁγίας Τραπέζης εἶναι τὰ ἑξῆς :

1) Τὸ κατασάρκιον. Τὸ ἀρχαιότερον καὶ μοναδικὸν κάλυμμα τῆς ἁγίας Τραπέζης εἶναι λευκὴ τις ὀθόνη ἐκ λινοῦ ὑφάσματος εἰς σχῆμα τραπεζομανδηλοῦ, ἢ ὁποία ἐξετυλίσσεται ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ τελεσθῇ ἡ θεία Εὐχαριστία, ἐδιπλοῦτο δὲ πάλιν καὶ περιετυλίσσεται μετὰ τὸ πέρασ αὐτῆς. Ἐπέβαλλε δὲ τὴν χρῆσιν τῆς ὀθόνης ταύτης ἡ πρόνοια, ὅπως μὴ πίπτουν μετὰ τὴν κλάσιν τοῦ ἁγίου ἄρτου ψυχία τούτου καὶ γίνεται τοιοῦτοτρόπως βεβήλωσις. Τὸ κατασάρκιον δηλοῖ τὴν καθαρὰν σινδόνά, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ εὐσχήμων Ἰωσήφ περιετύλιξε τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν ταφὴν. Ἡ σινδὼν αὕτη ἔλαβε τὸ ὄνομα κατασάρκιον, ὡς ἔαν ἔγινε τρόπον τινὰ τὸ θυσιαστήριον ἔμψυχον. Τὸ δὲ ἐπὶ τοῦ κατασαρκίου τιθέμενον κάλυμμα καλεῖται ἐ ν δ υ τ ὸ ν ἢ ἐ ν δ υ τ ῆ. Ἐπὶ τοῦ κατασαρκίου καὶ τῆς ἐνδυτῆς τίθεται τὸ Εἰ λ η τ ὸ ν, ὅπερ λέγεται καὶ θρόνος καὶ ἀντιμήσιον. Συμβολίζει δὲ ἡ ἐνδυτή, κατὰ τοὺς ἐρ-

μηνεύοντας ἀλληγορικῶς, τὰ ἀπαστράπτοντα, ὡς τὸ φῶς, ἱμάτια τοῦ μεταμορφωθέντος εἰς τὸ Θαβώρ Κυρίου·

2) Τὸ ἀντιμήσιον. Εἶναι μεταξωτὴ τετράγωνος ὀθόνη, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶναι ἀπεικονισμένη ἡ ταφή τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰη-

12. Ἀντιμήσιον τοῦ ἔτους 1717
(Ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

σοῦ Χριστοῦ. Τὸ ἀντιμήσιον εἶναι εἶδος φορητοῦ θυσιαστηρίου, ἐδημιουργήθη δὲ διὰ νὰ ἀντικαθιστᾷ πλήρως τὴν ἁγίαν Τράπεζαν καὶ διευκολύνῃ τὴν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ εἰς μέρη ὅπου ἡ ἔλλειπει ἐντελῶς ἡ ἁγία Τράπεζα (εἰς στρατόπεδα, εἰς τὸ ὑπαιθρον κ.λ.π.) ἢ ὑπάρχει μὲν, ἀλλὰ δὲν ἔχει ἀκόμη καθιερωθῆ. Ἐπεκρά-

τησε βαθμηδὸν ν' ἀποτυπῶνται καὶ αἱ εἰκόνες τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν κατὰ τὰ τέσσαρα ἄκρα, καὶ τοιουτοτρόπως προῆλθε τὸ σημερινὸν εἰκονογραφημένον ἀντιμήνσιον εἰς σχῆμα ὀρθογωνίου παραλληλογράμμου. Τοῦτο ὑπενθυμίζει τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν, ὅτε οἱ τάφοι τῶν μαρτύρων ἐχρησίμευον ἀντὶ ἁγίας Τραπέζης. Ἡ καθιέρωσις τοῦ ἀντιμήνσιου γίνεται συνήθως κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως τέλεσιν τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ, ὅτε χρησιμοποιεῖται ὡς πρῶτον κάλυμμα τῆς χρισμένης δι' ἁγίου Μύρου πλακὸς τῆς ἁγίας Τραπέζης. Ἐφαπλούμενα τὰ ἀντιμήνσια κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τῆς καθιερώσεως, ὀπποροφοῦν τὸ ἐπιχυθὲν σταυροειδῶς εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς πλακὸς ἅγιον Μύρον καὶ τοιουτοτρόπως καθιερῶνται καὶ ταῦτα. Εἰς τὰ καθαγιαζόμενα τοιουτοτρόπως ἀντιμήνσια προσράπτονται καὶ λείψανα μαρτυρικά, ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν εἶναι παρὰ ἀπλᾶ εἰλητά.

3) Τὸ εἰλητόν. Διὰ τὰ ἐκτελεῖται τὸ ἔργον τῆς πρωταρχικῆς ὀθόνης, προσετέθη καὶ τρίτον μετὰ τὸ δεύτερον κάλυμμα, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη εἰλητόν. Τοῦτο εἶναι ὕφασμα τετράγωνον, τὸ ὁποῖον ἐφαπλοῦται κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας κάτωθεν τῶν τιμίων δώρων. Καλεῖται δὲ τοιουτοτρόπως, ἐπειδὴ ἐκτυλίσσεται ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου.

4) Ὁ ἀήρ. Εἶναι τετράγωνον ὕφασμα, δι' οὗ καλύπτονται τὸ ἅγιον Ποτήριον καὶ τὸ Δισκάριον μετὰ τὴν μεγάλην εἴσοδον καὶ τὴν ἐναπόθεσιν αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης. Τοῦτο τὸ κάλυμμα ὁ ἱερεὺς σείει ἐπὶ τῶν τιμίων δώρων κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως, ὅτε ἀποκαλύπτεται τὸ ἅγιον Ποτήριον καὶ τὸ Δισκάριον, ἀερίζων τρόπον τινὰ καὶ ριπίζων αὐτά, καθὼς ἔπραττον ἄλλοτε οἱ διάκονοι διὰ τῶν ἐκ πτερῶν τῶνων ριπιδίων, τὰ ὁποῖα τοῦτο ἀντικατέστησε. Τὸ κάλυμμα τοῦτο ἀποτελεῖ συμπλήρωμα τοῦ εἰλητοῦ, διότι τὸ εἰλητόν καλύπτει τὰ ἐπ' αὐτοῦ τιθέμενα τίμια δῶρα κάτωθεν, ἐνῶ ὁ ἀήρ καλύπτει αὐτὰ ἄνωθεν· καὶ

5) Ὁ ἐπιτάφιος. Εἶναι ὕφασμα φέρον τὴν εἰκόνα τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ τάφῳ. Οὗτος χρησιμοποιεῖται μόνον κατὰ τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν, ὅταν δεικνύεται ἐντὸς τοῦ ναοῦ εἰς τοὺς πιστοὺς ὑπὸ τῶν ἱερέων.

13. 'Ο 'Επιτάφιος τῆς Θεσσαλονίκης
 'Αριστούργημα τῆς Βυζαντινῆς τέχνης τοῦ 14ου αἰῶνος
 ('Εκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

11. Η ΙΕΡΑΤΙΚΗ ΣΤΟΛΗ

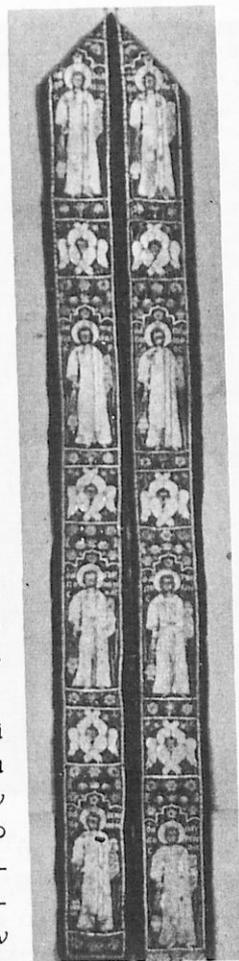
Ἡ ἰδιαιτέρα στολή τῶν κληρικῶν κατὰ τὴν λατρείαν εἶναι ἀναποσπᾶστος συνδεδεμένη μετὰ τοῦ ἱερατικοῦ ὑπουργήματος. Ἡ στολή αὕτη ὡς πρὸς τὸ σχῆμα δὲν διέφερε τῆς συνήθους καθιερωμένης στολῆς. Ἄνομοιότητα πρὸς τὰ ἐνδύματα τῆς καθημερινῆς χρήσεως τοῦ λαοῦ παρουσιάζει ἡ ἱερατικὴ ἀμφίεσις μετὰ τὸν 5^{ον} αἰῶνα, ὀφειλομένη εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἡ σημειωθεῖσα τότε ἐπιδρομὴ τῶν λαῶν συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπικράτησιν νέων ἡθῶν καὶ εἰς τὴν μεταβολὴν τῆς μέχρι τότε ἐπικρατούσης ἐνδυμασίας, ἐνῶ ἡ Ἐκκλησία διετήρησεν ἀμετάβλητον τὸ εἰσαχθὲν εἰς τὴν λατρείαν αὐτῆς ἔνδυμα. Τοιοῦτοτρόπως περιῆλθον εἰς χρῆσιν ἰδιαιτέρας μορφᾶς ἐνδυμάτων, τὰ ὅποια ἀπὸ χρώματος λευκοῦ κατ' ἀρχὰς βαθμηδὸν προσέλαβον διαφόρους ἄλλους χρωματισμούς καὶ διακρίνονται εἰς τρία εἶδη, εἰς τὰ ἀμφια τοῦ διακόνου (στιχάριον, ὀράριον, καὶ ἐπι-

μάνικα), τὰ ἄμφια τοῦ πρεσβυτέρου (στιχάριον, ἐπιμάνικα, ἐπιτραχήλιον, ζώνη καὶ φαιλόδιον) καὶ τὰ ἄμφια τοῦ ἐπίσκοπου (στιχάρια, ἐπιμάνικα, ζώνη, ἐπιγονάτιον, σάκος καὶ ὠμοφόριον).

I. Τὰ ἄμφια τοῦ διακόνου: 1) Τὸ στιχάριον. Εἶναι χιτῶν ποδῆρης, χρώματος λευκοῦ, τὸ ὁποῖον ὡς πρῶτον ἄμφιον περιβάλλονται οἱ κληρικοὶ ὅλων τῶν βαθμῶν. Συμβολίζει τὴν λαμπρὰν πολιτείαν τοῦ ἱερέως.

2) Τὸ ὄράριον. Εἶναι τὸ κύριον διακριτικὸν ἄμφιον τοῦ βαθμοῦ τοῦ διακόνου. Παράγεται δὲ ἡ λέξις ἐκ τοῦ λατινικοῦ (os, oris) καὶ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ προσόπιον. Συνίσταται ἐκ λωρίδος λευκῆς καὶ ἐπιμήκους καὶ φέρεται ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου ἐμπρὸς καὶ ὀπίσω κρεμάμενον. Ἐκαλοῦντο μεταξύ τῶν Λατίνων ὄραρια τὰ σουδάρια καὶ αἱ ταινίαι, διὰ τῶν ὁποίων ἐδέοντο αἱ πληγαὶ ἢ οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν μελλόντων νὰ θανατωθοῦν. Τὸ ὄραριον αἰωρούμενον ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ τὸ ἄλλο τοῦ φέροντος αὐτὸ ὁμοιάζει κατὰ τοὺς ἀλληγοριστάς, πρὸς πτέρυγας ἀγγελικὰς καὶ δηλοῖ τὴν μετὰ φόβου καὶ τρόμου τελουμένην ὑπὸ τῶν διακόνων ὑπηρεσίαν καὶ

3) Τὰ ἐπιμάνικα (ἐκ τῆς προθέσεως ἐπὶ καὶ τῆς λατινικῆς λέξεως manus = χεῖρ). Εἶναι εἶδος χειροκτίων, τὰ ὁποῖα ἀφήνουν ἀκάλυπτον ἐντελῶς τὴν κυρίως χεῖρα καὶ καλύπτουν τὸ μετακάρπιον, χρησιμεύουν δέ, διὰ νὰ περιβάλλουν ἢ ἐπενδύουν οἱ κληρικοὶ τὸ ἄκρον τῶν χειρίδων τοῦ στιχαρίου. Γίνεται χρῆσις τούτων ὑπὸ τῶν λειτουργῶν καὶ τῶν τριῶν βαθμῶν. Συμβολίζουν δὲ τὰ ἐπιμάνικα τὰς χειροπέδας, διὰ τῶν ὁποίων ἔδεσαν τὰς χεῖρας τοῦ Κυρίου. Ὅταν ὁ λειτουργὸς φορῇ τὸ ἐπιμάνικον τῆς δεξιᾶς χειρός, λέγει: «*Ἡ δεξιὰ σου, Κύριε, δεδόξασται ἐν ἰσχύϊ...*».

14. Ὁράριον τοῦ 17ου αἰῶνος (Ἐκ τοῦ Μουσείου Μπενάκη)

“Όταν δὲ φορῆ τὸ ἀριστερόν, λέγει: « Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με . . . ».

II. Τὰ ἄμφια τοῦ πρεσβυτέρου :

1) Τὸ στιχάριον,

2) Τὰ ἐπιμάνικα,

3) Τὸ ἐπιτραχήλιον (κοινῶς πετραχήλι). Τὸ ἄμφιον τοῦτο φέρουν ἀπὸ τοῦ τραχήλου οἱ πρεσβύτεροι ὡς ἄμφιον διακριτικὸν τοῦ βαθμοῦ των. Τὸ ἐπιτραχήλιον εἶναι ἡ ἰδίᾳ λωρὶς τοῦ ὁραρίου,

15. Ἐπιμάνικον μετὰ παραστάσεως ἀγγέλου τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τοῦ 16ου αἰῶνος
(Ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

φερομένη ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου οὐχὶ καθ' ὄν τρόπον φέρεται ἡ λωρὶς τοῦ διακόνου, ἀλλὰ περίξ τοῦ τραχήλου τιθεμένη, ὥστε καὶ τὰ δύο ἄκρα αὐτῆς νὰ συννεοῦνται πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ πρὸς τὰ κάτω. Συμβολίζει δὲ τὴν καταβαίνουσαν ἐπὶ τὸν ἱερέα χάριν, ὅταν ὁ ἱερεὺς φέρῃ τοῦτο·

4) Ἡ ζώνη. Δι' αὐτῆς ὁ ἱερεὺς περιβάλλει τὴν ὄσφυν αὐτοῦ, διὰ νὰ δίδῃ ἐλευθερίαν εἰς τὰς κινήσεις του. Ἐπομένως ἔχει πρα-

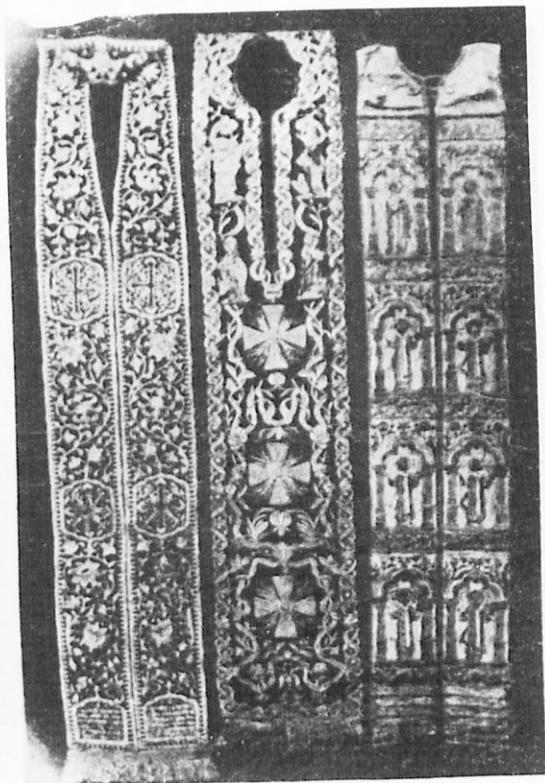
κτικόν σκοπόν. Ὑπενθυμίζει δὲ ἠθικῶς τὸ «εἶναι (τὸν ἱερέα) ἐν πνευματικῇ διαγωγῇ διεξωσμένον». Κατὰ τὴν περιζώσιν λέγει ὁ ἱερεύς: «*Ἐὐλόγητός ὁ Θεός, ὁ περιζωννύων με δύναμιν καὶ ἔθετο ἄμωμον τὴν ὁδόν μου*»·

5) Τὸ φαιλόνιον. Εἶναι ἄμφιον ὁμοιάζον πρὸς μανδύαν, τὸ ὁποῖον ρίπτεται ὑπεράνω τοῦ στιχαρίου καὶ τοῦ ἐπιτραχήλιου καὶ παρουσιάζεται ἔμπροσθεν μὲν βραχύτερον, ἐκτεινόμενον μέχρι σχεδὸν τῶν γονάτων, ὀπισθεν δὲ μακρύτερον. Εἰς τὴν λειτουργικὴν χρῆσιν εἰσῆχθη ἐκ τῆς καθημερινῆς τοιαύτης. Ὅταν πρόκειται ὁ ἱεργῶν νὰ φορέσῃ τοῦτο, ἀπαγγέλλει τὸν στίχον: «*Οἱ ἱερεῖς σου, Κύριε, ἐνδύσονται δικαιοσύνην καὶ οἱ ὅσιοί σου ἀγαλλιάσει ἀγαλλιάσονται...*»· καὶ

6) Τὸ ἐπιγονάτιον.

Εἶναι τετράγωνον ὕφασμα χρυσοκέντητον, τὸ ὁποῖον κρέμαται ἀπὸ τῆς ζώνης καὶ πίπτει

ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ γόνατος εἰς σχῆμα ρόμβου. Τὸ ἄμφιον τοῦτο μέχρι τοῦ 19^{ου} αἰῶνος ἐφέρετο ὑπὸ μόνον τῶν ἀρχιερέων, ἔπειτα δὲ ἐπετράπη νὰ φέρονται τοῦτο καὶ οἱ κατέχοντες ἐκκλησιαστικὸν ἀξίωμα ἱερεῖς (ἀρχιμανδρίται, οἰκονόμοι, πρωτοπρεσβύτεροι καὶ ἄλλοι). Τὸ ἐπιγονάτιον ἦτο κατ' ἀρχὰς ἀπλοῦν ἐκ λινοῦ ὕφασματος, ἐξελι-

16. Ἐπιτραχήλια

(Ἐκ τοῦ Σκευοφυλακίου τοῦ Οἴκου. Πατριαρχείου)

χθέν βαθμηδόν εἰς πολυτελεῖς ἄμφιον. Ὅταν φορῆ τοῦτο ὁ ἱερεὺς, ἀπαγγέλλει τὸν στίχον «*Περὶζῶσαι τὴν ρομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρὸν σου, δυνατέ...*». Συμβολίζει δὲ τὸ ἐπιγονάτιον τὸ λέντιον, τὸ

ὅποιον ἐχρησιμοποίησεν ὁ Κύριος κατὰ τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον.

17. Φαιλόνιον χρυσοκέντητον τοῦ 1745

(Ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου)

III. Τὰ ἄμφια τοῦ ἐπισκόπου :

- 1) Τὸ στιχάριον,
- 2) Τὰ ἐπιμάνικα,
- 3) Ἡ ζώνη,
- 4) Τὸ ἐπιγονάτιον.

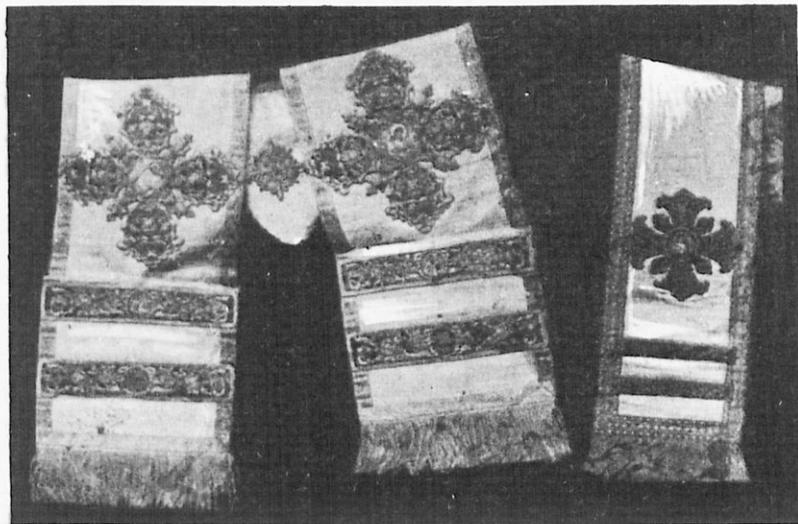
5) Ὁ σάκκος. Εἶναι ἄμφιον μὲ βραχείας καὶ πλατείας χειρίδας, φθάνον μέχρι τοῦ γόνατος. Ὁ σάκκος κατ' ἀρχὰς ἦτο ἔνδυμα αὐτοκρατορικόν, καθιερωθὲν κατόπιν καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων. Συμβολίζει τὸ πορφυροῦν ἱμάτιον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐνέδυσαν τὸν Σωτῆρα πρὸς ἐμπαιγμόν, συγχρόνως δὲ καὶ τὴν δι-

καισύνην, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἔχουν οἱ φέροντες αὐτό. Διὰ τοῦτο ὁ ἐπίσκοπος, ὅταν φορῆ αὐτό, λέγει : «*Οἱ ἱερεῖς σου, Κύριε, ἐνδύσονται δικαιοσύνην...*»

6) Τὸ ὠμοφόριον. Τὸ ἄμφιον τοῦτο ἀποτελεῖ διακριτικὸν γνῶρισμα τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος. Εἶναι ἄμφιον στενὸν καὶ ἐπίμηκες ἐκ λαμπροῦ ὑφάσματος κατεσκευασμένον, τὸ ὅποιον φορεῖ ὁ ἐπί-

σκοπος ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ καὶ ἄνωθεν τοῦ σάκκου. Ὁμοφόρια εἶναι δύο εἰδῶν, τὸ μέγα καὶ τὸ μικρόν. Καὶ τὸ μὲν μέγα ὠμοφόριον, ριπτόμενον ἐπὶ τῶν ὤμων, ἀναδιπλοῦται περίξ τοῦ τραχήλου κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε τὸ μὲν ἐν ἄκρον αὐτοῦ νὰ κρέμαται πρὸς τὰ ἐμπρός, τὸ δὲ ἄλλο πρὸς τὰ ὀπίσω, τὸ δὲ μικρὸν ρίπτεται ἐπὶ τῶν ὤμων κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἀμφότερα τὰ ἄκρα αὐτοῦ νὰ πίπτουν πρὸς τὰ ἐμπρός.

Ὁ ἐπίσκοπος κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν φορεῖ καὶ τὰ δύο ὠ-

18. Ὁμοφόρια

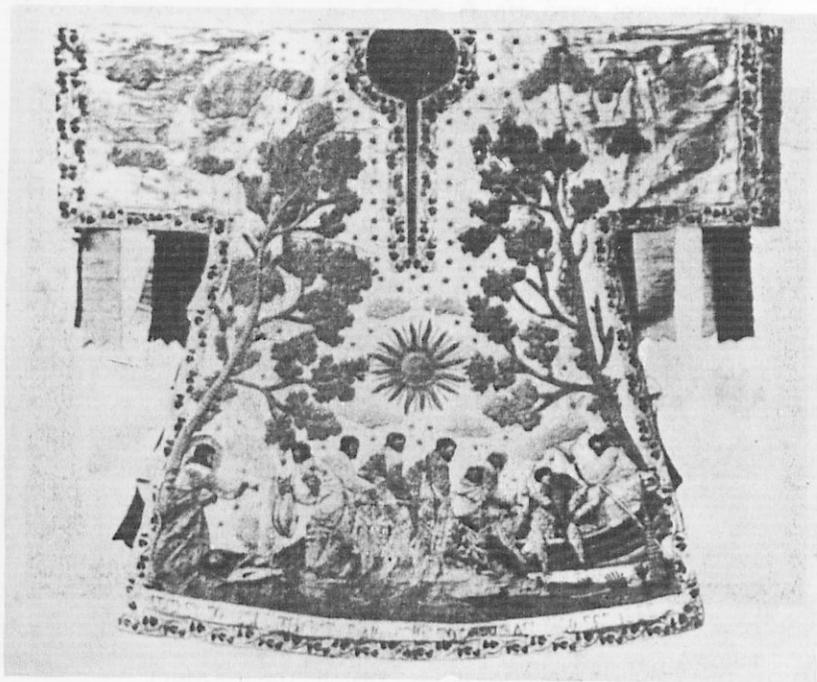
(Ἐκ τοῦ σκευοφυλακίου τοῦ Οἴκου. Πατριαρχείου)

μοφόρια: τὸ μέγα, τὸ ὁποῖον φέρει ἀπὸ τῆς δεξολογίας μέχρι τῶν ἀναγνωσμάτων καὶ τὸ ὁποῖον ἀφαιρεῖ ὅταν πρόκειται ν' ἀναγνωσθῇ τὸ Εὐαγγέλιον, εἰς ἔνδειξιν ταπεινώσεως, καὶ τὸ μικρὸν, τὸ ὁποῖον φέρει μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ μέχρι πέρατος τῆς θείας λειτουργίας, καθὼς καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἱεροτελεστίας.

7) Ὁ μ α ν δ ῦ α ς. Εἶναι ἄμφιον πολυτελὲς καὶ ἐπίμηκες, τὸ ὁποῖον περιδένεται περίξ τοῦ λαιμοῦ τοῦ ἀρχιερέως καὶ κρατεῖται

ὄπισθεν παρὰ τοῦ διακόνου. Τὸ ἔνδυμα, αὐτό, τὸ ὁποῖον φέρει διαφόρους συμβολικὰς παραστάσεις, φορεῖ ὁ ἀρχιερεὺς, ὅταν πρόκειται νὰ λειτουργήσῃ, πρὶν ἐνδυθῆναι τὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν·

8) Ἡ μίτρα. Εἶναι τὸ ἐπίσημον κάλυμμα τῆς κεφαλῆς, τὸ ὑπὸ μορφήν στέμματος φερόμενον ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων. Τὴν μίτραν κοσμεῖ κυκλικῶς διάδημα μὲ τὸν δικέφαλον ἀετὸν καὶ τοὺς Εὐαγ-

19. Πατριαρχικὸς σάκκος μετὰ παραστάσεων τοῦ θαύματος τῆς Τιβεριάδος
(Ἐκ τοῦ σιανοφυλακίου τοῦ Οἴκου. Πατριαρχείου)

γελιστάς, Σταυρὸς δὲ κεῖται εἰς τὴν κορυφὴν αὐτῆς. Ἡ μίτρα ἐγενικεύθη ὡς διακριτικὸν ἐπίσημον ὄλων τῶν ἀρχιερέων ἀπὸ τοῦ 13' αἰῶνος. Συμβολίζει αὕτη τὸν ἀκάνθινον στεφανὸν· καὶ

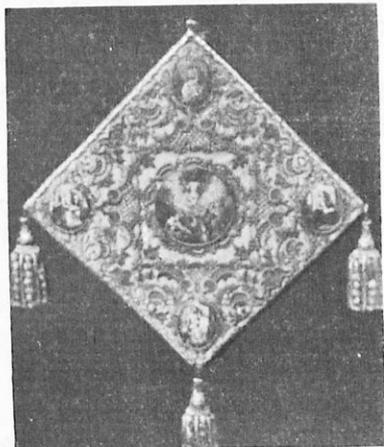
9) Ἡ ποιμαντικὴ ράβδος (κοινῶς πατερίτσα). Συνεχίζει αὕτη τὸ παλαιὸν δικανίκιον, τὸ ὁποῖον ἔφερον οἱ ἀξιωματοῦχοι εἰς

τὴν Κωνσταντινούπολιν. Φέρει εἰς τὰ ἄκρα δύο ὄφεις περιπεπλεγμένους, εἰς τὸ μέσον δὲ αὐτῶν μικρὸν Σταυρὸν. Καὶ οἱ μὲν δύο ὄφεις εἰκονίζουσι τοὺς ἐχθροὺς τῆς Ἐκκλησίας, ὁ δὲ Σταυρὸς τὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν ὀφείλει νὰ ἔχη ὁ φέρων τοῦτο εἰς τὸν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τούτων ἀγῶνα, ὡς καλὸς ποιμὴν.

IV. Ἐξαρτήματα τῆς ἐπισκοπικῆς στολῆς : 1) Ὁ Σταυρὸς. Οὗτος ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ τοῦ ἐπισκόπου ἄνωθεν τοῦ ὠμοφορίου εἰς τὸ στήθος δι' ἀλύσεως εἰς δῆλωσιν τῆς αὐταπαρνήσεως

20. Μίτρα μετὰ τοῦ Πατριαρχικοῦ ἐμβλήματος τοῦ δικεφάλου ἀετοῦ
(Ἐκ τοῦ σκευοφυλακίου τοῦ Οἴκου. Πατριαρχείου)

21. Χρυσοκέντητον ἐπιγονάτιον
(Ἐκ τοῦ σκευοφυλακίου τοῦ Οἴκου. Πατριαρχείου)

τοῦ φέροντος αὐτό. Διὰ τοῦτο, ὅταν φορῇ αὐτόν, λέγει : « *Εἰ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτόν . . .* » καὶ

2) Τὸ ἐγκόλπιον. Εἶναι μικρὰ εἰκὼν τοῦ Σωτῆρος ἐκ καθαρῶ ἄργυρου, σχήματος ὠοειδοῦς, ἢ ὁποῖα ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ εἰς τὸ στήθος δι' ἀλύσεως χρυστῆς, εἰς δῆλωσιν τῆς καθαρᾶς καρδίας καὶ εὐθύτητος τοῦ λειτουργοῦ. Διὰ τοῦτο, ὅταν φορῇ αὐτό, λέγει : « *Καρδίαν καθαρὰν γτίσον ἐν ἐμοὶ ὁ Θεός . . .* ». Τὸ ἐγκόλπιον φέρεται ὄχι μόνον κατὰ τὰς ἱερὰς τελετάς, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τούτων.

12. ΤΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

Λειτουργικά βιβλία καλοῦνται τὰ βιβλία, τὰ ὁποῖα περιέχουν τὴν θεῖαν λειτουργίαν καὶ πᾶσαν ἐκκλησιαστικὴν ἀκολουθίαν. Ἀπὸ τῶν βιβλίων αὐτῶν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ λειτουργοί, οἱ ψάλται καὶ οἱ ἀναγνώσται ἐκφωνοῦν, ψάλλουν καὶ ἀναγινώσκουν τὰς εὐχὰς, τοὺς ὕμνους καὶ τὰ ἀναγνώσματα.

Ὁ κατάλογος τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, ὁ ὁποῖος ἤρχισε νὰ καταρτίζεται πολὺ ἔνωρις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, πλουτιζόμενος βαθμηδὸν περιλαμβάνει σήμερον εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν τὰ ἑξῆς βιβλία:

1) Τὸ **Τυπικόν**. Τὸ βιβλίον αὐτὸ περιέχει τὴν τάξιν, κατὰ τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ τελοῦνται αἱ ἱεραὶ ἀκολουθίαι κατὰ τὰς διαφόρους ἑορ.άς·

2) Ἡ **θεία Λειτουργία**. Τὸ βιβλίον αὐτὸ περιέχει τὰς θείας Λειτουργίας Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ τὴν τῶν Προηγιασμένων, ἐπὶ πλέον δὲ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ μικροῦ καὶ μεγάλου ἁγιασμοῦ·

3) Τὸ **Εὐχολόγιον**. Τὸ βιβλίον αὐτὸ περιέχει τὰς ἐν χρήσει Λειτουργίας, τὴν διάταξιν καὶ τὰς εὐχὰς τοῦ ἑσπερινοῦ, τοῦ ὄρθρου, τοῦ ἁγιασμοῦ, τὰς ἀκολουθίας τῶν λοιπῶν μυστηρίων καὶ ἄλλας διαφόρους εὐχὰς. Ἔχομεν μέγα καὶ μικρὸν Εὐχολόγιον. Καὶ τὸ μὲν μέγα περιέχει ὅλας τὰς ἀνωτέρω ἀκολουθίας, τὸ δὲ μικρὸν διαλαμβάνει μόνον τὰ ἀπολύτως καθ' ἑκάστην χρήσιμα εἰς τὸν λειτουργὸν τῆς Ἐκκλησίας, καλεῖται δε καὶ Ἁγιασματάριον·

4) Τὸ **Ἀρχιερατικόν**. Τοῦτο χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων·

5) Τὸ **Εὐαγγέλιον** καὶ ὁ **Ἀποστόλος**. Ἦτοι βιβλία περιέχοντα τὰς ἀναγινωσκομένας περικοπὰς κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς ἐκ τῶν Εὐαγγελίων, τῶν Πράξεων καὶ τῶν ἐπιστολῶν τῶν Ἀποστόλων·

6) Τὸ **Ψαλτήριον**. Τὸ βιβλίον αὐτό, τὸ ὁποῖον εἶναι εἰς μεγίστην χρῆσιν κατὰ τὰς ἱερὰς ἀκολουθίας, περιέχει τοὺς ψαλμοὺς τοῦ προφητάνακτος Δαβὶδ·

7) Τὸ **Ὡρολόγιον**. Εἶναι βοηθητικὸν βιβλίον, τὸ ὁποῖον περιέχει τὴν ἀκολουθίαν τοῦ μεσονυκτικοῦ, τοῦ ὄρθρου, τοῦ ἑσπερινοῦ,

τοῦ ἀποδείπνου, τῶν Χαιρετισμῶν τῆς Θεοτόκου, συγχρόνως δὲ καὶ μηνολόγιον μετὰ τῶν ἀπολυτικίων καὶ κοντακίων τῶν διαφόρων ἑορτῶν·

8) Τὰ Μηναια. Τὰ βιβλία αὐτὰ εἶναι δώδεκα καὶ περιέχουν τροπάρια καὶ κανόνες διὰ τοὺς ἑσπερινούς καὶ τοὺς ὄρθρους τῶν ἀκινήτων ἑορτῶν, καθὼς καὶ τοὺς βίους τῶν ἑορταζομένων εἰς ἑκάστην ἡμέραν ἁγίων·

9) Ἡ Παρακλητικὴ. Περιέχει τροπάρια καὶ κανόνες διὰ τοὺς ἑσπερινούς καὶ τοὺς ὄρθρους μιᾶς ἑκάστης τῶν ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος κατὰ τοὺς ὀκτῶ ἤχους (τρόπους) τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς καὶ διαφόρους παρακλητικούς κανόνες (ὡς π.χ. πρὸς τοὺς ἀρχαγγέλους κ.λ.π.). Τῆς Παρακλητικῆς τὰ τροπάρια ἑκάστης ἑβδομάδος, τὰ ψαλλόμενα εἰς διαφόρους ἤχους, ἀποτελοῦν καὶ ἰδιαίτερον βιβλίον, τὴν Ὀκτώηχον·

10) Τὸ Τριώδιον. Περιέχει τροπάρια καὶ κανόνες διὰ τοὺς ἑσπερινούς καὶ τοὺς ὄρθρους τῶν ἑορτῶν τῶν ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου μέχρι τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, καὶ

11) Τὸ Πεντηκοστάριον. Περιέχει τροπάρια καὶ κανόνες διὰ τοὺς ἑσπερινούς καὶ τοὺς ὄρθρους τῶν κινητῶν ἑορτῶν, τῶν ἀπὸ τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Κυριακῆς τῶν ἁγίων Πάντων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΤΡΟΠΟΣ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

13. ΑΙ ΣΥΝΔΕΟΜΕΝΑΙ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΘΕΙΑΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΝ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΙ

(ΩΡΑΙ, ΕΣΠΕΡΙΝΟΣ, ΑΠΟΔΕΙΗΝΟΣ, ΜΕΣΟΝΥΚΤΙΚΟΣ, ΟΡΘΟΣ)

α) ΓΕΝΕΣΙΣ ΚΑΙ ΣΧΕΣΙΣ ΑΥΤΩΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΘΕΙΑΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΝ

Ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων εἰς αὐτὴν τὴν Παλαιὰν Διαθήκην εἶχον καθιερωθῆ ὠρισμένοι ὠραι προσευχῆς, ἀργότερον δὲ καὶ αἱ ἀκολουθίαί αἱ ἀναγινωσκόμεναι κατὰ τὰς ὥρας ταύτας. Αἱ ὠραι αὗται ἦσαν κατ' ἀρχὰς μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων τρεῖς (τρίτη = 6 π.μ., ἕκτη = 12 π.μ. καὶ ἑνάτη = 3 μ.μ.), κατὰ τὸν ψαλμικὸν στίχον: « ἔσπερας καὶ πρωὶ καὶ μεσημβρίας διηγῆσομαι, ἀπαγγελῶ καὶ εἰσακούσεται τῆς φωνῆς μου » (ψαλμὸς νδ' 18). Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Δανιὴλ « καιροὺς τρεῖς τῆς ἡμέρας ἦν κάμπτων ἐπὶ τὰ γόνατα αὐτοῦ καὶ προσευχόμενος » (Δαν. 5' 10). Καθὼς δὲ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν καὶ ἐκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων (γ' 1), καὶ οἱ Ἀπόστολοι ἐξηκολούθουν νὰ τηροῦν τὰς ὥρας ταύτας τῆς προσευχῆς, παρ' αὐτῶν δὲ παρέλαβον αὐτὰς καὶ οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοί. Πρὸς τούτους ἀπὸ τοῦ β' αἰῶνος ἤρχισαν νὰ ὀρίζονται καὶ ἄλλαι ὠραι προσευχῆς, ἐπὶ δὲ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου οἱ μοναχοὶ τῆς Καππαδοκίας εἶχον ὥρας προσευχῆς τὸν ὄρθον, τὰς ὥρας τρίτην, ἕκτην καὶ ἑνάτην καὶ τὸν ἑσπερινόν. Τοιοῦτοτρόπως, διαμορφουμένης βαθμηδὸν κατὰ τρόπον ὀριστικὸν τῆς λατρείας, διεκρίθησαν ὠραι προσευχῆς αἱ πρώτη, τρίτη, ἕκτη, ἑνάτη, ὁ ἑσπερινός, τὸ ἀπόδειπνον, τὸ μεσονυκτικὸν καὶ ὁ ὄρθρος.

Αἱ ἀκολουθίαί αὗται θεωροῦνται κυρίως, ὡς προπαρασκευὴ διὰ τὴν θεῖαν λειτουργίαν, ἣ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ κέντρον αὐτῶν, χαρακτη-

ρίζονται δὲ μετὰ τῆς θείας λειτουργίας, ὡς τακτικά, ἐπειδὴ τελοῦνται καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ πρὸς διάκρισιν τῶν ἐκτάκτων ἀκολουθιῶν (ὅπως εἶναι αἱ ἀκολουθίαι τῶν μυστηρίων καὶ ἄλλαι μερικαὶ ἀκολουθίαι), καὶ δημιουργοῦνται ἐκ τῶν ἀναγκῶν τῆς ἀτομικῆς ζωῆς τῶν πιστῶν.

β) Ο ΕΣΠΕΡΙΝΟΣ

Ἐσπερινὸς καλεῖται ἡ ἀκολουθία ἡ τελουμένη κατὰ πᾶσαν ἐσπέραν. Αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς ἐπομένης ἡμέρας. Ἡ ἀκολουθία τοῦ ἐσπερινοῦ ἐκκλησιαστικῶς θεωρεῖται ὡς ἡ πρώτη χρονικῶς νυχθημερινὴ ἀκολουθία, συμφώνως πρὸς τὴν παλαιὰν ἰουδαϊκὴν ἀντίληψιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ λῆξις τῆς μιᾶς ἡμέρας καὶ ἡ ἔναρξις τῆς ἄλλης συνέπιπτον κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου. Ὡς ἐκ τούτου καὶ τὰ ψαλλόμενα εἰς τὸν ἐσπερινὸν τροπάρια ἀναφέρονται πάντοτε εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς ἐπομένης ἡμέρας. Ἀναλόγως δὲ τῆς σπουδαιότητος αὐτῆς ἔχομεν καὶ τὸν ἐσπερινὸν μικρὸν ἢ μέγαν. Καὶ μικρὸς μὲν ἐσπερινὸς καλεῖται ὁ συνήθης καὶ κατὰ τὰς καθημερινὰς ἀναγιγνωσκόμενος, μέγας δὲ ὁ τῶν Κυριακῶν καὶ ἐπισήμων ἑορτῶν. Ὁ μέγας ἐσπερινὸς συνάπτεται ἐνίοτε μετὰ τοῦ ὄρθρου τῆς ἐπομένης ἡμέρας, τοιοῦτοτρόπως δὲ ἀποτελεῖ τὴν λεγομένην « ἀγρυπνίαν » ἢ « ὄλονγκτιαν » συνήθως κατὰ τὰς τελουμένας ἀγρυπνίας εἰς τὰς ἱεράς μονάς.

Ἀρχίζει δὲ ὁ ἐσπερινὸς διὰ τοῦ « *Ἐδλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν πάντοτε* ». Ἐπακολουθεῖ ἡ ἀνάγνωσις τοῦ προοιμιακοῦ, ἤτοι τοῦ 103 ψαλμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀρχίζει μὲ τὸ « *Ἐδλόγει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον* » καὶ ἀπαριθμεῖ τὰ ἔργα τῆς δημιουργίας, τὰ ὁποῖα ὁ Θεὸς ἐν σοφίᾳ ἐποίησε.

Μετὰ τὴν μεγάλην συναπτὴν ψάλλεται ὁ 140 ψαλμός: « *Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς Σέ, εἰσάκουσόν μου* », ὁ λεγόμενος ἐπιλύχνιος, καὶ μετ' αὐτὸν ἄλλοι τρεῖς ψαλμοὶ (141, 129 καὶ 116). Εἰς τοὺς τελευταίους στίχους τῶν ψαλμῶν τούτων, οἱ ὁποῖοι ψάλλονται ἐναλλάξ, ἐπισυνάπτονται ἕξ τροπάρια, τὰ καλούμενα σ τ ι χ η ρ ἄ. Μετὰ τὰ στιχηρὰ ἐπακολουθεῖ εἰς τὸν μέγαν ἐσπερινὸν ἡ μικρὰ εἴσοδος, ἐν συνεχείᾳ ὁ ἐπιλύχνιος ὕμνος: « *Φῶς ἱλαρὸν ἀγίας δόξης ἀθανάτου Πατρὸς, οὐρανοῦ, ἀγίου μάκαρος, Ἰησοῦ Χριστέ...* », περικοπαὶ ἀπὸ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην. Ἐταν πρόκειται περὶ τοῦ ἐσπερινοῦ τῶν ἐπισήμων ἑορτῶν, ἡ ἑκτενής, τὸ « *Καταξίωσον, Κύριε, ἐν τῇ ἐσπέρᾳ ταύτῃ*

ἀναμαρτήτους φυλαχθῆναι ἡμῶς» καὶ τὰ ἀπόστιχα. Μετὰ τὰ ἀπόστιχα λέγεται ὁ ὕμνος τοῦ Συμεῶν : « *Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ρημά σου ἐν εἰρήρῃ* » καὶ γίνεται ἡ ἀπόλυσις.

γ) ΤΟ ΑΠΟΔΕΙΠΝΟΝ

Ἡ ἀκολουθία αὕτη ἀναγινώσκεται εὐθύς μετὰ τὸ δεῖπνον διὰ τοῦτο καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπόδειπνον. Ὑπάρχουν δὲ δύο εἶδη ἀποδειπνῶν, τὸ μικρὸν καὶ τὸ μέγα. Τὸ μὲν μικρὸν ἀναγινώσκεται καθ' ἐκάστην ἑσπέραν τοῦ ὅλου ἔτους, πλὴν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, τὸ δὲ μέγα κατὰ πᾶσαν ἑσπέραν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, ἐκτὸς τῶν Σαββάτων καὶ τῶν Κυριακῶν αὐτῆς, καθὼς καὶ τῶν Παρασκευῶν αὐτῆς (κατὰ τὰς ὁποίας ψάλλεται ἡ ἀκολουθία τοῦ Ἀκαθίστου) καὶ τῆς παραμονῆς τοῦ Μεγάλου Κανόνος καὶ τῆς Μ. Τετάρτης, ὅτε καὶ πάλιν τελεῖται τὸ μικρὸν ἀπόδειπνον.

Καὶ τὸ μὲν μικρὸν ἀπόδειπνον ἀρχίζει διὰ τοῦ « *Ἐὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν...* ». Ἐπακολουθοῦν τρεῖς ψαλμοὶ (50, 69 καὶ 142), ἡ μεγάλη δοξολογία, τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, τὸ « *Ἀξίόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς...* », ἡ εὐχή : « *Ὁ ἐν παντὶ καιρῷ...* » καὶ τέλος δύο ἄλλαι ὠραῖαι εὐχαί, ἡ πρώτη μὲν πρὸς τὴν Θεοτόκον ἀρχομένη διὰ τῶν λέξεων : « *Ἀσπλιε, ἀμόλντε, ἄφθορε* », ἡ δευτέρα δὲ πρὸς τὸν Σωτῆρα Χριστὸν ἀρχομένη διὰ τῶν λέξεων : « *Καὶ δὸς ἡμῖν, Δέσποτα, πρὸς ἕπνον ἀπιῶσιν...* ».

Τὸ δὲ μέγα ἀπόδειπνον περιέχει περισσοτέρους ψαλμοὺς.

δ) ΤΟ ΜΕΣΟΝΥΚΤΙΚΟΝ

Ἡ ἀκολουθία τοῦ μεσονυκτικοῦ ὠνομάσθη οὕτω ἀπὸ τῆς ὥρας, καθ' ἣν τελεῖται συνήθως, ἥτοι περὶ τὸ μεσονύκτιον, καὶ εἶναι κυρίως ἀπαρχὴ τῶν καθ' ἡμέραν προσευχῶν εἰς τὸν Θεόν. Ἡ ἀκολουθία τελεῖται κυρίως αὕτη εἰς τὰ μοναστήρια περὶ τὸ μεσονύκτιον.

Ὑπάρχουν τρία εἶδη μεσονυκτικῶν· τὸ καθ' ἡμέραν, τὸ τοῦ Σαββάτου καὶ τὸ τῶν Κυριακῶν μὲ μικρὰν διαφορὰν εἰς τὴν ἀκολουθίαν.

Καλοῦνται ὥραι αἱ ἀκόλουθiai αἱ ἀναγινωσκόμεναι κατὰ τὰς ἀντιστοίχους ὥρας τῆς ἡμέρας τοῦ ἑβραϊκοῦ ὥρολογίου εἰς τὰς μονάς (ἡ πρώτη, σύμφωνα πρὸς τὸν παρ' ἡμῖν ὑπολογισμόν, τὴν 7 π.μ., ἡ τρίτη τὴν 9 π.μ., ἡ ἕκτη τὴν 12 μεσημβρινὴν καὶ ἡ ἐνάτη τὴν 3 μ.μ.), ὅπου βραδύτερον συνήπτετο ἡ τρίτη ὥρα μετὰ τῆς ἕκτης, κληθεῖσα τριθέκτη.

Εἰς δὲ τὰς πόλεις ὅλαι μὲν αἱ ὥραι ἀναγινώσκονται συνήθως μόνον τὴν Μεγάλην Τεσσαρακοστὴν τὴν πρῶιαν κατὰ τὴν Προηγιασμένην λειτουργίαν, ἡ δὲ ἐνάτη πάντοτε συνδεδεμένη μετὰ τοῦ ἑσπερινοῦ. Αἱ ὥραι τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων, καθὼς καὶ τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς λέγονται μεγάλαι ὥραι, διότι εἶναι ἐκτενέστεραι ἀπὸ τὰς ἄλλας.

Ἡ πρώτη ὥρα. Ἡ ἀκολουθία αὕτη ἐπισυνάπτεται μετὰ τοῦ ὄρθρου. Ἀρχίζει δὲ διὰ τοῦ « *Δεῦτε προσκυνήσωμεν* ». Ἀκολουθοῦν τρεῖς κατάλληλοι εἰς τὴν πρῶιαν προσευχὴν ψαλμοὶ (5, 89 καὶ 100), τὸ ἀπολυτίκιον τῆς ἡμέρας καὶ τὸ θεοτοκίον τῆς ὥρας: « *Τί σέ καλέσωμεν, ὦ κεχαριτωμένη*; ». Ἐπισφραγίζει δὲ αὐτὴν ἡ ἀκόλουθος εὐχή: « *Χριστέ, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, τὸ φωτίζον καὶ ἀγιάζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, σημειωθήτω ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, ἵνα ἐν αὐτῷ ὀφώμεθα φῶς τὸ ἀπόσιτον καὶ κατεύθυνον τὰ διαβήματα ἡμῶν πρὸς ἐργασίαν τῶν ἐντολῶν σου· πρεσβείαις τῆς παραχράντου σου μητρὸς καὶ πάντων σου τῶν ἁγίων*. Ἀμήν».

Ἡ τρίτη ὥρα. Ἡ ἀκολουθία αὕτη ἀναγινώσκειται πρὸ τῆς θείας λειτουργίας. Ἀρχίζει δὲ διὰ τοῦ « *Βασιλεῦ Οὐράνιε...* ». Ἀκολουθοῦν τρεῖς ψαλμοὶ (16, 24 καὶ 50) καὶ τὸ τροπάριον: « *Κύριε, ὁ τὸ πανάγιόν σου Πνεῦμα ἐν τῇ τρίτῃ ὥρῃ τοῖς Ἀποστόλοις σου καταπέμφας τοῦτο, ἀγαθέ, μὴ ἀντανέλης ἀφ' ἡμῶν, ἀλλ' ἐγκαίνισον ἡμῖν τοῖς δεομένοις σου* », ἐκ τοῦ ὁποίου καταφαίνεται καὶ ἡ σημασία τῆς κατὰ τὴν ὥραν ταύτην προσευχῆς.

Ἡ ἕκτη ὥρα. Ἡ ἀκολουθία αὕτη συνάπτεται μετὰ τῆς τρίτης (τριθέκτη). Ἀρχίζει δὲ διὰ τοῦ « *Δεῦτε προσκυνήσωμεν...* ». Ἀκολουθοῦν τρεῖς ψαλμοὶ (53, 54 καὶ 90) καὶ τὸ τροπάριον: « *Ὁ ἐν ἕκτῃ ἡμέρᾳ καὶ ὥρᾳ τῷ Στανρῷ προσηλώσας, τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ τολμηθεῖσαν τῷ Ἀδὰμ ἁμαρτίαν καὶ τῶν πταισμάτων ἡμῶν τὸ χειρόγρα-*

γον διάορηξον, Χριστέ ὁ Θεός, καὶ σῶσον ἡμᾶς », ἐκ τοῦ ὁποίου καὶ ἐξηγεῖται διατι διετάχθη ἡ ἀκολουθία αὕτη.

Ἡ ἐνάτη ὥρα. Ἡ ἀκολουθία αὕτη ἀναγινωσκομένη πρὸ τοῦ ἔσπερινοῦ ἀρχίζει διὰ τοῦ « *Εὐλόγητός ὁ Θεός* ». Ἀκολουθοῦν τρεῖς ψαλμοὶ (83, 84 καὶ 85) καὶ ψάλλονται τροπάρια, τὰ ὅποια μνημονεύουν τὸν λαβόντα χώραν κατὰ τὴν ὥραν ταύτην τῆς ἡμέρας σταυρικὸν θάνατον τοῦ Κυρίου. Τὴν ἐνάτην ὥραν ἐπισφραγίζει ἡ εὐχή τοῦ Μεγάλου Βασιλείου : « *Δέσποτα Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ Θεός ἡμῶν, ὁ μακροθυμίας ἐπὶ τοῖς ἡμῶν πλημμελίμασι καὶ ἄχοι τῆς παρούσης ὥρας ἀγαγὼν ἡμᾶς, ἐν ᾗ ἐπὶ τοῦ ζωοποιοῦ ξύλου κοσμήμενος, τῷ ἐθνώμονι ληστῇ τὴν εἰς τὸν παράδεισον ὁδοποιήσας εἴσοδον, καὶ θανάτῳ τὸν θάνατον ὤλεσας, ἰλάσθητι ἡμῖν τοῖς ἁμαρτολοῖς καὶ ἀναξίοις δούλοις σου* ».

ς) Ο Ο Ρ Θ Ρ Ο Σ

Ὁ ρ θ ρ ο ς καλεῖται ἡ ἀκολουθία ἡ τελουμένη κυρίως κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ὄρθρου (τὰ χαράματα, πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου), πρὸς τὴν ὁποίαν ἐπισυνάπτεται κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς ἡ θεία λειτουργία. Διακρίνομεν δὲ εἰς τὸν ὄρθρον τρία κύρια μέρη :

α) Τὸ προοίμιον. Εἰς αὐτὸ μετὰ τὸ « *Δόξα τῇ ἁγίᾳ καὶ ὁμοουσίῳ τριάδι...* » ἀναγινώσκεται ὁ ἕξ ἄψαλμος καὶ ψάλλονται τὰ καθίσματα καὶ τὰ εὐλογητάρια μετὰ τῶν ἀναβαθμῶν, τροπάρια, τὰ ὅποια ἀντικατέστησαν χάριν συντομίας ψαλμοὺς ἐκ τοῦ Ψαλτηρίου (τὰ καθίσματα, τὸν ἄμωμον, τὸν πολυέλαιον, τοὺς ἀναβαθμούς), οἱ ὅποιοι συνήθως παραλείπονται :

β) Τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ ὁποῖον κατὰ μὲν τὰς Κυριακὰς, καλούμενον ἕωθινόν, ἀποτελεῖται ἐκ περικοπῆς, ἡ ὁποία ἐξιστορεῖ τὰ κατὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου, κατὰ δὲ τὰς ἑορτὰς μὲ περιεχόμενον σχετικὸν μὲ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν ψάλλεται ἢ ἀναγινώσκεται ὁ 50 ψαλμὸς καὶ περιφέρεται τὸ Εὐαγγέλιον κατὰ τὰς Κυριακὰς, ἵνα ἀσπασθοῦν οἱ πιστοὶ τὸν εἰκονιζόμενον ἐπ' αὐτοῦ ἀναστάντα Κύριον· καὶ

γ) Τὸ μέρος τοῦ ὄρθρου, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ κανόνου τῶν αἵνων καὶ τῆς δοξολογίας. Τὴν δοξολογίαν ἀκολουθεῖ ἡ ἀπόλυσις, τὴν ὁποίαν ὁ ἱερεὺς κατὰ τὰς ἑορτὰς καὶ Κυριακὰς ἀναγινώσκει κατ' ἰδίαν ἐντὸς τοῦ ἁγίου Βήματος.

14. Η ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

α) ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΓΕΝΙΚΩΣ

Χαρακτηρισμός τῆς θείας λειτουργίας. Ἡ θεία λειτουργία εἶναι ἡ σπουδαιότερα ὄλων τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν, ἡ τελετή τῶν τελετῶν. Αὕτη εἶναι πρῶτον ἡ μοναδική ἐπὶ γῆς ἀναμνηστικὴ τελετή, διότι τελεῖται κατ' αὐτὴν τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, τὸ ὁποῖον ἀναπαριστᾷ τὸν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ ἀπολυτρωτικὸν θάνατον τοῦ Κυρίου, διὰ τοῦ ὁποῖου οἱ πιστεύοντες εὐρίσκουν τὴν σωτηρίαν.

Ἡ θεία λειτουργία δεύτερον εἶναι θυσία. Διότι παρίσταται ἀοράτως εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν αὐτὸς ὁ Χριστὸς διὰ τοῦ προσφερομένου ἄρτου καὶ οἴνου καὶ τῆ ἐπιτελεῖται τοῦ ἁγίου Πνεύματος μεταβαλλομένου εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου, τὸ θυσιασθὲν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ τοῦ Γολγοθᾶ.

Ἡ θεία λειτουργία τέλος εἶναι μυστικὴ ἔνωσις, διότι μᾶς ἐνώνει μὲ τὸν Χριστὸν καὶ μᾶς καθιστᾷ μετόχους ὄλων τῶν ἀγαθῶν, τὰ ὁποῖα πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ τοῦ Γολγοθᾶ ἀπολυτρωτικὴν θυσίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Αἱ ἐν χρήσει λειτουργίαι. Αἱ ὑπάρχουσαι εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν λειτουργίαι, καθὼς εἶπομεν καὶ ἄλλαχού, εἶναι αἱ ἑξῆς :

α) Ἡ λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, ἡ μακροτάτη πασῶν, τελουμένη συνήθως εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα τὴν 23 Ὀκτωβρίου, κατὰ τὴν ὁποίαν τελεῖται ἡ μνήμη τοῦ Ἰακώβου,

β) Ἡ λειτουργία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, συντομωτέρα τῆς τοῦ Ἰακώβου, τελουμένη δεκάκις τοῦ ἔτους (κατὰ τὰς Κυριακὰς τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, πλήν τῆς τῶν Βαίων, τὴν Μεγάλῃν Πέμπτην καὶ τὸ Μέγα Σάββατον, καθὼς καὶ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγένων καὶ Θεοφανείων καὶ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Βασιλείου),

γ) Ἡ λειτουργία τοῦ Χρυσοστόμου, συντομωτέρα καὶ τῆς τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ἡ συνηθεστάτη πασῶν τῶν λειτουργιῶν, καὶ

δ) Ἡ τῶν Προηγισμένων δώρων, ἡ συντομωτέρα ὄλων, τελουμένη ἐκάστην Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν τῆς Μεγάλης Τεσσα-

ρακοστῆς καὶ τὴν Δευτέραν, Τρίτην, καὶ Τετάρτην τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος.

Τὰ μέρη τῆς θείας λειτουργίας. Ἡ θεία λειτουργία, ἕξεταζομένη κατὰ τὸ μόνιμόν της περιεχόμενον, ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν μερῶν: τῆς προσκομιδῆς, τῆς λειτουργίας τῶν κατηχομένων καὶ τῆς λειτουργίας τῶν πιστῶν.

Καὶ ἡ μὲν προσκομιδὴ συνίσταται εἰς τὴν προετοιμασίαν τῶν τιμίων δώρων, τὰ ὅποια θὰ χρησιμοποιηθοῦν κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας. Ἡ τελετὴ αὕτη ἐγένετο παλαιότερον κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν, τὴν ὥραν κατὰ τὴν ὁποίαν ἐψάλλετο ὁ Χερουβικὸς ὕμνος. Βραδύτερον ὁμως, χάριν ευκολίας, ἐπεκράτησε νὰ τελεῖται τὴν ὥραν, κατὰ τὴν ὁποίαν ψάλλεται ἡ ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου. Ἡ δὲ λειτουργία τῶν κατηχομένων εἶναι τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς θείας λειτουργίας, κατὰ τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει ἀρχίσει ἀκόμη τὸ μυστήριον, ἀλλὰ προπαρασκευάζονται οἱ παριστάμενοι διὰ προσευχῶν καὶ ὕμνων καὶ ἀναγνωσμάτων ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς πρὸς τὸ μυστήριον· ἐπειδὴ δὲ παλαιότερον ἐπετρέπετο νὰ παρευρίσκωνται κατὰ τὸ μέρος τοῦτο οἱ κατηχούμενοι, διὰ τοῦτο καὶ ὀνομάζεται λειτουργία τῶν κατηχομένων. Ἡ δὲ λειτουργία τῶν πιστῶν εἶναι τὸ μέρος ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον τελεῖται τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἐν συνεχείᾳ τοῦ ὁποίου λαμβάνει χώραν ἡ μετάληψις ὑπὸ τῶν πιστῶν· ἐπειδὴ δὲ ἀπεκλείοντο ἀπὸ τοῦτο τὸ μέρος οἱ ἀβάπτιστοι καὶ μόνον οἱ πιστοὶ παρίσταντο, διὰ τοῦτο καὶ ὠνομάσθη λειτουργία τῶν πιστῶν.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω διαρθρώσεως τῆς θείας λειτουργίας καταφαίνεται, ὅτι προχωρεῖ αὕτη κατὰ τρόπον κλιμακωτὸν ἀπὸ τὰ ὀλιγώτερον σπουδαῖα πρὸς τὰ σπουδαιότερα, ἀπὸ τὰ γνωστότερα καὶ συνηθέστερα πρὸς τὰ ὑψηλότερα καὶ μυστηριώδη, μέχρις ὅτου μᾶς ἐνώση μὲ αὐτὸν τὸν Κύριον διὰ τῆς θείας κοινωνίας.

β) Η ΠΡΟΣΚΟΜΙΔΗ

Ι. Ἡ προπαρασκευὴ τῶν λειτουργῶν. Ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος, ἀφοῦ προετοιμασθῶν διὰ καταλλήλου προσευχῆς (*Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν πάνποτε... Βασιλεῦ οὐράνιε...*) ἔμπροσθεν τῆς ὥραίας Πύλης, ἀσπάζονται ἀκολούθως τὰς ἁγίας εἰκόνας λέγοντες συγχρόνως τὰ ὠρισμένα δι' ἐκάστην τροπάρια. Μετὰ τοῦτο κλίνουν τὴν κεφαλὴν καὶ

λέγει ὁ ἱερεὺς μυστικῶς τὴν ἀκόλουθον εὐχὴν: «*Κύριε, ἐξαπόστειλον τὴν χειρὰ σου ἐξ ὕψους κατοικητηρίου σου καὶ ἐνίσχυσόν με εἰς τὴν ποσειμένην διακονίαν σου ἵνα ἀκατακρίτως παραστάς τῷ φοβερῷ σου βήματι τὴν ἀναίμακτον ἱεροουργίαν ἐπιτελέσω*».

Μετὰ τὴν προσευχὴν αὐτὴν εἰσέρχονται ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος εἰς τὸ ἅγιον Βῆμα, ὅπου ἐνδύονται τὰ ἱερά αὐτῶν ἄμφια. Τοιουτοτρόπως δὲ ἐνδεδυμένοι προσέρχονται εἰς τὸ χωνευτήριο καὶ νίπτουν τὰς χειρὰς των. Ἡ νίψις αὕτη τῶν χειρῶν συμβολίζει τὴν ψυχικὴν καθαρότητα ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας, ἡ ὁποία πρέπει νὰ δικακρίνη πάντοτε τοὺς λειτουργοὺς τῶν θείων μυστηρίων.

Διὰ τῆς νίψεως τῶν χειρῶν τελειώνει ἡ προπαρασκευὴ τῶν λειτουργῶν διὰ τὴν τελετὴν τῆς προσκομιδῆς καὶ τῆς λειτουργίας.

II. Τὰ κατὰ τὴν τελετὴν τῆς προσκομιδῆς. Μετὰ τὴν ἀνωτέρω προπαρασκευὴν ὁ ἱερεὺς ἔρχεται εἰς τὴν πρόθεσιν, λαμβάνει εἰς τὰς χειρὰς του τὸν προσφερόμενον ἄρτον, ὁ ὁποῖος λέγεται προσφορά καὶ ἐξάγει ἀπὸ τὸ κέντρον, ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει ὁ τύπος τῆς σφραγίδος ΙΣ. ΧΡ. ΝΙΚΑ, ἕνα τετράγωνον τεμάχιον ἄρτου, τὸ ὁποῖον λέγεται Ἄμνος, ἐπειδὴ συμβολίζει αὐτὸν τὸν Χριστόν, ὁ ὁποῖος παρομοιάζεται μὲ ἄμνον, ἐνῶ συγχρόνως λέγει τοὺς λόγους τοῦ προφήτου Ἡσαίου, διὰ τῶν ὁποίων προλέγεται ὁ ἐκούσιος θάνατος τοῦ Κυρίου, ἦτοι: «*Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη καὶ ὡς ἄμνος ἄφρονος ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτόν, οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ...*» Τὸ τεμάχιον αὐτό, τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ μεταβληθῆ εἰς σῶμα Χριστοῦ, τοποθετεῖται ἐντὸς τοῦ Δισκαρίου. Ἐπειτα κεντᾷ διὰ τῆς λόγχης τὸν Ἄμνον ἀπαγγέλλων τὸ χωρίον: «*εἰς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἐνυξε καὶ εὐθὺς ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ*» καὶ τότε χύνει οἶνον καὶ ὕδωρ ἐντὸς τοῦ ἁγίου Ποτηρίου. Μετὰ τοῦτο ἐξάγει ὁ ἱερεὺς μίαν μερίδα ἐκ τῆς αὐτῆς ἢ ἄλλης προσφορᾶς εἰς τιμὴν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, τὴν ὁποίαν τοποθετεῖ πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ Ἄμνου, εἰς τὸ Δισκάριον, ἐνῶ συγχρόνως ἀπαγγέλλει τὸν ψαλμικὸν στίχον «*Παρέστη ἡ Βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου, ἐν ἱματισμῷ διαχρυσῷ περιβεβλημένη, πεποικιμένη*» (ψαλμὸς μδ' 10). Κατόπιν ἐξάγει ἐννέα ἄλλας μερίδας ἐκ τῆς προσφορᾶς, τὰς ὁποίας τοποθετεῖ πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ Ἄμνου εἰς τρεῖς σειρὰς ἀπὸ τρεῖς μερίδας δι' ἐκάστην σειρὰν. Αἱ μερίδες αὐταὶ ἐκπροσωποῦν τοὺς ἀρχαγγέλους Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ, τὸν Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον, τοὺς προφῆτας, τοὺς Ἀποστόλους,

τούς μεγάλους πατέρας τῆς Ἐκκλησίας καὶ λοιποὺς ἁγίους. Ἡ εἰκὼν δέ, τὴν ὁποῖαν ἐμφανίζουσι αἱ μερίδες, εἶναι ἡ κάτωθι :

Δ	Δ	Δ	ΙΣ.	ΧΡ.	
Δ	Δ	Δ			Δ
Δ	Δ	Δ	ΝΙ	ΚΑ	

Ἀκολουθῶς τίθενται εἰς τὸ Δισκάριον ὑποκάτω τοῦ Ἄμνου μερίδες ζώντων καὶ θενεύτων, ἐξαγόμενοι ἐκ τῆς προσφορᾶς, καθ' ὃν χρόνον ὁ ἱερεὺς ἀναγινώσκει εἰς τὴν πρόθεσιν τὰ ὀνόματα αὐτῶν, ἔξαιτούμενος ὑπὲρ αὐτῶν τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τῶν ζώντων καὶ τῶν κεκοιμημένων.

Μετὰ τοῦτο ὁ ἱερεὺς, ἀφοῦ θέσῃ τὸν ἀστερίσκον ἐπάνω εἰς τὸ Δισκάριον καὶ εἶπῃ τὴν κατάλληλον εὐχὴν, σκεπάζει τὸ Δισκάριον δι' ἑνὸς καλύμματος, δι' ἄλλου τὸ Ποτήριον, ὁμοῦ δὲ τὸ Δισκάριον μετὰ τοῦ Ποτηρίου διὰ τρίτου καλύμματος, τοῦ ἀέρος, λέγων δι' ἑκάστον τῶν ἐπιτιθεμένων καλυμμάτων κατάλληλον εὐχὴν. Τέλος θυμιᾷ ὁ ἱερεὺς τὰ δῶρα αὐτὰ καὶ παρακαλεῖ τὸν Θεὸν μετὰ χαμηλῆν φωνὴν νὰ δεχθῆ τὴν πρόθεσιν ταύτην εἰς τὸ ὑπερουράνιον αὐτοῦ θυσιαστήριον.

γ) Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΚΑΤΗΧΟΥΜΕΝΩΝ

Ἡ λειτουργία τῶν κατηχομένων ἀρχίζει διὰ τῆς ἐκφωνήσεως: « *Εὐλογημένη ἡ Βασιλεία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος* », ἡ ὁποία εἶναι δοξολογία πρὸς τὸν ἐν τριάδι Θεὸν καὶ καταλήγει μετὰ τὰς εὐχὰς ὑπὲρ τῶν κατηχομένων. Διακρίνομεν δὲ εἰς αὐτὴν τὰ ἑξῆς κύρια σημεῖα : 1) τὴν μεγάλην συναπτὴν ἢ τὰ εἰρηνικά, 2) τὰ ἀντίφωνα, 3) τὴν μικρὰν εἴσοδον, 4) τὸν τρισάγιον ὕμνον, 5) τὰ ἀναγνώσματα καὶ 6) τὴν ἐκτενῆ ἱκεσίαν καὶ τὰς εὐχὰς ὑπὲρ τῶν κατηχομένων.

1) Ἡ μεγάλη συναπτὴ ἢ τὰ εἰρηνικά. Εἶναι αὕτη δέησις, εἰς τὴν ὁποῖαν συνάπτονται πολλὰ αἰτήματα, ἀναφερόμενα εἰς διαφόρους ἀνάγκας ἰδικὰς μας καὶ τῶν συνανθρώπων μας, εἰς τὸ τέλος ἐκάστου τῶν ὁποίων ἐπαναλαμβάνεται ἡ προτροπὴ : « *δεηθῶμεν* » (ὡς παρακαλέσωμεν τὸν Κύριον). Προτρεπόμεθα δὲ νὰ παρακαλέσωμεν τὸν Κύριον ἐν εἰρήνῃ (ἐν ἡρεμίᾳ δηλ. πνευματικῇ) καὶ ὑπὲρ εἰρήνης (γαλήνης δηλ. τῆς συνειδήσεως).

Ἐκτὸς τῆς εἰρήνης, ὡς τοῦ πρώτου κατὰ σειράν καὶ πολυτιμοτάτου ἀγαθοῦ, τὴν ὁποῖαν ζητοῦμεν εἰς τὴν μεγάλην συναπτήν μετὰ τοῦ διακόνου (ἐκ τοῦ ὁποῖου ἀγαθοῦ αἱ δεήσεις αὐται καλοῦνται καὶ εἰρηνικά), παρακαλοῦμεν τὸν Θεὸν καὶ δι' ἄλλα πράγματα ἐπίσης σπουδαῖα : διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν μας, διὰ τὴν εἰρήνην τοῦ κόσμου, διὰ τὴν σταθερότητα εἰς τὴν πίστιν τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν, διὰ τὴν ἔνωσιν ὅλων τῶν ἀνθρώπων εἰς ἓν κ.λ.π. Καὶ τελειώνει ἡ συναπτή μὲ τὴν προτροπὴν τοῦ διακόνου, ὅπως στρέψουν οἱ πιστοὶ τὸν νοῦν καὶ ἐνθυμηθῶν τὴν προσωπικότητα καὶ τὸν βίον τῆς Θεοτόκου, καθὼς καὶ ὅλων τῶν ἁγίων, διὰ νὰ μιμηθῶν τὴν ἀρετὴν των.

Τὴν μεγάλην συναπτήν διαδέχεται ἡ ἐκφώνησις τοῦ ἱερέως : « *Ὅτι πρόπει σοι πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις...* » ὡς αἰτιολογία τῆς ἀμυστικῆς εὐχῆς, τὴν ὁποῖαν πρὸ τοῦ Βήματος ἀπαγγέλλει ὁ λειτουργός, οἱ δὲ πιστοὶ διὰ τῶν ψαλτῶν προσθέτουν τὸ « *Ἀμήν* » ὡς κατακλειδα συμπροσευχόμενοι καὶ αὐτοὶ μετὰ τοῦ ἱερέως. Εἶναι δὲ τὸ « *Ἀμήν* » λέξις ἑβραϊκὴ, καθὼς καὶ μερικαὶ ἄλλαι, αἱ ὁποῖαι ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ τελετουργικοῦ, καὶ σημαίνει ὄχι μόνον τὴν ἐπιβεβαίωσιν τῶν λεχθέντων, ἀλλὰ καὶ τὸν πόθον τῶν προεσευχομένων πρὸς πραγματοποίησιν τῶν δεήσεων των.

2) Τὰ ἀντίφωνα. Μετὰ τὸ « *Ἀμήν* » ἀκολουθοῦν τὰ ἀντίφωνα καὶ αἱ συνδεόμεναι μὲ αὐτὰ μικραὶ συναπταὶ (« *Ἔτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν...* »). Τὰ ἀνίφωνα εἶναι στίχοι ψαλμικοὶ, κατ' ἑρανισμὸν προσιδιάζοντες εἰς ἐκάστην ἑορτήν, ψαλλόμενοι ἐκ περιτροπῆς ὑπὸ τῶν χορῶν, ἐπαναλαμβανομένου ὡς ἐπωδοῦ μεθ' ἓνα ἕκαστον στίχον εἰς μὲν τὸ πρῶτον ἀντίφωνον τοῦ ἐμφυμίου : « *Ταῖς προσβείαις τῆς Θεοτόκου* », εἰς δὲ τὸ δεύτερον ἀντίφωνον τοῦ ἐμφυμίου : « *Σῶσον ἡμᾶς, Υἱὲ Θεοῦ* », εἰς δὲ τὸ τρίτον τοῦ ἀπολυτικίου τῆς ἡμέρας*.

* Ἀπὸ τὰ ἀντίφωνα σήμερον περισώθησαν μόνον τὰ ἐφύμνια. Ἡ πρᾶξις αὐτῆ, τοῦ νὰ ψάλλωνται μεθ' ἕκαστον στίχον τὰ ἐφύμνια, διεσώθη εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Μ. Σαββάτου. Ἐκεῖ, μετὰ τὰ ἀναγνώσματα ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀρχίζει ὁ ἀναγνώστης : « *Ἐὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον* ». Ὁ λαὸς ψάλλει : « *Τὸν Κύριον ὑμνεῖτε καὶ ὑπευνοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας* ». Κατόπιν ὁ ἀναγνώστης : « *Ἐὐλογεῖτε, ἄγγελοι Κυρίου, οὐρανοὶ Κυρίου, τὸν Κύριον* » καὶ ἐπανολομβάνει μεθ' ἕκαστον στίχον τὸ ἐφύμνιον. Αὐτὴ ἡ

3) **Ἡ μικρὰ εἴσοδος.** Μετὰ τὰ ἀντίφωνα ἀκολουθεῖ ἡ ἱστορική ἐμφάνισις τοῦ θεοῦ εἰς τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης, εἰς τὴν ἀκρόασιν τῶν ὁποίων προετοιμάζονται οἱ πιστοὶ διὰ τῆς μικρᾶς εἰσόδου. Κατ' αὐτὴν, ἡ ὁποία γίνεται ψαλλομένου τοῦ ἀπολυτικίου, ἐξάγεται τὸ Εὐαγγέλιον ἀπὸ τῆς βορείας πύλης τοῦ ἁγίου Βήματος κρατούμενον ὑπὸ τοῦ διακόνου, προηγουμένων λαμπάδων καὶ ἀκολουθοῦντος τοῦ συλλειτουργοῦντος ἱερέως, εὐχομένου μυστικῶς, ὅπως ἀξιωθῆ καὶ εἰσέλθῃ μαζὶ εἰς τὸ θυσιαστήριον μετὰ ἁγίων ἀγγέλων, καὶ μεταφέρεται εἰς τὸ κέντρον τοῦ ναοῦ. Ἐκεῖ ὑφοῦται τοῦτο ὑπὸ τοῦ κρατοῦντος αὐτὸ διακόνου προβαλλόμενον εἰς προσκύνησιν εἰς τοὺς πιστούς, οἱ ὁποῖοι προσκαλοῦνται μὲ τὸ « *Σοφία ὀρθοί!* ». Προσέξατε, μὲ ἄλλα λόγια, αὐτὴ εἶναι ἡ ἀπὸ Θεοῦ σοφία! Σηκωθῆτε, διὰ νὰ ἀποδώσῃτε τὸν ὀφειλόμενον σεβασμὸν ! Μετὰ τοῦτο τὸ Εὐαγγέλιον εἰσάγεται ἐκ νέου εἰς τὸ ἅγιον Βῆμα καὶ τοποθετεῖται ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπεζῆς. Τὴν εἴσοδον τοῦ Εὐαγγελίου χαιρετίζουν οἱ πιστοὶ, ἰστάμενοι ὄρθιοι, ὡς ἐμφάνισιν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ μὲ τὸ « *Δεῦτε προσκυνήσωμεν καὶ προσπέσωμεν Χριστῷ* ».

Εἰς τὴν εἴσοδον αὐτὴν καὶ τὰ ἐπακολουθοῦντα ἀναγνώσματα δι-εἶδον οἱ νεώτεροι λειτουργιολόγοι τὸν συμβολισμὸν τῆς εἰσόδου τοῦ Κυρίου εἰς τὴν δημοσίαν δρᾶσίν του, τὸν Ἰησοῦν κηρύττοντα καὶ κηρυττόμενον. Τὸ γεγονός ἐν τούτοις εἶναι, ὅτι ἡ μικρὰ εἴσοδος προῆλθεν ἐκ τῆς γενομένης ἄλλοτε μεταφορᾶς τοῦ Εὐαγγελίου ἀπὸ τοῦ σκευοφυλακίου, ὅπου τοῦτο ἐφυλάσσετο, εἰς τὸν εὐρισκόμενον εἰς τὸ κέντρον τοῦ ναοῦ ἄμβωνα, ὅπου καὶ ἐτοποθετεῖτο, διὰ νὰ ἐπακολουθήσουν μετ' ὀλίγον ἀναγνώσματα.

Διὰ τῶν τροπαρίων, τὰ ὁποῖα ἐπακολουθοῦν μετὰ τὴν μικρὰν εἴ-

ἐπαφῶς δυνατὸν νὰ ἦτο σύνθεσις ἐλευθέρᾳ ἀπὸ μίαν ποιητικὴν διάνοιαν εὐσεβοῦς ἀνθρώπου, ὅπως τὸ « *τὸν Κύριον ὑμνεῖτε* » ἢ ὅπως τὸ « *ταῖς προεβείαις τῆς Θεοτόκου* ». Ἀλλὰ δυνατὸν νὰ ἦτο καὶ στίχος τοῦ ψαλμοῦ ἐν εἰδῇ ἐπαφῶς καὶ οὗτος ἐπαναλαμβάνομενος. Κάτι παρόμοιον σημειοῦται εἰς τὴν αὐτὴν ἀκολουθίαν τοῦ Μ. Σαββάτου καὶ μετὰ τὸν Ἀπόστολον, ὅπου φάλλεται ὁ ψαλμὸς « *Ἀνάστα ὁ Θεὸς κρίνων τὴν γῆν ὅτι οὐ... κατακληρονομήσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι* ». Τὸν αὐτὸν ψαλμὸν ἐπαναλαμβάνομεν μετὰ στίχων λεγομένων χύμα ἐκ τοῦ πᾶ' ψαλμοῦ, π.χ. « *Ὁ Θεὸς ἔφη ἐν συναγωγῇ Θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ θεοῦ διακρινεῖ...* » κ.τ.λ.

σοδον (ἀπολυτίκιον, κοντάκιον), ἐξαίρεται τὸ ἑορταζόμενον γεγονός καὶ οἱ καρποί, τοὺς ὁποίους ἔφερον ὁ σπόρος τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τὸν βίον τῶν ἐγκωμιαζομένων ἀγίων.

4) Ὁ τρισάγιος ὕμνος. Μετὰ τὰ τροπάρια τῆς εἰσόδου ψάλλεται ὁ τρισάγιος ὕμνος : « *Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς* », διὰ τοῦ ὁποίου ἐκδηλοῦται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἡ πεποίθησις, ὅτι μόνος ὁ Θεὸς εἶναι ὁ ἀπολύτως ἅγιος.

Ὁ ὕμνος οὗτος, ὁ ὁποῖος εἰσῆχθη σχετικῶς πρὸς τὰ λοιπὰ σημεῖα τῆς θείας λειτουργίας εἰς χρόνους μεταγενεστέτους, προέρχεται ἀπὸ τὸν ἀγγελικὸν ἐκεῖνον ὕμνον, τὸν ὁποῖον ἤκουσεν ὁ προφήτης Ἡσαΐας ν' ἀναπέμπουν εἰς τὸν οὐρανὸν τὰ Σεραφεῖμ. Ἀντὶ τοῦ τρισαγίου ὕμνου κατὰ τὰς ἑορτὰς τῶν Χριστουγέννων, τῶν Θεοφανείων, τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Πεντηκοστῆς, καθὼς ἐπίσης καὶ κατὰ τὸ Μέγα Σάββατον κατὰ τὰς ὁποίας ἐβαπτίζοντο οἱ κατηχούμενοι, ψάλλεται τὸ « *Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε...* » Ὅταν δὲ λειτουργῇ καὶ ἀρχιερεὺς, τότε οὗτος μετὰ τὸ τελευταῖον τρισάγιον ἐξέρχεται πρὸ τῆς ὥραίας Πύλης καὶ παρακαλεῖ τὸν Θεὸν διὰ τοῦ « *Κύριε, Κύριε, ἐπίβλεπον ἐξ οὐρανοῦ* », ὅπως ἐπισκεφθῇ τὴν Ἐκκλησίαν του καὶ καταρτίσῃ τοὺς πιστοὺς, τοὺς ἀποτελοῦντας τὸν πνευματικὸν ἀμπελῶνα τῆς Ἐκκλησίας.

Καθ' ὃν χρόνον ψάλλεται ὁ τρισάγιος ὕμνος, ὁ ἱερεὺς ἀπαγγέλλει μυστικῶς τὴν λεγομένην εὐχὴν τοῦ τρισαγίου ὕμνου, διὰ τῆς ὁποίας ἀναμνησκόμενος τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς δωρεάς του δέεται, ὅπως δεχθῇ ὁ Θεὸς τὸν τρισάγιον ὕμνον καὶ ἀξιόσῃ αὐτὸν καὶ τοὺς συμπροσευχομένους μετ' αὐτοῦ πιστοὺς τοῦ ἔλεους του.

5) Τὰ ἀναγνώσματα καὶ τὸ κήρυγμα. Μετὰ τὸν τρισάγιον ὕμνον καὶ τὸν τοῦ Βασιλέως πολυχρονισμόν, ὁ ὁποῖος ἀκολουθεῖ, ἐπειδὴ ἔφθασε πλέον ἡ στιγμή ν' ἀκουσθῶν τὰ θεῖα λόγια τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὁ τεταγμένος ἀναγνώστης ἀναγινώσκει εἰς ἐπήκουον πάντων τὴν περικοπὴν τῆς ἡμέρας ἐκ τῶν ἐπιστολῶν ἢ ἐκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων. Μετὰ τοῦτο ἀκολουθεῖ ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Εὐαγγελίου ὑπὸ τοῦ διακόνου ἢ τοῦ ἱερέως, τὴν σπουδαιότητα τῆς ἀκροάσεως τοῦ ὁποίου μαρτυρεῖ ἡ εὐχή, τὴν ὁποίαν λέγει ὁ ἱερεὺς πρὸ τῆς ἀναγνώσεως αὐτοῦ, τὴν στιγμήν κατὰ τὴν ὁποίαν ψάλλεται τὸ « *Ἀλληλούϊα* » (αἰνεῖτε τὸν Θεόν) καὶ διὰ τῆς ὁποίας ζητεῖ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ συμ-

προσευχομένου μετ' αὐτοῦ λαοῦ τὸν θεῖον φωτισμὸν εἰς κατανόησιν τῶν εὐαγγελικῶν ἀληθειῶν.

Ἐξ αὐτοῦ καὶ αἱ τιμητικαὶ ἐκδηλώσεις, διὰ τῶν ὁποίων περιβάλλεται ἡ ἀνάγνωσις τοῦ καιομένου θυμιάματος πρὸ τῆς ἀκρόασεώς του, προπορευομένων πρὸ αὐτοῦ λαμπάδων εἰς ἔνδειξιν χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης καὶ ἰσταμένων κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν πάντων ὀρθίω εἰς ἔνδειξιν σεβασμοῦ. Ἡ ἀκρόασις τοῦ Εὐαγγελίου τελειώνει μὲ τὸ « Δόξα σοι, Κύριε, Δόξα σοι », τὸ ὁποῖον ψάλλεται ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης.

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου γίνεται τὸ κήρυγμα, οὐσιῶδες μέρος τῆς θείας λατρείας, τὸ ὁποῖον μετατίθεται ἐνίοτε καὶ εἰς τὴν ὥραν τοῦ κοινωνικοῦ.

6) Ἑκτενὴς ἰκεσία. Μετὰ τὴν ἀκρόασιν τῶν ἀναγνωσμάτων καὶ τοῦ κηρύγματος ἐπαναλαμβάνεται τὸ ἔργον τῆς προσευχῆς διὰ τῆς λεγομένης ἐκτενοῦς ἰκεσίας κατόπιν τῆς προσκλήσεως τοῦ δακόνου διὰ τοῦ « *Εἰπόμεν πάντες ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας ἡμῶν* ». Εἶναι δὲ αὕτη σειρά δεήσεων, διὰ τῶν ὁποίων ζητοῦμεν τὸ ἔλεος τοῦ Κυρίου καὶ παρακαλοῦμεν αὐτὸν ὑπὲρ τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, ὑπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ὑπὲρ τῶν κτιτόρων καὶ εὐεργετῶν τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν, ὑπὲρ τῶν κοπιῶντων καὶ ψαλλόντων, ὑπὲρ πάντων τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν κ.λ.π., εἰς τὸ τέλος ἐκάστης τῶν ὁποίων ἀποκρίνεται ὁ χορὸς τῶν ψαλτῶν διὰ τριπλῆς ἐπαναλήψεως τοῦ « *Κύριε, ἐλέησον* ». Σήμερον ἡ ἐκτενὴς ἰκεσία συνεπτύχθη εἰς μόνην τὴν ἐκφώνησιν: « *Ὅπως ὑπὸ τοῦ κράτους σου πάντοτε φυλαττόμενοι* ».

Εὐθύς μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐκτενοῦς ἰκεσίας ἤρχιζεν ἄλλοτε ἡ ἐπίκλησις ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων, « *ἵνα ὁ Κύριος αὐτοὺς ἐλέησῃ κατηχίση αὐτοὺς τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον τῆς δικαιοσύνης, ἐνώσῃ αὐτοὺς τῇ ἀγίᾳ αὐτοῦ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ* », καὶ μετ' αὐτὴν ἡ ἐπίκλησις ὑπὲρ τῶν φωτιζομένων, ἐκείνων δηλ. οἱ ὁποῖοι προσεχῶς θὰ ἐβαπτίζοντο.

Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν ἐκ τοῦ ναοῦ τῶν κατηχουμένων ἀπηυθύνοντο εὐχαὶ ὑπὲρ τῶν μετανοούντων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν χριστιανοὶ βαπτισμένοι, χωρισμένοι ὁμως τῆς θείας κοινωνίας, καὶ οἱ ὁποῖοι δὲν ἐπετρέπετο νὰ συνεχίσουν παραμένοντες εἰς τὴν θεῖαν λειτουργίαν, διότι δὲν ἠδύνατο νὰ κοινωνήσουν. Τοιοῦτοτρόπως λοιπὸν ἀπεχώρου

καὶ αὐτοὶ πρὸ τῆς λειτουργίας τῶν πιστῶν, αἱ θύραι τοῦ ναοῦ ἐκλείοντο καὶ ἐλάμβανε τέλος ἡ λειτουργία τῶν κατηχομένων.

δ) Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΠΙΣΤΩΝ

Ἡ λειτουργία τῶν πιστῶν ἤρχιζεν ἄλλοτε διὰ τῆς προσκομιδῆς. Ἐφ' ὅτου ὁμως αὕτη ἀπετέλεσεν ἰδιαιτέραν τελετὴν τελουμένην ὑπὸ τοῦ ἱερέως κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὄρθρου, ἡ λειτουργία τῶν πιστῶν ἀρχίζει διὰ τῆς μεγάλης εἰσόδου, ἡ ὁποία ἐπακολουθεῖ μετὰ τὰς ὑπὲρ τῶν πιστῶν εὐχάς.

1) Ἡ μεγάλη εἰσοδος. Ἡ μεγάλη εἰσοδος συνίσταται εἰς τὴν μεταφορὰν ἐν πομπῇ διὰ μέσου τοῦ ναοῦ τῶν τιμίων δώρων ἀπὸ τῆς προθέσεως καὶ τὴν ἀπόθεσιν διὰ μέσου τῆς ὡραίας Πύλης ἐπὶ τῆς ἀγίας Τραπέζης ψαλλομένου τοῦ χερουβικοῦ ὕμνου, διὰ τοῦ ὁποίου προτρέπονται οἱ πιστοί, εἰκονίζοντες μυστηριωδῶς τὰ Χερουβιμ καὶ ψάλλοντες τὸν τρισάγιον ὕμνον εἰς τὴν ζωοποιὸν τριάδα, ν' ἀφήσουν πᾶσαν μέριμναν βιοτικὴν καὶ νὰ συγκεντρώσουν ὅλον τὸν νοῦν των εἰς τὰ μέλλοντα νὰ τελεσθῶν, διότι πρόκειται νὰ ὑποδεχθῶν μετ' ὀλίγον εἰς τὴν θείαν Εὐχαριστίαν τὸν Βασιλέα τῶν ὄλων.

Ἡ μεταφορὰ αὕτη τῶν τιμίων δώρων ἔθεωρήθη, ὅτι συμβολίζει τὴν ταφήν καὶ τὴν μεταφορὰν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν τάφον.

2) Αἱ αἰτήσεις. Μετὰ τὴν ἀπόθεσιν τῶν τιμίων δώρων εἰς τὸ θυσιαστήριον ἀπαγγέλλονται ὑπὸ τοῦ διακόνου αἱ αἰτήσεις, διὰ τῶν ὁποίων προτρέπονται οἱ πιστοὶ νὰ ζητήσουν τὴν ἡμέραν ἀγίαν καὶ εἰρηνικὴν, ἄγγελον φύλακα τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων, ἄφεισιν τῶν ἁμαρτιῶν, τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα διὰ τὰς ψυχάς, τὴν εἰρήνην τοῦ κόσμου, τὴν διαβίωσιν ἐν μετάνοιᾳ, τὰ ἀνεπαίσχυντα γηρατεῖα, τὴν καλὴν ἀπολογίαν πρὸ τοῦ φοβεροῦ βήματος. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀναγινώσκειται ὑπὸ τοῦ ἱερέως μυστικῶς ἡ λεγομένη εὐχὴ τῆς π ρ ο σ κ ο μ ι δ ῆ ς (ἐννοεῖται τῶν τιμίων δώρων), διὰ τῆς ὁποίας παρακαλεῖ ὁ λειτουργὸς τὸν Θεὸν νὰ δεχθῆ ἐκ τῶν χειρῶν του τὴν θυσίαν τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ νὰ ἔλθῃ πλουσία ἢ χάρις τοῦ ἀγίου Πνεύματος εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὰ ἐπὶ τῆς Τραπέζης εὐρισκόμενα δῶρα καὶ εἰς τοὺς παρισταμένους πιστούς.

3) Ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως. Μετὰ τὰς αἰτήσεις ἐπακολουθεῖ ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως. Ἐπειδὴ δὲ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχῃ ὅλον τὸ ἐκ-

κλησίασμα αγάπην καὶ εἰρήνην, προκειμένου νὰ ὁμολογήσῃ τὴν πίστιν του εἰς τὸν Θεὸν τῆς ἀγάπης, διὰ τοῦτο καὶ ἀκούεται ἡ προτροπὴ τοῦ διακόνου : « *Ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους, ἵνα ἐν ὁμοιοῖᾳ ὁμολογήσωμεν* ». Εἰς ἀπάντησιν καὶ συμπλήρωσιν τῆς προτροπῆς τοῦ διακόνου ἔπακολουθεῖ ἡ ὁμολογία : « *Πατέρα, Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον* », διὰ τῆς ὁποίας δηλοῦται ἐν περιλήψει τί πρόκειται νὰ ὁμολογήσωμεν. Κατὰ τὴν ἰδίαν στιγμὴν ἐγίνετο ἄλλοτε μεταξὺ τῶν ἀρχαίων χριστιανῶν ὁ ἀσπασμὸς τῆς εἰρήνης, ὁ ὁποῖος τώρα περιωρίσθη μόνον μεταξὺ τῶν συλλειτουργῶν ἱερέων . Ἄμέσως δὲ μετὰ τοῦτο καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ παραγγέλματος : « *Τὰς θύρας, τὰς θύρας ! Ἐν σοφίᾳ πρόσχωμεν* », ἀναφερομένου εἰς τὴν μετὰ προσοχῆς ἐπιτήρησιν τῶν θυρῶν ὑπὸ τῶν διακόνων, διὰ νὰ μὴ εἰσέλθῃ κρυφίως κανεὶς ἀμύητος, ἔπακολουθεῖ ἡ ἀπαγγελία τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως, ἡ ὁποία ἐγίνετο ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ ὄλου λαοῦ.

ε) Η ΑΓΙΑ ΑΝΑΦΟΡΑ

Καλεῖται τοιοῦτοτρόπως ἡ προσφορὰ τῶν τιμίων δώρων ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ὡς θυσία εὐχαριστήριος καὶ ἀναμνηστικὴ, ὅπως δι' αὐτῶν, τὰ ὁποῖα μεταβάλλονται διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, ἔλθῃ εἰς τοὺς πιστοὺς ἡ θεία χάρις. Τὸ τμῆμα αὐτὸ τῆς λειτουργίας τῶν πιστῶν, τὸ ὁποῖον ἀρχίζει ἀπὸ τὸ « *Πρόσχωμεν τὴν ἁγίαν ἀναφορὰν ἐν εἰρήρῃ προσφέρειν* » καὶ καταλήγει εἰς τὴν ἁγίαν κοινωνίαν καὶ τὴν ἀπόλυσιν, ἀποτελεῖ τὸ ἱερώτερον μέρος αὐτῆς.

Ι. Προτροπαὶ καὶ εὐλογίαι. Ἐπειδὴ ἐπέστη τὸ ἱερώτερον μέρος τῆς θείας λειτουργίας, προτρέπονται οἱ πιστοὶ εἰς ἔντασιν προσοχῆς. Καὶ ἐν πρώτοις ὁ διάκονος παραγγέλλει : « *Στῶμεν καλῶς, στῶμεν μετὰ φόβου. Πρόσχωμεν τὴν ἁγίαν ἀναφορὰν ἐν εἰρήρῃ προσφέρειν* ». Εἰς τοὺς λόγους αὐτοὺς τοῦ διακόνου ὁ λαὸς διὰ τῶν ψαλτῶν ἀπαντᾷ : « *Ἐλεον εἰρήνης, θυσίαν αἰνέσεως* » (*Ναί· θὰ σταθῶμεν εὐλαβῶς· θὰ προσφέρωμεν τὴν σπλαγχνικὴν συγχώρησιν καὶ εἰρήνευσιν· θὰ ἀναπέμφωμεν πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τῆς θείας εὐχαριστίας εὐγνώμονα δοξολογίαν*). Ὁ ἱερεὺς ἐξέρχεται τώρα πρὸ τῆς ὠραίας Πύλης καὶ εὐλογεῖ τὸν λαὸν ὑψῶνων τὴν δεξιάν, ἐνῶ συγχρόνως ἐκφωνεῖ : « *Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πα-*

τὸς καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶη μετὰ πάντων ἑμῶν», μεταδίδων τοιοῦτοτρόπως εὐλογίαν ἀποστολικήν καὶ εὐχόμενος, ὅπως ἔλθῃ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν πιστῶν ἢ σωτήριος εὐνοια καὶ δωρεά, ἢ πηγάζουσα ἀπὸ τὴν θυσίαν τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ διὰ ταύτης ἐκδηλωθεῖσα ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ ἡ μεταδίδουσα τὴν χάριν κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Εἰς τὸν εὐλογοῦντα ἀντεπεύχεται ὁ λαός: «Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου». «*Ἦνω σχῶμεν τὰς καρδίας*», προτρέπει μὲ δύναμιν κατόπιν ὁ ἱερεὺς τὸν λαὸν ἀπὸ τῆς ὠραίας Πύλης. «*Ἔχομεν πρὸς τὸν Κύριον*» (δηλ. ἀνυψῶσει τὸν νοῦν μας,) ἀπαντᾷ ὁ λαός. «*Ἐὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ*», προτρέπει πάλιν τὸν λαὸν ὁ λειτουργός. Καὶ ἀφοῦ ἀποκριθῆ ὁ λαός, ὅτι «*Ἄξιον καὶ δίκαιον*» εἶναι νὰ εὐχαριστήσωμεν τὸν Κύριον, σταματᾷ ὁ συναφθεὶς μετὰ τοῦ λειτουργοῦ διάλογος, ὁ ὁποῖος χρησιμεύει ὡς προοίμιον τῆς ἀγίας ἀναφορᾶς.

II. Ὁ ἁγιασμός τῶν τιμίων δώρων. Ὁ ἁγιασμός τῶν τιμίων δώρων γίνεται διὰ μεγαλοπρεποῦς καὶ ἐκτεταμένης εὐχῆς. Εἰς τὴν εὐχὴν αὐτήν, τὴν ὁποίαν κατὰ τὸ πλεῖστον σήμερον λέγει μυστικῶς ὁ ἱερεὺς, συμμετέχει κατὰ τὰ ἐνδιάμεσα καὶ ὁ λαός, συνεχίζων ἢ ἀποκρινόμενος εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ λειτουργοῦ λεγόμενα.

Περιλαμβάνει δὲ ἡ εὐχὴ αὕτη τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα :

α) Τὸν εὐχαριστήριον ὕμνον, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ λειτουργὸς εὐχαριστεῖ τὸν Θεὸν διὰ πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ χορηγηθέντα καὶ χορηγούμενα ἀγαθὰ του,

β) Τὸν ἀγγελικὸν ὕμνον «*Ἄγιος, ἅγιος ἅγιος Κύριος Σαββαῶθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης σου*». Τὸν ὕμνον αὐτὸν ψάλλει ὁ λαός συνενώνων μὲ αὐτὸν τὸ «*Ὡσαννά ἐν τοῖς ἐφύσταις*», διὰ τοῦ ὁποῖου ὑπεδέχθη ὁ λαός τῶν Ἑβραίων τὸν Χριστὸν κατὰ τὴν θριαμβευτικὴν εἰσοδὸν του εἰς Ἱερουσόλυμα, κατόπιν προσκλήσεως τοῦ λειτουργοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν γίνεται μνεῖα τῶν Χερουβείμ καὶ τῶν Σεραφείμ, τὰ ὁποῖα περικυκλῶνουν τὸν θρόνον τοῦ Θεοῦ καὶ ἀναπέμπουν τὴν δοξολογίαν αὐτήν,

γ) Τὴν ἐξύμνησιν τῶν διὰ τοῦ Χριστοῦ γενομένων εἰς ἡμᾶς καὶ τὴν ἀφήγησιν τῶν κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ μυστηρίου, καθ' ὃν χρόνον ψάλλεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὁ ἀγγελικὸς ὕμνος,

δ) Τὴν ἐκφώνησιν τῶν λόγων τῆς συστάσεως τοῦ μυστηρίου :

« Λάβετε, φάγετε » και « πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες », μετὰ τὴν ὁποῖαν ὁ χορὸς ἐπιλέγει τὸ « Ἀμὴν ».

ε) Τὴν ἀνάμνησιν, τὸ τμῆμα δηλ. ἐκεῖνο τῆς εὐχῆς, εἰς τὸ ὁποῖον μνημονεύεται ἡ δοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἐντολή, ἵνα ἐκτελοῦν οἱ πιστοὶ τὸ ἴδρυθὲν ὑπ' αὐτοῦ μυστήριον εἰς ἀνάμνησίν του,

ς) Τὴν ἐπίκλησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος πρὸς καθαγιασμὸν τῶν τιμίων δώρων, εἰς τὴν ὁποῖαν ὁ ἱερεὺς παρακαλεῖ πρὸ τοῦ θυσιαστηρίου τὸν Θεόν, ἵνα στείλῃ τὸ ἅγιόν του Πνεῦμα ἐπὶ τὰ τίμια του δῶρα καὶ μεταβάλλῃ αὐτὰ εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο γίνεται καθ' ὃν χρόνον ὁ χορὸς ψάλλει τὸν ὕμνον : « Σὲ ὑμνοῦμεν, σὲ ἐδλογοῦμεν », ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς ἐκφωνήσεως : « Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρομεν... » (σοῦ προσφέρομεν δηλ. τὰ τίμια αὐτὰ δῶρα, τὰ ὁποῖα ἀπὸ σέ προέρχονται καὶ εἰς σέ ἀνήκουν). Τότε οἱ ἐκκλησιαζόμενοι πιστοὶ κλίνουν γόνυ λατρείας εἰς τὸν Κύριον· καὶ

ζ) Τὴν δέησιν ὑπὲρ ὀλοκλήρου τῆς Ἐκκλησίας, στρατευομένης καὶ θριαμβευούσης. Εἰς αὐτὴν μνημονεύει ἐν πρώτοις ὁ λειτουργὸς εἰς ἔνδειξιν τιμῆς πάντων τῶν ἐν πίστει ἀναπαυσαμένων προπατόρων, πατέρων, πατριαρχῶν, προφητῶν, Ἀποστόλων, μαρτύρων καὶ παντὸς πνεύματος τελειωθέντος ἐν τῇ πίστει πρὸς τὸν Σωτῆρα, ἐξαίρετως δὲ τῆς Θεοτόκου, ἡ ὁποία καὶ ἀνυμνεῖται ἀκολουθῶς ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Μνημονεύει δὲ τῶν ἀπ' αἰῶνος ἁγίων, ἵνα ἐπικαλεσθοῦν καὶ αὐτοὶ τὸν Κύριον ὑπὲρ ἡμῶν. Ἄλλως τε τὰ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα ἔχομεν καθ' ὃν χρόνον ζῶμεν, οἱ δεσμοὶ τῆς ἀγάπης, οἱ ὁποῖοι μᾶς συνδέουν μὲ τοὺς ἀδελφούς μας, ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν καὶ μετὰ θάνατον. Δὲν εἶναι δυνατὸν ἐπομένως οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἔφυγον ἀπὸ ἡμᾶς καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸν ὄρμον τῆς ἀσφαλείας, νὰ μᾶς ἐγκαταλείπουν. Προσφέρουν καὶ αὐτοὶ τὴν λατρείαν των ὑπὲρ ἡμῶν. Ἡ εἰκὼν, τὴν ὁποῖαν παρουσιάζει ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν, ὅπου γίνεται λόγος περὶ θυσιαστηρίου, ἐπάνω εἰς τὸ ὁποῖον ὑπάρχει τὸ ἄρνιον τὸ ἐσφαγμένον καὶ πέραξ τοῦ ὁποίου οἱ 24 πρεσβύτεροι ὡς ἐκπρόσωποι τῆς θριαμβευούσης Ἐκκλησίας ἀναπέμπουν ἀπὸ συμφώνου δόξαν πρὸς τὸν Θεόν, δὲν μᾶς λέγει τίποτε ἄλλο παρά, ὅτι ἡ ἐν οὐρανοῖς Ἐκκλησία δοξολογοῦσα τὸν Θεὸν ἰκετεύει συγχρόνως καὶ ὑπὲρ ἡμῶν. Μὲ τὴν παρρησίαν δὲ αὐτῆς ἐκ τῆς μεσιτείας τῶν ἁγίων ὁ λειτουργὸς ἐπιλαμβάνεται εὐκαιρίας, διὰ νὰ δεηθῇ ἐν συνεχείᾳ ὑπὲρ τῶν νεκρῶν καὶ τῶν ζώντων, μνημονεύων ἰδιαιτέρως μεγαλοφώνως τοῦ

ἐπισκόπου τῆς περιφερείας, ὅπως χάριση αὐτὸν εἰς τοὺς ποιμα-
νομένους ὑπ' αὐτοῦ πιστοῦς, διάγοντα « ἐν εἰρήνῃ, σφῶν, ἐντιμον,
ὕγιᾶ, μακροημερεύοντα καὶ ὀρθοτομοῦντα (διδάσκοντα ὀρθῶς) τὸν
λόγον τῆς ἀληθείας », (Κατὰ τὴν στιγμήν αὐτὴν ὁ διάκονος παρα-
καλεῖ τὸν Θεόν, ὅπως ἐλεήσῃ ὅλους, ζῶντας καὶ κοιμηθέντας, τοὺς
ὁποίους ἔχει κατὰ νοῦν ἕκαστος τῶν ἐν τῷ ναῷ εὕρισκομένων, ὀφεί-
λει δὲ καὶ ἕκαστος πιστὸς νὰ παρακαλέσῃ τὸν Θεὸν ὑπὲρ παντὸς
γνωρίμου: ἢ συγγενοῦς προσώπου).

Τὴν μνημόνευσιν διαδέχεται ἡ ἐκφώνησις : « Καὶ ἔσται τὰ ἐλέη
(τὰ ἀγαθὰ τῆς εὐσπλαχνίας) τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν
'Ιησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ἡμῶν », μετὰ τῆς ὁποίας καὶ τελειώνει ἡ
μεγάλῃ εὐχῇ τοῦ ἁγιασμοῦ τῶν τιμίων δώρων.

III. Δεήσεις καὶ εὐχαι πρὸ τῆς μεταλήψεως. Ἀκολουθεῖ τώρα νέα
σειρὰ δεήσεων καὶ εὐχῶν, αἱ ὁποῖαι ἀποβλέπουν εἰς τὴν προπαρα-
σκευὴν τῶν πιστῶν διὰ τὴν θείαν κοινωνίαν. Καὶ ὁ μὲν διάκονος προ-
τρέπει τοὺς πιστοὺς νὰ παρακαλέσουν τὸν Κύριον ὑπὲρ τῶν προσ-
κομισθέντων καὶ ἁγιασθέντων τιμίων δώρων, μεταβληθέντων εἰς σῶμα
καὶ αἷμα Χριστοῦ, ὅπως διὰ τῆς μεταλήψεως αὐτῶν ἔλθῃ πλουσία
ἡ θεία χάρις εἰς τὰς ψυχὰς των. Εἰς ἐκάστην ἐκ τῶν αἰτήσεων αὐτῶν
ἀποκρίνονται οἱ ψάλται ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ διὰ τοῦ « *Παράσχοι, Κύ-
ριε* ». Ὁ δὲ ἱερεὺς εὐχεται μυστικῶς εἰς τὸν Θεόν, ὅπως ἀξιῶσῃ καὶ αὐ-
τὸν καὶ τὸν λαὸν « *μεταλαβεῖν τῶν ἐπουρανίων καὶ γαικῶν μυστη-
ρίων ταύτης τῆς ἱεραῆς καὶ πνευματικῆς Τραπέζης μετὰ καθαροῦ
συνειδότος* ».

Ἀκολουθῶς ἀπαγγέλλεται ἡ Κυριακὴ προσευχή. Ὁρίσθη δὲ νὰ
ἀπαγγέλλεται εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, λόγῳ τῆς ἐννοίας, ἡ ὁποία ἀπε-
δίδετο εἰς τὸ αἶτημα αὐτῆς « *τὸν ἅγιον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον* », ὡς
ἀναφερομένου κυρίως εἰς τὴν θείαν Εὐχαριστίαν.

Μετὰ τὴν Κυριακὴν προσευχὴν, τοῦ λαοῦ κλίναντος τὰς κεφαλὰς,
δοθέντος τοῦ παραγγέλματος ὑπὸ τοῦ διακόνου, ὑπὸ τὰς εὐλογίας
τοῦ ἱερέως, ἀναγινώσκονται μυστικῶς δύο εὐχαί, εἰς τὰς ὁποίας ὁ
λειτουργὸς εὐχαριστῶν παρακαλεῖ συγχρόνως τὸν Θεόν, ὅπως ἡ
προκειμένη θυσία ἀποβῇ δι' ὅλους εἰς ἀγαθόν, ἀναλόγως τῆς ἰδαι-
τέρας ἀνάγκης ἐκάστου, « *χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ γιανθρωπία τοῦ
μονογενοῦς σου Υἱοῦ* », καὶ ὅπως ἀξιῶσῃ αὐτὸν καὶ τὸν λαὸν τῆς θείας
μεταλήψεως.

Ἄλλὰ ἡ ὥρα πλέον διὰ τὴν θείαν κοινωνίαν πλησιάζει. « *Πρόσχω-
μεν* », ἀναφωνεῖ ὁ διάκονος ἔξω τοῦ ἱεροῦ ἱστάμενος. Καὶ ὁ μὲν ἱερεὺς,
ἀνυψῶν τιμητικῶς καὶ λατρευτικῶς τὸν ἅγιον ἄρτον, ἐκφωνεῖ :
« *Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις* » (τὰ ἅγια δηλ. δῶρα προσφέρονται εἰς
τοὺς ἁγίους, τοὺς πιστοὺς μὲ ἄλλα λόγια, τοὺς ἀπηλλαγμένους ἀπὸ
τὸν βόρβορον τῆς ἁμαρτίας, τοὺς καθαρούς κατὰ τὴν ψυχὴν), οἱ δὲ
πιστοὶ ὁμολογοῦν ἐν ταπεινώσει διὰ τοῦ χοροῦ τῶν ψαλτῶν, ὅτι
« *Εἷς ἅγιος, εἷς Κύριος, Ἰησοῦς Χριστός* ». Ἐπειτα δὲ ὁ ἱερεὺς κόπτει
αὐτὸν εἰς τέσσαρας μερίδας καὶ ἐμβάλλει τὴν μίαν ἐξ αὐτῶν (τὴν
φέρουσαν τὰ γράμματα ΙΣ.) εἰς τὸ ἅγιον Ποτήριον, προσθέτων εἰς
αὐτὸ καὶ ὕδωρ θερμὸν διὰ τοῦ « ζέοντος », διὰ νὰ εἶναι πλήρης ἡ
ὁμοίότης πρὸς τὸ ζῶν αἷμα.

IV. Ἡ θεία Κοινωνία. Μετὰ τοῦτο ἐπακολουθεῖ ἡ μετάληψις. Κοι-
νωνοῦν πρῶτοι οἱ λειτουργοὶ ἐντὸς τοῦ ἁγίου Βήματος, καθ' ὃν χρό-
νον ὁ χορὸς ψάλλει τὸ κοινωνικόν : « *Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρα-
νῶν. Ἀλληλοῦῖα* ». Μετὰ τοὺς λειτουργοὺς προσέρχονται καὶ οἱ ἐπι-
θυμοῦντες πιστοὶ, διὰ νὰ κοινωνήσουν, καθὼς ἄλλοτε οἱ Ἀπόστολοι εἰς
τὸ ὑπερῶν, ἀπαντῶντες τοιοῦτοτρόπως ἐμπράκτως εἰς τὴν πρόσ-
κλησιν τοῦ διακόνου : « *Μετὰ φόβου Θεοῦ, πίστεως καὶ ἀγάπης
προσέλθετε* ».

Μετὰ τὴν ἁγίαν κοινωνίαν ὁ ἱερεὺς εὐλογεῖ τὸν λαὸν ἐπιλέγων με-
γαλοφῶνως τὸ « *Σῶσον ὁ Θεὸς τὸν λαόν σου* » καὶ οἱ πιστοὶ ἀκολουθῶς
ἀναπέμπουν διὰ τῶν ψαλτῶν τὸν ὕμνον : « *Εἶδομεν τὸ φῶς τὸ ἀλη-
θινόν, ἐλάβομεν Πνεῦμα ἐπουράνιον* », διὰ τοῦ ὁποίου ὁμολογοῦν τὰς
πνευματικὰς δωρεάς, τῶν ὁποίων ἠξιώθησαν διὰ τοῦ Χριστοῦ. Ψαλ-
λομένου ἐν συνεχείᾳ τοῦ ἀπολυτικίου ὁ ἱερεὺς εἰσέρχεται εἰς τὸ Ἱερόν,
ἀποθέτει τὸ ἅγιον Ποτήριον ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης καὶ θυμῆ
αὐτὸ διὰ τελευταίαν φορὰν ἐπαναλαμβάνων καθ' ἑαυτὸν τοὺς
προφητικoὺς λόγους : « *Ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς ὁ Θεός* », οἱ
ὁποῖοι ὑπενθυμίζουσι τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος. Ἀκολούθως εἰσά-
γονται τὰ Ἅγια εἰς τὴν πρόθεσιν.

Κατόπιν οἱ μεταλαβόντες προτρέπονται ὑπὸ τοῦ διακόνου πρὸς
εὐχὴν εὐχαριστήριον διὰ τὴν μετάληψιν τῶν θείων καὶ ζωοποιῶν τοῦ
Χριστοῦ μυστηρίων. Καλοῦνται δὲ νὰ λάβουν μέρος εἰς τὴν εὐχὴν
ὀρθοί. Διότι προηγουμένως, ἀναμένοντες τὴν μετάληψιν τῶν λοι-
πῶν χριστιανῶν, ἠδύναντο νὰ καθήσουν.

V. Ἡ ἀπόλυσις. Ἐκπληρωθέντος τοῦ σκοποῦ τῆς θείας λειτουρ-

γίας, καλοῦνται τώρα οἱ πιστοὶ ὑπὸ τοῦ ἱερέως, ὅπως ἀπέλθουν ἐκ τοῦ ναοῦ. Εἰς δὲ τὴν προτροπὴν τοῦ διακόνου νὰ παρακαλέσουν καὶ πάλιν τὸν Κύριον, προκειμένου ν' ἀναχωρήσουν, οἱ μὲν ψάλλται ψάλλουν τὸ « *Κύριε, ἐλέησον* », ὁ δὲ ἱερεὺς ἀναγινώσκει μεγαλοφώνως τὴν ὁ π ι σ θ ἄ μ β ω ν ο ν λεγομένην εὐχὴν. Ὀνομάζεται αὕτη τοιοῦτοτρόπως, διότι ἀνεγινώσκετο παλαιότερον ὅπισθεν τοῦ ἄμβωνος, τοῦ ὑψουμένου ἄλλοτε εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ. Διὰ τῆς εὐχῆς αὐτῆς ζητεῖ ὁ ἱερεὺς παρὰ τοῦ Θεοῦ νὰ δώσῃ εἰρήνην εἰς τὸν κόσμον, εἰς τὰς Ἐκκλησίας, εἰς τοὺς βασιλεῖς καὶ εἰς ἅπαντα τὸν λαόν. Ὁ λαὸς λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς εὐχῆς αὐτῆς ψάλλει διὰ τοῦ χοροῦ τὸν ὕμνον τοῦ Ἰώβ: « *Εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου ἐυλογημένον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος* » εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης διὰ τὰς ποικίλας τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίας, ὁ δὲ ἱερεὺς ἀναγινώσκει κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν πρὸ τῆς ἁγίας Τραπεζῆς εὐχὴν ἀναφερομένην εἰς τὸν Χριστόν, διὰ τῆς ὁποίας ζητεῖ ἀπὸ τὸν Κύριον νὰ πληρώσῃ τὰς καρδίας τῶν πιστῶν παντοτεινῆς χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καὶ ἀποτελεῖ τὸν τελικὸν σκοπὸν τοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος.

Ἀκολουθῶς ὁ ἱερεὺς κάμνει ἁ π ὁ λ υ σ ι ν εὐλογῶν τοὺς πιστοὺς ἀπὸ τῆς ὠραίας Πύλης καὶ ἐπισυνάπτων τὴν εὐχὴν: « *Δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν* », διὰ τῆς ὁποίας τίθεται τέρμα εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῆς θείας λειτουργίας, ἣτις ἀποτελεῖ, καθὼς εἶδομεν, πλήρη ἀναπαράστασιν τῆς ζωῆς τοῦ Κυρίου.

Κατὰ τὴν ἀπόλυσιν διαμοιράζεται ὑπὸ τοῦ λειτουργοῦ εἰς τοὺς πιστοὺς τὸ ἀντίδωρον. Καλεῖται δὲ τοιοῦτοτρόπως, ἐπειδὴ ἔλαμβανον αὐτὸ οἱ μὴ προητομασμένοι ὅπως κοινωνήσουν πιστοὶ « *ἀντὶ τοῦ μεγάλου ἐκείνου δώρου τῆς φρικτῆς κοινωνίας* » (Συμεῶν Θεσσαλονίκης).

ς) Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΗΓΙΑΣΜΕΝΩΝ

Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων δώρων λέγεται ἡ λειτουργία, κατὰ τὴν ὁποίαν προσφέρεται εἰς κοινωνίαν ἅγιος ἄρτος προηγιασμένος. Ὁ προσφερόμενος ἄρτος καθαγιάζεται κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς προηγουμένης Κυριακῆς ἢ τοῦ Σαββάτου τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ ἐμποτιζόμενος δι' ἡγιασμένου οἴνου διατηρεῖται εἰς τὸ ἄρτοφόριον. Ἐκ τοῦ ἄρτοφορίου τούτου (τὸ ὁποῖον περιέχει δύο ἢ περισσότερους καθηγιασμένους ἄρτους, ἀναλόγως πρὸς τὰς λειτουρ-

γίας τῶν Προηγιασμένων, τὰς ὁποίας μέλλει νὰ τελέσῃ ὁ ἱερεὺς κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐβδομάδος) ἐξάγεται εἰς ἄρτος κατὰ τὴν Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τίθεται εἰς τὴν προσκομιδὴν ἐπὶ τοῦ Δισκαρίου μετὰ πάσης προσοχῆς καὶ εὐλαβείας, ριπτομένου ἐντὸς τοῦ Ποτηρίου καὶ κοινοῦ οἴνου, εἰς τὸ ὅποιον ὁ ἱερεὺς τελεῖ τὴν ἔνωσιν.

Ἡ τοιαύτη τοποθέτησις τοῦ ἁγίου ἄρτου γίνεται καθ' ἣν στιγμὴν ψάλλεται τὸ « *Κύριε, ἐκέκραξα* » ἢ ἀναγινώσκονται ἐκ τοῦ Ψαλτηρίου οἱ ἀναβαθμοί. Τοῦτο δέ, διότι ἡ Προηγιασμένη λειτουργία συνδέεται μετὰ τοῦ ἔσπερινοῦ. Μετὰ τὸ « *Κύριε, ἐκέκραξα* » γίνεται μικρὰ εἴσοδος μετὰ τοῦ Εὐαγγελίου, μετὰ τὴν ὁποίαν ἐπακολουθοῦν δύο συνήθως ἀναγνώσματα ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, μεθ' ἕκαστον τῶν ὁποίων ὁ ἱερεὺς κρατῶν λαμπάδα καὶ θυμιατήριον εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα ἐκφωνεῖ τὸ « *Σοφία ὁρθοί. Φῶς Χριστοῦ φαίνει πᾶσι* » (Τὰ θεῖα λόγια δηλ., τὰ ὅποια θὰ ἀκουσθοῦν, εἶναι σοφία. *Ορθοὶ καὶ μετὰ προσοχῆς ἀκούσατε αὐτά. Τὸ φῶς τῆς ἀληθείας τοῦ Χριστοῦ φωτίζει πάντας). Μετὰ τὰ ἀναγνώσματα ψάλλεται ἐξάκις ὑπὸ τοῦ ἱερέως καὶ τῶν χορῶν τὸ « *Κατευθυνθήτω* » καὶ ὁ διάκονος καλεῖ ἀκολούθως τοὺς κατηχουμένους νὰ ἀπέλθουν.

Μετὰ τοῦτο ἀντὶ Χερουβικοῦ ὕμνου ψάλλεται ὁ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ζ' αἰῶνος εἰσαχθεὶς ὕμνος : « *Νῦν αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σὺν ἡμῖν ἀοράτως λατρεύουσιν. Ἴδού γὰρ εἰσπορεύεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Ἴδού θυσία μυστικὴ τετελειωμένη δορυφορεῖται* » καὶ γίνεται σιωπηλῶς καὶ μετὰ πολλῆς εὐλαβείας ἢ μεγάλη εἴσοδος, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ προηγιασθέντα δῶρα μεταφέρονται ἐκ τῆς προθέσεως εἰς τὴν ἁγίαν Τράπεζαν. Ὁ διάκονος τότε ἀπαγγέλλει τὰς γνωστὰς καὶ ἐκ τῆς λειτουργίας τοῦ Χρυσοστόμου αἰτήσεις. Μετὰ τὰς αἰτήσεις ἀπαγγέλλεται ἡ Κυριακὴ προσευχὴ καὶ ἐπακολουθεῖ ἡ θεία κοινωνία.

15. ΤΑ ΛΟΙΠΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ :

1) ΤΕΛΕΣΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΒΑΠΤΙΣΜΑΤΟΣ

α) Ἡ πρὸ τοῦ Βαπτίσματος προπαρασκευαστικὴ τελετὴ. Ἀποτελοῦν ταύτην αἱ « *εὐχαὶ εἰς κατηχοῦμενον* ».

Τὸν μέλλοντα νὰ βαπτισθῇ στρέφει ὁ ἱερεὺς πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἐμφυσᾷ εἰς τὸ πρόσωπόν του τρεῖς φορές, διὰ νὰ ἀναζωπυρώσῃ

τὴν εἰς τὸν Ἀδὰμ πρώτην ἐκείνην πνοὴν τῆς ζωῆς, κατόπιν θέτων τὴν χεῖρά του ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, ἵνα δηλωθῇ ὅτι οὗτος τίθεται ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς Ἐκκλησίας, ἀναγινώσκει εὐχὴν, διὰ τῆς ὁποίας παρακαλεῖ τὸν Θεὸν νὰ ἀπομακρύνῃ ἀπ' αὐτοῦ τὴν παλαιὰν πλάνην τοῦ διαβόλου.

Ἀκολουθοῦν οἱ ἐξορκισμοί, διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἱερεὺς ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐπιτιμᾷ τὸν διάβολον καὶ ἐξορκίζει αὐτόν, ἵνα ἀπέλθῃ ἀπὸ τοῦ κατηχουμένου, ἀφ' ἑτέρου δὲ δέεται τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἀπομακρύνῃ ἐκ τοῦ κατηχουμένου πᾶν πονηρὸν πνεῦμα ἐμφωλεῦον εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ.

Μετὰ τοὺς ἐξορκισμοὺς ὁ ἀντιπροσωπεύων τὸ βρέφος ἀνάδοχος διακηρύσσει ἐρωτώμενος ὑπὸ τοῦ ἱερέως τὴν ἀποστροφὴν του ἀπὸ τὸν διάβολον καὶ τὴν ἀφοσίωσίν του πρὸς τὸν Χριστόν. Ἀκολουθῶν δὲ εἰς ἐπιβεβαίωσιν αὐτοῦ ἀπαγγέλλει τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως.

Αἱ μεταξὺ τοῦ ἱερέως καὶ τοῦ ἀναδόχου ἐρωταποκρίσεις μᾶς παραπέμπουν εἰς τοὺς ἀρχαίους χριστιανικοὺς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους οἱ προσερχόμενοι εἰς τὸ Βάπτισμα ἦσαν ἐνήλικες.

Τὴν προπαρασκευαστικὴν ταύτην τελετὴν ἐπισφραγίζει ὁ ἱερεὺς διὰ καταλλήλου εὐχῆς πρὸς τὸν Θεόν, ἵνα προσκαλέσῃ Οὗτος τὸν δοῦλόν του πρὸς τὸ ἅγιον φῶτισμα. Κατὰ τὴν εὐχὴν αὐτὴν δίδεται εἰς τὸν βαπτιζόμενον καὶ τὸ ὄνομα.

β) Ἡ τελετὴ τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος. Ὁ ἱερεὺς ἀναγινώσκει δύο ἁγιαστικὰς εὐχὰς τοῦ ὕδατος, διὰ τῶν ὁποίων ἐπικαλεῖται τὴν κάθοδον τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἵνα ἀναδείξῃ αὐτὸ « *ὕδωρ ἀπολυτρώσεως, ὕδωρ ἁγιασμοῦ, εἰς καθαρισμόν σαρκὸς καὶ πνεύματος, φωτισμὸν ψυχῶν. . . νόθεσις χάρισμα. . . πηγὴν ζωῆς* ». Ἐπειτα ὁ ἱερεὺς εὐλογεῖ τὸ ἔλαιον, χύνει αὐτὸ εἰς τὴν κολυμβήθραν καὶ ἀλείφει μὲ αὐτὸ τὸ βαπτιζόμενον ὡς ἄλλον ἀγωνιστὴν εἰς τὸν κατὰ τῆς ἁμαρτίας ἀγῶνα.

Κατόπιν τούτου τελεῖται ἡ κυρίως τελετὴ τοῦ Βαπτίσματος. Ὁ ἱερεὺς καταδύει τὸν μέλλοντα νὰ βαπτισθῇ εἰς τὸ ὕδωρ τῆς κολυμβήθρας τρις λέγων : « *Βαπτίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ* (δεῖνα) *εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, Ἀμὴν* » (πρῶτη κατάδυσις) « *καὶ τοῦ Υἱοῦ, Ἀμὴν* » (δευτέρα κατάδυσις) « *καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, Ἀμὴν* ». (τρίτη κατάδυσις).

Μετὰ τὴν τρίτην κατάδυσιν, ἀφοῦ ἐνδυθῇ ὁ νεοφώτιστος, ὁ ἱερεὺς μετὰ τοῦ ἀναδόχου, κρατοῦντος τὸν βαπτισθέντα ἐνδεδυμένον μὲ τὸν

λευκὸν χιτῶνα, ὁ ὁποῖος εἰκονίζει τὴν λευκότητα καὶ καθαρότητα τῆς ψυχῆς, περιφέρεται τρὶς περίξ τῆς κολυμβήθρας ψαλλομένου τοῦ «*Ὁσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. Ἰαλληλοῦία*». Ἐναγινώσκεται ἐν συνεχείᾳ μία περικοπὴ ἐκ τῆς πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς, ἡ ὁποία διδάσκει τὰς ἐνεργείας τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος (Ῥωμ. ζ' 4 - 11) καὶ μία ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, ἡ ὁποία περιέχει τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου νὰ βαπτίζουσι τοὺς πιστεύοντας (κη' 26). Ἐπειτα ὁ ἱερεὺς ἀναφωνεῖ πρὸς τὸν βαπτισθέντα: «*Ἐβαπτίσθης, ἐφωτίσθης, ἐμωρώθης, ἡγιάσθης ἀπελούσθης εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς*». Ἀκολουθῶς κόπτει σταυροειδῶς τρίχας ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ βαπτισθέντος, διὰ νὰ δηλωθῇ, ὅτι ὁ βαπτισθεὶς πλέον θὰ ἀνήκη εἰς τὸν Θεόν, διότι καὶ οἱ κύριοι εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἀγοράζοντες τοὺς δούλους, ἔκοπτον τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς των.

2) ΤΟ ΧΡΙΣΜΑ

Ἡ τελετὴ τοῦ Χρίσματος ἐπισυναπτομένη μετὰ τοῦ Βαπτίσματος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας γίνεται πρὸ τῶν ἀναγνωσμάτων τοῦ Ἀποστόλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἀμέσως μετὰ τὴν ἔξοδον τοῦ νηπίου ἀπὸ τῆς κολυμβήθρας, ὅταν τοῦτο περιβληθῇ τὸν λευκὸν χιτῶνα. Τότε ὁ λειτουργὸς χρεῖε τὸν βαπτισθέντα δι' ἁγίου Μύρου ἐπὶ τοῦ μετώπου πρὸς καθαγιασμὸν τῆς διανοίας, ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῶν μυκτῆρων καὶ τοῦ στόματος καὶ τῶν ὠτων πρὸς καθαγιασμὸν τῶν αἰσθησέων, ἐπὶ τῶν χειρῶν τέλος καὶ τῶν ποδῶν πρὸς καθαγιασμὸν τῶν ὀργάνων, διὰ τῶν ὁποίων τελοῦνται τὰ ἔργα. Εἰς ἐκάστην δὲ ἐκ τῶν χρίσεων αὐτῶν ἐπιλέγει τὸ «*Σφραγὶς δωρεᾶς Πνεύματος ἁγίου. Ἀμήν*».

Ὡς πρὸς τὴν ὕλην τοῦ ἁγίου Μύρου, αὕτη ἀποτελεῖ σύνθεσιν ἐξ εὐωδῶν ὑλῶν μετὰ τοῦ ἐπικρατοῦντος στοιχείου τοῦ ἐλαίου, καθαγιαζέται δὲ ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπεζῆς κατὰ συνήθειαν ἀρχαιοτάτην εὐλογούμενον ὑπὸ μόνον τῶν ἐπισκόπων.

Εἰς τὴν ἰδικὴν μας Ἐκκλησίαν ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ λαμβάνεται τὸ Μύρον παρὰ τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὅπου καθαγιαζέται κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς Μ. Πέμπτης.

Ἡ δὲ τελετὴ τοῦ καθαγιασμοῦ γίνεται διὰ τῆς κατὰ τὴν ὥραν τῆς μεγάλης εἰσόδου μεταφορᾶς ὑπὸ τοῦ ἱερέως μετὰ πάσης ἐπι-

σημότητος τοῦ δοχείου τοῦ περιέχοντος τὸ εὐῶδες μίγμα, τὸ ὁποῖον τίθεται ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ μέρους τῆς ἁγίας Τραπέζης. Μετὰ δὲ τὴν ἐκφώνησιν : « *Καὶ ἔσται τὰ ἐλέη τοῦ μεγάλου Θεοῦ* » ἐπακολουθεῖ ὁ καθαγιασμός τοῦ Μύρου διὰ τῆς τριπλῆς σφραγίσεως ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου καὶ ἀναγνώσεως δύο εὐχῶν, διὰ τῶν ὁποίων παρακαλεῖ τὸν Θεόν, ἵνα καταπέμψῃ « *Τὸ πανάγιον Πνεῦμα ἐπὶ τοῦτο τὸ μῶρον καὶ ποιήσῃ αὐτὸ χρῶσμα βασιλικόν, χρῶσμα πνευματικόν, ζωῆς γνλακτῆριον, ἀγιαστικόν ψυχῶν καὶ σωμάτων, ἔνδυμα ἀθθασιᾶς, σφραγιδα τελειοποιῶν* ».

3) Η ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΙΣ

Εἰς τοὺς ἀρχαίους χριστιανικοὺς χρόνους δὲν ἦτο ἀσύνηθες φαινόμενον διὰ τοὺς περιπίπτοντας εἰς διάφορα παραπτώματα χριστιανούς νὰ ἐξομολογοῦνται ἐνώπιον τῆς Ἐκκλησίας, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τὰ ἀποκηρύξουν δημοσίᾳ τὴν πρᾶξιν των, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ νὰ ζητήσουν τὰς προσευχὰς τῶν ἄλλων χριστιανῶν.

Παραλλήλως ὅμως πρὸς τὴν δημοσίαν Ἐξομολόγησιν ὑπῆρχε καὶ ἡ κατ' ἰδίαν Ἐξομολόγησις ἐνώπιον τοῦ πνευματικοῦ, ἡ ὁποία ἐυστηματοποιήθη ἰδίως ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν ἐπὶ Δεκίου διωγμῶν. Τοῦτο δὲ καταφαίνεται ἐκτὸς ἄλλων μαρτυριῶν καὶ ἐκ τῆς τοῦ Ὠριγένους, ὁ ὁποῖος, παραβάλλων τὴν μὲν ὁμαρτίαν πρὸς τὰ ὑγρά ἀκάθαρτα, τὴν δὲ πρᾶξιν τῆς ἐξομολογήσεως πρὸς ἀνακουφιστικὸν ἔμετόν, προκαλούμενον ὑπὸ τοῦ πνευματικοῦ, λέγει ὅτι πρέπει νὰ εἴμεθα προσεκτικοὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν τούτου, καὶ διακρίνει τὴν κατ' ἰδίαν ἀπὸ τὴν δημοσίαν Ἐξομολόγησιν. Βαθμηδὸν ἡ κατ' ἰδίαν Ἐξομολόγησις ἐξετόπισεν ἐντελῶς τὴν πρώτην.

Τελεῖται δὲ ἡ Ἐξομολόγησις ὡς ἑξῆς : Ὁ μετανοῶν μὲ συντριβὴν καρδίας ὁμολογεῖ τὰ ὁμαρτήματά του ἐνώπιον τοῦ πνευματικοῦ, ζητῶν τὴν παρὰ Θεοῦ συγχώρησιν, ἐν συνεχείᾳ δὲ ὁ ἱερεὺς καλύπτει τὸν ἐξομολογούμενον διὰ τοῦ ἐπιτραχηλίου του εἰς ἔνδειξιν τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ἐκδηλουμένης ἀπέναντι παντὸς εἰλικρινῶς μετανοοῦντος, καὶ ἀναγινώσκει τὴν διὰ τὴν περίστασιν ταύτην εὐχὴν, διὰ τῆς ὁποίας παρακαλεῖ τὸν εἰπόντα « *ὅσα ἂν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ* » νὰ χορηγήσῃ εἰς τὸν μετανοήσαντα τὴν συγχώρησιν τῶν ὁμαρτιῶν του.

Ἡ Χειροτονία τῶν προσερχομένων εἰς τὴν ἱερωσύνην τελεῖται κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν κατὰ τὴν αὐτὴν σχεδὸν τάξιν καὶ ἐπὶ τῶν τριῶν ἱερατικῶν βαθμῶν, ὄχι ὅμως καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμήν. Ὁ μὲν διάκονος χειροτονεῖται μετὰ τὸν καθαγιασμὸν τῶν τιμίων δώρων, τὴν στιγμήν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἀρχιερεὺς ἀπαγγέλλει τὸ « *Καὶ ἔσται τὰ ἐλέη τοῦ μεγάλου Θεοῦ* », διότι κύριον ἔργον αὐτοῦ εἶναι ἀπλῶς νὰ ὑπηρετήσῃ εἰς τὸν ἀγιασμὸν τῶν τιμίων δώρων, ὁ δὲ πρεσβύτερος μετὰ τὸν Χερουβικὸν ὕμνον, διὰ νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν ἀγιασμὸν τῶν τιμίων δώρων, καὶ ὁ ἐπίσκοπος μετὰ τὸν τρισάγιον ὕμνον, διὰ νὰ προσαγορεύσῃ τὸν λαὸν ὡς προϊστάμενος καὶ λάβῃ μέρος εἰς τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας.

Ὅταν πρόκειται νὰ χειροτονηθῇ ὁ ὑποψήφιος, παραλαμβάνεται ἀπὸ δύο ὁμοιοβάθμους του καὶ ὀδηγεῖται ἐντὸς τοῦ ἁγίου Βήματος, ὅπου γίνεται τρίς χορὸς περίξ τῆς ἁγίας Τραπέζης εἰς ἔνδειξιν πνευματικῆς χαρᾶς. Τὸν χορὸν συνοδεύει καὶ ἄσμα κατάλληλον, διὰ τοῦ ὁποίου ἰκετεύονται οἱ καλῶς ἀθλήσαντες καὶ στεφανωθέντες μάρτυρες, ἵνα πρεσβέυσῃ πρὸς τὸν Κύριον καὶ ἀναδειχθῇ ἱκανὸς ὁ μέλλων νὰ χειροτονηθῇ. Κατόπιν, ἐνῶ ὁ χορὸς ψάλλει τὸ « *Κύριε, ἐλέησον* », ὁ ἐπίσκοπος θέτει τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν χειροτονούμενον, ἔχοντα κεκλιμένα τὰ γόνατα πρὸ τῆς ἁγίας Τραπέζης, καὶ λέγει μεγαλοφῶνας: « *Ἡ θεία χάρις, ἢ πάντοτε τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα καὶ τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῦσα, προχειρίζεται τὸν (δεῖνα) εἰς διάκονον ἢ πρεσβύτερον ἢ ἐπίσκοπον. Εὐξώμεθα οὖν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἵνα ἔλθῃ ἐπ' αὐτὸν ἡ χάρις τοῦ παναγίου Πνεύματος* ». Μετὰ τὴν χειροτονίαν ὁ ἐπίσκοπος χορηγῶν εἰς τὸν χειροτονηθέντα τὸ διακριτικὸν τοῦ βαθμοῦ του ἄμφιον ἀναφωνεῖ τὸ « *Ἀξίως* », τὸ ὁποῖον ἐπαναλαμβάνεται καὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ.

5) ΤΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΓΑΜΟΝ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑ

Ἡ ἀκολουθία τοῦ Γάμου περιλαμβάνει τὴν τελετὴν τοῦ ἀρραβῶνος καὶ τὴν τελετὴν τοῦ στεφανώματος. Παλαιότερον αἱ δύο αὗται τέλεται ἐτελοῦντο κεχωρισμένως, σήμερον ὅμως ταυτοχρόνως.

α) Ἡ τελετὴ τοῦ ἀρραβῶνος. Ἀφοῦ ὁ διάκονος προτρέψῃ τοὺς παρευρισκομένους, ὅπως συνενώσουν ὅλοι μαζί τὰς εὐχὰς των « *ὑπὲρ τῶν νῦν μνηστευομένων ἀλλήλοις καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν* », ὁ ἱερεὺς

ἀκολουθῶς λαμβάνει τοὺς δακτυλίους, ὡς σύμβολα τηρήσεως ἀμοιβαίας ὑποσχέσεως καὶ τιμῆς, καὶ θέτει αὐτοὺς εἰς τὰς χεῖρας τῶν μελλονύμφων λέγων: « Ἀρραβωνίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ (δεῖνα) τὴν δούλην τοῦ Θεοῦ (δεῖνα) εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν ».

β) Ἡ τελετὴ τοῦ στεφανώματος. Ἐπειδὴ εἰς ἀρχαιότερους καιροὺς ἡ τελετὴ τοῦ στεφανώματος συνεδυάζετο πρὸς τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, εἰς τὸ ὁποῖον ἐλάμβανον μέρος οἱ νεόνυμφοι διὰ τοῦτο ἀρχίζει σήμερον διὰ τῆς ἐκφωνήσεως « *Εὐλόγημένη ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς. . .* ». Μετὰ τὰ εἰρηνικὰ, εἰς τὰ ὁποῖα προστίθενται καὶ μερικαὶ εἰδικαὶ αἰτήσεις ὑπὲρ τῶν ἐρχομένων εἰς γάμον, ἀκολουθοῦν δύο εὐχαὶ πρὸς τὸν Θεόν, ἵνα εὐλογησῆται τούτους, ὡς ηὐλόγησε « *τὸν Ἀβραάμ καὶ τὴν Σάρραν, τὸν Ἰακώβ καὶ πάντας τοὺς Πατριάρχας. . .* », καὶ ἵνα διαφυλάξῃ αὐτοὺς, ὡς διεφύλαξε « *τὸν Νῶε ἐν τῇ Κιβωτῷ, τὸν Ἰωάν ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους, τοὺς ἁγίους τρεῖς παῖδας ἐν τῇ καμίνῳ. . .* », καὶ ἵνα δώσῃ εἰς αὐτοὺς « *καρπὸν κοιλίας, καλλιτεκνίαν, ὁμόμοιαν ψυχῶν καὶ σωμάτων. . .* ». Κατόπιν ἀκολουθεῖ ἡ στέψις. Κατ' αὐτὴν εἰς τὴν ἐκφώνησιν « *Στέφεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ. . .* », ἡ ὁποία ἐξάκις ἐπαναλαμβάνεται, θέτει ὁ ἱερεὺς εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν συζευγμένων τὰ στέφανα, σύμβολα τῆς ἐξουσίας αὐτῶν εἰς τὸν ἤδη δημιουργούμενον οἶκόν των. Μετὰ τοῦτο ἀναγινώσκονται αἱ κατάλληλοι διὰ τὴν τελετὴν περικοπαὶ ἐκ τοῦ Ἀποστόλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου (Ἐφεσ. ε' 20-23 καὶ Ἰωάν. β' 1-11). Ἐπειτα ἀκολουθεῖ ἡ ἀπαγγελία τῆς Κυριακῆς προσευχῆς καὶ κατόπιν προσφέρεται εἰς τοὺς νεονύμφους κοινὸν ποτήριον οἴνου εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ προσφερομένου ἄλλοτε κατὰ τὴν στιγμὴν αὐτὴν Ποτηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας, τὸ ὁποῖον συμβολίζει τὴν ἀμοιβαίαν συμμετοχὴν τούτων εἰς τὰς χαρὰς καὶ τὰς λύπας. Μετὰ τοῦτο ὁ ἱερεὺς περιάγει τοὺς νεονύμφους τρεῖς γύρω τῆς τραπέζης, ἡ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ, ψάλλων μετὰ τοῦ χοροῦ τὸ « *Ἥσαῖα, χόρευε. . .* »

6) Η ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΟΥ ΕΥΧΕΛΑΙΟΥ

Τὸ Εὐχέλαιον τελεῖται συνήθως ὑπὸ ἑπτὰ ἱερέων, ἐν ἀνάγκῃ ὁμως δύναται νὰ τελέσῃ τοῦτο καὶ εἷς.

Ἡ ἀκολουθία τοῦ Εὐχελαίου ἔχει τοιοῦτοτρόπως διαταχθῆ, ὥστε εἰς ἕκαστον τῶν ἑπτὰ ἱερέων νὰ ἀναλογῆ καὶ μία ἀποστολική καὶ εὐαγγελική περικοπὴ καὶ περικοπαὶ μετὰ μιᾶς εὐχῆς. Ἐπτὰ λοιπὸν Ἀπόστολοι, ἑπτὰ Εὐαγγέλια καὶ ἑπτὰ εὐχαὶ ἱκετευτικαὶ ὑπὲρ τοῦ ἀρρώστου. Πρὸ τῶν εὐχῶν αὐτῶν προηγοῦνται δύο ἄλλα εὐχαὶ τελεστικαὶ ἢ ἁγιαστικαὶ τοῦ μυστηρίου, διὰ τῶν ὁποίων παρακαλεῖται ὁ Κύριος, ὅπως ἀγιάσῃ τὸ προκείμενον ἔλαιον καὶ καταστήσῃ αὐτὸ « ἔλαιον ἀγαλλιᾶσεως, ἔλαιον ἁγιασμοῦ. . . ».

Διὰ τῶν δύο τούτων εὐχῶν ἀγιάζεται τὸ ἔλαιον καὶ λαμβάνει ἐνέργειαν ἱαματικὴν. Διὰ τοῦτο καὶ ἀμέσως μετὰ τὰς εὐχὰς αὐτὰς ὁ ἱερεὺς χρεῖε διὰ τοῦ ἐλαίου τὸν τελοῦντα τὸ Εὐχέλαιον ἐκφωνῶν τὴν ἀκόλουθον πρῶτην ἰλαστικὴν εὐχὴν : « *Πάτερ ἅγιε, ἰατρὲ τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωματίων, ὁ πέμψας τὸν μονογενῆ σου Υἱόν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, πᾶσαν νόσον ἰόμενον καὶ ἐκ θανάτου λυτροῦμενον, ἴασαι καὶ τὸν δοῦλόν σου ἐκ τῆς περιεχούσης αὐτὸν σωματικῆς καὶ ψυχικῆς ἀσθενείας καὶ ζωοποίησον αὐτὸν διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ σου* ».

Ἡ εὐχὴ αὕτη δὲν ἀπαγγέλλεται μόνον ὑπὸ τοῦ πρώτου ἱερέως, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἕξ κατὰ σειράν, οἱ ὅποιοι ἐπίσης συγχρόνως μὲ τὴν ἀπαγγελίαν ἀλείφουν τὸν νοσοῦντα μὲ τὸ ἁγιασμένον ἔλαιον εἰς τὸ μέτωπον, τὸ στήθος, τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας.

Μεταξὺ τῶν δύο τελεστικῶν ἁγιαστικῶν εὐχῶν τίθεται ὁ ἄ' Ἀπόστολος ἀναφερόμενος εἰς τὴν σύστασιν τοῦ μυστηρίου (Ἰακ. ε' 10-17) καὶ τὸ ἄ' Εὐαγγέλιον ἀφηγούμενον τὴν παραβολὴν τοῦ ἐμπροσόντος εἰς τοὺς ληστὰς (Λουκ. ι' 25 - 37). Μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἐκφωνεῖ ὁ ἱερεὺς τὴν ἄ' ἰλαστήριον εὐχὴν, καθὼς εἶπομεν, καὶ π α ρ α χ ω ρ ε ῖ τὴν θέσιν του εἰς τὸν δεῦτερον κατὰ τὴν τάξιν ἱερέα.

Ὡς ἐπιστέγασμα τῆς ὅλης τελετῆς προστίθεται μία τελευταία εὐχὴ ὑπὲρ ἀφέσεως τῶν ὁμαρτιῶν τοῦ ἀσθενοῦς, τὴν ὁποίαν ὁ προϊστάμενος τῶν ἱερέων ἀναγινώσκει μεγαλοφώνως, ἐνῶ οἱ μὲν συλλειτουργοὶ αὐτοῦ κρατοῦν ἀνοικτὸν τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀσθενοῦς εἰς ἔνδειξιν, ὅτι αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἠχορηγεῖ τὴν συγχώρησιν, οἱ δὲ ψάλλται ψάλλουν τὸ « *Κύριε, ἐλέησον* ».

16. ΑΛΛΑΙ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΙ

1) ΤΑ ΕΓΚΑΙΝΙΑ ΤΩΝ ΝΑΩΝ

Ἡ ἀκολουθία τῶν ἐγκαινίων (τῆς καθιερώσεως) τῶν ναῶν εἶναι παλαιοτάτη. Οὐσιῶδες καὶ κεντρικόν μέρος τῆς τελετῆς ἔθεωρήθη ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ ἔπειτα ἡ χρησιμοποίησις μαρτυρικῶν λειψάνων. Ταῦτα ἐγκλειόμενα ἐντὸς ἀργυρᾶς θήκης, ἀποτίθενται ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἑσπέρας εἰς ναὸν καθιερωμένον, τὴν ἐπομένην δὲ μεταφερόμενα λιτανεύονται ὑπὸ τοῦ τελετουργοῦ ἀρχιερέως, ὁ ὁποῖος φέρων αὐτὰ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ περιέρχεται τρίς τὸν πρὸς ἐγκαινίασιν ναὸν, ἀκολουθοῦντων τῶν ψαλτῶν καὶ τοῦ πλήθους τῶν χριστιανῶν. Μετὰ τὴν τρίτην περιφορὰν ὁ ἐπίσκοπος ἱστάμενος πρὸ τῶν θυρῶν τοῦ ναοῦ, αἱ ὁποῖαι ἔχουν κλεισθῆ, ἀναφωνεῖ πρὸς τοὺς ἐντὸς τοῦ ναοῦ: « *Ἰδοτε πύλας οἱ ἄρχοντες ἡμῶν καὶ ἐπάσθητε πύλαι αἰῶνιοὶ καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης* ». Ἐκεῖνοι δὲ ἀντιφωνοῦν ἐκ τῶν ἔσω: « *Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης*; ». Καὶ πάλιν ὁ ἀρχιερεὺς ἀναφωνεῖ τὸ αὐτὸ καὶ πάλιν οἱ ἐν τῷ ναῷ (εἰς ἱερεὺς συνήθως καὶ οἱ ψάλται) ἀποκρίνονται τὰ αὐτά. Ὁ ἀρχιερεὺς ἐν τέλει, ποιήσας τρίς ἔμπροσθεν τῶν πυλῶν τοῦ ναοῦ τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ διὰ τῶν ἐν τῷ δίσκῳ ἁγίων λειψάνων, ἀναβοᾷ μεγάλη φωνῆ: « *Κύριος κραταιὸς καὶ δυνατός, Κύριος δυνατός ἐν πολέμῳ, Κύριος τῶν δυνάμεων, οὗτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης* ». Τοὺς μυστηριώδεις τούτους λόγους ἐπαναλαμβάνουν καὶ οἱ ἐν τῷ ναῷ, τότε δὲ ἀνοίγονται αἱ πύλαι αὐτοῦ καὶ εἰσέρχεται ὁ ἀρχιερεὺς ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν συλλειτουργῶν καὶ τοῦ λαοῦ καὶ ἀποθέτει τὰ ἅγια λείψανα εἰς τὴν ὀπήν τοῦ στύλου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου πρόκειται νὰ τεθῆ ἡ πλάξ τοῦ θυσιαστηρίου τῆς ἁγίας Τραπεζῆς, χυνομένου ἐπάνω αὐτῶν καὶ μείγματος κηρομαστίχης καὶ ἄλλων εὐωδῶν ὑλῶν. Μετὰ τοῦτο τίθεται ἡ πλάξ τῆς ἁγίας Τραπεζῆς, ἡ ὁποία πλύνεται διὰ χλιαροῦ ὕδατος ἐκ τῶν χυτρῶν τοῦ βαπτίσματος καὶ διὰ ροδοστάμου ἢ οἴνου, τὸ ὁποῖον σημαίνει τὴν εὐωδίαν τῆς τελειότητος, καὶ τέλος σφραγίζεται διὰ ἁγίου Μύρου δεχομένη ποιουτοτρόπως εἰδὸς τι βαπτίσματος ἢ χρίσματος εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἁγίας Τριάδος. Ἐν τῷ μεταξύ ψάλλονται δι' ἑκάστην ἐκ τῶν πράξεων τούτων κατάλληλοι ψαλμοὶ (83, 50 καὶ 132). Ἐπειτα ἐπενδύεται ἡ ἁγία Τράπεζα διὰ τοῦ κατασαρκίου καὶ τῶν

ύπολοιπίων άμφίων αύτῆς (ένδυτῆς, άντιμηνσίου). Ὡς έπισφράγισις και συμπλήρωσις τῆς ὄλης τελετῆς άκολουθεῖ άμέσως ἡ τέλεισις τῆς θείας λειτουργίας.

2) Ο ΜΕΓΑΣ ΚΑΙ Ο ΜΙΚΡΟΣ ΑΓΙΑΣΜΟΣ

α) Ὁ μέγας άγιασμός. Ἡ άκολουθία αύτη συνταχθεῖσα πιθανόν υπό τοῦ Μ. Βασιλείου ψάλλεται εἰς τόν ναόν κατά τήν έορτήν τῶν Θεοφανείων. Σκοπός τῆς τελετῆς εἶναι άφ' ένός μὲν ἡ ύπενθύμισις τοῦ βαπτίσματος τοῦ Χριστοῦ εἰς τόν Ἰερδάνην, άφ' έτέρου δέ ἡ διά τοῦ τοιούτου βαπτίσματος καθαγίασις τῶν ὕδάτων, άπό τῶν ὁποίων σκορπίζεται θεραπεία σώματος και ψυχῆς εἰς τοὺς λαμβάνοντας μέρος εἰς τήν τελετήν με πίστιν. Τελεῖται δέ ὁ μέγας άγιασμός ὡς εξῆς: Οἱ ἱερεῖς εξέρχονται έκ τοῦ κυρίως ναοῦ, ένῶ ὁ χορός ψάλλει τὸ « *Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὕδάτων* ». Ἐπακολουθοῦν τρεῖς σπουδαιότεραι προφητικά περικοπαὶ έκ τοῦ Ἡσαίου. (« *Ἐδφράθητι ἔρημος δωῶσα . . .* », « *Οἱ δωῶντες πορεύσθε εἰς ὕδωρ . . .* » και « *Ἀντλήσατε ὕδωρ μετ' ἐδφροσύνης . . .* »). Ἐπειτα άναγινώσκεται ὁ Ἀπόστολος και τὸ Εὐαγγέλιον (Κορινθ. ι' 1 - 4), Μάρκ. α' 9 - 11). Ἀκολουθεῖ έκτενῆς δέησις, διά τῆς ὁποίας παρακαλεῖ ὁ διάκονος τόν Θεόν, ὅπως δωρήσῃ εἰς τὸ προκείμενον ὕδωρ τήν χάριν τῆς άπολυτρώσεως, τήν εὐλογίαν τοῦ Ἰορδάνου. Μετά τήν έκτενῆ δέησιν διά κατανυκτικῆς εὐχῆς άνυμνεῖται ἡ άγία Τριάς, εἰς τὸ μέσον δέ αύτῆς άκούεται μεγαλοφώνως ἡ δοξολογία « *Μεγας εἰ, Κύριε, και θαυμαστά τὰ ἔργα σου. . .* ». Ἐν συνεχείᾳ άνυμνεῖται ὁ δημιουργός τοῦ ὄρατοῦ και άοράτου κόσμου και παρακαλεῖται, διά νὰ εξαποστείλῃ τὸ άγιον Πνεῦμα, ὅπως και εἰς τόν Ἰορδάνην, και άγιάσῃ τὸ ὕδωρ τοῦτο. Ἐπειτα ὁ ἱερεὺς βαπτίζει τόν τίμιον Σταυρόν τρις εἰς τὸ ὕδωρ και ραντίζει τόν ναόν, ένῶ συγχρόνως ψάλλει τὸ « *Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζόμενον σου, Κύριε. . .* ».

β) Ὁ μικρὸς άγιασμός. Ἡ άκολουθία τοῦ μικροῦ άγιασμοῦ, τελουμένη τήν άρχήν έκάστου μηνός, εἶναι μεταγενεστέρα. Κατ' αύτήν άναγινώσκεται ὁ Ἀπόστολος έκ τῆς πρὸς Ἑβραίους (β' 11 - 18) και τὸ εὐαγγέλιον έκ τοῦ κατά Ἰωάννην (ε' 1 - 5).

α) Ἡ κοινὴ παράκλησις. Τὰ τελετουργικὰ βιβλία τῆς Ἐκκλησίας μας εἶναι πλήρη κανόνων ἀναφερομένων εἰς τὴν Θεοτόκον. Ἐκ τῶν κανόνων αὐτῶν εἶναι καὶ ἡ κοινὴ παράκλησις, κανὼν δηλ. ἱκετευτικός, ὁ ὁποῖος ἔχει σκοπὸν νὰ παρακαλέσῃ τὴν Θεοτόκον, διὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς καταφεύγοντας πρὸς αὐτὴν εἰς ἀσθένειαν ἢ εἰς ἄλλην δύσκολον περίστασιν τῆς ζωῆς. Ἀρχεται δὲ ὁ κανὼν διὰ τῶν ἑξῆς τροπαρίων:

« Πολλοῖς συνεχόμενος πειρασμοῖς, πρὸς σὲ καταφεύγω σωτηρίαν ἐπιζητῶν ὡ μῆτερ τοῦ Λόγου καὶ Παρθένε, τῶν δυσχερῶν καὶ δεινῶν με διάσωσον.

Νοσοῦντα τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, ἐπισκοπῆς θείας καὶ προνοίας τῆς παρὰ σοῦ, ἀξίωσον μόνη, Θεομήτορ, ὡς ἀγαθὴ ἀγαθοῦ τε λοχεύτρια.

Ἐν κλίνῃ νῦν ἀσθενῶν κατάκειμαι καὶ οὐκ ἔστιν ἴασις τῇ σαρκί μου· ἀλλ' ἢ Θεὸν καὶ σωτῆρα τοῦ κόσμου καὶ τὸν λυτῆρα τῶν νόσων κηύσασα, σοῦ δέομαι τῆς ἀγαθῆς· ἐκ φθορᾶς νοσημάτων ἀνάστησον.

Διάσωσον ἀπὸ κινδύνων τοὺς δούλους σου, Θεοτόκε, ὅτι πάντες μετὰ Θεὸν πρὸς σὲ καταφεύγομεν, ὡς ἄροηκτον τεῖχος καὶ προστασίαν.

Ἐπίβλεπον ἐν εὐμενείᾳ, πανύμνητε Θεοτόκε, ἐπὶ τὴν ἐμὴν χαλεπὴν τοῦ σώματος κάκωσιν καὶ ἴασαι τῆς ψυχῆς μου τὸ ἄλγος.»

Μετὰ τὴν ἕκτην ᾠδὴν ἀναγινώσκεται τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ « Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον » μὲ ὅλα τὰ λεχθέντα κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τῆς Θεοτόκου πρὸς τὴν Ἐλισάβετ (Λουκ. α' 39 - 50, 56), μετὰ τὸ ὁποῖον συνεχίζεται καὶ πάλιν ὁ κανὼν. Περαιτωθέντος τοῦ κανόνος, ἀκολουθοῦν τὰ ἑξ ἑκατόντα καὶ παρακαλοῦνται πᾶσαι τῶν ἀγγέλων αἰστρατιαί, ὁ Πρόδρομος τοῦ Κυρίου, τῶν Ἀποστόλων ἡ δωδεκάς καὶ γενικῶς οἱ ἅγιοι πάντες, ἵνα περὶ τὴν Θεοτόκον συναθροισθέντες ποιήσωσι πρεσβείαν εἰς τὸ σωθῆναι ἡμᾶς. Ὁ κανὼν οὖν συνετάχθη τὸν θ' αἰῶνα, λέγεται δὲ κοινὴ παράκλησις, λόγῳ τῆς χρήσεώς του εἰς οἰανδήποτε ἡμέραν καὶ ὥραν τοῦ ἔτους.

β) Ὁ μέγας παρακλητικὸς κανὼν. Ὁ κανὼν οὗτος εἶναι ἐντελῶς περιορισμένης χρήσεως, διότι ψάλλεται μόνον κατὰ τὸν Δεκαπενταύγουστον ἐναλλάξ μετὰ τοῦ προηγουμένου εἰς τοὺς ἑσπερινοὺς πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου.

Καλείται δὲ συνήθως μὲ γ α ς ὄχι διὰ τὴν ἑκτασιν, ἀλλὰ διὰ τὴνσχέσιν του πρὸς τὴν ἑορτὴν τῆς Κοιμήσεως.

Συνετάχθη οὗτος κατὰ τὰ μέσα τοῦ 1γ' αἰῶνος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδώρου Λασκάρεως καὶ παρουσιάζεται ὡς ἀτομικὴ προσευχὴ τοῦ πιστοῦ πρὸς τὸν Θεόν, ἄρχεται δὲ διὰ τοῦ ἐξῆς τροπαρίου :

« Τῶν λυπηρῶν ἐπαγωγαὶ χειμᾶζονσι τὴν ταπεινὴν μου ψυχὴν, καὶ συμφορῶν νέφη τὴν ἐμὴν καλέπτουσι καρδίαν, Θεορέμψετε ἄλλ' ἢ φῶς τετοζυῖα τὸ θεῖον καὶ προαιώνιον, λάμψον μοι τὸ φῶς τὸ χαρμόσυνον ».

Ὁ κανὼν οὗτος ἐπισφραγίζεται μὲ τέσσαρα ἐξαποστειλάρια, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον, εἰλημμένον ἐκ τῆς ἑορτῆς τῆς Κοιμήσεως, φανερῶνει τὴν σχέσιν τοῦ μεγάλου παρακλητικοῦ κανόνος μὲ τὴν ἑορτὴν, ἔχει δὲ οὕτως:

« Ἐπίστολοι ἐκ περάτων συναθροισθέντες ἐνθάδε, Γεθσημανῆ τῶ χορῷ κηδέσαστέ μου τὸ σῶμα· καὶ σὺ Υἱὲ καὶ Θεέ μου, παράλαβέ μου τὸ πνεῦμα ».

4) Η ΝΕΚΡΩΣΙΜΟΣ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ Ἡ ΚΗΔΕΙΑ

Ἡ σημερινὴ νεκρώσιμος ἀκολουθία φαίνεται νὰ ὑπῆρχε κατὰ τὰ τέλη τοῦ ε' αἰῶνος ἐν σκελετῶ καὶ κατὰ τὰ κυριώτερα σημεῖα, τὰ ὁποῖα ὅμως βαθμηδὸν ἐστολίσθησαν διὰ νεωτέρων ὕμνων καὶ τροπαρίων καὶ κανόνων, μέχρις ὅτου διεμορφώθη εἰς τὴν πλουσιωτέραν ἐκ τῶν ἀκολουθιῶν τῆς Ἐκκλησίας μας. Καὶ αὐτὸ ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ὅλης σειρᾶς αὐτῆς εἰς τὸ Εὐχολόγιον, ὅπου τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν τῶν κοσμικῶν διαδέχεται ἡ τῶν μοναχῶν καὶ ταύτην ἡ νεκρώσιμος εἰς ἀποθανόντα ἱερέα καὶ αὐτὴν ὁ ἀναπαύσιμος κανὼν εἰς νήπια.

Ἀρχίζει δὲ ἡ συνήθης νεκρώσιμος ἀκολουθία διὰ τοῦ « *Ἐὐλογητὸς ὁ Θεός...* ». Ἐν συνεχείᾳ ψάλλονται μερικοὶ στίχοι ἐκ τοῦ ἀμώμου (τοῦ 118 ψαλμοῦ), νεκρώσιμα, εὐλογητάρια, ἰδιόμελα τροπάρια τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ περὶ τῆς ματαιότητος τῶν ἐγκοσμίων καὶ μακαρισμοί.

Μετὰ τοῦτο ἀναγινώσκεται ὁ Ἀπόστολος καὶ τὸ Εὐαγγέλιον περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν (1 Θεσσαλ. δ' 13 - 17, Ἰωάν. ε' 24 - 30), γίνεταὶ σύντομος δέησις ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἀποθα-

νότος καὶ ἀναγινώσκειται ἡ συγχωρητικὴ εὐχή, ἡ ὁποία λέγεται προηγουμένως καὶ εἰς τὴν οἰκίαν κατὰ τὴν ἐκεῖ γινομένην σύντομον πένθιμον τελετὴν, τὴν καλουμένην τ ρ ι σ ἄ γ ι ο ν. Μὲ τὴν προτροπὴν τῶν οἰκείων καὶ φίλων, διὰ νὰ προσέλθουν εἰς τὸ φέρετρον καὶ δώσουν τὸν τελευταῖον ἀσπασμόν, τελειώνει ἡ ἀκολουθία καὶ ὁ νεκρὸς ὀδηγεῖται εἰς τὸν τάφον. Ἐνῶ δὲ γίνεται ὁ ἔνταξ ιασμὸς, ὁ ἱερεὺς ρίπτει χῶμα ἐπὶ τοῦ φερέτρου, τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἀντιφωνεῖ τὸ « γῆ εἰ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσει », διὰ νὰ δηλωθῇ ἡ ἀποσύνθεσις τοῦ σώματος, εὐχεται δὲ αἰώνιαν τὴν μνήμην τοῦ νεκροῦ.

Τὴν τεσσαρακοστὴν συνήθως ἡμέραν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ νεκροῦ τελεῖται μνημόσυνον ὑπὲρ αὐτοῦ εἰς τὸν ναόν. Κατ' αὐτὸ ἀναπέμπονται εὐχαὶ καὶ δεήσεις ὑπὲρ τοῦ ἀποθανόντος καὶ ἀγιάζονται τὰ ἀποτελούμενα ἀπὸ σῖτον κόλλυβα, τὰ ὁποῖα συμβολίζουν τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων ἡμῶν.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ
ΟΙ ΚΑΙΡΟΙ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

17. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΟΡΤΩΝ ΓΕΝΙΚΩΣ

Τὸ νόημα τῶν ἑορτῶν. Ἑορταὶ λέγονται αἱ ἡμέραι αἱ καθορισθεῖσαι ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς ἀνάμνησιν ὠρισμένων γεγονότων ἀναφερομένων εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Χριστοῦ ἢ ἐχόντων σχέσιν μετὰ τὸν βίον τῆς Ἐκκλησίας.

Κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτὰς οἱ χριστιανοὶ παύουσι τὰς ἐργασίας των καὶ μεταβαίνουν εἰς τοὺς ναοὺς διὰ τὴν κοινὴν προσευχὴν καὶ πρὸς παρακολούθησιν τῆς θείας λειτουργίας. Τὴν ἀνάγκην τοῦ ἐκκλησιασμοῦ μαρτυρεῖ καὶ ἡ πρᾶξις τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐτιμωροῦντο μετὰ ἐκκλησιαστικὰ ἐπιτίμια ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι παρημέλουν τὸν ἐκκλησιασμόν κατὰ τὰς Κυριακάς. Ἡ 5^α Οἰκουμενικὴ Σύνοδος διέταξεν, ὅτι ὁ χριστιανός, ὁ ὁποῖος ἀπουσιάζει ἀπὸ τὸν ναὸν ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς Κυριακάς, χωρὶς νὰ ὑπάρχη σοβαρὸς λόγος, πρέπει νὰ ἀφορίζεται. Δηλαδὴ νὰ παύη νὰ ἔχη οἰανδήποτε σχέσιν μετὰ τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐκτὸς τοῦ ἐκκλησιασμοῦ ἄλλα ἔργα πνευματικὰ ἐπιβαλλόμενα κατὰ τὰς Κυριακάς καὶ ἑορτὰς εἶναι ἡ μελέτη βιβλίων οἰκοδομητικῶν, καὶ μάλιστα τῆς Ἁγίας Γραφῆς, αἱ διάφοροι ἀγαθοεργίαι πρὸς τοὺς πάσχοντας καὶ ἐν γένει πᾶσα ἐνέργεια, ἡ ὁποία ἐξυμνεῖ τὸ πνεῦμα καὶ παρέχει εἰς τὸ σῶμα ἀναψυχὴν.

Ἱστορικὴ ἄποψις τῶν ἑορτῶν. Αἱ ἀρχαιότεραι χριστιανικαὶ ἑορταὶ ἦσαν τὸ Πάσχα καὶ ἡ Πεντηκοστή, ἑορταὶ ἰουδαϊκαί, κατὰ τὰς ὁποίας εἶχον σημειωθῆ γεγονότα μεγάλης σημασίας καὶ σπουδαιότητος διὰ τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν. Ἡ Κυριακὴ, «*ἡ μία τῶν Σαββάτων*», ὅπως ἐλέγετο κατ' ἀρχὰς μετὰ τὸ σύνθημα τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἑβραϊκὸν ὄνομα (Πράξ. η' 7, 1 Κορ. ις' 8, Ἀποκ. α' 10). Ἡ ἑορτὴ τῆς Κυριακῆς ἐτέθη ἀντὶ τοῦ ἰουδαϊκοῦ Σαββάτου ὡς ἡμέρα βεβαίως τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἐξήρθη ἐπίσης ἡ Τετάρτη καὶ ἡ Παρασκευή. Καὶ ἡ μὲν Τετάρτη διεκρίθη ὡς ἡμέρα τῆς προδοσίας τοῦ Χριστοῦ, ἡ δὲ Παρασκευὴ ὡς ἡμέρα τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου· διὰ τοῦτο καὶ ὠρίσθη κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτὰς νηστεία.

Βαθμηδὸν εἰσῆχθησαν καὶ ἄλλαι μερικαὶ ἑορταί. Ἡ ἀρχαιότερα ὄλων τούτων τῶν ἑορτῶν ὑπῆρξεν ἡ ἑορτὴ τῶν Θεοφανείων, ἡ ὁποία διεκρίθη ὕστερον εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγέννων καὶ τὴν ἑορτὴν τῆς βαπτίσεως τοῦ Κυρίου εἰς τὸν Ἰορδάνην.

Ἀκολούθως νέος κύκλος ἑορτῶν ἐμφανίζεται εἰσαγόμενος, ὁ ὁποῖος σχετίζεται μᾶλλον πρὸς τὸ πρόσωπον τῆς Θεομήτορος καὶ καθιεροῦται περισσότερο πρὸς τιμὴν τῆς, λόγῳ τῆς ἐγιότητος αὐτῆς καὶ τῆς συμμετοχῆς τῆς εἰς τὸ σωτηριῶδες ἔργον τοῦ Χριστοῦ. Ὁ κύκλος αὐτὸς φαίνεται νὰ ἔχη συμπληρωθῆ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 5' αἰῶνος, αἱ σπουδαιότεραι δὲ ἐκ τῶν ἑορτῶν, αἱ ὁποῖαι ὑπάγονται εἰς αὐτόν, εἶναι ὁ Εὐαγγελισμὸς, ἡ Κοίμησις, τὸ Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου καὶ τὰ Εἰσόδια αὐτῆς.

Ἐκτὸς τῶν ἑορτῶν αὐτῶν ἀναφαίνονται πολὺ ἐνωρὶς καὶ ἄλλαι μερικαὶ ἑορταὶ κατὰ τὴν ἐπέτειον ἡμέραν τοῦ θανάτου τῶν μαρτύρων, ἡ ὁποία ἐθεωρεῖτο ὡς γενέθλιος αὐτῶν ἡμέρα, ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν ὁ μάρτυς ἀνεγεννήθη εἰς καλυτέραν ζωὴν. Αἱ ἑορταὶ αὐταί, αἱ ὁποῖαι ἦσαν τοπικαὶ κατ' ἀρχάς, ἑορταζόμεναι εἰς τὸν τόπον ὅπου ἔλαβε χώραν τὸ μαρτύριον ἢ ἐνεταφιάσθη τὸ λείψανον τοῦ μάρτυρος, ἐγενικεύθησαν βαθμηδὸν εἰς ὅλην τὴν Ἐκκλησίαν. Τοιαῦται μαρτυρικαὶ ἑορταί, γενικευθεῖσαι ἀπὸ τοῦ 8' μ.Χ. αἰῶνος εἶναι ἡ ἑορτὴ τοῦ πρωτομάρτυρος Στεφάνου, ἡ τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, τὸ Γενέθλιον τοῦ Προδρόμου καὶ ἡ ἀποτομὴ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ.

Αἱ τιμαὶ τῆς μνήμης τῶν μαρτύρων ἐπεξετάθησαν κατόπιν εἰς πρόσωπα, τὰ ὁποῖα δὲν ἐμαρτύρησαν μὲν, ἔδειξαν ὅμως κατ' ἄλλον τρόπον τὴν αὐτοθυσίαν ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Τοιοῦτοτρόπως συνεπληρώθη βαθμηδὸν τὸ ἑορτολόγιον μὲ τὴν προσθήκην καὶ πολλῶν ἄλλων ἑορτῶν εἰς μνήμην τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τῶν διαπρεψάντων διὰ τὴν ἀγιότητα τοῦ βίου, τῶν ἱεραρχῶν καὶ τῶν ὁσίων.

Διαίρεσις τῶν ἑορτῶν. Αἱ χριστιανικαὶ ἑορταί, δηλ. αἱ Δ ε σ π ο τ ι κ α ἰ (αἱ ὀρισθεῖσαι εἰς ἀνάμνησιν σπουδαίων γεγονότων ἐκ τῆς

ζωῆς τοῦ Σωτῆρος), αἱ Θεομητορικαὶ (αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸ πρόσωπον τῆς Θεομήτορος) καὶ αἱ ἑορταὶ τῶν ἁγίων διαοροῦνται εἰς δύο, εἰς τὰς ἀκίνητους καὶ τὰς κινήτας. Καὶ ἀκίνητοι μὲν λέγονται αἱ ἑορταὶ, τῶν ὁποίων ἡ ἡμερομηνία τοῦ ἑορτασμοῦ των μένει κατ' ἔτος ἡ αὐτῇ, ἀκίνητος καὶ ἀμετάβλητος, κινήται δὲ λέγονται αἱ ἐξαρθώμεναι ἐκ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα καὶ ἑορταζόμεναι κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος, ὅχι δὲ καὶ τοῦ μηνός.

18. Αἱ ΔΕΣΠΟΤΙΚΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

1. ΑΚΙΝΗΤΟΙ ΔΕΣΠΟΤΙΚΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

1) Τὰ Χριστοῦ γεννα κατὰ τὴν 25 Δεκεμβρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἦτο συνδεδεμένη κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας μὲ τὰ Θεοφάνεια, ἀλλὰ κατὰ τὸν δ' αἰῶνα ἐχωρίσθη αὐτῶν. Καὶ κατὰ πρῶτον εἰσήχθη εἰς τὴν Ρώμην περὶ τὸ 335 μ.Χ. Ἄπ' ἐκεῖ ἔπειτα μετεδόθη εἰς τὴν ὑπόλοιπον Δύσιν καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Καὶ ὁ ἱερός Χρυσόστομος, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποίου ὠρίσθη ἡ ἑορτὴ τῶν Χριστουγέννων, διὰ νὰ καταστήσῃ εἰς τοὺς ἀκροατὰς του γενικώτερον τὸ ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον αὐτὸς ἠσθάνετο χάριν τῆς προσεγγιζούσης νέας ἑορτῆς τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, συνιστᾷ τὴν ἑορτὴν αὐτὴν εἰς λόγον του ὡς ἐξῆς: « Ἐορτὴ μέλλει προσελαύειν ἢ πασῶν ἑορτῶν σεμνοτάτη καὶ φρικωδεστάτη, ἣν οὐκ ἂν τις ἀμάροτοι μητροπόλιν πασῶν τῶν ἑορτῶν προσειπῶν. Τίς δ' ἐστὶν αὕτη; Ἡ κατὰ σάρκα τοῦ Χριστοῦ γέννησις. . . Εἰ γὰρ μὴ ἐτέχθη κατὰ σάρκα Χριστός, οὐκ ἂν ἐβαπτίσθη, ὅπερ ἐστὶ τὰ Θεοφάνεια, οὐκ ἂν ἐσταυρώθη, ὅπερ ἐστὶ τὸ Πάσχα, οὐκ ἂν τὸ Πνεῦμα κατέπεμψεν, ὅπερ ἐστὶν ἡ Πεντηκοστὴ, ὥστε ἐντεῦθεν, ὥσπερ ἀπὸ τινος πηγῆς ποταμοὶ διαφόρων ρυέντες αὐταὶ ἐτέχθησαν ἡμῖν αἱ ἑορταί. Διὰ τοῦτο δέομαι πάντων ἡμῶν καὶ ἀκτινοβολῶ μετὰ πάσης προθυμίας παραγενέσθαι τὴν οἰκίαν ἕκαστον κενώσαντα ἑαυτοῦ, ἵνα ἴδωμεν τὸν δεσπότην ἡμῶν ἐπὶ γάνυς κείμενον ».

Τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων προηγεῖται καὶ νηστεία τεσσαράκοντα ἡμερῶν.

2) Ἡ Περιτομὴ τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν 1 Ἰανουαρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη εἰσήχθη εἰς τὴν Ἀνατολήν τὸν ε' αἰῶνα καὶ μετεδόθη εἰς τὴν Δύσιν τὸν 5' αἰῶνα.

Ἡ πρώτη Ἰανουαρίου ἦτο ἡ ἀρχὴ τοῦ Ρωμαϊκοῦ ἔτους καὶ ἑωρ-

τάζετο διὰ χορῶν καὶ μεταμφιέσεων, συνέβαινον δὲ κατ' αὐτὴν ποικίλαι παρεκτροπαί. Ἡ Ἐκκλησία, διὰ τὸν ἀπομακρύνειν ἀπ' ἐκεῖ τοὺς χριστιανούς, εἶχε καταστήσει αὐτὴν ἀπὸ τοῦ 8' αἰῶνος ἡμέραν μετανοίας, νηστείας καὶ προσευχῆς. Ἡ εἰσαγωγή τῆς Περιτομῆς τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ Μ. Βασιλείου τὸν 9' αἰῶνα καὶ ἡ ὑποχώρησις τῶν ἐθνικῶν ἑορτῶν ἔθεσαν τέρμα εἰς τὴν πένθιμον ἀντίληψιν τῆς ἡμέρας ἐκείνης.

3) Τὰ Θεοφάνεια κατὰ τὴν 6' Ἰανουαρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἀνεφάνη περὶ τὰ 300 μ.Χ. Ἀρχικῶς, καθὼς εἴπομεν, ἦτο συνδεδεμένη μὲ τὰ Χριστοῦγεννα καὶ ἐσήμαινε τὴν ἐμφάνισιν εἰς τὸν κόσμον τοῦ Σωτῆρος. Μετὰ τὸν χωρισμὸν τῶν Χριστογεννῶν ἔλαβον τὰ Θεοφάνεια τὸν χαρακτῆρα ἐπετείου τοῦ βαπτίσματος τοῦ Σωτῆρος εἰς τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν καὶ τῆς δημοσίας αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον ἐμφανίσεως, καθὼς ψάλλει καὶ ἡ Ἐκκλησία εἰς τὸ ὑπὲρ τῆς ἑορτῆς ἐγκώμιον.

Ἦρχιζε δὲ ἡ τελετὴ τῆς ἑορτῆς τῶν Ἐπιφανείων τὴν ἑσπέραν τῆς 5' Ἰανουαρίου καὶ ἐξηκολούθει καὶ πέραν τοῦ μεσονυκτίου. Εἰς τὸν ναὸν ὑπῆρχεν ἄπλετος φωτισμός, διότι οἱ χριστιανοὶ ἐκράτουν ἀνημμένας λαμπάδας. Ἔνεκα τούτου ἡ ἑορτὴ τῶν Ἐπιφανείων ὠνομάσθη ἑορτὴ τῶν «Φώτων». Κατὰ τὸ μεσονύκτιον ἐγένετο ἡ καθαγίας τοῦ ὕδατος, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ ἐβαπτίζοντο οἱ μέλλοντες κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην νὰ βαπτισθοῦν. Πρὶν κατέλθουν οὗτοι εἰς τὸ ὕδωρ, οἱ πιστοὶ ἐλάμβανον ἐκ τοῦ ἡγιασμένου τούτου ὕδατος καὶ ἔφερον αὐτὸ εἰς τὰς οἰκίας των. Τὸ ὕδωρ τοῦτο ἐχρησιμοποιοῦν, καθὼς καὶ ἡμεῖς σήμερον, πρὸς ἁγιαστικούς σκοπούς. Ἡ νυκτερινὴ τελετὴ τοῦ ἁγιασμοῦ τοῦ ὕδατος, ὡς ἑσπερινὸς παραμένει μέχρι σήμερον, ἂν καὶ τελεῖται τὴν πρωίαν τῆς 6' Ἰανουαρίου.

4) Ἡ Ὑπαπαντὴ τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν 2 Φεβρουαρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἀναφαίνεται κατὰ τὰ τέλη τοῦ 8' αἰῶνος εἰς ἀνάμνησιν τῆς ὑποδοχῆς τοῦ Σωτῆρος ὑπὸ τοῦ γέροντος Συμεῶν τεσσαράκοντα ἡμέρας μετὰ τὴν γέννησίν του.

5) Ἡ μεταμόρφωσις τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν 6 Αὐγούστου. Εἶναι ἀφιερωμένη ἡ ἑορτὴ αὕτη εἰς τὸ γεγονός ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἔδειξε τόσον καθαρὰ, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὁ προσλαβὼν τὴν ταπεινὴν μορφήν καὶ φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ὁ Δεσπότης καὶ Κύριος.

Ἀναφαίνεται δὲ ἡ ἑορτὴ αὕτη κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Παλαιστίνην

διότι ἐκεῖ ἦτο τὸ ὄρος Θαβώρ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἔγινεν ἡ μεταμόρφωσις καὶ ἀνήγειρεν κατόπιν ἡ ἀγία Ἑλένη ναὸν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος τούτου. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἐγκαινία τοῦ ναοῦ ἔγιναν τὴν 6 Αὐγούστου, διὰ τοῦτο καὶ καθιερώθη ἡ ἡμέρα αὕτη ὡς ἀναμνηστικὴ τῆς μεταμορφώσεως, ἐνῶ ἕως τότε ἡ ἑορτὴ ἐτελεῖτο πρὸ τοῦ Πάσχα. Ἡ ἑορτὴ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς εἰσήχθη κατὰ τὸν 19^{ον} αἰῶνα καὶ εἰς τὴν Δύσιν, ἐπεξετάθη δὲ ἡ τέλεισός της κατὰ τὸν 19^{ον} αἰῶνα.

6) Ἡ Ὑψώσις τοῦ Τιμίου Σταυροῦ κατὰ τὴν 14 Σεπτεμβρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ὠρίσθη εἰς ἀνάμνησιν τῆς πανηγυρικῆς ἀνυψώσεως εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως πρὸς προσκύνησιν τοῦ τιμίου Σταυροῦ, τὸν ὁποῖον εὔρεν ἡ ἀγία Ἑλένη, καὶ συνεδυσάθη μὲ τὴν ὑπάρχουσαν ἑορτὴν τῆς ἐπετείου τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, τὸν ὁποῖον εἶχε κτίσει εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ὁ Μ. Κωνσταντῖνος. Ἐνισχύθη δὲ ἡ ἑορτὴ τῆς ὑψώσεως ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου (629), ὁ ὁποῖος ἀνέκτησε τὸν Σταυρὸν ἀπὸ τοὺς Πέρσας, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐρπάσει αὐτόν, καὶ ἀνεστήλωσεν αὐτόν διὰ δευτέραν φοράν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς προϋπαρχούσης ἑορτῆς εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως. Καὶ οἱ πιστοὶ διὰ μέσου τῶν αἰώνων, προσβλέποντες μὲ σεβασμὸν πρὸς τὸν τίμιον Σταυρὸν, ἀνυψώνονται πάντοτε μὲ λατρείαν πρὸς τὸν Χριστόν, τὸν κρεμασθέντα ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ χάριν ἡμῶν, διὰ νὰ ἐκδηλώσουν τὴν εὐγνωμοσύνην των καὶ ἐμπνευσθοῦν τὸ μέγα μάθημα τῆς θυσίας ὑπὲρ τῶν ἄλλων.

II. ΚΙΝΗΤΑΙ ΔΕΣΠΟΤΙΚΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

Αἱ κινηταὶ ἑορταὶ ὑποδιαίρουται εἰς δύο: εἰς τὰς πρὸ τοῦ Πάσχα καὶ εἰς τὰς μετὰ τὸ Πάσχα.

α) Αἱ πρὸ τοῦ Πάσχα κινηταὶ ἑορταί.

1) Ἡ Κυριακὴ τοῦ Τελῶνου καὶ τοῦ Φαρισαίου. Μὲ τὴν Κυριακὴν αὐτὴν ἐγκαινιάζεται ἡ λεγομένη περίοδος τοῦ Τριωδίου. Κατὰ τὴν νέαν αὐτὴν περίοδον, ἡ ὁποία κλίνει μὲ τὴν ἔνδοξον Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου καὶ δημιουργεῖ δι' ὕσων ψάλλονται καὶ τελοῦνται ὑψηλὰς καὶ ἱερὰς συγκινήσεις, καλοῦνται οἱ πιστοὶ εἰς ἀνωτέραν καὶ ἀγιωτέραν ζωὴν. Ἀπόδειξις δὲ τρανὴ εἶναι κατὰ πρῶτον ἡ παραβολὴ τοῦ Τελῶνου καὶ τοῦ Φαρισαίου, ἡ ἀναγινωσκομένη κατὰ τὴν

Κυριακήν αὐτήν, ἐκ τῆς ὁποίας διδασκόμεθα τὴν βλάβην τῆς ὑπερηφανείας καὶ τὴν ὠφέλειαν τῆς ταπεινοφροσύνης.

2) Ἡ Κυριακὴ τοῦ Ἀσώτου υἱοῦ. Ὠνομάσθη τοιοῦτοτρόπως ἐκ τῆς ἀναγνωσκομένης κατ' αὐτὴν παραβολῆς τοῦ ἀσώτου υἱοῦ, ἡ ὁποία θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ἔκκλησις τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς, οἱ ὁποῖοι ἠκολούθησαν τὸν νεώτερον υἱὸν εἰς τὴν ἀσωτίαν, νὰ τὸν ἀκολουθήσουν τώρα εἰς τὴν μετάνοιαν καὶ τὴν ἐπιστροφὴν μὲ τὴν πεποίθησιν, ὅτι θὰ εὔρουν ἀνοικτὰς τὰς ἀγκάλας του, διὰ νὰ ἀξιωθοῦν νὰ μετᾶσχουν τῆς πνευματικῆς πανδαισίας τοῦ Πάσχα. Τὸ Σάββατον τῆς ἑβδομάδος ταύτης, τὸ κοινῶς λεγόμενον **Ψυχοσάββατον**, ἐπιτελοῦμεν μνήμην πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος εὐσεβῶς κεκοιμημένων πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν, μετὰ τῶν ὁποίων περιλαμβάνονται καὶ οἱ μὴ τυχόντες μνημοσύνων δι' οἷανδήποτε αἰτίαν.

3) Ἡ Κυριακὴ τῆς Ἀπόκρεω. Καλεῖται τοιοῦτοτρόπως, διότι ἀποτελεῖ τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς κρεοφαγίας. Κατ' αὐτὴν ἐπιτελεῖται ἑορτὴ εἰς ἀνάμνησιν τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Χριστοῦ. Ὁρίσθη δὲ ἡ ἑορτὴ αὕτη πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ μὴ διάγωμεν ἀμελῶς, θαρροῦντες εἰς τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ νὰ ἐκτελῶμεν τὸ ἀγαθὸν πάντοτε μὲ τὴν σκέψιν, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι μόνον φιλάνθρωπος, ἀλλὰ καὶ κριτῆς δικαιοτάτος, ἀποδίδων εἰς ἕκαστον ἀναλόγως τῶν ἔργων του.

4) Ἡ Κυριακὴ τῆς Τυροφάγου. Ἡ Κυριακὴ αὕτη μᾶς εἰσάγει εἰς τὴν νηστείαν τῆς μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ἡ ὁποία διαρκεῖ ἑπτὰ ὀλοκλήρους ἑβδομάδας (ἀφαιρουμένης τῆς Κυριακῆς τῆς Τυροφάγου), εἰς τὰς ὁποίας προστίθεται ἡ Τετάρτη καὶ ἡ Παρασκευὴ τῆς ἑβδομάδος τῆς Ἀπόκρεω καὶ ἡ πρὸ τοῦ Πάσχα ἑβδομάς, ἡ λεγόμενη Μεγάλῃ Ἑβδομάς.

Ἀνακαλοῦμεν δὲ κατ' αὐτὴν εἰς τὴν μνήμην μας τὴν ἐξορίαν ἐκ τοῦ Παραδείσου τῶν Πρωτοπλάστων. Καὶ τοῦτο δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἐνθυμούμεθα τὴν ὠφέλειαν ἐκ τῆς νηστείας τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τὴν ἐκ τῆς λαιμαργίας καὶ παρακοῆς βλάβην καὶ νὰ προσπαθοῦμεν νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην μακαριότητα διὰ τῆς νηστείας καὶ τῆς ὑπακοῆς.

Μὲ τὴν προσπάθειαν αὐτὴν σχετίζεται καὶ ἡ ἀναγνωσκομένη κατὰ τὴν Κυριακὴν ταύτην εὐαγγελικὴ περικοπὴ, ἡ ὁποία διδά-

σκεῖ τὸν καθαρισμόν τῆς καρδίας ἀπὸ τὴν μνησικακίαν καὶ τὸ μῖσος ἀπὸ τὴν πλεονεξίαν καὶ τὴν προσκόλλησιν εἰς τὸ χρῆμα, διὰ νὰ ἐνθρονισθῆ εἰς αὐτὴν ἡ ἀνεξικακία καὶ ἡ ἀγάπη, ἡ εὐσπλαγχνία καὶ ἡ ἐλεήμων διάθεσις.

Τὸ Σάββατον τῆς ἑβδομάδος αὐτῆς ἑορτάζομεν τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου μάρτυρος Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος διὰ τὴν ἑξῆς παράδοσιν: Ἰουλιανὸς ὁ παραβάτης διέταξε καὶ ἐμόλυναν κρυφίως ὅλα τὰ τρόφιμα διὰ τοῦ αἵματος τῶν εἰδωλολατρικῶν θυσιῶν, ἀλλὰ κατὰ θείαν βουλήν ἐφανισθεὶς καθ' ὕπνον ὁ μάρτυς Θεόδωρος εἰς τὸν τότε ἀρχιεπίσκοπον Κων)πόλεως Εὐδόξιον ἐφανέρωσε τὸ πρᾶγμα καὶ παρήγγειλεν εἰς αὐτὸν νὰ διατάξῃ τὴν ἀναπλήρωσιν τῆς τροφῆς διὰ τῶν κολλύβων. Τοιουτοτρόπως οἱ χριστιανοὶ ἔμειναν ἀμόλυντοι, καθαρίζοντες τοὺς ἑαυτοὺς τῶν διὰ τῆς νηστείας τὴν πρώτην ἑβδομάδα, ἡ ὁποία ἐξ αὐτοῦ καὶ ὀνομάζεται Καθαρὰ ἑβδομάς.

5) Ἡ πρώτη Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν. Λέγεται Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας, διότι κατ' αὐτὴν, ἡ ὁποία ὠρίσθη πρὸς τιμὴν τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων, ἐπὶ τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρου (842), ἑορτάζομεν γενικώτερον τὸν θρίαμβον τῆς ἀγίας μας πίστεως ἐναντίον τῆς πλάνης τῶν διαφόρων αἱρέσεων. Διὰ τοῦτο καὶ προβάλλει ἡ Ἐκκλησία εἰς τὰ τέκνα της κατὰ τὴν ἐπίσημον αὐτῆς ἡμέραν διὰ τῆς ἀναγιγνωσκόμενης εὐαγγελικῆς περικοπῆς (Ἰω. α' 44 - 52) τὴν ὁμολογίαν πρὸς τὸν Χριστὸν τοῦ Ναθαναὴλ « *Ραββί, σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ* », ἡ ὁποία περιέχει τὴν πλήρη ἀλήθειαν διὰ τὸ πρόσωπον καὶ τὸ ἔργον τοῦ Κυρίου.

6) Ἡ δευτέρα Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν. Κατ' αὐτὴν προβάλλεται εἰς τοὺς πιστοὺς, καλουμένους νὰ διέλθουν μὲ ἐγκράτειαν τὸ στάδιον τῆς νηστείας, ἡ μορφή τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, κατὰ τὸν ἰδ' αἰῶνα, διακριθέντος διὰ τοὺς ἀγῶνάς του ἐναντίον τῶν αἰρετικῶν τῆς ἐποχῆς του καὶ τὸ ὄσιον τοῦ χαρακτήρος του.

7) Ἡ τρίτη Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν. Λέγεται καὶ Κυριακὴ τῆς Σταυροπροσκυνήσεως, ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν ἡ Ἐκκλησία προβάλλει εἰς τοὺς πιστοὺς τὸν αἱματωμένον Σταυρὸν τοῦ Κυρίου εἰς προσκύννησιν τῶν πιστῶν, ὅπως ἐνισχυθοῦν εἰς τὸν πνευματικὸν ἀγῶνα διὰ τῆς νηστείας καὶ ἐμπνευσθοῦν τὴν μεγάλην ἀρετὴν τῆς αὐτᾶ-

παρνήσεως, περί τῆς ὁποίας καὶ ὀμιλεῖ ὁ Κύριος εἰς τὴν ἀναγινωσκομένην κατὰ τὴν Κυριακὴν ταύτην εὐαγγελικὴν περικοπὴν (Μαρκ. η' 34, θ' 1).

8) Ἡ τετάρτη Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν. Κατ' αὐτὴν ψάλλεται ἡ ἀκολουθία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ συγγραφέως τῆς Κλίμακος, διότι ἐν τοῖς ἱεροῖς μοναστηρίοις ἀναγινώσκεται ἡ Κλίμαξ, ἥτοι συλλογὴ λόγων τοῦ ὁσίου πατρὸς περὶ τῆς κατὰ Θεὸν ἀρετῆς, ἣτις καὶ «κλίμαξ ἀρετῶν εἶναι». Ἡ μνήμη του τελεῖται τὴν 30 Μαρτίου. Ὁ μοναχὸς οὗτος ἐγεννήθη τὸ 525 μ.Χ.

Κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς Τετάρτης τῆς ἐβδομάδος αὐτῆς (ὄρθρος Πέμπτης) ψάλλεται ὁ μέγας κανὼν καὶ κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς Παρασκευῆς (ὄρθρος Σαββάτου) ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος.

9) Ἡ πέμπτη Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν. Κατὰ τὴν Κυριακὴν αὐτὴν ψάλλεται ἡ ἀκολουθία τῆς ὁσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας, τῆς ὁποίας ἡ μνήμη τελεῖται τὴν 1 Ἀπριλίου. Ὁρίσθη δὲ κατὰ τὴν Κυριακὴν αὐτὴν ἡ μνήμη της, ἐπειδὴ πλησιάζει τὸ τέλος τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ φροντίσουν οἱ ἐμαρτωλοὶ καὶ ράθυμοι νὰ μετανοήσουν ἔχοντες ὡς ὑπόδειγμα τὴν ἐορταζομένην ἁγίαν· τὸ Σάββατον τῆς ἐβδομάδος ταύτης ὀνομάζεται Σάββατον τοῦ Λαζάρου.

10) Ἡ Κυριακὴ τῶν Βαΐων. Ἡ Κυριακὴ αὕτη μᾶς εἰσάγει εἰς τὴν ἁγίαν καὶ Μεγάλην Ἑβδομάδα. Καὶ προτοῦ μᾶς δεῖξη τὸν θρίαμβον τοῦ Σταυροῦ καὶ τὴν νίκην τῆς Ἀναστάσεως, μᾶς παρουσιάζει διὰ τῆς ἀναγινωσκομένης εὐαγγελικῆς περικοπῆς τὴν θριαμβευτικὴν εἴσοδον τοῦ Κυρίου εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ὡς προοίμιον τοῦ τελικοῦ του θριαμβου. Τὴν πέμπτην μεταμεσημβρινὴν ὥραν εἰς ἀνάμνησιν τῆς θριαμβευτικῆς ὑποδοχῆς τοῦ Κυρίου μετὰ βαΐων (κλάδων φοινίκων) ὑπὸ τοῦ Ἰουδαικοῦ λαοῦ ἐγένετο λιτανεὶα μετὰ κλάδων βαΐων καὶ ἔλαιων ἀπὸ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως τῶν Ἱεροσολύμων, ὅπου ἐτελεῖτο ἑσπερινός.

11) Ἡ Μεγάλη Ἑβδομάς. Ὁνομάσθη τοιοῦτοτρόπως διὰ τὰ μεγάλα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου συμβάντα κατ' αὐτὴν. Ἀρχίζει αὕτη ἀπὸ τὸ ἑσπέρας τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων καὶ τελειώνει τὸ Μέγα Σάββατον.

Ἡ Μεγάλη Δευτέρα. Κατὰ τὴν ὁγίαν καὶ Μεγάλην Δευτέραν

τελεῖ ἡ Ἐκκλησία τὴν μνήμην τοῦ παγκάλου Ἰωσήφ, τοῦ ὁποίου ὁ βίος προεικονίζει τὸν βίον τοῦ Σωτῆρος. Ὅπως ἐκεῖνος ἐφθονήθη ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν του, ἐπωλήθη ἀντὶ τριάκοντα ἀργυρίων καὶ εἰς τὸ τέλος ἐδοξάσθη, τοιουτοτρόπως καὶ ὁ Κύριος ἐφθονήθη ὑπὸ τῶν ὁμοεικόνων του, ἐπροδόθη ὑπὸ τοῦ Ἰούδα διὰ τοῦ αὐτοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ τῶν τριάκοντα ἀργυρίων καὶ εἰς τὸ τέλος ἀνέστη.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ Εὐαγγελισταὶ ἀμέσως μετὰ τὴν ἐξιστόρησιν τῆς θριαμβευτικῆς εισόδου τοῦ Κυρίου εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα διηγοῦνται τὴν καταρασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἄκαρπον συκῆν, γίνεται τὴν ἰδίαν ἡμέραν μνήμη καὶ τοῦ γεγονότος τούτου, διὰ τοῦ ὁποίου διδάσκει ὁ Κύριος τὸ καθῆκον τῆς ἐπιτεύξεως καρπῶν εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς.

Ἡ Μεγάλη Τρίτη. Κατὰ τὴν ἀγίαν καὶ Μεγάλην Τρίτην ἀναγινώσκεται ἡ παραβολὴ τῶν δέκα παρθένων, διὰ τὴν διδαχθῶμεν νὰ εἴμεθα ἀγρυπνοὶ καὶ προσεκτικοὶ καὶ ἔτοιμοι εἰς πᾶσαν στιγμὴν μετὰ τὴν ἐτοιμασίαν τῶν καλῶν ἔργων, διὰ τὴν νὰ μὴ ἀκούσωμεν τὴν φρικτὴν ἀπάντησιν: « οὐκ οἶδα ὑμᾶς ».

Ἡ Μεγάλη Τετάρτη. Κατὰ τὴν ἀγίαν καὶ Μεγάλην Τετάρτην τελεῖται ἡ μνήμη τῆς ἀμαρτωλοῦ ἐκείνης γυναικός, ἡ ὁποία ἤλειψε μετὰ τὸν μύρον τοὺς πόδας τοῦ Κυρίου καὶ ἐσπόγγισε τοὺς πόδας μετὰ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς τῆς εἰς ἔνδειξιν μετανοίας καὶ εὐγνωμοσύνης.

Ἡ Μεγάλη Πέμπτη. Κατὰ τὴν ἀγίαν καὶ Μεγάλην Πέμπτην γίνεται μνεῖα τῆς ὑπὸ τοῦ Κυρίου συστάσεως τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας εἰς τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον.

Κατὰ τὴν ἑσπερινὴν ἀκολουθίαν τῆς ἰδίας ἡμέρας (τὸν ὄρθρον δηλ. τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς) ἀναγινώσκονται τὰ δώδεκα Εὐαγγέλια, διὰ τῶν ὁποίων ἐξιστοροῦνται τὰ πάθη τοῦ Κυρίου. Πρὸ δὲ τοῦ ἔκτου Εὐαγγελίου, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὴν σταύρωσιν, ἐξάγεται εἰς ἐπιβλητικὴν πομπὴν ἐκ τοῦ ἀγίου Βήματος ὁ Ἐσταυρωμένος καὶ περιφέρεται ἐντὸς τοῦ ναοῦ, ψαλλομένου τοῦ κατασκευαστικοῦ τροπαρίου: « *Σήμερον κοιμᾶται ἐπὶ ξύλου ὁ ἐν ὕδασι τὴν γῆν κοιμῆσας* ».

Ἡ Μεγάλη Παρασκευὴ. Κατὰ τὴν ἀγίαν καὶ Μεγάλην Παρασκευὴν ἑορτάζομεν τὴν μνήμην τῶν παθῶν τοῦ Κυρίου. Κατὰ δὲ τὸ ἑσπέρας τῆς ἡμέρας ἐκείνης τελεῖται ὁ ὄρθρος τοῦ Μεγάλου Σαββάτου καὶ ψάλλεται μετὰ τὸν κανόνα ὁ ἐπιτάφιος θρῆνος, μετὰ τὸν

ὁποῖον ἀρχίζει ἡ δοξολογία, εἰς τὸ τέλος τῆς ὁποίας γίνεται ἡ περιφορὰ τοῦ Ἑπιταφίου.

Τὸ Μέγα Σάββατον. Κατ' αὐτὸ τιμῶμεν τὴν ταφήν τοῦ Κυρίου καὶ τὴν κάθοδον αὐτοῦ εἰς τὸν ᾅδην. Τὸ πρῶτὸ δὲ τῆς ἰδίας ἡμέρας εἰς τὴν θεῖαν λειτουργίαν γίνεται ἡ πρώτη Ἀνάστασις. Μετὰ τὸν Ἀπόστολον ψάλλεται ὁ ψαλμός: « Ἀνάστα ὁ Θεὸς κρίνων τὴν γῆν. . . ». Τούτου δὲ ψαλλομένου, ἐξέρχεται ὁ ἱερεὺς ραίνων μὲ ἄνθη τὸν ναόν, κωδοнокρουσαὶ δὲ ἀναγγέλλουν τὸ προανάκρουσμα τῆς Ἀναστάσεως.

β) Αἱ μετὰ τὸ Πάσχα κινηταὶ ἑορταί :

1) Ἡ Κυριακὴ τοῦ Πάσχα. Τὸ Πάσχα ἦτο ἀρχαιοτάτη ἰουδαϊκὴ ἑορτὴ τελομένη κατὰ τὴν νύκτα τῆς 14 πρὸς τὴν 15 τοῦ μηνὸς Νισὰν εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐκ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς διαβάσεώς των ἀπὸ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν. Τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα παρέλαβον καὶ οἱ χριστιανοί, ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν συνέπεσε τὸ μαρτύριον τοῦ Σωτῆρος, προσφερθέντος ὡς ἄμνου εἰς τὴν θυσίαν τῆς λυτρώσεως καὶ ἡ ἀνάστασις, μετέβαλον δὲ τὸ περιεχόμενον. Ἐώρταζον δηλ. τὸ Πάσχα εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀναστάσεως, ἦτοι τῆς διαβάσεως ἀπὸ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν.

Δὲν ἦτο ὁμοῦ καθωρισμένος ὁ χρόνος τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Λύσιν ἔδωκεν εἰς τὸ ζήτημα ἡ Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμ. Σύνοδος, ἡ ὁποία ἐθέσπισε τὰ κατὰ τὸ Πάσχα, καὶ ἀνέθεσεν εἰς τὸν Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας, ἐπειδὴ ἤκμαζεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἡ ἀστρονομία, νὰ καθορίσῃ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα. Ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας διετύπωσε τὸν Κανόνα, κατὰ τὸν ὁποῖον τὸ Πάσχα τῶν χριστιανῶν δέον νὰ ἑορτάζεται τὴν πρώτην Κυριακὴν μετὰ τὴν πανσέληνον τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας, ἐὰν δὲ ἡ ἰσημερία συμπέσῃ Κυριακὴν, τὸ Πάσχα νὰ ἑορτάζεται τὴν ἐπομένην Κυριακὴν. Ἀλλὰ καὶ πάλιν συνέβησαν διαφοραὶ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ἐπειτα ὁμοῦ ἀπὸ ὀλίγων διάστημα ἐπῆλθε συμφωνία καὶ τὸ Πάσχα ἑορτάζετο κατὰ τὴν αὐτὴν πλέον Κυριακὴν ὑφ' ὄλων τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν μέχρι τοῦ 1852, ὅτε ὁ Πάπας Γρηγόριος, ις' ἀντικατέστησε τὸ Ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον διὰ νεωτέρου, ὀνομασθέντος « Γρηγοριανοῦ ». Ἐκτοτε ὁ ἑορτασμός τοῦ Πάσχα ὑπὸ τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, δὲν εἶναι ταυτόχρονος.

Τελεῖται δὲ ἡ ἀκολουθία τοῦ Πάσχα ἢ τῆς Ἀναστάσεως τὸ μεσονύκτιον τοῦ Σαββάτου πρὸς τὴν Κυριακὴν. Πρὸ τοῦ ὄρθρου τῆς Ἀναστάσεως ψάλλεται ἀπὸ τῆς ἐνδεκάτης νυκτερινῆς περίπου ὁ κανὼν τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, ὀλίγον δὲ πρὸ τοῦ μεσονυκτίου σβήνουν τὰ φῶτα καὶ ὁ ἱερεὺς, ἀνάπτων τὴν λαμπάδα του ἀπὸ τὴν ἀκοίμητον κανδήλαν, προβάλλει αὐτὴν ἐκ τῆς ὥραιας Πύλης ψάλλων: « Δεῦτε λάβετε φῶς ἐκ τοῦ ἀνεσπέρου φωτός καὶ ἀσπασαθε Χριστὸν τὸν ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν ». Ἀφοῦ ἀνάψουν οἱ πιστοὶ τὰς λαμπάδας αὐτῶν, γίνεται ἡ ἔξοδος εἰς τὸ ὑπαιθρον πλησίον τῆς ἐξωτερικῆς θύρας τοῦ ναοῦ, καθ' ὃν χρόνον ψάλλεται τὸ « Τὴν ἀνάστασίν σου, Χριστὲ Σωτήρ, ἄγγελοι ἕμνοῦσιν ἐν οὐρανοῖς. . . ». Ἀναγινώσκειται ἔπειτα τὸ κατὰ Μάρκον ἢ τὸ κατὰ Ματθαῖον ἀναστάσιμον Εὐαγγέλιον καὶ μετὰ τὴν ἐκφώνησιν « Δόξα τῇ ἁγίᾳ καὶ ὁμοουσίῳ καὶ ζωοποιῷ καὶ ἀδιαιρέτῳ τριάδι » ψάλλεται κατ' ἐπανάληψιν τὸ « Χριστὸς Ἀνέστη », μετὰ τὸ ὁποῖον εἰσέρχονται καὶ πάλιν εἰς τὸν ναὸν καὶ ἐπακολουθεῖ ὁ ὄρθρος ἐπισυναπτομένης τῆς λειτουργίας.

Κατὰ τὸν ἑσπερινὸν τῆς Κυριακῆς, τὸν καλούμενον Ἀγάπη, ἐπειδὴ κατ' αὐτὸν ἀντηλλάσσετε μεταξὺ τῶν πιστῶν ὁ πασχάλιος ἀσπασμός, ἀναγινώσκειται ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰωάννου ἡ περικοπή ἢ ἐξιστοροῦσα τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τοῦ ἀναστάντος εἰς τοὺς Ἀποστόλους, εἰς μερικὰ δὲ μέρη καὶ μετεφρασμένη εἰς διαφόρους γλώσσας εἰς ἔνδειξιν τοῦ κηρύγματος τῆς ἀναστάσεως πρὸς ὅλα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου.

2) Ἡ Διακαινήσιμος Ἑβδομάς. Αὐτὴ, ἡ ὁποία θεωρεῖται ὡς μία λαμπροφόρος ἡμέρα, ἀρχίζει ἀπὸ τὸ Πάσχα καὶ λήγει τὴν Κυριακὴν τοῦ Ἀντιπάσχα. Λέγεται δὲ Διακαινήσιμος, ἐπειδὴ ἀποτελεῖ νέαν ἐποχὴν τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τῶν ἀνθρώπων.

3) Ἡ Κυριακὴ τοῦ Ἀντιπάσχα ἢ τοῦ Θωμᾶ τὴν ὀγδόην τοῦ Πάσχα. Λέγεται Κυριακὴ τοῦ Ἀντιπάσχα, ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν γίνεται ἡ ἀπόδοσις τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα. Καλεῖται δὲ καὶ Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ, διότι κατ' αὐτὴν γίνεται μνεῖα τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Σωτῆρος τὴν ὀγδόην ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἀναστάσεώς του ἐνώπιον τῶν μαθητῶν του, παρόντος καὶ τοῦ Θωμᾶ, ἀπὸ τὴν ψυχὴν τοῦ ὁποίου ἐξεπήδησε θερμὴ ἢ ὁμολογία τῆς πίστεώς του εἰς τὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα Κύριον: « Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου ».

4) Ἡ Κυριακὴ τῶν Μυροφόρων. Καλεῖται τοιοῦτοτρόπως, ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν ἐορτάζεται ἡ μνήμη τῶν ἀφωσιωμένων εἰς τὸν Κύριον γυναικῶν, τῶν πρώτων μαρτύρων τῆς ἀναστάσεως, αἱ ὁποῖαι ἤλθον λίαν πρῶτὴ τῆς μιᾶς Σαββάτων εἰς τὸν τάφον, διὰ νὰ ἀλείψουν τὸν Κύριον μὲ μύρα, ὅπου καὶ ἐπληροφορήθησαν, ὅτι ὁ Κύριος ἀνέστη. « *Ἐπέπρωτο, λέγει τὸ Συναξάριον τῆς Κυριακῆς ταύτης, εἰς τὸ γυναικεῖον φῶλον, τὸ πρῶτον ὑποπεσὸν εἰς τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν ἀρὰν κληρωσάμενον αὐτὸ τοῦτο πρῶτον καὶ τὴν Ἀνάστασιν αὐτοῦ κατιδεῖν καὶ τὴν χάριν ἐνωτίσασθαι* »

Συνεορτάζεται δὲ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν καὶ ἡ μνήμη τοῦ Ἰωσήφ τοῦ ἀπὸ Ἀριμαθαίας, καὶ τοῦ Νικοδήμου, οἱ ὁποῖοι ὑπηρετήσαν εἰς τὸν ἐνταφιασμόν, ἀψηφούντες τὴν μανίαν τῶν Ἰουδαίων.

5) Αἱ Κυριακαὶ τοῦ Παραλύτου, τῆς Σαμαρείτιδος καὶ τοῦ Τυφλοῦ καὶ ἡ Μεσοπεντηκοστή (τὴν Τετάρτην μετὰ τὴν Κυριακὴν τοῦ Παραλύτου). Αἱ τέσσαρες αὗται ἐορταὶ τῆς χαρμοσύνου περιόδου τοῦ Πεντηκοσταρίου συνδέονται στενωτάτα, καθόσον δι' αὐτῶν ἐνισχύεται καὶ διαφωτίζεται ἡ πίστις εἰς τὸν ἀναστάντα Λυτρωτὴν, τὰς θείας καὶ σωτηριώδεις ιδιότητας τοῦ ὁποίου καὶ τονίζουν διὰ τῶν ἐορταζομένων κατ' αὐτὰς γεγονότων (ἦτοι τῆς θεραπείας τοῦ ἐπὶ 38 ἔτη παραλυτικοῦ, τοῦ διαλόγου τοῦ Χριστοῦ μὲ τὴν Σαμαρείτιδα, τῆς θεραπείας τοῦ τυφλοῦ καὶ τῆς ὁμιλίας τοῦ Χριστοῦ, τὴν ὁποῖαν ἔκαμε « *μεσοῦσης τῆς ἐορτῆς* » τῆς Σκηνοπηγίας εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος καὶ ἡ ὁποία περιέχεται εἰς τὸ ζ' κεφ. τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου).

6) Ἡ Ἀνάληψις τοῦ Κυρίου. Ἐορτάζεται τεσσαράκοντα, ἡμέρας μετὰ τὸ Πάσχα καὶ διακρίνεται μετὰ τῆς ἐορτῆς τῆς Πεντηκοστῆς τῆς χαρμοσύνου περιόδου τῶν πενήκοντα μετὰ τὸ Πάσχα ἡμερῶν. Αἱ ὑψηλαὶ ὕμνωδία τῆς ἐπισήμου ταύτης ἡμέρας προσκαλοῦν τοὺς πιστοὺς νὰ ἀνυψώσουν νοερῶς τὰ βλέμματα πρὸς τὰ ἄνω, διὰ νὰ ἴδουν τὸν Χριστὸν ἀνερχόμενον μὲ λαμπρότητα εἰς τοὺς οὐρανοὺς.

Τὴν παραμονὴν τῆς Ἀναλήψεως, ἐπαναλαμβανομένων διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν τῶν ὕμνων τοῦ Πάσχα, ἀποδίδεται ἡ ἐορτὴ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ.

7) Ἡ Κυριακὴ τῶν ἀγίων Πατέρων. Καλεῖται τοιοῦτοτρόπως, διότι κατ' αὐτὴν τιμῶμεν τὴν μνήμην τῶν 318 πατέρων

τῆς Α' Οἰκουμενικῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου (325 μ.Χ.), οἱ ὁποῖοι κατεδίκασαν τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου καὶ διεκήρυξαν τὴν θεότητα τοῦ Σωτῆρος. Καθιέρωσε δὲ ἡ Ἐκκλησία κατὰ τὴν Κυριακὴν αὐτὴν, τὴν μῆμην τῶν πατέρων τῆς Α' Οἰκουμ. Συνόδου, ἐπειδὴ κατὰ τὴν περίοδον τὴν μεταξύ τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Πεντηκοστῆς συνεκαλοῦντο συνήθως Σύνοδοι πρὸς διευθέτησιν διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων·

8) Ἡ Πεντηκοστή. Ἡ ἑορτὴ αὕτη εἶναι ἡ σπουδαιότερα τῆς χαρμοσύνου περιόδου τῶν μετὰ τὸ Πάσχα πεντήκοντα ἡμερῶν, διότι κατ' αὐτὴν ἐορτάζεται ἡ κάθοδος τοῦ ἁγίου Πνεύματος·

Τὴν παραμονὴν τῆς Πεντηκοστῆς τελεῖται ἡ μῆμη τῶν κεκοιμημένων, ἵνα ἀξιωθοῦν καὶ αὐτοὶ διὰ τῆς προσευχῆς ἡμῶν καὶ χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸ ὅποιον ἐπεφοίτησεν εἰς τοὺς Ἀποστόλους κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς· καὶ

9) Ἡ Κυριακὴ τῶν ἁγίων Πάντων ὀκτῶ ἡμέρας μετὰ τὴν Πεντηκοστήν. Κατ' αὐτὴν τιμῶμεν τὴν μῆμην ὄλων τῶν ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ μέχρι σήμερον τελειωθέντων ἱερῶν προσώπων, γνωστῶν καὶ ἀγνωστων, τὰ ὅποια διὰ τοῦ θεοφιλοῦς βίου των ἐδόξασαν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ ἔγιναν διὰ τὰς κατόπιν γενεὰς ὑπόδειγμα εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς.

Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἐμφανίζεται ἀπὸ τοῦ δ' αἰῶνος ὡς ἑορτὴ πάντων τῶν μαρτύρων. Βραδύτερον ὅμως μετεβλήθη εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν ἁγίων Πάντων. Καὶ τοῦτο, διὰ τὴν φανῆ καθαρώτερον ἢ ἀγιαστικὴ δύναμις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἡ ἀνυψοῦσα τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν οὐρανόν.

19. ΑΙ ΘΕΟΜΗΤΟΡΙΚΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

Ὁ πρὸς τοὺς ἁγίους σεβασμὸς εὕρισκει τὴν κορωνίδα του εἰς τὴν Παρθένον Μαρίαν, τὴν εὐλογημένην ἐν γυναιξί, τὴν μητέρα τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν, τὸ πρόσωπον ἐκείνον, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἑκατομῦρια καὶ δισεκατομῦρια ἀνθρώπων ἐγονάτισαν καὶ γονατίζουν με βαθὺν σεβασμὸν καὶ πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου ἀνηγέρθησαν μυριάδες ναῶν ὑπὸ τῶν χριστιανικῶν γενεῶν, ὑπὸ τοὺς θόλους τῶν ὁποίων ἀντηχοῦν με παλμὸν συγκινήσεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ ὕμνοι πρὸς τὸ μεγαλεῖον τῆς, παρακλήσεις καὶ ἱκεσίαι πρὸς τὴν μητρικὴν ἀγαθότητά τῆς.

Αί καθιερωθεῖσαι πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου ἑορταὶ εἶναι ἡ τοῦ Γενεθλίου, ἡ τῶν Εἰσοδίων, ἡ τῆς Συνάξεως, ἡ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καὶ ἡ τῆς Κοιμήσεως.

1) Τὸ Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου κατὰ τὴν 8 Σεπτεμβρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἀναφαίνεται τὸν ζ' αἰῶνα. Σχετίζεται δὲ πρὸς ἀρχαίαν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ἡ Θεοτόκος ἐγεννήθη ἐξ ἐπαγγελίας, ἐκ γονέων προχωρημένων εἰς τὴν ἡλικίαν (τοῦ Ἰωακείμ καὶ τῆς Ἄννης) καὶ καταγομένων τοῦ μὲν Ἰωακείμ, ἐκ τοῦ γένους τοῦ Δαβίδ, τῆς δὲ Ἄννης ἐκ τῆς ἱερατικῆς φυλῆς τοῦ Λευί.

2) Τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου κατὰ τὴν 21 Νοεμβρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη εἶναι ἡ μεταγενεστέρα, εἰσαχθεῖσα, ὡς φαίνεται, ἐκ τῆς Δύσεως εἰς τὴν Ἀνατολήν, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ἐξῆς γεγονότος, γνωστοῦ ἀπὸ τὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας: Ὅταν ἡ Παρθένος Μαρία ἐγινε τριῶν ἐτῶν, ὠδηγήθη ὑπὸ τῶν γονέων της εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος. Ἐκεῖ δὲ ἀφιερωθεῖσα εἰς τὸν Θεὸν παρέμεινεν ὑπηρετοῦσα μέχρι τοῦ 14 ἔτους τῆς ἡλικίας της.

3) Ἡ Σύναξις τῆς Θεοτόκου, ἥτοι συνάθροισις τῶν πιστῶν πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου, ἡ ὁποία ἐγέννησε τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐγένεν ὄργανον τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἑορτὴ αὕτη, καθὼς εἶναι φυσικόν, ἑορτάζεται τὴν ἐπομένην τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

4) Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου. Ἡ ἑορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου εἶναι ἡ ἀρχαιότερα Θεομητορικὴ ἑορτὴ. Ὁ ἀκριβὴς ἐν τούτοις χρονικὸς καθορισμὸς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου συνετελέσθη βραδύτερον, ἀφοῦ προηγουμένως ὠρίσθη κατὰ τὸν δ' αἰῶνα ἡ ἑορτὴ τῶν Χριστουγέννων κατὰ τὴν 25 Δεκεμβρίου, καθόσον, καθὼς εἶναι εὐνόητον, μεταξύ τῶν δύο τούτων ἑορτῶν ὑφίσταται στενὴ σχέσις καὶ φυσικῶς ἔπρεπεν ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου νὰ τοποθετηθῆ μῆνας πρὸ τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

Διὰ τὸ χαρμόσουνον τῆς ἑορτῆς, ἐὰν αὕτη συμπέσῃ τὴν Μ. Παρασκευὴν ἢ τὸ Μ. Σάββατον, μετατίθεται εἰς τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα ἢ βραδύτερον.

Ἡ ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄγγελος εὐηγγελίσθη εἰς τὴν Θεομήτορα Κόρην τὴν σάρκωσιν τοῦ ἐλευθερωτοῦ

τῶν ψυχῶν ἡμῶν, ἦτο, εἶναι καὶ θὰ εἶναι ἡμέρα σωτηρίας, λυτρώσεως. Δι' ἡμᾶς δὲ τοὺς Ἕλληνας καὶ ἡμέρα τῆς Ἐθνικῆς μας ἑορτῆς, διότι κατ' αὐτὴν ἑορτάζομεν μὲ εὐγνωμοσύνην τὸ γεγονός τῆς Ἐθνικῆς ἡμῶν ἀπελευθερώσεως ἀπὸ τὸν βαρὺν ζυγὸν τοῦ παλαιοῦ ἐκείνου κατακτητοῦ.

5) Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἀναφαίνεται διὰ πρώτην φοράν τὰ μέσα τοῦ ε' αἰῶνος, ὅταν ὁ τότε αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Μαρκιανὸς πρῶτος ἔκτισε ναὸν τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν Γεθσημανῆ, ὅπου, κατὰ τὴν παράδοσιν, εἶχε ταφῆ ἡ Θεοτόκος.

Τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν ἐπίγειον ζωὴν τῆς Θεοτόκου δὲν ἑορτάζεται τόσον πανδημῶς, ὅσον ἡ Κοίμησις αὐτῆς, τὸ λαμπρότερον γεγονός τῆς ζωῆς της, κατὰ τὸ ὅποιον ἡ μήτηρ τοῦ Θεοῦ ἀπεδήμησεν ἀπὸ τὰ ἐπίγεια εἰς τὰ οὐράνια, ἔνθα τιμᾶται ὡς « *τιμωτέρα τῶν Χερουβείμ καὶ ἐνδοξότερα ἀσχηκρίτως τῶν Σεραφεείμ* ».

20. ΑΙ ΕΟΡΤΑΙ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ

Εἰς τὴν συνείδησιν τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρχεν ἐξ ἀρχῆς ἡ πεποίθησις, ὅτι τὰ κοιμηθέντα μέλη της, τὰ ὅποια διεκρίθησαν εἰς τοὺς ἀγῶνας ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀρετῆς, συγκαταλέγονται εἰς τὸν χορὸν τῶν ἁγίων, τῶν προσώπων δηλαδὴ ἐκείνων, τὰ ὅποια περιλαμβάνονται ἀπὸ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ.

Πρὸς τιμὴν αὐτῶν ἀνεγείρονται ναοὶ ἐπ' ὀνόματί των καὶ καθιερώθησαν ἑορταί, κατὰ τὰς ὁποίας ἐξυμνοῦνται αἱ ἀρεταὶ των διὰ λόγων ἐγκωμιαστικῶν καὶ ὕμνων μελωδικῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς μιμήσεως τοῦ θεοφιλοῦς βίου των, ὁ ὅποιος προβάλλεται ὡς παράδειγμα, καὶ ἐπικαλοῦνται οἱ πιστοὶ τῶν πρεσβειῶν των. Ἡ ἐπίκλησις αὕτη δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ αἵτησις τῶν εὐχῶν των, ὡς εὐρίσκομένων πλησιέστερον τοῦ Θεοῦ. Εἶναι δὲ καὶ ὠφελιμωτάτη ἡ ἐπίκλησις αὕτη, ἂν ληθῆ ὑπ' ὄψιν, ὅτι οἱ ἅγιοι παρακολουθοῦν τοὺς ἐπὶ γῆς ἀγωνιζομένους πιστοὺς μὲ στοργὴν καὶ ἐνδιαφέρον καὶ προσεύχονται ὑπὲρ αὐτῶν.

Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ πρὸς τοὺς ἁγίους τιμὴ, ὡς ὄντων πεπερασμένων, πρέπει νὰ διακρίνεται τῆς ἀπολύτου ὑποταγῆς καὶ τοῦ σεβασμοῦ τοῦ ὀφειλομένου πρὸς τὸν Θεόν, τὴν ὁποίαν καλοῦμεν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν *λατρεία*ν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ λέξις

« προσκύνησις » ἀποδίδεται ἐνίοτε καί πρὸς τοὺς ἁγίους, κατ' ἔννοιαν ὅμως διακρίνεται πάντοτε ἢ λατρευτικὴ προσκύνησις ἀπὸ τῆς τιμητικῆς, διὰ τῆς ὁποίας ἐκδηλοῦμεν ἀπλῶς τὸν σεβασμὸν πρὸς πρόσωπα, τὰ ὁποία ὑπῆρξαν πρότυπα χριστιανικοῦ βίου.

Αἱ ἑορταὶ τῶν ἁγίων διακρίνονται εἰς ἑορτὰς Ἀποστόλων, Εὐαγγελιστῶν, μαρτύρων, πατέρων καὶ ἱεραρχῶν, ὁσίων καὶ προφητῶν.

α) ΕΟΡΤΑΙ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ

1) Φιλίππου τοῦ Ἀποστόλου κατὰ τὴν 14 Νοεμβρίου. Ὁ « *Θεηγόρος Φίλιππος* », ὅπως τὸν ἀποκαλεῖ ἡ Ἐκκλησία εἰς ἓνα ἀπὸ τὰ ἀφιερωμένα εἰς τὴν μνήμην του ἐγκώμιά της, ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν εὐσεβῶν ἐκείνων Ἰσραηλιτῶν, οἱ ὅποιοι ἐμελέτων τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ. Ἐμφορούμενος δὲ ἀπὸ ἀγνὰ ἰδανικὰ καὶ θερμὸν ζῆλον προσεκολλήθη εἰς τὸν Χριστόν, κατόπιν προσκλήσεώς του, διὰ νὰ γίνῃ κατόπιν καὶ « *μιμητὴς τοῦ πάθους του* ». Διότι, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐμαρτύρησεν εἰς τὴν Φρυγίαν, ὅπου μετέβη, διὰ νὰ κηρύξῃ τὸν ἀληθινὸν Θεόν.

2) Ἀνδρέου τοῦ πρωτοκλήτου κατὰ τὴν 30 Νοεμβρίου. Ὁ Ἀνδρέας, μόλις ἐγνώρισεν τὸν Κύριον, ἔσπευσε νὰ κάνη μέτοχον τῆς εὐτυχίας του καὶ τὸν ἀδελφόν του Πέτρον καὶ νὰ φέρῃ καὶ ἐκεῖνον πλησίον τοῦ Χριστοῦ. Εἶναι ὁ Ἀπόστολος, ὅστις ὠδήγησε πρὸς τὸν Χριστὸν τοὺς εὐρισκομένους κατὰ τὴν ἑορτὴν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα Ἕλληνας, πρὸς τοὺς ὁποίους ὁ Κύριος εἶπε τὸ « *νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου . . .* », δι' οὗ ἀπεκάλυπτε τὴν ὑψίστην ἀποστολὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους εἰς τὸ ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ Εὐαγγελίου εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ἀφοῦ δὲ ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν Θράκην, τὴν Σκυθίαν καὶ τὴν Ἀχαΐαν ἀπέθανε, κατὰ τὴν παράδοσιν, μαρτυρικὸν θάνατον εἰς τὰς Πάτρας, ὅπου καὶ ἐτάφη. Ὑπάρχει δὲ καὶ μεγαλοπρεπὴς ναὸς εἰς τὸ ὄνομά του.

3) Τῶν κορυφαίων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου κατὰ τὴν 29 Ἰουνίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἀναφαίνεται κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Δύσιν. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν εἰσῆχθη τὸν 5' αἰῶνα, ὅταν ὁ Ἰουστινιανὸς ἔκτισεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ναὸν πρὸς τιμὴν τῶν δύο αὐτῶν ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι συγκεφαλαιῶνουν σχεδὸν εἰς τὸν ἑαυτὸν των ὀλόκληρον τὴν ἱστορίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τοῦ α' μ.Χ. αἰῶνος.

Τῆς ἑορτῆς ταύτης προηγείται νηστεία, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἐπομένην τῆς Κυριακῆς τῶν ἁγίων Πάντων.

4) Ἡ Σύναξις (συνάθροισις) τῶν δώδεκα Ἀποστόλων κατὰ τὴν 30 Ἰουνίου. Ἡ μνήμη των ἀκτινοβολεῖ εἰς τὸν πνευματικὸν οὐρανὸν τῆς Ἐκκλησίας. Διότι εἶναι ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι ἔζησαν μὲ τὸν Θεάνθρωπον λυτρωτὴν καὶ ἔγιναν οἱ πρῶτοι τοῦ μαθηταὶ καὶ ἔσπειραν τὸν λόγον τοῦ Εὐαγγελίου εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ ἀπεστόμωσαν ρήτορας καὶ κατήσχυναν σοφοὺς καὶ ἐκρήμισαν βωμολοχοὺς εἰδώλων καὶ ἐφώτισαν τὰ ἔθνη καὶ ἐθυσιάσθησαν διὰ τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἀποστολικῆς των διακονίας.

5) Τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου (ἰσαποστόλου). «Ὡς ὁ Παῦλος τὴν *ᾠλῆσιν οὐκ ἐξ ἀνθρώπων δεξιόμενος*», ὅπως ψάλλει περὶ αὐτοῦ ἡ Ἐκκλησία, ἔσπευσε νὰ συμμορφωθῆ πρὸς τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ. Καὶ μὲ τὸ λάβαρον τοῦ Σταυροῦ, τὸ ὅποιον κατεσκεύασε, νικᾷ τὸν Μαξέντιον καὶ χαρίζει εἰς τοὺς Χριστιανούς τὴν ἐλευθερίαν, τέλος δὲ εἰς τὰ τέλη τῆς ζωῆς του βαπτίζεται καὶ γίνεται τέλειος χριστιανὸς καὶ τὸ ἐγκαλλώπισμα τῶν χριστιανῶν βασιλέων.

β) ΕΟΡΤΑΙ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΩΝ

1) Τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου κατὰ τὴν 16 Νοεμβρίου. Ἐξῆσκει κατ' ἀρχὰς τὸ ἐπάγγελμα τοῦ τελῶνου. «*Ἀπορούφας δὲ τοῦ τελωνίου τὸν ζυγόν*, ὅπως ψάλλει ἡ Ἐκκλησία περὶ αὐτοῦ, *ἀνεδείχθη ἔμπορος πανόριστος, πλοῦτον κομισάμενος τὴν ἐξ ὑφους σοφίαν*». Καὶ ὄχι μόνον συμπεριελήφθη εἰς τὸν κύκλον τῶν δώδεκα Ἀποστόλων, ἀλλὰ καὶ ἠξιώθη νὰ γράψῃ τὸ Εὐαγγέλιον, τὸ ὅποιον φέρει τὸ ὄνομά του, καὶ νὰ προσφέρῃ τοιοῦτοτρόπως εἰς τὸν κόσμον ἀστείρευτον πηγὴν ἠθικῶν ἀναγεννήσεων, πηγὴν πνευματικῆς λυτρώσεως καὶ σωτηρίας.

2) Τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου κατὰ τὴν 25 Ἀπριλίου. Ἦτο ὁ Μάρκος ἓνας νέος, ὁ ὅποιος ἐποτίσθη ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας μὲ τὰνάματα τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν. Εἶχεν ὅμως συγχρόνως καὶ τὸ πνευματικὸν κεφάλαιον νὰ δέχεται τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ὁ Θεὸς τοῦ ἀπεκάλυψε τὴν ἀλήθειάν Του καὶ τοῦ ἔδωκε πλουσίαν τὴν ἀνωθεν σοφίαν. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Μάρκος, ἀφοῦ κατ' ἀρχὰς ἠκολού-

θηκε τον Ἀπόστολον Παῦλον καὶ Πέτρον ὡς ἀπλοῦς ὑπηρέτης καὶ ἔρριψοκινδύνευσε πλησίον των, κατέλαβεν ἔπειτα θέσιν μεταξὺ τῶν πρώτων Ἀποστόλων, ἀξιώθεις νὰ γράψῃ τὸ ἐπ' ὀνόματί του Εὐαγγέλιον, ἐκ τῆς μελέτης τοῦ ὁποίου μυριάδες ἄνθρωποι εὔρον τὴν παρηγορίαν, τὴν ἐλπίδα, τὴν πνευματικὴν των ἐλευθερίαν.

3) Τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ κατὰ τὴν 18 Ὀκτωβρίου. Ὁ Λουκᾶς, ἂν καὶ ζῆ ἤδη αἰωνίως ἔνδοξος εἰς τὴν « θριαμβεύουσαν » Ἐκκλησίαν, ἐξακολουθεῖ ἐπίσης πάντοτε νὰ ζῆ συμπαθῆς καὶ προσφιλῆς διδάσκαλος μέσα εἰς τὴν συνειδήσιν τῶν πιστῶν τῆς ἐπί γῆς « στρατευομένης » Ἐκκλησίας. Ὅχι μόνον διότι ὑπῆρξεν ἀχώριστος ἀκόλουθος τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ἀλλὰ καὶ διότι, ὡς συγγραφεὺς δύο πολυτιμοτάτων βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἐξακολουθεῖ νὰ ὀμιλῇ καὶ θὰ ὀμιλῇ πάντοτε εἰς τὰς ψυχὰς τῶν χριστιανῶν κάθε γενεᾶς.

4) Τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου κατὰ τὴν 8 Μαΐου. Μαθητῆς τῆς ἀγάπης ὀνομάζεται ἀπὸ τὰς χριστιανικὰς γενεὰς ὁ Εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης. Πρῶτον μὲν, διότι αὐτὸς περισσότερον παντὸς ἄλλου ἠγάπησε τὸν Κύριον καὶ ἀντηγαπήθη ἀπὸ Ἐκεῖνον. Καὶ ἔπειτα, διότι εἰς τὰ θεόπνευστα συγγράμματά του, τὰ ὁποῖα ἐδώρησεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ἔχει θησαυρισθῆ τὸ πλέον θερμὸν καὶ μεγαλόφωνον κήρυγμα περὶ τῆς ἀγάπης.

γ) ΕΟΡΤΑΙ ΜΑΡΤΥΡΩΝ

1) Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος κατὰ τὴν 27 Δεκεμβρίου. Τὴν ἑορτὴν αὐτὴν τοῦ ἀγίου Στεφάνου, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὴν ἔνδοξον πρωτοπορίαν τῶν χριστιανῶν μαρτύρων, ἐτέλει ἄλλοτε ἡ Ἐκκλησία τὴν δευτέραν τῶν Χριστουγέννων, διὰ νὰ παραστήσῃ καταφανέστερον τὸν ἅγιον τοῦτον μάρτυρα τοῦ Χριστοῦ, τοῦ γεννηθέντος τὴν προτεραίαν.

Εἰς μεταγενεστέρους ὅμως χρόνους, ἐπειδὴ ὠρίσθη κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν νὰ τελεῖται Συναξὶς πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου, ἡ ὁποία ἐγέννησεν ὑπερφυσικῶς τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ, ἡ ἑορτὴ τοῦ ἀγίου Στεφάνου μετετέθη εἰς τὴν τρίτην ἡμέραν τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

2) Τοῦ Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου κατὰ τὴν 26

Ἰουλίου. Ὁκτωβρίου. Λέγεται καὶ Μυροβλύτης, ἐπειδὴ εἰς τὸν τάφον τοῦ ἀνέβλυζε μύρον.

Ἡ προσωπικότης του ὑψώνεται μεγάλη καὶ θαυμαστή μέσα εἰς τὴν ἥρωικὴν παράταξιν τῶν μαρτύρων! Ἄγνός, ὠραῖος κατὰ τὸ σῶμα, εὐγενὴς τὴν καταγωγὴν, παρεδόθη ὀλοφύχως εἰς τὴν νέαν διδασκαλίαν, ἣ ὁποία ἤρχετο νὰ ἀνακαινίσῃ τὸν κόσμον, καὶ ἀνεδείχθη ἀληθινὸς μάρτυς τοῦ Χριστοῦ καὶ κήρυξ τῆς ἀληθείας του. Ἄλλὰ ἡ μαρτυρία του δὲν ἔγινε δεκτὴ ἀπὸ ὅλους. Ὁ κόσμος, ὁ ὁποῖος ἠγάπα τὸ ψεῦδος, ἐμίσησε τὸν μάρτυρα. Ἐπηκολούθησαν διωγμοί, φυλακίσεις, μαρτύρια, θάνατος. Καὶ ὁ Δημήτριος ἀλύγιστος ὡς βράχος δέχεται τὸ μαρτύριον τοῦ αἵματος ὡς ἐπισφράγισιν τῆς μαρτυρίας, τὴν ὁποίαν εἶχε δώσει εἰς ὅλην τὴν ζωὴν.

3) Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου κατὰ τὴν 23 Ἀπριλίου. Καὶ ὁ μάρτυς οὗτος ἴσταται ἀθάνατος εἰς τὴν μνήμην τῶν πιστῶν, πανθαύμαστος καὶ πολυύμητος ἀθλητῆς! Ἐγενήθη ἀπὸ γονεῖς πλουσίους. Κατετάγη εἰς τὸν στρατὸν τοῦ αὐτοκράτορος εἰς ἡλικίαν 18 ἐτῶν. Διεκρίθη καὶ ἔθαυμάσθη. Ἐμεινε νικητῆς καὶ εἰς τοὺς πειρασμοὺς τῆς ἁμαρτίας. Ἐνίκησε τέλος καὶ τὰ μαρτύρια τοῦ θανάτου, τὰ ὁποῖα δὲν ἐβράδυναν νὰ ἔλθουν ἐξ ἀφορμῆς νέου διωγμοῦ, τὸν ὁποῖον ἐκήρυξεν ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ρώμης Διοκλητιανός. Ἀπτόητος, ὁ πιστὸς ἀθλητῆς τοῦ Κυρίου, παρουσιάζεται εἰς τοὺς τυράννους καὶ ὁμολογεῖ τὸν Χριστόν. Ὁ Διοκλητιανὸς διατάσσει βασανιστήρια καὶ τέλος τὸν ἀποκεφαλισμὸν του. Καὶ ἀνεδείχθη ὁ Γεώργιος δι' ὅλων αὐτῶν, τὰ ὁποῖα ὑπέστη, Μεγαλομάρτυς τοῦ Χριστοῦ καὶ τροπαιοφόρος ἔνδοξος.

4) Τῆς ὀσιομάρτυρος Παρασκευῆς κατὰ τὴν 26 Ἰουλίου. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ψάλλει διὰ λαμπρῶν ὕμνων τοὺς ἀγῶνάς της διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ καλεῖ πάντα τῆς γῆς τὰ πέρατα νὰ χειροκροτήσουν τὴν παρθενομάρτυρα Παρασκευὴν καὶ χριστιανὴν ἀθλήτριαν.

5) Τῆς Μεγαλομάρτυρος Αἰκατερίνης κατὰ τὴν 25 Νοεμβρίου. Ἐκ γονέων εὐγενῶν καὶ πλουσίων καταγομένη «ἡ πανεόφημος νύμφη τοῦ Χριστοῦ», ὅπως ἀποκαλεῖ ἡ Ἐκκλησία τὴν ὀγίαν Αἰκατερίνην, μὲ μὀρφωσιν θεολογικὴν καὶ φιλοσοφικὴν καὶ δύναμιν λόγου ἀναδεικνύεται ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας πρώτης τάξεως διδάσκαλος τῆς πίστεως, ἀφοῦ κατήσχυνε καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐν Ἀλε-

Ξανδρεία ειδωλαλάτρας φιλοσόφους, οί όποίοι έπεχείρησαν εις δη-
μοσίαν συζήτησιν νά τήν μεταπέισουν. Καί ώς έπισφράγισιν τής δι-
δασκαλίας της έδέχθη τέλος τό μαρτύριον.

δ) ΕΟΡΤΑΙ ΠΑΤΕΡΩΝ ΚΑΙ ΙΕΡΑΡΧΩΝ

1) Βασιλείου τοῦ Μεγάλου κατά τήν 1 'Ιανουαρίου.
'Η μὲν 'Εκκλησία ἔθεσε τὸν Μέγαν Βασίλειον εἰς τὴν θύραν τοῦ νέου
ἔτους ὡς θαυμάσιον ὑπόδειγμα βίου ἀγίου καὶ δράσεως κοινωνικῆς
ἀξιοθαυμάστου, ἡ δὲ 'Ιστορία τὸν ἀνομολογεῖ « *Μέγαν τῆς ἀληθείας
Διδάσκαλον* » καὶ « *ἔνθεον τῆς οἰκουμένης φωστῆρα* », ὁ ὁποῖος διὰ
τῶν συγγραμμάτων του « *θεοπροεπῶς ἐδογματίσειε, τὴν φύσιν τῶν
ὄντων ἐτράνωσε, τὰ τῶν ἀνθρώπων ἤθη κατεκόσμησεν* ».

2) Ἀθανασίου τοῦ Μεγάλου κατά τήν 18 'Ιανου-
αρίου. Εἶναι δύσκολον πολὺ νὰ παρασταθῇ τὸ μεγαλεῖον καὶ τὸ ὕψος
τοῦ ἐνδόξου τούτου πατρός, ὁ ὁποῖος ἐκράτησε γενναίως τὴν ση-
μαίαν τῆς Ὁρθοδοξίας ἐν μέσῳ πολλῶν διωγμῶν καὶ κινδύνων. Τὸ
μέγα παράδειγμά του ἀπὸ τοῦ βάθους τῶν αἰῶνων ἀκτινοβολεῖ
ἰσχυρότατα καὶ μέχρις ἡμῶν. Καὶ τὰ σοφὰ του συγγράμματα εἶναι
τὰ ἀθάνατα μνημεῖα καὶ τρόπαια τοῦ θριάμβου τῆς Ὁρθοδοξίας
διὰ τῶν ἀγώνων του.

3) Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου κατά τήν 25 'Ιανου-
αρίου. Τὴν ὑψηλὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν κατέχει εἰς τὴν 'Εκκλησίαν ὁ
ἅγιος Γρηγόριος, μαρτυρεῖ καὶ τὸ ἐπώνυμον « Θεολόγος », τὸ ὁποῖ-
ον τοῦ ἀπεδόθη διὰ τοὺς περιφήμους λόγους περὶ τῆς Θεότητος
τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ, τοὺς ὁποῖους ἐξεφώνησεν εἰς τὴν
Κωνσταντινούπολιν εἰς τὸν μικρὸν ναὸν τῆς ἀγίας Ἀναστασίας,
ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀπομείνει εἰς τοὺς Ὁρθοδόξους. Ἀλλὰ καὶ μέχρι σή-
μερον ἐξακολουθεῖ νὰ ἐμπνέῃ μὲ τοὺς σωζομένους λόγους του καὶ τὰ
ἀθάνατα ἔπη του.

4) Τῶν τριῶν Μεγάλων Ἱεραρχῶν, Βασιλείου, Γρη-
γορίου καὶ Χρυσοστόμου κατά τήν 30 'Ιανουαρίου. Εἰσήχθη εἰς τὸ
ἑορτολόγιον ἡ κοινὴ αὕτη ἑορτὴ τὰ μέσα τοῦ 1α' αἰῶνος, διὰ νὰ
παύσῃ ἡ ἀναφανεῖσα τότε φιλονικεῖα μεταξὺ τῶν χριστιανῶν περὶ
τοῦ ποῖος ἀπὸ τοὺς τρεῖς Ἱεράρχας ἦτο ἀνώτερος. Ὀνομάζεται ἡ
ἑορτὴ τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν καὶ ἑορτὴ τῶν γραμμάτων, ἑορτὴ τῆς

παιδείας, σχολική έορτή. Διότι οί τρεις αύτοί ιεράρχαι ήδυνήθησαν νά ένώσουν εις τήν προσωπικήτά των τήν χριστιανικήν άρετήν μέ τήν έλληνικήν σοφίαν. Καί έδίδαξαν μέ τό παράδειγμά των, ότι είναι θαυμαστόν και ευεργετικόν δια τās κοινωνίας νά συνεργάζεται ή σοφία μέ τήν άρετήν, νά συνδυάζεται ή γνώσις μέ τήν πίστιν και νά συμβαδίζη ή καλλιέργεια τοϋ νοϋ μέ τόν έξευγενισμόν τής καρδιάς.

5) 'Ιωάννου τοϋ Χρυσοστόμου, 'Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, κατά τήν 13 Νοεμβρίου. 'Ο θεός οϋτος πατήρ άνήκει εις τήν χορείαν τών μεγάλων άνδρών τής 'Εκκλησίας και γενικώτερον τής ανθρωπότητος, τόσον δια τήν άγιότητα τοϋ βίου του και τό κοινωνικόν του έργον, όσον και δια τής άκαταπονήτου κηρυκτικής αύτου δράσεως, ή όποία έπεξετάθη εις όλην τήν 'Αγίαν Γραφήν, εκ τής όποίας, αν ληφθῆ υπ' όψιν και ή έξαιρετος εύγλωττία του, και Χρυσόστομος ώνομάσθη.

'Απέθανε τήν 14 Σεπτεμβρίου τοϋ 407. 'Επειδή δέ ή μνήμη του συνέπιπτε προς τήν έορτήν τοϋ Σταυροϋ, μετετέθη αύτη κατά τήν 13 Νοεμβρίου.

6) Τοϋ άγίου Νικολάου, επισκόπου Μύρων τής Λυκίας, κατά τήν 6 Δεκεμβρίου. Καρδία εύγενής, αγαθή και εύαίσθητος, ό άγιος Νικόλαος, έδοκίμαζεν άληθινήν άπόλαυσιν, όταν συνετέλει εις τήν ανακούφισιν τών πασχόντων και έχόντων ανάγκην. Δια τοϋτο και επαξίως τιμάται ή μνήμη του μεταξύ όλοκλήρου τοϋ χριστιανικοϋ κόσμου. 'Απέθανε περι τό 380.

7) Σπυρίδωνος, επισκόπου Τριμυθοϋντος τής Κύπρου, τοϋ θαυματουργοϋ, κατά τήν 12 Δεκεμβρίου. Ταπεινός και άκενόδοξος, ό άγιος οϋτός πατήρ, είλκυσε πλουσίαν τήν χάριν τοϋ Θεοϋ. Δια τοϋτο θαύματα επανειλημμένα είργάσθη δι' αύτοϋ ή δύναμις τοϋ Θεοϋ, εξακολουθεί δέ και μέχρι σήμερα νά εργάζεται δια τοϋ λειψάνου του, τό όποιον διατηρείται έως τώρα δια θαύματος άφθαρτον εις τήν νήσον Κέρκυραν.

ε) ΕΟΡΤΑΙ ΟΣΙΩΝ

'Αντωνίου τοϋ Μεγάλου κατά τήν 17 'Ιανουαρίου. 'Η 'Εκκλησία έγκωμιάζουσα τόν Μέγαν 'Αντώνιον τόν παρομοιάζει προς τόν 'Ηλίαν και τόν Βαπτιστήν 'Ιωάννην. Καί πολύ δικαίως! Διότι ό

ἅγιος Ἀντώνιος ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας, μιμούμενος τὸ παράδειγμα τῶν δύο αὐτῶν μεγάλων προφητῶν, ἐγκατέλειψε τὸν κόσμον καὶ ἦλθεν εἰς ἔρημον τόπον τῆς Αἰγύπτου, διὰ νὰ ἀφιερωθῆ εἰς τὸν Θεόν. Ἐκεῖ ὑπέμεινε πολλοὺς πειρασμοὺς καὶ κατέβαλε πολλοὺς πνευματικοὺς ἀγῶνας. Καὶ ἐγινε τοιοιτοτρόπως διὰ τῆς ὅλης του ζωῆς, ὁ πολίτης αὐτὸς τῆς ἐρήμου, τύπος ἐγκρατείας καὶ ἀρετῆς. Ἀπέθανε τὸ 356.

ς) ΕΟΡΤΑΙ ΠΡΟΦΗΤΩΝ

1) Ἡ Γέννησις τοῦ Προδρόμου κατὰ τὴν 24 Ἰουνίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη συνέπιπτε πρὸς τὴν Ἐθνικὴν ἑορτὴν τοῦ Ἀδωνίδος, τοῦ ἀπεικονίζοντος τὸ θέρος, καὶ ἦτο κυρίως ἑορτὴ τῶν γυναικῶν, ἑορταζομένη διήμερος δι' ἀνθοφορίας καὶ ἄσμάτων. Διὰ τοῦτο καὶ παρέμειναν καὶ μέχρι σήμερον μερικὰ ἔθιμα τῆς ἑορτῆς, τὰ λεγόμενα «Κλήδονα».

2) Ἡ Σύναξις τοῦ Προδρόμου (ἦτοι συνάθροισις πρὸς τιμὴν του) κατὰ τὴν 7 Ἰανουαρίου. Ὁ Κύριος ἐχαρακτήρισε τὸν Πρόδρομον ὡς τὸν μεγαλύτερον τῶν προφητῶν. Καὶ ἦτο πράγματι ὁ Ἰωάννης μέγας. Μέγας κατὰ τὸν βίον καὶ τὴν ἀρετὴν, μέγας κατὰ τὸ ἔργον καὶ τὴν ἀποστολήν.

3) Ἡ ἀποτομὴ τῆς τιμίας κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου κατὰ τὴν 29 Αὐγούστου. Ἀφοῦ δι' ὅλης του τῆς ζωῆς ὁ Πρόδρομος προσέφερε τὸν ἑαυτὸν του θυσίαν συνεχῆ εἰς τὸ καθῆκον, ἐπληρωσε τέλος τὴν ἀφοσίωσίν του αὐτὴν καὶ μὲ τὸ αἷμά του, ἀποκεφαλίσθεις κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως Ἡρώδου, τὸν ὁποῖον ἤλεγχε διὰ τὸν παράνομον βίον του. Καὶ παρέδωκε τοιοιτοτρόπως λευκὴν τὴν ἀγίαν καὶ ἥρωικὴν ψυχὴν του εἰς τὸν Κριτὴν.

4) Τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ τοῦ Θεσβίτου κατὰ τὴν 20 Ἰουλίου. Οἱ ἀγιογράφοι τῆς Ἐκκλησίας μας παρουσιάζουν τὸν Ἡλίαν εἰς τὰς εἰκόνας τῶν ναῶν μὲ αὐστηρὰν καὶ τραχεῖαν μορφήν καὶ μὲ τὴν μάχαιραν εἰς τὰς χεῖρας. Ἡ ἐξωτερικὴ αὕτη ἀπεικόνισις μᾶς ἀποκαλύπτει τὸν ἐσωτερικὸν ἄνθρωπον τοῦ προφήτου. Διότι τὸ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν του ἦτο ὁ μέγας ζῆλος του διὰ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Ἡ Ἐκκλησία ἐγκωμιάζουσα τὸν Ἡλίαν ἀποκαλεῖ αὐτὸν ἕνσαρκον ἄγγελον καὶ κρηπίδα τῶν προφητῶν.

ζ) ΕΟΡΤΑΙ ΕΙΣ ΤΙΜΗΝ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ

Ἡ πίστις, ὅτι ὑπάρχουν ἄγγελοι φύλακες λαῶν, πόλεων, ἀτόμων (Δευτερ. γβ' 8, Δανιήλ ι' 13, Ματθ. ιη' 10, Πράξ. ιβ' 15), προεκάλεσε τὴν ἐπίκλησιν τῶν ἀγγέλων καὶ τὴν εἰσαγωγὴν ἑορτῶν εἰς τιμὴν τῶν.

Πρῶτος ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἔκτισεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ναὸν εἰς τιμὴν τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. Ἀναφέρεται δὲ ἕκτοτε ἢ κατὰ τὴν 8 Νοεμβρίου τελουμένη ἑορτὴ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, μετὰ τῆς ὁποίας συνεδέθη ἡ τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΥΜΝΟΛΟΓΙΑ

21. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΥΜΝΟΛΟΓΙΑΣ ΓΕΝΙΚΩΣ

Ἡ Ὑμνολογία ἀσχολεῖται μὲ τὰ προϊόντα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως καὶ τὴν μελωδίαν αὐτῶν. Ταῦτα ἀποτελοῦν τὴν νεωτέραν δημιουργίαν τοῦ ἀθανάτου ἑλληνικοῦ πνεύματος ὑπὸ τὴν χριστιανικὴν ἔμπνευσιν, χωρὶς ἐννοεῖται καὶ νὰ ὑστεροῦν τῶν ποιητικῶν προϊόντων τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, τόσον ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου, ὅσον καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ρυθμοῦ, καὶ μάλιστα ἂν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν, ὅτι οἱ ποιηταὶ τῶν, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν συγχρόνως καὶ μελωδοί, ἔγιναν διὰ τῶν νέων αὐτῶν ποιητικῶν συνθέσεων οἱ διερμηνεῖς τῆς δημοσίας προσευχῆς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν κατ' ἐξοχὴν ἀποστολὴν τῆς λυρικῆς ποιήσεως. Ἀξίζει λοιπὸν νὰ μελετήσωμεν τὰ χριστιανικὰ αὐτὰ προϊόντα τῆς ἑλληνικῆς ἔμπνευσεως ἀπὸ τὰς πρῶτας ἀρχὰς καὶ τὰ βήματα αὐτῶν μέχρι τῆς πλήρους ἐξελίξεως καὶ ἀναπτύξεώς των.

Α' ΑΡΧΗ ΚΑΙ ΑΝΑΙΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΥΜΝΟΛΟΓΙΑΣ

1) Ἡ γένεσις τῆς Ὑμνολογίας. Ἡ πρώτη αἰτία, ἡ ὁποία ἔδωκεν ὠθησιν πρὸς ποιητικὰς συνθέσεις εἰς τοὺς ἔχοντας ἐκ τῶν χριστιανῶν ἀνάλογα ποιητικὰ χαρίσματα, ἦτο αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἐμφάνισις τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸ μεγαλύτερον γεγονός εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου. Ἐκτὸς τῆς αἰτίας αὐτῆς συνετέλεσεν εἰς τὴν γένεσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως ἡ προκληθεῖσα, καθὼς καὶ ἀλλαχοῦ ἔγινε λόγος, ἀντίδρασις πρὸς ποιητικὰς συνθέσεις ὑπὸ αἰρετικῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπεχείρησαν διὰ τῶν ἐμέτρων συνθέσεων των νὰ διαδώσουν εὐκολώτερον τὰς πλάνας αὐτῶν.

2) Αἱ πρῶται μορφαὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων. Εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν Ὑμνογραφίαν τὸ πρῶτον κύτταρον, ἐκ τοῦ ὁποῖου προῆλθε κατ' ἀρχὰς τὸ τροπάριον, ἔπειτα δὲ τὰ κοντάκια καὶ οἱ κανό-

νες, ὑπῆρξε τὸ ἀντίφωνον (καθὼς π.χ. τὸ μεταγενέστερον « *Ταῖς προσβείαις τῆς Θεοτόκου, Σῶτερ, σῶσον ἡμᾶς* »), τὸ ὁποῖον ἐπιηκολούθει ἐν εἴδει ἐπωδοῦ μεθ' ἑνα ἕκαστον στίχον τοῦ ψαλλομένου ψαλμοῦ. Τὸ ἀντίφωνον αὐτὸ κατέστη βαθμηδὸν ἐκτενέστερον (καθὼς τὸ « *Κύριε τῶν δυνάμεων, μεθ' ἡμῶν γενεῶ· ἄλλον γὰρ ἐκτός σοῦ βοηθὸν ἐν θλίψεσιν οὐκ ἔχομεν. Κύριε τῶν δυνάμεων, ἐλέησον ἡμᾶς* »). Τοιοιυτρόπως προῆλθε τὸ τροπάριον (ἐκ τοῦ τρόπου – ἤχου), τὸ ψαλλόμενον καθ' ὠρισμένον ἦχον ἢ τρόπον μεθ' ἑνα ἕκαστον στίχον ὠρισμένων ψαλμῶν ἢ ὠδῶν ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

Τροπαρίων ὑπάρχουν διάφοροι ὀνομασῖαι, παλαιότεραι δὲ ἐξ αὐτῶν φαίνεται νὰ εἶναι τὰ ἀπολυτίκια καὶ τὰ στιχηρὰ. Καὶ ἀπολυτίκια μὲν λέγονται τὰ τροπάρια τὰ στρεφόμενα περὶ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς καὶ τὰ ὁποῖα ὠνομάσθησαν τοιοιυτρόπως, ἐπειδὴ ψάλλονται εἰς τὸ τέλος τοῦ ἑσπερινοῦ, στιχηρὰ δὲ λέγονται τὰ τροπάρια ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐπισυνάπτονται εἰς ἑνα ἕκαστον ἐκ τῶν τελευταίων στίχων, τοῦ στιχολογουμένου ψαλμοῦ. Τοιαῦτα δὲ σήμερον ὑπάρχουν τὰ στιχηρὰ τοῦ ἑσπερινοῦ, τὰ ἐπισυναπτόμενα μετὰ τῶν τελευταίων στίχων τῶν μετὰ τοῦ « *Κύριε, ἐξέζηξα* » ψαλμῶν (129 καὶ 116), καὶ τὰ στιχηρὰ τῶν αἰῶνων, τὰ ἐπισυναπτόμενα μετὰ τῶν στίχων τοῦ 15 ψαλμοῦ, ἀρχομένων διὰ τοῦ « *Λίνεϊτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν* ». Καὶ κατ' ἀρχᾶς τὸ στιχηρὸν ἦτο ἐν καὶ τὸ αὐτὸ δι' ὅλους τοὺς στίχους τῶν ψαλμῶν τούτων. Βαθμηδὸν ὅμως πρὸς ἀποφυγὴν μονοτονίας συνετέθησαν διάφορα κείμενα δι' ἕκαστον τῶν στίχων ἢ ἐν κείμενον ἀνὰ δύο στίχους, ἐπαναλαμβανόμενον ὑπὸ ἐνὸς ἐκάστου χοροῦ, διετηρήθη ὅμως καὶ εἰς τὰ νέα αὐτὰ κείμενα ὁ αὐτὸς τόνος καὶ ρυθμὸς πρὸς τὸν τοῦ πρωταρχικοῦ τροπαρίου. Ἐξ αὐτοῦ προῆλθεν ὁ εἶρμος μὲν εἰς τοὺς κανόνας καὶ τὰ τροπάρια τὰ ἰδιόμελα ἀφ' ἐνός, τὰ ὁποῖα ψάλλονται κατὰ μέλος προσιδιάζον εἰς αὐτά, καὶ τὰ προσόμοια ἀφ' ἑτέρου, τὰ ὁποῖα ψάλλονται ὁμοίως πρὸς τὰ ἰδιόμελα. Ἐπὶ τῶν τελευταίων αὐτῶν τροπαρίων ἐπιγράφεται πάντοτε καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ αὐτομέλου, κατὰ τὸ ὁποῖον αὐτὰ ψάλλονται (καθὼς π.χ. « *Καὶ ψάλλομεν στιχηρὰ προσόμοια ἤχου δ' πρὸς τὸ « Ὠς γενναῖον ἐν μάττυσι* »).

Τῶν στιχηρῶν διακρίνονται τὰ ἀπόστιχα, τροπάρια ψαλλόμενα περὶ τὸ τέλος τοῦ ὄρθρου καὶ τοῦ ἑσπερινοῦ. Τὰ τροπάρια

ρια ταῦτα ἐπισυνάπτονται εἰς μεμονωμένους στίχους, οἱ ὅποιοι λαμβάνονται κατ' ἐκλογὴν ἐκ ψαλμοῦ τινος.

Καὶ τὰ στιχηρὰ καὶ τὰ ἀπόστιχα ἐπισφραγίζονται διὰ συντόμου δοξολογίας πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα « *Δόξα Πατρί...* », πρὸς τὴν ὁποίαν ἐπισυνάπτεται καὶ ἄλλο τροπάριον, λεγόμενον *δοξαστικόν*. Τὰ δοξαστικά τῶν αἰνῶν τῆς Κυριακῆς ὠνομάσθησαν *έωθινά*, ὡς ταυτιζόμενα πρὸς τὰ ἑωθινὰ Εὐαγγέλια, τὰ ἀναγινωσκόμενα κατὰ τὰς αὐτὰς Κυριακάς. Μετὰ τὸ δοξαστικὸν ἐπακολουθεῖ τὸ *θεοτοκίον*, τροπάριον ἀναφερόμενον εἰς τὴν Θεοτόκον, τὸ τελικὸν τροπάριον τῆς ὅλης ομάδος τῶν στιχηρῶν, τὸ ὁποῖον ἐπισυνάπτεται πρὸς τὸ δευτερον ἡμιστίχιον τῆς συντόμου δοξολογίας « *Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ...* ».

3) Ἄλλα εἶδη τροπαρίων. Ἐκτὸς τῶν στιχηρῶν, ἀποστίχων, ἀπολυτικίων, δοξαστικῶν καὶ θεοτοκίων, ἡ κατόπιν ἐξέλιξις τῆς Ὑμνολογίας παρήγαγε καὶ ἄλλα εἶδη τροπαρίων, γνωστὰ ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν καθίσματα, εὐλογητάρια, ὑπακοή, ἀναβαθμοὶ φωταγωγικά ἢ ἐξαποστειλάρια.

Τὰ καθίσματα ἔλαβον τὸ ὄνομα ἀπὸ τῶν καθισμάτων τοῦ Ψαλτηρίου (μερικοὶ ψαλμοί), τὰ ὅποια μετὰ τὸν ἐξάψαλμον ἀναγινώσκονται εἰς τὸν ὄρθρον. Τὰ τροπάρια αὐτά, ἐπισυναπτόμενα μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ καθίσματος, ἐψάλλοντο καθημένων τῶν πιστῶν.

Τὰ *εὐλογητάρια* ὠνομάσθησαν τοιοῦτοτρόπως, διότι ἐκάστου τούτων προτάσσεται ὁ ψαλμικὸς στίχος « *Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου* ».

Ἡ *ὑπακοή* εἶναι τροπάριον ψαλλόμενον εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ὄρθρου. Ὀνομάσθη δὲ τοιοῦτοτρόπως διότι ἐψάλλετο ὑπὸ ὀλοκλήρου χοροῦ ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλα προηγούμενα αὐτοῦ, τὰ ὅποια ἐξετελοῦντο διὰ μονωδίας, καὶ διότι ἐπρόκειτο περὶ ὕμνου, τοῦ ὁποίου ὁ διάκονος ἔψαλλε τοὺς πρώτους στίχους καὶ συνεπλήρουν αὐτοὺς οἱ παριστάμενοι.

Οἱ *ἀναβαθμοὶ* εἶναι τροπάρια εἰς τὸν ὄρθρον τῆς Κυριακῆς, ψαλλόμενα καὶ ἀναφερόμενα εἰς λόγους ἢ ἰδέας τῶν ψαλμῶν τῶν ἀναβαθμῶν (τῶν 119 — 133 ψαλμῶν) καὶ τὰ ὅποια ἀντικατέστησαν βαθμηδὸν αὐτούς.

Τὰ φωνητικά ἢ ἔξαποστειλάρια ἀποτελοῦν μεμονωμένα τροπάρια, τὰ ὁποῖα ἀρχίζουν διὰ τῆς φράσεως «*Ἐξαπέστειλον τὸ φῶς σου*», ψαλλόμενα εἰς τὸ τέλος τοῦ ὄρθρου πρὸ τῶν αἰνῶν.

4) Ὅμαδες ἀντιφώνων, ὕμνοι, κανόνες. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω μορφῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἐξελίχθη τὸ ἀπλοῦν καὶ σύντομον κατ' ἀρχὰς τροπάριον, πολὺ συντόμως ἐνετάχθη καὶ εἰς ὁμάδας καὶ τριουτοτρόπως προῆλθον ἀφ' ἑνὸς μὲν αἰ ὁμάδες ἀντιφώνων, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ ὕμνοι καὶ οἱ κανόνες.

α) Ὅμαδες ἀντιφώνων. Τοιαύτη ὁμάς σφύζεται μέχρι σήμερον εἰς ἐκκλησιαστικὴν χρῆσιν μία καὶ μόνη, εἰς τὸν ὄρθρον τῆς Μ. Παρασκευῆς, ἀποτελουμένη ἐκ 15 ἀντιφώνων. Τὰ ἀντίφωνα αὐτὰ ἀκολουθοῦν τὸ ἕν κατόπιν τοῦ ἄλλου ἀνὰ τρία, μετὰ τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ τροπάριον φέρον τὴν ἐπιγραφὴν κάθισμα, ἔπειτα ἄλλη τριάς ἀντιφώνων ἐπισφραγιζομένου δι' ἄλλου καθίσματος καὶ οὕτω καθεξῆς μέχρι καὶ τοῦ δεκάτου πέμπτου ἀντιφώνου.

β) Ὑμνοι ἢ κοντάκια. Οἱ ὕμνοι κατέχουν ἀρκετὰ περιβλεπτον θέσιν εἰς τὴν Ὑμνολογίαν μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης καὶ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡ σύνθεσις τῶν κανόνων προσέλαβε τὴν τελειότεραν διαμόρφωσιν.

Λέγονται δὲ ὕμνοι καὶ κοντάκια ἐκ τοῦ «*κοντοῦ*», περίξ τοῦ ὁποίου ἐτυλίσσεται τὸ «*εἰλητάριον*» (ἢ μεμβρᾶνα ἢ ὁ μικρὸς χάρτης), εἰς τὸ ὁποῖον εἶχον καταγραφῆ αἱ στροφαὶ ἐκάστου τῶν ὕμνων τούτων.

Τῶν στροφῶν τούτων προτάσσεται ἀρχικόν τι τροπάριον, ὡς προοίμιον αὐτῶν, τὸ ὁποῖον ἔχει κοινὸν πρὸς τὰς ἐπακολουθούσας στροφὰς τὸν τελευταῖον στίχον π.χ. «*παιδίον νέον, ὁ πρὸ αἰῶνων Θεός*» ὁ ὁποῖος ἐν εἶδει ἐφυμνίου ἐπαναλαμβάνεται εἰς τὸ τέλος μιᾶς ἐκάστης ἐκ τῶν στροφῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπακολουθοῦν. Ἐπειδὴ δὲ ὡς ἀκροστιχίς τῶν κοντακίων χρησιμοποιοεῖται συνήθως ὁ ἀλφάβητος, αἱ στροφαὶ αὐτῶν ἀνέρχονται εἰς 24, συμφώνως πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου. Τοιοῦτον κοντάκιον, τὸ ὁποῖον ὑπάρχει ἐν χρήσει εἰς τὴν λατρείαν, εἶναι ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος. Αἱ στροφαὶ τοῦ κοντακίου αὐτοῦ καλοῦνται οἰκοί.

γ) Κανόνες. Οἱ κανόνες εἶναι ὕμνοι συγκείμενοι συνήθως ἐξ ἑννέα μερῶν, τὰ ὁποῖα λέγονται ῥοδαὶ (σπανιώτερον δὲ ἐκ τριῶν ἢ τεσσάρων, ὁπότε λέγονται τριῶδιον ἢ τετραῶδιον), συμφώνως πρὸς τὰς ἑννέα βιβλικὰς ῥοδάς, τὰς εἰσαχθείσας εἰς τὴν λατρείαν τῆς

Ἐκκλησιαστικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας βαθμηδὸν καὶ κατὰ τμήματα. Διότι κατ' ἀρχὰς ἐψάλλοντο μόνον δύο ἢ τρεῖς ᾠδαὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν· ἐξ αὐτοῦ δὲ καὶ τὰ τριῶδα καὶ τὰ τετραῶδα.

Ἐκάστη ᾠδὴ ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν ἢ τεσσάρων ἢ ἐξ τροπαρίων. Τὸ πρῶτον τροπάριον ἐκάστης ᾠδῆς λέγεται εἰρμός. Πρὸς αὐτὸν εἶναι προσηρτημένα καὶ τὰ ἐπακολουθοῦντα τροπάρια ὡς πρὸς τὸ μέτρον καὶ τὸ μέλος καὶ τὴν ὑπόθεσιν. Ὁ εἰρμός λέγεται καὶ καταβασία, διότι καταβαίνοντες ἀμφότεροι οἱ χοροὶ τῶν ψαλτῶν ἐκ τῶν στασιδίων αὐτῶν συνηνοῦντο εἰς τὸ κέντρον τοῦ ναοῦ καὶ ἔψαλλον ὁμοῦ αὐτήν.

Τὸ μετὰ τὴν ἕκτην ᾠδὴν τοῦ κανόνος ψαλλόμενον τροπάριον, περιέχον ἐν συντομίᾳ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς, λέγεται κοντάκιον, τὸ δὲ μετὰ τὸ κοντάκιον ἀναγνωσκόμενον τροπάριον, περιέχον ἑκτενέστερον τοῦ κοντακίου τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς, καλεῖται οἶκος.

5) Ἡ ἀκροστιχίς. Ἀποτελεῖται αὕτη ἐκ τῶν ἀρχικῶν γραμμάτων τῶν στροφῶν τῶν κοντακίων ἢ τῶν τροπαρίων τῶν κανόνων καὶ καθορίζει εἰς αὐτὰ τὴν σειρὰν τούτων. Καὶ τῶν μὲν κοντακίων αἱ ἀκροστιχίδες εἶναι ἢ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου κατὰ τὴν εὐθείαν ἢ καὶ τὴν ἀντίστροφον σειρὰν ($A-\Omega$ ἢ $\Omega-A$) ἢ κάποια πεζὴ πρότασις, ἢ ὁποῖα πληροφορεῖ εἴτε περὶ τοῦ συγγραφέως εἴτε περὶ τῆς ὑποθέσεως τῆς ἑορτῆς. Τῶν δὲ κανόνων αἱ ἀκροστιχίδες δύνανται νὰ εἶναι ἀπλῶς ὁ τίτλος τοῦ κανόνος (π.χ. «εἰς Πέτρον καὶ Παῦλον») ἢ συγχρόνως τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως καὶ ὁ τίτλος τοῦ ἔργου (π.χ. «Ἀναστασίου ἀμαρτωλοῦ ἐξομολόγησις»).

6) Ἡ μετρικὴ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν Ὑμνογραφίαν. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις εἰς τὰ περισσότερα ἐκ τῶν προϊόντων τῆς ἡγνόησε τὸν προσωδιακὸν ρυθμὸν τῶν ἀρχαίων, ὁ ὁποῖος ἐστηρίζετο εἰς τὴν διάκρισιν τῶν συλλαβῶν εἰς μακρὰς καὶ βραχεῖας, καὶ ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὸν πονικὸν ρυθμὸν, ὁ ὁποῖος βασιζέται εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν (ἰσοσυλλαβίαν) καὶ τὸν τόνον τῶν λέξεων (ὁμοτονία).

Διὰ νὰ κατανοηθῇ τὸ πρᾶγμα, πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι καὶ εἰς τὰ προϊόντα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως ἀπαντῶμεν ἐνίστητε τὰ ἴδια χαρακτηριστικά, τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται καὶ εἰς

τούς λεγομένους πολιτικούς στίχους τῶν Βυζαντινῶν, ἤτοι ἰσοσυλλαβίαν καὶ ὁμοτονίαν.

Ἐπί παραδείγματι εἰς τοὺς στίχους, οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιοῦνται ὡς πρόλογοι τῶν μεγαλυναρίων τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Πεντηκοστῆς,

« Ὁ ἄγγελος ἐβόα τῇ κεχαριτωμένῃ
ἀγνῇ παρθένε χαῖρε καὶ πάλιν ἐρῶ, χαῖρε·
ὁ σὸς Υἱὸς ἀνέστη τριήμερος ἐκ τάφου »

ἔχομεν ἐκτὸς τῆς ἰσοσυλλαβίας (14 συλλ.) καὶ τέσσαρας εἰς ἑκα-
στον στίχον μετρικούς τόνους, οἱ ὁποῖοι πίπτουν ἐπὶ τῶν αὐτῶν
συλλαβῶν. Παρόμοιοι στίχοι ὁμοτονοῦντες εἶναι καὶ οἱ ἑξῆς:

« Ἀκατάληπτόν ἐστι τὸ τελούμενον ἐν σοὶ
καὶ ἀγγέλοις καὶ βροτοῖς μητροπάθενε ἀγνή ».

Ἴσοσυλλαβίαν καὶ ἰσοτονίαν, ὄχι ὅμως καὶ ὁμοτονίαν παρου-
σιάζει ἐκτὸς ἄλλων καὶ τὸ δίστιχον:

« Σῶμα Χριστοῦ μεταλάβετε,
πηγῆς ἀθανάτου γεύσαθε ».

Καὶ τὰ κάτωθι ἑξαποστειλάρια τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν
Θεοφανείων, ἀποτελούμενα ἐκ τριῶν στίχων ἑπτασυλλάβων (τοῦ
πρώτου καὶ τῶν δύο τελευταίων στίχων) καὶ ἐκ τεσσάρων ὀκτα-
συλλάβων, ἐμφανίζουσι ἀνωμαλίας περὶ τὴν ὁμοτονίαν:

« Ἐπεσκέψατο ἡμᾶς
ἐξ ὕψους ὁ Σωτὴρ ἡμῶν,
ἀνατολὴ ἀνατολῶν
καὶ οἱ ἐν σκότει καὶ σκιᾷ
εὔρομεν τὴν ἀλήθειαν
καὶ γὰρ ἐκ τῆς Παρθένου
ἐτέχθη ὁ Κόριος ».

« Ἐπεφάνη ὁ Σωτὴρ,
ἡ χάρις, ἡ ἀλήθεια,
ἐν ρεῖθροις τοῦ Ἰορδάνου,
καὶ τοὺς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ
καθεύδοντας ἐφώτισε.
καὶ γὰρ ἦλθεν, ἐφάνη
τὸ φῶς τὸ ἀπρόσιτον ».

Καὶ ὅμως τοιαῦται διαφοραὶ δὲν παρατηροῦνται καὶ εἰς τοὺς πολιτικοὺς στίχους τῶν Βυζαντινῶν. Τὸ πρᾶγμα ἐξηγεῖται, ἂν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν, ὅτι μεταξύ τῶν στίχων τῆς Ὑμνογραφίας, τῆς ὁποίας τὰ προϊόντα εἶχον προορισμὸν νὰ ψάλλωνται, καὶ τῶν πολιτικῶν στίχων, οἱ ὁποῖοι ἀπλῶς καὶ μόνον ἀναγινώσκονται, ὑπάρχουν πολλαὶ σοβαραὶ διαφοραί. Πρὸς τὸ μέλος αὐτὸ τῶν τροπαρίων συμμορφούμενος πολλάκις ὁ συνθέτης δὲν θεωρεῖ ἀπαραίτητον ν' ἀποφύγη ἀνωμαλίας τονικάς, τὰς ὁποίας ἐνίοτε ἀναγκάζεται καὶ νὰ τὰς δημιουργῆ.

7) **Ἡ ὁμοιοκαταληξία.** Ἐνίοτε ἀπαντῶμεν μεταξύ τῶν στίχων καὶ τὴν ὁμοιοκαταληξίαν, ἡ ὁποία συνίσταται συνήθως εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῆς αὐτῆς καταλήξεως εἰς τὸ τέλος δύο συνεχόμενων στίχων, καθὼς εἰς τὸν Ἀκάθιστον ὕμνον:

*Χαῖρε στεροὸν τῆς πίστεως ἔρεισμα
χαῖρε λαμπρὸν τῆς χάριτος γνώρισμα.*

*Μέλλοντος Συμεῶνος
τοῦ παρόντος αἰῶνος
μεθίστασθαι τοῦ ἀπατεῶνος,...*

8) **Τὸ κέντρον τοῦ αἰνίγματος.** Οἱ ἀνωτέρω ὕμνοι δὲν καταλαμβάνουν παρὰ μόνον μερικὰς σελίδας τῶν βιβλίων τῆς Ὑμνολογίας, ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπον πλῆθος τῶν τροπαρίων καὶ κανόνων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τόμους ὀλοκλήρους, οὔτε ἰσοσυλλαβίαν παρουσιάζει εἰς τοὺς στίχους, οὔτε ἰσοτονίαν καὶ ὁμοτονίαν.

Τοιοιτοτρόπως εἰς τὸ τροπάριον :

*« Σῶσον, Κύριε, τὸν λαόν σου (9 συλλ.)
καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου, (12 συλλ.)
νίκας τοῖς βασιλεῦσι (7 συλλ.)
κατὰ βαρβάρων δωρούμενος (9 συλλ.)
καὶ τὸ σὸν φυλάττων (6 συλλ.)
διὰ τοῦ σταυροῦ σου πολίτευμα » (10 σύλλ.)*

οὔτε ἰσοσυλλαβία, οὔτε ὁμοτονία παρατηρεῖται.

Ἡ αὐτὴ ἀνομοιότης παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰ ἀναστάσιμα ἀπο-

λυτικά τῶν Κυριακῶν καί εἰς τὰ δοξαστικά καί εἰς τροπάρια τῶν κανόνων.

9) Ἡ λύσις τοῦ αἰνίγματος. Πρὸς λύσιν τοῦ αἰνίγματος πρέπει νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ἡ σχέσις ἢ ὑπάρχουσα μεταξὺ τοῦ εἰρμοῦ, τοῦ πρώτου τροπαρίου τῆς ᾠδῆς, τὸ ὁποῖον ἔχει συντεθῆ ἑλευθέρως ὑπὸ τοῦ μελωδοῦ μὲ ἴδιον μέτρον καὶ μέλος (χωρὶς ἰσοσυλλαβίαν καὶ ὁμοτονίαν τῶν ἐπὶ μέρους στίχων αὐτοῦ) καὶ τῶν ἐπακολουθούντων ἐξ αὐτοῦ τροπαρίων, τῶν ὁποίων δὲν καθορίζεται μόνον ἡ μελωδία ὑπὸ τοῦ εἰρμοῦ, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ μέτρον τῶν στίχων.

Τοιοτοτρόπως ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποιήσις παρουσιάζεται ὡς ἀντικαταστάτις τῆς ἀρχαίας λυρικῆς ποιήσεως. Διότι καὶ ἐκεῖ, ἰδίως εἰς τὰς παλαιὰς δωρικὰς ᾠδὰς, κάτι ἀνάλογον παρατηρεῖται. Ἐκάστη στροφή ἐξεταζομένη ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς ὑπολοίπους παρουσιάζεται ὡς κρίκος κάποιας ἀλύσεως συμμετρικῆς, ἢ ὁποία ἀποτελεῖται ἐξ ὁμοιομόρφων κρίκων. Ἐὰν ἡ πρώτη στροφή συντεθῆ ἑλευθέρως, ἡ ἐπακολουθοῦσα ἀντιστροφή συμβαδίζει πρὸς τὰ μέτρα τῆς πρώτης. Εὐρίσκομεν δηλ. εἰς αὐτὴν τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν τῶν στίχων καὶ τῶν συλλαβῶν, τὸν ὁποῖον καὶ εἰς τὴν πρώτην.

Τὸ κέντρον δὲ τοῦ βάρους εἰς τὸ μέτρον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως πίπτει εἰς τὴν μουσικὴν τῶν εἰρμῶν, ἢ ὁποία ἐπιβραχύνει ἢ ἐπιμηκύνει τὰς συλλαβὰς κατὰ τὸν ἰδικόν της τρόπον.

Ἐννοεῖται, ὅτι αὐτὸ δὲν σημαίνει καὶ πλήρη παραμερισμὸν τῆς ἰσοσυλλαβίας καὶ ὁμοτονίας. Τὸ μουσικὸν μέτρον τῶν συλλαβῶν, τὸ ὁποῖον καλεῖται ἰσοπορδία ἢ ἰσοχρονία (ἴσον ποσὸν χρόνων), συνδυάζεται μὲν πρὸς τὴν ὁμοτονίαν καὶ τὴν ἰσοσυλλαβίαν, ὄχι ὁμως καὶ ἀπαραιτήτως. Διότι δύναται συλλαβὴ μὲ δύο χρόνους εἰς τὴν πρώτην στροφήν ν' ἀντικατασταθῆ εἰς τὴν ἐπακολουθοῦσαν στροφήν διὰ δύο βραχειῶν συλλαβῶν καὶ ἀντιστρόφως.

10) Τὸ περιεχόμενον τῶν ὕμνων. Ἐὰν ὡς πρὸς τὴν μορφήν καὶ τὴν στιχοποιίαν ἐν γένει οἱ ὕμνοι ἐμφανίζουν ἀρκετὰς ἀνωμαλίας, ἐξεταζόμενοι ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου ἐξακολουθοῦν, μολονότι ἡ γλῶσσά των εἶναι ἀρχαίζουσα, νὰ συγκινοῦν καὶ ν' ἀνυψῶνουν καὶ ἡμᾶς καὶ νὰ προκαλοῦν εὐλαβῆ συναισθήματα. Μέγα μέρος τῆς ποιήσεως αὐτῆς ἀναφέρεται εἰς δογματικὰς ἀληθείας, αἱ ὁποῖαι

γίνονται γνώριμοι καὶ οἰκείαι εἰς τοὺς πιστοὺς διὰ συντόμων προτάσεων, καθὼς αἱ ἀκόλουθοι: « *Τὸ τριλαμπὲς τῆς μιᾶς θεότητος* », « *διπλοῦς τὴν φύσιν, ἀλλ' οὐ τὴν ὑπόστασιν* », « *διὸ τέλειον αὐτὸν Θεὸν καὶ τέλειον ἄνθρωπον* », « *Πατέρα προσκυνῶ τὸν γεννήσαντα, Υἱὸν δοξάζω τὸν γεννηθέντα, ὕμνω τὸ συνεχλάμιον Πατρὶ τε καὶ Υἱῷ Πνεῦμα ἅγιον* » κ.λ.π. Τὸ ὑπόλοιπον τμήμα τῆς ποιήσεως αὐτῆς, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ τὸ μεγαλύτερον, περιέχει ὕμνους ἱκετευτικούς πρὸς τὸν Θεόν, ὕμνους λατρείας, δοξολογίας, εὐχαριστίας, ἀφοσιώσεως· ὕμνους ἀκόμη εἰς τὴν σάρκωσιν, εἰς τὸ πάθημα καὶ εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου· ὕμνους εἰς τὴν Θεοτόκον, πρὸς τοὺς ἀγγέλους, πρὸς τοὺς Ἀποστόλους, πρὸς τοὺς προφήτας, πρὸς τοὺς μάρτυρας, πρὸς τοὺς ἁγίους, πρὸς ὁσίους κ.λ.π., οἱ ὅποιοι ἐκφράζουν ὅλα τὰ συναισθήματα καὶ ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς εὐσεβοῦς ψυχῆς. Ἄλλὰ καὶ διὰ τὰς χαρμοσύνους στιγμάς, καθὼς καὶ διὰ τὰς θλιβερὰς περιστάσεις τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ὑπάρχουν ποιητικαὶ συνθέσεις ἀφθάστου λυρισμοῦ, αἱ ὁποῖαι ἀφ' ἑνὸς μὲν θίγουν βαθύτατα τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διδάσκουν τὸν νοῦν. Καὶ μόνον νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν αἱ συνθέσεις τῆς Μ. Ἑβδομάδος, εἶναι ἀρκετόν, διὰ νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸν ὁποῖον πλοῦτον ἀποτελοῦν διὰ τὴν λατρείαν τῆς Ἐκκλησίας μας οἱ ὕμνοι τῶν ἀρχαίων μελωδῶν!

11) Προέλευσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως. Ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ρυθμικῆς ποιήσεως, ἡ Συρία κατὰ πρῶτον λόγον ὑπῆρξε τὸ κέντρον, εἰς τὸ ὁποῖον αἱ κυριώτεραι μορφαὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συνθέσεων ἔλαβον πρῶτον ἀνάπτυσιν καὶ ἐσχηματίσθησαν πρότυπα συνθέσεων, τὰ ὁποῖα ἔπειτα ἠκολούθησαν οἱ ὕμνοδοὶ καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν.

Πρῶτος δὲ μεταξὺ τῶν Σύρων ὕμνοδῶν εἶναι ὁ Ἐφραίμ. Τὰ ποιήματά του εἶναι ἡ ὁμιλία ἔμμετροι ἢ ὕμνοι ἐκ περισσοτέρων τῆς μιᾶς στροφῆς, εἰς τὰς ὁποίας αἱ ἀκολουθοῦσαι κατόπιν ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς πρώτης στροφῆς.

Β' ΟΙ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΟΙ ΥΜΝΟΓΡΑΦΟΙ

1) Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς (328 — 389). Κατέχει οὗτος τὴν πρῶτην θέσιν μεταξὺ τῶν χριστιανῶν ποιητῶν, οἱ ὅποιοι ἐχρη-

σιμοποίησαν τὰ ἀρχαῖα μέτρα. Ἐάν αἱ ποιητικαὶ συνθέσεις του δὲν εἰσῆχθῆσαν εἰς τὴν λατρείαν, ὁ ρυθμικὸς λόγος αὐτοῦ ἔγινε πηγὴ ἐκ τῆς ὁποίας ἤντησαν οἱ μεγαλύτεροι ὕμνογράφοι πανηγυρικὰ τεμάχια (ὅποια τὰ: « Χριστὸς γεννᾶται δοξάζατε. . . — Πάσχα ἱερὸν ἡμῶν σήμερον. . . », τὰ ὅποια ἀκούομεν ψαλλόμενα κατὰ τὰς δεσποτικὰς ἑορτάς).

2) Ρωμανὸς ὁ μελωδὸς (5' αἰών). Διάσημος μελωδός. Κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν εἶναι οὗτος ὁ μεγαλύτερος ὄλων τῶν μελωδῶν τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ γονιμότης του εἶναι ἀνεξάντλητος, φανερῶνεται δὲ αὕτη εἰς τοὺς πολυαριθμοὺς ὕμνους του, εἰς τοὺς ὁποίους, μολοντί τὰ θέματα εἶναι συγγενῆ, ἐπιτυγχάνει οὗτος νὰ ἐξευρίσκη νέας ἀπόψεις καὶ σχέσεις, χάρις εἰς τὰς ὁποίας αἱ συνθέσεις του παρουσιάζονται πρωτότυποι.

3) Γεώργιος ὁ Πισιδῆς (610 — 640) ἐξ Ἀντιοχείας τῆς Πισιδίας. Διεκρίθη ὡς ἄριστος ποιητὴς ἱαμβικῶν στίχων.

4) Σέργιος ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, σύγχρονος τοῦ Πισίδου. Φέρεται ὡς συντάκτης τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου. Ὁ ὕμνος οὗτος εἰσῆχθη εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν χρῆσιν κατὰ τὸν ζ' αἰῶνα, ὅταν ἐπολιορκήθη ἡ Κωνσταντινούπολις ὑπὸ τῶν Ἀβάρων, ὁ δὲ Ἡράκλειος ἐπολέμει κατὰ τῶν Περσῶν. Ἀφοῦ ἐλύθη ἡ πολιορκία κατόπιν σφοδρᾶς θυέλλης, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ στόλος διεσκορπίσθη καὶ κατεστράφη, ἀπεδόθη ἡ σωτηρία τῆς πόλεως εἰς τὴν προστασίαν τῆς Θεοτόκου καὶ ἔκτοτε ὠρίσθη, ἵνα ψάλλεται ὁ ὕμνος ἱσταμένων ὀρθίως τῶν πιστῶν, ἐκ τοῦ ὁποίου καὶ ἡ ὄνομασία Ἀκάθιστος.

Ὁ ὕμνος οὗτος ἀποτελεῖται ἐξ' 24 στροφῶν μετ' ἀκροστιχίδος ἀλφαβητικῆς. Τῶν οἰκῶν προτάσσεται στροφή ἀνεξάρτητος αὐτῶν, ἡ ὁποία καταλήγει εἰς τὸ αὐτὸ ἐφύμνιον, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ οἱ δώδεκα ἐκ τῶν οἰκῶν, ἤτοι εἰς τὸ « Χαῖρε ἀνύμνευτε ». Ἀποτελεῖται δὲ ἡ στροφή αὕτη ἀπὸ δύο ζεύγη στίχων δεκατετρασύλλαβων, εἰς ἕκαστον δὲ ζεῦγος ἀκολουθεῖ κατόπιν στίχος δεκατρισύλλαβος:

*Τῇ ὑπερομάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια,
ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια
ἀναγράφω σοι ἡ πόλις σου, Θεοτόκε.
Ἄλλ' ὡς ἔχουσα τὸ κράτος ἀπροσμάχητον,
ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρουσον,
ἵνα κράζῳ σοι· Χαῖρε, νύμφη ἀνύμνευτε.*

5) **Σωφρόνιος ὁ Ἱεροσολύμων.** Κατήγετο ἐκ τῆς Δαμασκού. Οὗτος ἐχρησιμοποίησεν εἰς τοὺς ὕμνους αὐτοῦ τὸ ἀνακρεόντειον μέτρον.

6) **Ἀνδρέας ὁ Κρήτης** (650 — 720). Ἐγεννήθη εἰς τὴν Δαμασκὸν περὶ τὸ 650. Εἰς ἡλικίαν 15 ἐτῶν μετέβη εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ προσελήφθη εἰς τὴν τάξιν τῶν κληρικῶν. Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἡ' αἰῶνος ἔγινεν ἐπίσκοπος Κρήτης. Θεωρεῖται ὁ πρῶτος ἐπινοητὴς τοῦ εἶδους τῆς ποιήσεως, τοῦ γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα κανόνες. Περιφημος μεταξύ τῶν κανόνων εἶναι ὁ ψαλλόμενος τὴν δ' ἐβδομάδα τῶν νηστεϊῶν (κατὰ τὸν ὄρθρον τῆς Πέμπτης), εἰς τὸν ὁποῖον ἀποδεικνύεται διὰ παραδειγμάτων ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅτι ἡ ἀρετὴ ἀμείβεται καὶ ἡ κακία τιμωρεῖται.

7) **Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός.** Ἐγεννήθη εἰς τὴν Δαμασκὸν τὸ 676. Περιβληθεὶς τὸ μοναχικὸν σχῆμα εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Σάββα, κειμένην πλησίον τῶν Ἱεροσολύμων, παρέμεινε μονίμως εἰς αὐτήν. Ὁ Δαμασκηνός θεωρεῖται ὁ διαπρεπέστερος ἐκ τῶν ποιητῶν κανόνων. Ἀξιοσημείωτοι ἐκ τῶν κανόνων τοῦ εἶναι οἱ τῶν Χριστουγέννων, τῶν Θεοφανείων, τῆς Μεταμορφώσεως, τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, τῆς Κυριακῆς τῆς Ἀναστάσεως καὶ ἄλλοι. Περιφημα εἶναι καὶ τὰ Θεοτοκία τοῦ Δαμασκηνοῦ διὰ τὴν ἀκριβῆ καὶ ἐπιτυχῆ διατύπωσιν εἰς αὐτὰ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας.

8) **Κοσμᾶς ὁ μελωδός,** ὁ ἐπίσκοπος Μαΐουμα. Ὁρφανὸς πατρός, υἱοθετήθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Δαμασκηνοῦ. Ἐξ αὐτοῦ δὲ ἡ μετὰ τοῦ Δαμασκηνοῦ φιλία. Συνέταξε τοὺς κανόνας τῶν Χριστουγέννων, τῶν Φώτων, τῆς Πεντηκοστῆς κ.λ.π., οἱ ὅποιοι προτάσσονται τῶν κανόνων τοῦ Δαμασκηνοῦ, καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ τετραώδιον τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, δηλαδὴ τὰς σ', ζ', η' καὶ θ' ὥδὰς τοῦ κανόνος τοῦ ἀρχομένου διὰ τοῦ εἰρμῶ « *Κόματι θαλάσσης* ».

9) **Θεοφάνης ὁ Γραπτός,** ὁ κατόπιν μητροπολίτης Νικαίας. Ἀποδίδονται εἰς αὐτὸν πλεῖστοι κανόνες. Λαμπρὰ θεωροῦνται καὶ τὰ « στιχηρά » του εἰς τὰ Θεοφάνεια.

10) **Θεόδωρος ὁ Στουδίτης** (759 — 826) καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωσήφ, ὁ κατόπιν ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης. Κατέχουν ὑπέροχον θέσιν μεταξύ τῶν ὕμνογράφων τοῦ Στουδίου. Ἐὰν ὁ Δαμασκηνός καὶ ὁ Κοσμᾶς συνέγραψαν ὕμνους διὰ τὰς ἐορτὰς καὶ Κυριακάς, οἱ Στουδίται συνέταξαν διὰ τὰς καθημερινὰς τριώδια καὶ τετρα-

ῥῳδία κυρίως, διὰ τῶν ὁποίων συνεπληρώθη τὸ βιβλίον τοῦ Τριῶδίου, ἔπειτα δὲ καὶ ἰδιόμελα καὶ κοντάκια.

11) Ὁ Ἀνατόλιος. Εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ φέρονται πολλὰ ἰδιόμελα.

12) Γερμανὸς ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (ἡ' αἰών) Εἰς αὐτὸν ἀποδίδονται ἔκτος πολλῶν ἄλλων ἰδιομέλων καὶ τὸ δοξαστικὸν τῶν αἰνῶν τῶν Χριστουγέννων.

13) Ὁ μέγας Φώτιος (891). Συνέθεσε παρακλητικούς κανόνας πρὸς τὴν Θεοτόκον.

14) Κασσία ἢ μοναχὴ, ἢ ὀνομαζομένη καὶ **Κασσιανή,** ἡ ὁποία ἔζησεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου (θ' αἰών). Ἐκ τῶν συνθέσεων τῆς Κασσιανῆς ἡρωτότυπον εἶναι τὸ ποίημα αὐτῆς εἰς τὸν ἔσπερινόν τῶν Χριστουγέννων. Εἰς αὐτὴν ἀποδίδεται καὶ τὸ περίφημον δοξαστικὸν τοῦ ὁρθρου τῆς Μ. Τετάρτης «*Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις*» καὶ αἱ τέσσαρες ῥῳδαί, διὰ τῶν ὁποίων συνεπληρώθη τὸ εἰς τὸν ὁρθρον τοῦ Μ. Σαββάτου τετραῶδιον τοῦ Κοσμᾶ.

15) Λέων ὁ σοφός (880 — 912). Συνέταξε τὰ κατὰ τὴν προσκύνησιν τοῦ τιμίου Σταυροῦ τὴν Κυριακὴν τῆς Σταυροπροσκύνησεως ψαλλόμενα, τὰ ἕνδεκα δοξαστικά τῶν αἰνῶν τῶν Κυριακῶν, τὰ ἑωθινὰ καλούμενα, καὶ ἄλλα.

16) Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος (913 — 959). Εἶναι ποιητὴς τῶν ἕνδεκα ἑξαποστειλαρίων.

17) Συμεὼν ὁ μεταφραστὴς (1α' αἰών) Συνέταξε ἱαμβικούς στίχους, εἰσαχθέντας εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῆς μεταλήψεως.

18) Ὁ Ἰωσήφ (840 — 883). Εἶναι γνωστὸς ὑπὸ τὸ ἐπώνυμον «*Ἰμνογράφος*». Κατήγετο ἐκ τῆς Σικελίας, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπῆρχε τότε σπουδαία μουσικὴ Σχολή. Συνέθεσεν οὗτος πολλοὺς κανόνας εἰς ἑξῆμνησιν τῶν ἁγίων.

Γ'. ΥΜΝΟΙ ΥΠΟ ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ ΜΟΡΦΑΣ

1) ΡΥΘΜΙΚΑ ΤΕΜΑΧΙΑ ΕΚ ΤΗΣ ΚΑΙΝΗΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ

Εἰς αὐτὴν τὴν Καινὴν Διαθήκην ἔχομεν τρεῖς ῥῳδάς, αἱ ὁποῖαι χρησιμοποιοῦνται καὶ εἰς τὴν σημερινὴν πράξιν τῆς λατρείας, μνημεῖα ἑβραϊκῆς ποιήσεως, αἱ ὁποῖαι μετεφέρθησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἀποστολικούς χρόνους. Αἱ ῥῳδαὶ αὗται εἶναι αἱ ἑξῆς :

1) Ἡ ὥδῃ τῆς Θεοτόκου (ἐν Λουκ. α' 46)

Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον καὶ ἠγαλλίασε τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρί μου,

Ὅτι ἐπέβλεπεν ἐπὶ τὴν ταπεινώσιν τῆς δούλης αὐτοῦ· ἰδοὺ γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσί με πᾶσαι αἱ γενεαί.

Ὅτι ἐποίησέ μοι μεγαλεῖα ὁ δυνατὸς καὶ ἅγιον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ εἰς γενεὰς γενεῶν τοῖς φοβουμένοις αὐτόν.

Ἐποίησε κράτος ἐν βραχίονι αὐτοῦ, διεσπόρπισεν ὑπερηφάνους διανοία καρδίας αὐτῶν.

Καθεῖλε δυνάστας ἀπὸ θρόνων καὶ ὕψωσε ταπεινούς, πεινῶντας ἐνέπλησεν ἀγαθῶν καὶ πλουτοῦντας ἐξαπέστειλε κενούς.

Ἀντελάβετο Ἰσραὴλ παιδὸς αὐτοῦ μνησθῆναι ἐλέους, καθὼς ἐλάλησε πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, τῷ Ἀβραάμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ ἕως αἰῶνος.

II) Ἡ ὥδῃ τοῦ Ζαχαρίου (ἐν Λουκ. α' 68)

Ἐδλογητὸς Κύριος, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπεσκέψατο καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ,

Καὶ ἤγειρε κέρας σωτηρίας ἡμῖν ἐν τῷ οἴκῳ Δαυὶδ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ, . . .

III) Ἡ ὥδῃ τοῦ Συμεῶν (ἐν Λουκ. β' 29)

Νῦν ἀπολείεις τὸν δοῦλόν σου, δέσποτα, κατὰ τὸ ρῆμά σου ἐν εἰρήνῃ, ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἠτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν, φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἔθνῶν καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραὴλ.

2) ΠΑΛΑΙΟΤΑΤΟΙ ΥΜΝΟΙ ΚΑΙ ΤΡΟΠΑΡΙΑ ΑΓΝΩΣΤΩΝ ΠΟΙΗΤΩΝ

I) Ὁ ὕμνος τοῦ λυχνικοῦ

Φῶς ἱλαρὸν ἀγίας δόξης
ἀθανάτου Πατρός,
οὐρανίου, ἀγίου, μάκαρος,
Ἰησοῦ Χριστέ,
ἐλθόντες ἐπὶ τὴν ἡλίου δύσιν,
ιδόντες φῶς ἐσπερινόν,
ὑμνοῦμεν Πατέρα, Υἱὸν
καὶ ἅγιον Πνεῦμα, Θεόν.

Ἄξιός ἐστι ἐν πᾶσι καιροῖς
ὑμνεῖσθαι φωναῖς ὁσίοις,
Υἱὸ Θεοῦ, ζῶντα ὁ διδοῦς·
διὸ ὁ κόσμος σὲ δοξάζει.

II) Ἐκ τῆς δοξολογίας οἱ ἀκόλουθοι στίχοι

Καθ' ἐκάστην ἡμέραν εὐλογῆσαι σε
καὶ αἰνέσω τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα
καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.
Καταξιώσον, Κύριε, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ
ἀναμαρτίτους φυλαχθῆναι ἡμᾶς.
Ἐδλογητός εἶ, Κύριε, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν,
καὶ αἰνετὸν καὶ δεδοξασμένον τὸ ὄνομά σου
εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Ἐδλογητός εἶ, Κύριε
δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου.
Κύριε, καταφυγὴ ἐγεννήθης ἡμῖν
ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ.
Ἐγὼ εἶπα· Κύριε, ἐλέησόν με·
ἴασαι τὴν ψυχὴν μου, ὅτι ἡμαρτόν σοι.
Παράτεινον τὸ ἔλεός σου τοῖς γνώσασί σε.

III) Τὸ τροπάριον τοῦ Πάσχα

Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν,
θανάτῳ θάνατον πατήσας
καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι
ζῶντα χαρισάμενος.

VI) Ἐκ τοῦ ἔσπερινου τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων τὰ κάτωθι τροπάρια

Λαθὼν ἐτέχθης ὑπὸ τὸ σπύλαιον,
ἀλλ' ὁ οὐρανὸς σε πᾶσιν ἐκήρυξεν,
ὥσπερ στόμα τὸν ἀστὲρα προβαλλόμενος, Σωτήρ.
Καὶ Μάγους σοι προσήνεγκεν
ἐν πίστει προσκυνούγτάς σε,
μεθ' ὧν ἐλέησον ἡμᾶς.

Ἄνετειλας, Χριστέ, ἐκ Παρθένου,
νοητὲ ἦλπε τῆς δικαιοσύνης·
καὶ ἀστὴρ σε ὑπέδειξεν
ἐν σπηλαίῳ χωρούμενον τὸν ἀχώρητον.
Μάγους ὀδηγήσας εἰς προσκύνησίν σου,
μεθ' ὧν σὲ μεγαλύνομεν,
ζωοδότα, δόξα σοι.

3) ΑΠΟΛΥΤΙΚΙΑ

Τῶν Βαίωv

Συνταφέντες σοι διὰ τοῦ βαπτί-
σματος, Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, τῆς
ἀθανάτου ζωῆς ἠξιώθημεν τῇ
ἀναστάσει σου καὶ ἀνυμνοῦντες κρά-
ζομεν· Ὡσαννά ἐν τοῖς ὑψίστοις
ἐδλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνό-
ματι Κυρίου.

Τῶν Πατέρων

Ἵπερδεδοξασμένος εἶ, Χριστέ ὁ
Θεὸς ἡμῶν, ὁ φωστῆρας ἐπὶ γῆς
τοὺς πατέρας ἡμῶν θεμελιώσας καὶ
δι' αὐτῶν πρὸς τὴν ἀληθινὴν πίστιν
πάντας ἡμᾶς ὀδηγήσας· πολνεύ-
σπλαχνε, δόξα σοι.

4) ΙΔΙΟΜΕΛΑ

Ἰδιόμελον τῆς Πρώτης ὥρας τῶν Χριστουγέννων
(Σωφρονίου Ἱεροσολύμων)

Βηθλεέμ, ἐτοιμάζου·
εὐτρεπιζέσθω ἡ φάτιγ·
τὸ σπήλαιον δεχέσθω·
ἡ ἀλήθεια ἦλθεν·
ἡ σκιὰ παρέδραμε·

καὶ Θεὸς ἄνθρώποις
ἐκ Παρθένου πεφανέρωται,
μορφωθείς τὸ καθ' ἡμᾶς
καὶ θεώσας τὸ πρόσλημμά.
Αἰὸ Ἀδάμ ἀνανεοῦται
σὺν τῇ Εὔα, κράζοντες·
Ἐπὶ γῆς εὐδοκία
ἐπεφάνη σῶσαι τὸ γένος ἡμῶν.

Ἰδιόμελον εἰς τὴν Μ. Τετάρτην
(Κασσιανῆς)

Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις
περιπεσοῦσα γυνή, τὴν σὴν αἰσθο-
μένη θεότητα, μορφόρου ἀναλα-
βοῦσα τάξιν, ὀδυρομένη μῦθρά σοι
πρὸ τοῦ ἐνταφιασμοῦ κομίζει. Οἴμοι !
λέγουσα, ὅτι νῦν μοι ὑπάρχει, οἴ-
στρος ἀκολασίας, ζοφώδης τε καὶ
ἀσέλγητος ἔρωσ τῆς ἁμαρτίας. Δέ-
ξαι μου τὰς πηγὰς τῶν δακρῶν,
ὁ νεφέλαις διεξάγων τῆς θαλάσσης
τὸ ὕδωρ· κάμφθητί μοι πρὸς τοὺς
στεναγμοὺς τῆς καρδίας, ὁ κλίνας
τοὺς οὐρανοὺς ἢ ἀγάτω σου
κενώσει. Καταφιλήσω τοὺς ἀχράν-
τους σου πόδας, ἀποσμηξέω τούτους
δὲ πάλιν τοῖς τῆς κεφαλῆς μου βο-
στράχοις· ὡν ἐν τῷ παραδείσῳ Εὔα
τὸ δειλινὸν κρότον τοῖς ὠσίν ἠχη-
θεῖσα, τῷ φόβῳ ἐκρύβη. Ἀμαρτιῶν
μου τὰ πλήθη καὶ κριμάτων σου
ἀβύσσους τίς ἐξιχνιάσει, ψυχασῶστα
Σωτήρ μου ; Μὴ με τὴν σὴν
δούλην παρίδης, ὁ ἀμέτρητον
ἔχων τὸ ἔλεος.

Στιχηρὸν τῶν αἰνῶν τῶν Χριστουγέννων
(Ἀνδρέου Κρήτης)

Εὐφραίνεσθε, δίκαιοι· οὐρανοί, ἀ-
γαλλιᾶσθε· σκιρτήσατε, τὰ ὄρη, Χρι-
στοῦ γεννηθέντος. Παρθένος καθέ-
ζεται, τὰ Χερουβεὶμ μιμουμένη, βα-
στάζουσα ἐν κόλποις Θεὸν Λόγον
σαρκωθέντα. Ποιμένες τὸν τεχθέντα
δοξάζουσι, μάγοι τῷ Δεσπότῃ δῶρα
προσφέρουσιν· ἄγγελοι ἀνυμνοῦντες
λέγουσιν· Ἀκατάληπτε Κόριε,
δόξα σοι.

Στιχηρὸν τῶν αἰνῶν τοῦ Πάσχα
(ἀρχαῖον τροπάριον)

Πάσχα ἱερὸν ἡμῖν σήμερον ἀνεδέδεικται·
Πάσχα καινόν, ἅγιον· Πάσχα μυστικόν·
Πάσχα πανσεβάσμιον·
Πάσχα Χριστὸς ὁ Λυτρωτής·
Πάσχα ἄμωμον·
Πάσχα μέγα·
Πάσχα τῶν πιστῶν·
Πάσχα τὸ πύλας ἡμῖν τοῦ παραδείσου ἀνοίξαν·
Πάσχα πάντας ἀγιάζον πιστούς.

Στιχηρὸν τῶν αἰνῶν τῆς Πεντηκοστῆς

Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
ἦν μὲν αἰὶ
καὶ ἔστι καὶ ἔσται,
οὔτε ἀρξάμενον,
οὔτε παυσόμενον,
ἀλλ' αἰὶ Πατρὶ καὶ Υἱῷ
συντεταγμένον
καὶ συναριθμούμενον·

ζωή καὶ ζωοποιῶν,
φῶς καὶ φωτὸς χορηγόν,
αὐτάγαθον καὶ πηγὴ ἀγαθότητος·
δι' οὗ Πατὴρ γνωρίζεται
καὶ Υἱὸς δοξάζεται
καὶ παρὰ πάντων γινώσκειται
μία δύναμις,
μία σύνταξις,
μία προσκύνησις
τῆς ἀγίας Τριάδος.

Στιχηρὸν ἰδιόμελον τῆς 29 Ἰουνίου
(Ἄνδρέου Κρήτης)

Τὰ κατὰ πόλιν δεσμὰ καὶ τὰς θλίψεις σου τίς διηγῆσεται, ἔνδοξε ἀπόστολε Παῦλε; Ἡ τίς παραστήσει τοὺς ἀγῶνας καὶ τοὺς κόπους σου, οὗς ἐκοπίασας ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ, ἵνα πάντα κερδήσῃς καὶ Χριστῷ προσαγάγῃς τὴν ἐκκλησίαν; Ἄλλὰ ταύτην αἴτησαι φυλάττειν τὴν ὁμολογίαν σου μέχρι τελευταίας ἡμέρας, Παῦλε ἀπόστολε, καὶ διδάσκαλε τῶν ἐκκλησιῶν.

6) ΔΟΞΑΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΩΘΙΝΑ

Δοξαστικὸν τῶν αἰνῶν τῆς 25 Δεκεμβρίου
(Γερμανοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως)

Ὅτε καιρὸς τῆς ἐπὶ γῆς παρουσίας σου, πρώτη ἀπογραφή τῆ οἰκουμένη ἐγένετο, τότε ἔμελλες τῶν ἀνθρώπων ἀπογράφεσθαι τὰ ὀνόματα, τῶν πιστευόντων τῷ τόκῳ σου. Λιὰ τοῦτο τὸ τοιοῦτον δόγμα ὑπὸ Καίσαρος ἐξεφωνήθη· τῆς γὰρ

αἰωνίου σου βασιλείας τὸ ἄναρχον
ἐκαιουρογῆθη. Διό σοι προσφέρομεν
καὶ ἡμεῖς ὑπὲρ τὴν χροηματικὴν φο-
ρολογίαν, ὀρθοδόξον πλουτισμὸν
θεολογίας τῷ Θεῷ καὶ Σωτῆρι
τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Δοξαστικὸν τῶν αἰῶνων τῆς 25 Μαρτίου

(Θεοφάνους τοῦ Γραπτοῦ)

Τὸ ἀπ' αἰῶνος μυστήριον ἀνακα-
λύπτεται σήμερον, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ
Θεοῦ Υἱὸς ἀνθρώπου γίνεται, ἵνα
τοῦ χείρονος μεταλαβὼν μεταδῷ
μοι τοῦ βελτίονος· ἐφενέσθη πάλαι
Ἄδὰμ καὶ Θεὸς ἐπιθυμήσας οὐ γέ-
γονεν ἄνθρωπος γίνεται Θεός, ἵνα
Θεὸν τὸν Ἄδὰμ ἀπεργάσῃται. Εὐ-
φρανέσθω ἡ κτίσις, χορευέτω ἡ φύ-
σις, ὅτι Ἀρχάγγελος Παρθένῳ
μετὰ δέους παρίσταται καὶ τὸ Χαῖ-
ρε κομίζει τῆς λύτης ἀντίθετον. Ὁ
διὰ σπλάγχνα ἐλέους ἐνανθρωπή-
σας Θεὸς ἡμῶν, δόξα σοι.

Τὸ πρῶτον ἐκ τῶν δοξαστικῶν ἢ ἑωθινῶν τῶν αἰῶνων

τῶν Κυριακῶν (Λέοντος τοῦ Σοφοῦ)

Ὡ τῶν σοφῶν σου κοιμάτων, Χρι-
στέ ! πῶς Πέτρῳ μὲν τοῖς ὀθονίοις
μόνοις ἔδωκας ἐνοῆσαι σου τὴν
ἀνάστασιν, Λουκᾶ δέ καὶ Κλεόπα
συμπορευόμενος ὠμίλεις καὶ ὁμι-
λῶν οὐκ εὐθέως ἑαυτὸν φανεροῖς ;
Διό καὶ ὀνειδίζει ὡς μόνος παροι-
κῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ μὴ μετέχων
τῶν ἐν τέλει βουλευμάτων αὐτῆς.
Ἀλλ' ὁ πάντα πρὸς τὸ τοῦ πλά-

σματος συμφέρον οικονομῶν καὶ τὰς
περὶ σοῦ προφητείας ἀνέπτυξας καὶ
ἐν τῷ εὐλογεῖν τὸν ἄρτον ἐγνώσθης
αὐτοῖς, ὧν καὶ πρὸ τούτου αἱ
καρδίαι πρὸς γνώσιν σου ἀνεφλέ-
γοντο. Οἱ καὶ τοῖς μαθηταῖς συνη-
θροισμένοις ἤδη τρανώς ἐκήρυκτόν
σου τὴν ἀνάστασιν, δι' ἧς ἐλέησον ἡμᾶς.

7) ΚΑΘΙΣΜΑΤΑ

Ἐκ τοῦ καθίσματος τοῦ ὀρθρου τῆς ἑορτῆς τῶν
Χριστουγέννων

Δεῦτε, ἴδωμεν πιστοί,
ποῦ ἐγεννήθη ὁ Χριστός·
ἀκολουθήσωμεν λοιπὸν
ἐνθα ὁδεύει ὁ ἀστήρ,
μετὰ τῶν μάγων ἀνατολῆς τῶν βασιλέων.
Ἄγγελοι ὑμνοῦσιν
ἀκαταπαύστως ἐκεῖ·
ποιμένες ἀγραυλοῦσιν
ᾠδὴν ἐπάξιον·
Δόξα ἐν ὑψίστοις, λέγοντες
τῷ σήμερον ἐν τῷ σπηλαίῳ τεχθέντι
ἐκ τῆς Παρθένου
καὶ Θεοτόκου
ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας.

Ἐκ τῶν καθισμάτων τῶν ὀρθρων τῆς Μ. Ἑβδομάδος

Ἄρθρου Μ. Δευτέρας

Τὰ πάθη τὰ σεπτὰ ἢ παροῦσα
ἡμέρα ὡς φῶτα σωστικά ἀνατέλλει
τῷ κόσμῳ· Χριστὸς γὰρ ἐπέιγεται
τοῦ παθεῖν ἀγαθότητι, ὃ τὰ σύμ-
παντα ἐν τῇ δοξακὶ περιέχων κατα-
δέχεται ἀναρτηθῆναι ἐν ξύλῳ τοῦ
σῶσαι τὸν ἄνθρωπον.

Ὁρθρου Μ. Τρίτης

Τὸν Νυμφίον, ἀδελφοί, ἀγαπήσω-
μεν, τὰς λαμπάδας ἑαυτῶν εὐτρε-
πίσωμεν, ἐν ἀρεταῖς ἐκλάμποντες
καὶ πίστει ὀρθῇ, ἵνα ὡς αἱ φρόνι-
μοι τοῦ Κυρίου παρθένοι ἔτοιμοι
εἰσέλθωμεν σὺν αὐτῷ εἰς τοὺς γάμους·
ὁ γὰρ Νυμφίος δῶρον ὡς Θεὸς
πᾶσι παρέχει τὸν ἄφθαρτον στέφανον.

Ὁρθρου Μ. Τετάρτης

Πόρνη προσῆλθέ σοι μῦρον σὺν
δάκρυσι κατακενοῦσά σου ποσί,
φιλάνθρωπε, καὶ δυσωδίας τῶν
κακῶν λυτροῦται τῇ κελεύσει σου·
πνέων δὲ τὴν χάριν σου μαθητῆς ὁ
ἀγᾶριστος ταύτην ἀποβάλλεται καὶ
βορβόρῳ συμφύρεται, φιλαργυρία
ἀπεμπολῶν σε. Δόξα, Χριστέ, τῇ
εὐσπλαγχνίᾳ σου.

8) ΦΩΤΑΓΩΓΙΚΑ ΚΑΙ ΕΞΑΠΟΣΤΕΙΛΑΡΙΑ

Τὸ πρῶτον ἐκ τῶν ἑνδεκα ἀναστασίμων ἑξαπο-
στειλάρων (Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου)

Τιβεριάδος θάλασσα σὺν παισὶ
Ζεβεδαίου, Ναθαναήλ, τῷ Πέτρῳ τε
σὺν δυσὶν ἄλλοις πάλαι, καὶ Θω-
μᾶν εἶχε πρὸς ἄγραν· οἷ, Χριστοῦ
τῇ προστάξει, ἐν δεξιῶις χαλάσαν-
τες πλήθος εἶλκον ἰχθύων· ὃν Πέ-
τρος γινὸς πρὸς αὐτὸν ἐνήχετο·
οἷς τὸ τρίτον φανείς, καὶ ἄρτον ἔ-
δειξε καὶ ἰχθὺν ἐπ' ἀνθρώπων.

Ἐξαποστειλάριον ὀρθρου Μ. Δευτέρας

*Τὸν νυμφῶνά σου βλέπω, Σωτήρ μου,
κεκοσμημένον, καὶ ἔνδυμα οὐκ ἔχω, ἵνα
εἰσέλθω ἐν αὐτῷ· λάμπρονόν μου τὴν
στολήν τῆς ψυχῆς, φωτοδότα, καὶ σῶ-
σόν με.*

9) ΚΟΝΤΑΚΙΑ

II ΔΕΣΠΟΤΙΚΩΝ ΕΟΡΤΩΝ

Ἐκ τοῦ κοντακίου τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως
(Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ)

(Ἀκροστιχίς: τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ ὕμνος)

Τὸ Προοίμιον

*Ἡ Παρθένος σήμερον
τὸν ἐπερούσιον τίττει
καὶ ἡ γῆ τὸ σπῆλαιον
τῷ ἀπροσίτῳ προσάγει·
ἄγγελοι μετὰ ποιμένων
δοξολογοῦσι,
μάγοι δὲ μετὰ ἀστέρος
ὀδοιποροῦσι·
δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγεννήθη
παίδιον νέον,
ὁ πρὸ αἰώνων Θεός.*

Ἐκ τοῦ κοντακίου εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ

(Ἰωσήφ τοῦ Ὑμνογράφου)

Τὸ Προοίμιον

*Ἡ Παρθένος σήμερον τὸν προ-
αἰώνιον Λόγον ἐν σπηλαίῳ ἔρ-
χεται ἀποτεκεῖν ἀπορρήτως. Χό-
ρευε, ἡ οἰκουμένη, ἀκουτισθεῖσα·*

δόξασον μετὰ ἀγγέλων καὶ τῶν
ποιμένων βουληθέντα ἐποφθῆ-
ναι παιδίων νέον τὸν πρὸ αἰώ-
νων Θεόν.

Ἐκ τοῦ κοντακίου εἰς τὰ Ἁγία Θεοφάνεια
(Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ)

Τὸ Προοίμιον

Ἐπεφάνης σήμερον
τῇ οἰκουμένῃ,
καὶ τὸ φῶς σου, Κύριε,
ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς,
ἐν ἐπιγνώσει ὑμνοῦντάς σε·
ἦλθες, ἐφάνης,
τὸ φῶς τὸ ἀπρόσιτον.

Ἐκ τοῦ κοντακίου τῆ Κυριακῆ τῆς Τυροφάγου
(ἀγνώστου ποιητοῦ)

(Ἀκροστιχίς : Εἰς τὸν πρωτόπλαστον)

Τὸ Προοίμιον

Τῆς σοφίας ὁδηγέ, φρονήσεως χορηγέ,
τῶν ἀφρόνων παιδευτὰ καὶ πτωχῶν ὑπερασπιστά,
στηρίξον, συνέτισον τὴν καρδίαν μου, Δέσποτα·
σὺ δίδου μοι λόγον ὁ τοῦ Πατρὸς Λόγος·
ἴδου γὰρ τὰ χεῖλη μου οὐ μὴ κωλύσω ἐν τῷ κρᾶζειν σοι·
Ἐλεῆμον, ἐλέησόν με τὸν παραπεσόντα.

Ἐκ τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου

Οἱ δύο πρῶτοι οἴκοι

Ἄγγελος πρωτοστάτης | οὐρανόθεν ἐπέμφθη | εἰπεῖν τῇ Θεο-
τόκῳ τὸ Χαῖρε· | καὶ σὺν τῇ ἀσωμάτῳ φωνῇ | σωματούμενόν σε θεω-
ρῶν, | Κύριε, ἐξίστατο καὶ ἴστατο | κραυγάζων πρὸς αὐτὴν τοιαῦτα·
Χαῖρε, δι' ἧς | ἡ χαρὰ ἐκλάμπει· | Χαῖρε, δι' ἧς ἡ ἀρὰ ἐκλείπει· |
Χαῖρε, τοῦ πεσόντος | Ἀδάμ ἢ ἀνάκλησις· | Χαῖρε, τῶν δακρῶν |

τῆς Εὔας ἢ λῆτρωσις· | Χαῖρε, ὕψος δυσανάβατον | ἀνθρωπίνους λο-
γισμοῖς· | Χαῖρε, βάθος δυσθεώρητον | καὶ Ἀγγέλων ὀφθαλμοῖς. |
Χαῖρε, ὅτι ὑπάρχεις | Βασιλέως καθέδρα· | Χαῖρε, ὅτι βαστάζεις |
τὸν βαστάζοντα πάντα. | Χαῖρε, ἀστήρ | ἐμφαίνων τὸν ἥλιον· |
Χαῖρε, γαστήρ | ἐνθέου σαρκώσεως. | Χαῖρε, δι' ἧς | νεουργεῖται
ἡ κτίσις· | Χαῖρε, δι' ἧς | βροφουργεῖται ὁ Κτίστης. | Χαῖρε,
Νύμφη ἀνύμφευτε.

Βλέπονσα ἡ ἁγία | ἑαυτὴν ἐν ἀγνείᾳ, | φησὶ τῷ Γαβριὴλ θαρσα-
λέως· | τὸ παράδοξόν σου τῆς φωνῆς | δυσπαραδέκτον μου τῇ ψυχῇ |
φαίνεται· ἀσπόρον γὰρ συλλήψεως | τὴν κήσιν πῶς λέγεις ; κρίζων ; |
Ἀλληλοῦτα.

Ἐκ τοῦ κοντακίου τῆ ἁγίας καὶ Μεγάλῃ Παρασκευῇ
(Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ)

(Ἀκροστιχίς : τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ)

Τὸν δι' ἡμᾶς σταυρωθέντα
δεῦτε πάντες ἐμνήσωμεν·
αὐτὸν γὰρ κατείδε Μαρία
ἐπὶ ξύλου καὶ ἔλεγεν·
Εἰ καὶ σταυρὸν ὑπομένεις,
σὺ ὑπάρχεις
ὁ Υἱὸς καὶ Θεὸς μου.

Ὁ πρῶτος οἶκος

Τὸν ἴδιον ἄνα
ἀμνάς θεωροῦσα
πρὸς σφαγὴν ἐλκόμενον
ἠκολούθει Μαρία,
τυχομένη
μεθ' ἑτέρων γυναικῶν
ταῦτα βοῶσα·
Ποῦ πορεύει, τέκνον ;
τίνος χάριν τὸν ταχὺν
νῦν τελεῖς δρόμον ;
μὴ ἕτερος γάμος

πάλιν ἔστιν ἐν Κανᾷ
κάκει νυγὶ σπεύδεις,
ἴνα ἐξ ὕδατος αὐτοῖς
οἶνον ποιήσης ;
συνέλθω σοι, τέκνον,
ἢ μείνω σοι μᾶλλον ;
δός μοι λόγον, Λόγε,
μὴ σιγῶν παρέλθης με
ὁ ἀγνήν τηρήσας με·
Σὺ γὰρ ὑπάρχεις ὁ Υἱὸς καὶ Θεὸς μου.

II. ΕΟΡΤΩΝ ΑΓΙΩΝ

Ἐκ τοῦ κοντακίου εἰς τὸν Μέγαν Βασίλειον

(Θεοδώρου Στουδίτου)

Τὸ Προοίμιον

Τὰ θεόβροτα τῆς λογικῆς σου
κρήνης ρεῖθρα, ὡσπερ ἄβυσσος, ἐκ
λογισμῶν βαθέων χέων, τοὺς ἀσε-
βοῦντας κατεπόντισας, Βασίλειε,
καὶ στῆλος πρὸς ὀρθοδοξίας
λάμπων, μετάρεις ἡμᾶς ἐκ τῆς
πλάνης Ἄρειον, ἱεράρχα ὁ πολυ-
καρτερώτατος, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ
ὑπὲρ ἡμῶν ἀδιαλείπτως ἰκέτενε.

Ἐκ τοῦ κοντακίου εἰς τὸν Ἰωάννην Χρυσόστομον

Τὸ Προοίμιον

Τῇ χρυσορρεῖθρῳ αἴγλῃ τῶν θεί-
ων δογμάτων σου τῆς ἐκκλησίας
πάτερ τοὺς θῆρας ἀπήλασας
Χρυσόστομε ἱεροφάντορ, ὡς ἀ-
γαθὸς ποιμὴν θεαγέστατος πρό-
σβενε ὑπὲρ ἡμῶν, ὡς τῆς μετα-
νοίας προστάτης θερμότητος.

Ἐκ τοῦ κοντακίου εἰς τὸν πρωτομάρτυρα Στέφανον

(Ἰωσήφ Στουδίτου)

Τὸ Προοίμιον

Ὁ Δεσπότης χθὲς ἡμῖν διὰ σαρκὸς ἐπεδήμει, καὶ ὁ δοῦλος σήμερον ἀπὸ σαρκὸς ἐξεδήμει· χθὲς μὲν γὰρ ὁ βασιλεύων σαρκὶ ἐτέχθη, σήμερον δὲ ὁ οἰκέτης λιθοβολεῖται δι' αὐτὸν καὶ τελειοῦται, ὁ πρωτομάρτυς καὶ θεῖος Στέφανος.

10) ΚΑΝΟΝΕΣ

Ι. ΔΕΣΠΟΤΙΚΩΝ ΕΟΡΤΩΝ

α) Ἀκινήτων ἑορτῶν

Ἐκ τοῦ κανόνος τῶν Χριστουγέννων

(Κοσμᾶ τοῦ Μαΐουμᾶ)

(Ἀκροστιχίς: «Χριστὸς βροτῶθεις ἦν ὅπερ Θεὸς μένει»)

Ὁ εἶρμὸς τῆς α' ᾠδῆς

Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε· Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν, ἀπαντήσατε· Χριστὸς ἐπὶ γῆς, ὑψώθητε· ἄσατε τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ, καὶ ἐν εὐφροσύνῃ ἀνευμήσατε, λαοί, ὅτι δεδόξασται.

Ὁ εἶρμὸς τῆς γ' ᾠδῆς

Τῷ πρὸ τῶν αἰώνων ἐκ Πατρὸς γεννηθέντι ἀρρεῦστος Υἱῷ καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἐκ Παρθένου σαρκωθέντι ἀσπόρωτος, Χριστῷ τῷ Θεῷ, βοήσωμεν· Ὁ ἀνψώσας τὸ κέρας ἡμῶν, ἅγιος εἶ, Κύριε.

Ὁ εἰρμός τῆς ε' ᾠδῆς

Θεὸς ὢν εἰρήνης, Πατὴρ οἰκτιρ-
μῶν τῆς μεγάλης βουλῆς σου τὸν
Ἄγγελον εἰρήνην παρεχόμενον
ἀπέστειλας ἡμῖν. Ὅθεν θεογνωσίας
πρὸς φῶς ὀδηγηθέντες, ἐκ νυκτὸς
ὀρθοῦντες δοξολογοῦμέν σε, φιλά-
θροωπε.

Ὁ εἰρμός τῆς θ' ᾠδῆς

Μυστήριον ξένον ὄρω καὶ παρά-
δοξον οὐρανὸν τὸ σπήλαιον θρό-
νον χειρουβικὸν τὴν Παρθένον τὴν
φάτιν χωρίον ἐν ᾧ ἀνεκλήθη ὁ ἀ-
χώρητος Χριστὸς ὁ Θεός, ὃν ἀνυμνοῦν-
τες μεγαλύνομεν.

β) Κινητῶν ἑορτῶν

Ἐκ τοῦ Μεγάλου Κανόνος (Ἄνδρέου Κρήτης)

ᾠδὴ α'

Ὁ εἰρμός

Βοηθὸς καὶ σκεπαστὴς, ἐγένετό μοι
εἰς σωτηρίαν· οὗτός μου Θεός, καὶ
δοξάσω αὐτόν· Θεὸς τοῦ πατρὸς μου,
καὶ ὑψώσω αὐτόν· ἐνδόξως γὰρ
δεδόξασται.

Τὸ α' τροπάριον

Πόθεν ἄρξομαι θρηγεῖν τὰς τοῦ
ἀθλίου μου βίου πράξεις; ποίαν ἀ-
παρχὴν ἐπιθήσω, Χριστέ, τῇ νῦν
θρηνοῦντι; Ἄλλ' ὡς εὐσπλαχνός
μοι δὸς παραπτωμάτων ἄφεσιν.

Τὸ δ' τροπάριον

Οἶμοι τάλανα ψυχή ! Τί ὠμοιώ-
θης τῇ πρώτῃ Εὐα ; Εἶδες γὰρ κα-
κῶς καὶ ἐτρόθης πικρῶς καὶ ἤψω
τοῦ ξύλου καὶ ἐγεύσω προπετιῶς
τῆς παραλόγου βρώσεως.

Τὸ ιδ' τροπάριον

Ὁ λησταῖς περιπεσών, ἐγὼ ὑπάρ-
χω τοῖς λογισμοῖς μου· ὅλως ὑπ'
αὐτῶν τετραυμάτισμαι νῦν· ἐπλή-
σθην μολώπων. Ἄλλ' αὐτὸς μοι ἐπι-
στάς, Χριστὲ σωτήρ, ἰάτρευσον.

Ἐκ τοῦ Σταυρωσίμου κανόνος

(Ἰωσήφ τοῦ Ὑμνογράφου)

Ὁ εἰρμὸς τῆς α' ᾠδῆς

Σταυρῶ διεπέτασας, θείας παλά-
μας μακρόθυμε, καὶ τὸν ἀπολλό-
μενον, κόσμον ἐκάλεσας, πρὸς
ἐπίγνωσιν, τοῦ κράτους σου Οἰ-
κτίωμον ὅθεν μεγαλύνομεν, τὴν
εὐσπλαγχτίαν σου.

Ἐκ τοῦ κανόνος εἰς τὸ Μέγα Σάββατον (Κασσιανῆς)

Ὁ εἰρμὸς τῆς α' ᾠδῆς

Κύματι θαλάσσης τὸν κρόψαντα
πάλαι διώκτην τέρανον ὑπὸ γῆς
ἐκρυψαν τῶν σεσφωσμένων οἱ παῖδες·
ἀλλ' ἡμεῖς ὡς αἱ νεάνιδες τῷ Κυ-
ρίῳ ἄσωμεν· ἐνδόξως γὰρ δεδόξα-
σται.

Ὁ εἰρμὸς τῆς γ' ᾠδῆς

Σὲ τῶν ἐπὶ ὕδατων κρεμάσαντα
πᾶσαν τὴν γῆν ἀσχέτως ἢ κτίσις

κατιδοῦσα ἐν τῷ Κρανίῳ κοιμάμε-
νον, θάμβει πολλῶ συνείχετο· Οὐκ
ἔστιν ἄγιος, πλήν σου, Κύριε, κραυ-
γάζουσα.

Ὁ εἶρμός τῆς δ' ᾠδῆς

Τὴν ἐν σταυρῷ σου θείαν κένω-
σιν προσορῶν Ἀββακούμ, ἔξε-
στηκῶς ἐβόα· Σὺ δυναστῶν διέκο-
ψας κράτος, ἀγαθέ, ὁμιλῶν τοῖς
ἐν ἄδῃ, ὡς παντοδύναμος.

Ὁ εἶρμός τῆς ε' ᾠδῆς

Θεοφανείας σου, Χριστέ, τῆς πρὸς
ἡμᾶς συμπαθῶς γενομένης, Ἡσαΐας
φῶς ἰδὼν ἀνέσπερον, ἐκ νυκτὸς
ὀρθοίσας ἐκραύγασεν· Ἀναστήσονται
οἱ νεκροί, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν
τοῖς μνημείοις, καὶ πάντες οἱ ἐν τῇ
γῆ ἀγαλλιάσονται.

Ἐκ τοῦ κανόνος εἰς τὸ Μέγα Σάββατον

(Κοσμᾶ τοῦ Μαΐουμᾶ)

Ὁ εἶρμός τῆς ς' ᾠδῆς

Συνεσχέθη, ἀλλ' οὐ κατεσχέθη,
στένοις κητώις Ἰωνᾶς· σοῦ γὰρ
τὸν τύπον φέρων, τοῦ παθόντος
καὶ ταφῆ δοθέντος ὡς ἐκ θαλάμου
τοῦ θηρός ἀνέθορε, προσεφώνει δὲ
τῇ κονστωδία· Οἱ φυλασσόμενοι
μάταια καὶ ψευδῆ, ἔλεον αὐτοῖς ἐγ-
κατελίπετε.

Τροπάριον α'

Ἀνηρέθης, ἀλλ' οὐ διηρέθης,
Λόγε, ἧς μετέσχες σαρκός· εἰ γὰρ

καὶ λέλυταί σου ὁ ραὸς ἐν τῷ και-
ρῷ τοῦ πάθους, ἀλλὰ καὶ οὕτω
μία ἦν ὑπόστασις τῆς θεότητος καὶ
τῆς σαρκός σου· ἐν ἀμφοτέροις γὰρ
εἰς ὑπάρχεις Υἱός, Λόγος τοῦ Θεοῦ
Θεός καὶ ἄνθρωπος.

Τροπάριον β'

Βροτοκτόνον, ἀλλ' οὐ θεοκτόνον,
ἔφν τὸ πταῖσμα τοῦ Ἀδάμ· εἰ γὰρ
καὶ πέπονθέ σου τῆς σαρκός ἡ χοῖ-
κὴ οὐσία, ἀλλ' ἡ θεότης ἀπαθῆς
διέμεινε· τὸ φθαρόν δέ σου πρὸς
ἀφθαρσίαν μετεστοιχείωσας καὶ
ἀφθάρτου ζωῆς ἔδειξας πηγὴν ἐξ
ἀναστάσεως.

Ἐκ τοῦ κανόνος εἰς τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα

(Δαμασκηνοῦ)

Ὁ εἶρμός τῆς α' ᾠδῆς

Ἀναστάσεως ἡμέρα, λαμπρυνθῶ-
μεν, λαοί, Πάσχα Κυρίου, Πάσχα·
ἐκ γὰρ θανάτου πρὸς ζωὴν καὶ ἐκ
γῆς πρὸς οὐρανὸν Χριστὸς ὁ Θεὸς
ἡμᾶς διεβίβασεν, ἐπινίκιον ἄδοντας.

Ὁ εἶρμός τῆς γ' ᾠδῆς

Δεῦτε πόμα πίνωμεν καινόν, οὐκ
ἐκ πέτρας ἀγόνου τερατοπορούμε-
ρον, ἀλλ' ἀφθαρσίας πηγὴν ἐκ τά-
φου ὀμβρήσαντος Χριστοῦ, ἐν ᾧ
στερεοῦμεθα.

Ὁ εἶρμός τῆς δ' ᾠδῆς

Ἐπὶ τῆς θείας φυλακῆς ὁ θεηγό-
ρος Ἀββαζοῦμ στήτω μεθ' ἡμῶν

καὶ δεικνύτω φασφόρον ἄγγελον
διαπρουσίως λέγοντα· Σήμερον σω-
τηρία τῷ κόσμῳ, ὅτι ἀνέστη Χριστὸς
ὡς παντοδύναμος

Ὁ εἰρμὸς τῆς ε' ῶ δ ῆς

Ὁρθρίσωμεν ὄρθρου βαθέος καὶ
ἀντὶ μύρου τὸν ὕμνον προσοίσωμεν
τῷ Δεσπότη, καὶ Χριστὸν ὀφόμεθα
δικαιοσύνης ἥλιον πᾶσι ζοῖν ἀνα-
τέλλοντα.

Ὁ εἰρμὸς τῆς ζ' ῶ δ ῆς

Ὁ παῖδας ἐκ καμίνου ρυσάμενος,
γενόμενος ἄνθρωπος, πάσχει ὡς θνη-
τός, καὶ διὰ πάθους τὸ θνητὸν
ἀφθαρσίας ἐνδύει εὐπρέπειαν, ὁ μόνος
εὐλογητὸς τῶν πατέρων Θεὸς
καὶ ὑπερένδοξος.

Ὁ εἰρμὸς τῆς η' ῶ δ ῆς

Αὕτη ἡ κλητὴ καὶ ἁγία ἡμέρα, ἡ
μία τῶν Σαββάτων, ἡ βασιλὶς καὶ
κυρία, ἑορτῶν ἑορτὴ καὶ πανήγυρις
ἐστι πανηγύρεων, ἐν ἣ εὐλογοῦμεν
Χριστὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ὁ εἰρμὸς τῆς θ' ῶ δ ῆς

Φωτίζου, φωτίζου, ἡ νέα Ἱερου-
σαλήμ· ἡ γὰρ δόξα Κυρίου ἐπὶ σέ
ἀνέτειλε. Χόρευε νῦν καὶ ἀγάλλου,
Σιών· σὺ δέ, ἁγνή, τέρπου Θεοτόκε,
ἐν τῇ ἐγέρσει τοῦ τόκου σου.

Ἐκ τοῦ κανόνου εἰς τὸν Μέγαν Ἀθανάσιον
(Θεοφάνου τοῦ Γραπτοῦ)

(Ἀκροστιχίς: Ἀθανάσιος εὐχοὶ ὀρθοδοξίας ἔφυ)

ὦ δὴ α'

Ὁ εἶρμός

*Ἀθανασίῳ προσκομίζων ἔπαινον
ὡς ἀρετὴν ἐδφημῶν πρὸς τὸν Θεὸν
φέρω μᾶλλον τὸ ἐγκώμιον παρ' οὗ
τοῖς βροτοῖς δέδοται ἀξίεπαινον χρῆ-
μα τῆς ἀρετῆς ἧς περ γέγονε ἔμ-
ψυχος εἰκὼν καὶ ἐκσφράγισμα.*

Τροπάριον

*Θεοσοφίας χρηματίσας ἔμπλεως
καὶ ὑπὲρ ἥλιον βίῳ ἀπαστράπτων
καὶ πολιτευσάμενος Ὅσιε ὑπερβέ-
βηκας ἐγκωμίων τοὺς νόμους
τοὺς παρ' ἡμῶν ἀλλ' ἀνάσλοιο Πάτερ
παρ' ἀξίαν ὑμνούμενος.*

Δ' ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΣ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Ζωντανὴν παράστασιν τῶν ὑψηλῶν χριστιανικῶν διδαγμάτων καὶ τῶν ψυχικῶν διαθέσεων, τὰ ὅποια ἐκφράζουν εἰς τὰ ποιήματά των οἱ ὑμνογράφοι, προσπαθεῖ νὰ δώσῃ ἡ μουσικὴ διὰ τοῦ μέλους. Δι' αὐτῆς, καθὼς λέγει ὁ Μέγας Βασίλειος, « μᾶλλον πως ἐντυπῶνται ταῖς ψυχαῖς τὰ διδάγματα » καὶ ἐπιτυγχάνουν οἱ πιστοὶ « τὴν προσοχὴν καὶ τὸ σταθερὸν τῆς καρδίας », ὥστε μὲ τὴν πρέπουσαν εὐλάβειαν νὰ παρακολουθοῦν τὰ λεγόμενα καὶ τὰ τελούμενα κατὰ τὴν λατρείαν.

Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἡ Ἐκκλησία δὲν ἐδίστασεν ἐξ ἀρχῆς νὰ εἰσαγάγῃ τὴν μουσικὴν εἰς τὰς λατρευτικὰς αὐτῆς συνάξεις, « ἵνα τῷ ἁθμῷ τοῦ μέλους ψυχαγωγούμενοι πάντες, μετὰ πολλῆς προθυ-

μίας τὸς ἱεροὺς αὐτῶ ἀναπέμπομεν ὕμνους », καθὼς λέγει ὁ ἱερός Χρυσόστομος.

Ἐχρησιμοποίησε δὲ ὡς τοιαύτην τὴν ἐπικρατοῦσαν ἑλληνικὴν μουσικὴν. Ἡ μουσικὴ ὅμως αὐτὴ, ἐφ' ὅσον εἰσήχθη εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἐκκλησίας, ἦτο ἀνάγκη νὰ ὑποστῇ τὴν ἀπαιτουμένην κατεργασίαν καὶ διαμόρφωσιν, διὰ νὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὸ σεμνὸν περιβάλλον τῆς χριστιανικῆς ἐν πνεύματι λατρείας. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπραγματοποιήθη βαθμηδόν.

Καὶ κατὰ μὲν τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας τὸ ἐκκλησιαστικὸν μέλος ἦτο ἀπλοῦν καὶ ἀνεπιτήδευτον, μὴ διαφέρον πολὺ τοῦ τρόπου, διὰ τοῦ ὁποίου ψαλμωδοῦνται αἱ εὐχαὶ (π.χ. τοῦ Εὐχελαίου) καὶ τὰ ἀναγνώσματα (ὁ ἐξάψαλμος, ὁ Ἀπόστολος καὶ τὸ Εὐαγγέλιον), τὰ ὁποῖα τότε ἀπλῶς ἀνεγινώσκοντο.

Ὡς ψάλται δὲ κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν χρησιμεύουν κατ' ἀρχὰς ὄχι ὠρισμένα πρόσωπα, ἀλλὰ ὅλοι οἱ παρόντες εἰς τὴν λατρείαν πιστοί. Βραδύτερον ὅμως, ἐπειδὴ οἱ χριστιανοὶ ἐπληθύνοντο, φαίνεται, ὅτι ἡ ψαλμωδία τῶν πολλῶν καὶ δύσκολος ἀπέβαιεν, ἀλλὰ καὶ θόρυβον καὶ ἀταξίαν παρεῖχε. Διὰ τοῦτο ἐνωρὶς καθιερώθη ἡ τάξις τῶν ψαλτῶν καὶ ἐτέθησαν γενικῶς αἱ πρῶται βάσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

Ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς λατρείας καλλιιεργεῖται ἐπιμελῶς καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν μέλος καὶ σημειώνει ταχεῖαν ἐξέλιξιν. Μὲ τὴν ἐξέλιξιν αὐτὴν διεμορφώθη σὺν τῷ χρόνῳ πλήρες σύστημα μουσικῆς ἀφιερωμένης εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη ἐκ τοῦ τόπου, ὅπου περισσότερον ἐκαλλιεργήθη καὶ ἔφθασεν εἰς ἀκμὴν, Βυζαντινὴ μουσικὴ.

Τῆς μουσικῆς αὐτῆς ἡμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ μεγαλύτερος διαμορφωτὴς ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός. Μέχρι τῆς ἐποχῆς του φαίνεται, ὅτι ὑπῆρχε μὲν ἡ ἐκτέλεσις καὶ ἡ διὰ τῆς φωνητικῆς παραδόσεως διδασκαλία τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς, ἔλλειπεν ὅμως ὁ καθορισμὸς καὶ ἡ ἔκθεσις τῆς θεωρίας αὐτῆς. Τὸ κενὸν τοῦτο ἀναπληρῶν ὁ Δαμασκηνὸς ἔγραψε τὸ πρῶτον βιβλίον περὶ τῆς θεωρίας τῶν ὀκτῶ ἤχων, ἀφοῦ συνέταξεν ἐπὶ πλέον τὴν ἐν χρήσει σήμερον Ὀκτώηχον, διὰ νὰ δεῖξη τὴν θεωρίαν ἐφηρμοσμένην καὶ εἰς τὴν πράξιν. Ἀπὸ τὴν Ὀκτώηχον μαθάνομεν, ὅτι εἰς τὴν Βυζαντινὴν

μελωδίαν κατέχουν μόνιμον πλέον θέσιν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οἱ ὀκτώ ἤχοι.

Ἐκτὸς τῆς ὑπηρεσίας αὐτῆς ὁ Δαμασκηνὸς ἐξεκαθάρισε καὶ ἀπήλλαξε τὴν Βυζαντινὴν ὑμνωδίαν ἀπὸ τὰ ἄσημα καὶ ἀκατάλληλα διὰ τὴν λατρείαν μέλη, τὰ ὅποια εἶχον εἰσπηδήσει ἀπὸ τὴν μουσικὴν τῶν θεάτρων καὶ τῶν κοσμικῶν τελετῶν. Τοιοῦτότρόπως ὁ Δαμασκηνὸς ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς γνησίας καὶ σεμνῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

Ἡ μουσικὴ αὕτη κατὰ τὰς κυρίας βάσεις καὶ γραμμάς καὶ τὰ παλαιότερα παραδεδεγμένα μέλη παρέμεινε ἀνέπαφος καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς τουρκικῆς δουλείας. Ἄλλως τε δὲν ἔλλειψαν καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν μουσικοὶ μεγάλοι, οἱ ὅποιοι ἐκράτησαν τὴν συνέχειαν τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς παραδόσεως, ὅπως ὁ Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος καὶ ἄλλοι.

Ὁ Πέτρος ἐπὶ πλέον, περισσότερο ἀπὸ ὅλους, παρεσκεύασε καὶ τὸ ἔδαφος διὰ τὴν εἰσαγωγὴν νέου καὶ ἀναλυτικοῦ συστήματος γραφῆς, ἐπειδὴ ἡ ἰσχύουσα Βυζαντινὴ σημειογραφία παρεῖχε μεγάλας δυσκολίας εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς, τὸ ὅποιον ἐπραγματοποίησαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19 αἰῶνος τρεῖς διακεκριμένοι μουσικοδιδάσκαλοι καὶ μελοποιοί, ἦτοι ὁ Μητροπολίτης Προύσης Χρῦσανθος, ὁ πρωτοψάλτης Γρηγόριος ὁ Λευίτης καὶ ὁ χαρτοφύλαξ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Χουρμούζιος Γεωργίου. Χάρις εἰς τὴν μεταβολὴν αὐτὴν ἀνεξωγογήθη τὸ ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐνδιαφέρον καὶ διηκολύνθη σπουδαίως ἡ εὐρύτερα αὐτῆς διάδοσις.

*Ἐκ τῶν συνεκδοκόμενων δύο βιβλίων ἡ μὲν ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ
συνεγράφη ὑπὸ Β. ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ, καθηγητοῦ Πανεπιστη-
μίου, καὶ ἐνεκρίθη διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 150498/22-12-1955
ἀπ. Ὑπουργ. Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων, ἡ δὲ
ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ συνεγράφη ὑπὸ Β. ΣΚΟΥΤΕΡΗ, Γυμνα-
σιάρχου, καὶ ἐνεκρίθη διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 14580/6-2-1956
ὁμοίας ἀποφάσεως.*

1. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΒΙΒΛΙΩΝ

Α) ΚΑΤΗΧΗΤΙΚΩΝ

- 1) Συμβολὴ εἰς τὴν Κατηχητικὴν, Ἀγαθονικοῦ Μητροπολίτου Καλαβρυτῶν, Ἀθῆναι 1949 (ἔκδοσις Ἀποστολικῆς Διακονίας).
- 2) Ἀποστολικῆς Διακονίας Ἐκδόσεις διὰ τὰ Μέσα καὶ Ἀνώτερα Κατηχητικά
Σχολεῖα :
 - α) Ἡ στολὴ τῆς ψυχῆς, 1949.
 - β) Οἶκος Θεοῦ, 1950.
 - γ) Συγκληρονόμος Χριστοῦ, 1951.
 - δ) Ἡ χριστιανικὴ κοσμοθεωρία, 1949.
 - ε) Ἱστορία τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, 1950.
 - ς) Χριστιανὸς Ἀνθρωπισμός, 1951.
- 3) Ἀδελφότητος Θεολόγων Ἐκδόσεις « Ζωῆς » :
 - α) Ὁ Θεὸς καὶ τὰ τέκνα του, 1954.
 - β) Θεία Οἰκοδομή, 1950.
 - γ) Θεὸς καὶ Κόσμος, 1954.
 - δ) Ἐκκλησία καὶ Κοινωνία, 1950.
 - ε) Διακήρυξις Χριστιανῶν Ἐπιστημόνων.
 - ς) Εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἀγάπης.
- 4) Τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὸ Κοινωνικὸν πρόβλημα, Βασιλείου Χ. Ἰωαννίδου 1950.
- 5) Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ ἀγωγή, Δ. Μωραΐτη, Θεσσαλονίκη 1941.
- 6) Τὰ θεμέλια τῆς πίστεως, Κ. Καλλινίκου (πρωτοπρεσβυτέρου), Ἀλεξάνδρεια 1924.
- 7) Γιατὶ πιστεύω, Ἰ. Παναγιωτίδου, (ἐκλαϊκευμένη Ἀπολογητικὴ).

- 8) α) Κατηχητική, Π. Τρεμπέλα, 1931.
 β) Ἰησοῦς ὁ ἀπὸ Ναζαρέτ, Π. Τρεμπέλα, 1940.
 γ) Ἀπολογητικά Μελέται (Ἡ θεωρία τῆς ἐξελίξεως — Ὁ Χιλιασμὸς — Ὁ Πνευματισμὸς — Μυστηριακαὶ Θρησκείαι καὶ Χριστιανισμὸς), Π. Τρεμπέλα, 1930-1938.
- 9) α) Χριστιανικὴ πίστις καὶ ἐπιστήμη, Toth.
 β) Πόθεν ἔρχεσαι καὶ τοῦ ὑπάγεις, Toth.
 γ) Τὰ ἀγνὰ νεῖατα, Toth, (μετάφρ. Ἀποστολικῆς Διακονίας).
- 10) Παῦλος, Ζοζέφ Χόλτσερ, μετάφρ. Ἀρχιμ. Ἰερωνύμου Κοτσώνη, Ἀθήναι 1948.

Β) ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΩΝ

- 1) Ἐπιστολαὶ περὶ Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν, Θεοδώρου Βαλλιάνου, 1856.
 2) Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, τόμ. Α': Χριστιανικὰ κοιμητήρια— Ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχιτεκτονικὴ, Γ. Σωτηρίου, 1942.
 3) Ὁ Χριστὸς ἐν τῇ τέχνῃ, Γ. Σωτηρίου, 1914.
 4) Ὁ Χριστιανικὸς ναὸς καὶ τὰ τελούμενα ἐν αὐτῷ, Κ. Καλλινίκου, 1921.
 5) Αἱ τρεῖς λειτουργίαι, Π. Τρεμπέλα, 1935.
 6) Ἡ Ἐκκλησία μας, Δ. Σ. Μπαλάνου.
 7) Ἐρμηνεία τῆς θείας λειτουργίας, Δ. Γ. Παναγιωτοπούλου, 1927.
 8) Ἐγκόλπιον τῆς θείας λειτουργίας, Σ. Παπακώστα, 1936.
 9) Ἡ Ρωμαϊκὴ λειτουργικὴ κίνησις καὶ ἡ πράξις τῆς Ἀνατολῆς, Π. Τρεμπέλα, 1949.
- 10) Αἱ ἀρχαὶ καὶ ὁ χαρακτήρ τῆς Ὀρθοδόξου λατρείας, Π. Τρεμπέλα, 1952.
 11) Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου, Δ. Ν. Μωραΐτου, 1937.
 12) Περὶ τῆς λειτουργίας τοῦ Ἰακώβου, Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, 1902.
 13) Λειτουργία Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου, Δ. Ν. Μωραΐτου, 1939.
 14) Μελέται περὶ τῶν βιβλικῶν ἀναγνώσμάτων, Β. Ἐξάρχου, 1935 καὶ 1936.
 15) Ἡ τελετουργία τοῦ Βαπτίσματος, Π. Τρεμπέλα, 1925.
 16) Τὸ Βάπτισμα, Σ. Παπακώστα, 1928.
 17) Ἀκολουθία τοῦ Εὐχελαίου, Π. Τρεμπέλα, 1948.
 18) Ἀκολουθία τοῦ μεγάλου ἁγιασμοῦ, Π. Τρεμπέλα, 1951.
 19) Ἀκολουθία τοῦ μικροῦ ἁγιασμοῦ, Π. Τρεμπέλα, 1951.
 20) Ἡ γονυκλισία ἐν ταῖς Κυριακαῖς, Π. Τρεμπέλα, 1948.
 21) Τάξις χειροθεσιῶν καὶ χειροτονιῶν, Π. Τρεμπέλα, 1949.
 22) Ἡ μεγάλη Ἑβδομάς καὶ τὸ Πάσχα, Δ. Σ. Μπαλάνου, 1924.
 23) Ἐκλογή Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Ὑμνογραφίας, Π. Τρεμπέλα, 1949.
 24) Ἀρθρα λειτουργικοῦ περιεχομένου (εἰς τὰς Ἐγκυκλοπαιδείας Ἐλευθερουδάκη, Πυρσοῦ, Ἡλίου).

2. ΠΙΝΑΞ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Α) ΕΚ ΤΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

- Ἀβέστα 12.
Ἀγάπη. Ἰδιότης τοῦ Θεοῦ 36· τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν 93 κ.έ.· πρὸς τὸν πλησίον 94· σπουδαιότης αὐτῆς 95.
Ἀγγελοι 45.
Ἀδάμ. Παρακοή καὶ πτώσις 50· ὁ νέος Ἀδάμ 51.
Ἀθανασιανὸν Σύμβολον 24.
Ἀθανάσιος Μ. Περὶ Ἁγίας Τριάδος 38.
Ἀμοιβαὶ αἰώνιοι 81.
Ἀνακαίνισις. Τῆς φύσεως 81.
Ἀνάστασις. Τοῦ ἀνθρώπου 79· τῶν σωμάτων 79.
Ἀνθρωπος. Φύσις καὶ προορισμὸς 46· τὸ σῶμα του 46· ἡ διπλῆ ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς σύστασις 47· ἡ πρώτη κατάστασις 49· ἡ πτώσις 50.
Ἀξιομισθία ἔργων Ἁγίων 88 κ.έ.
Ἀπόλυτος προορισμὸς 63.
Ἀπολύτρωσις. Ἡ ἐν Χριστῷ 59, 61.
Ἀποστολικὴ Διαδοχὴ 75.
» Διακονία 18.
Ἀποστολικὸν Σύμβολον 24.
Ἄρειος 58.
Αὐγουστίνος. Περὶ ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν 5.

Βάπτισμα. Σύστασις καὶ σκοπὸς 70· κῦρος καὶ κανονικότης 70· διαφορὰ πρὸς τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας 85, 86.
Βασίλειος Μ. Περὶ τῆς ἀξίας τῆς Ἰ. Πραδόσεως 23· περὶ τῆς ἀξίας σώματος καὶ ψυχῆς 47.
Βιβλικὴ Ἑταιρεία 22.
Βουόδας, Βουδδισμὸς 10.
Βραζμανισμὸς 9.

Γάμος. Σύστασις, σκοπὸς αὐτοῦ 75, 76· πολιτικὸς γάμος 76· διαφορὰ πρὸς τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας 87.
Γνώσις. Φυσικὴ καὶ ὑπερφυσικὴ 27.
Γραφὴ Ἁγία. Ἐννοια καὶ μέρη αὐτῆς 19 κ.έ.· Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη 19 κ.έ.· βιβλία Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης 20 κ.έ.· θεοπνευστία αὐτῆς 21· σπουδαιότης αὐτῆς 22.

Δαίμονες 46.
Δαμασκηνὸς Ἰωάννης. Περὶ τῆς ἀκαταληψίας τοῦ Θεοῦ 27· περὶ ἀγγέλων 46.

Δείκται 41.

Δόγμα. "Έννοια 25· σχέσις πρὸς τὴν Ἑθικὴν 25, 26.

Ἑθνικαί. Προπαρασκευὴ των διὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Μεσσίου 53.

Ἐκκλησία. "Έννοια 65, 66· ἴδρυσις 65· στρατευομένη καὶ θριαμβεύουσα 66· παραστατικαὶ ἐκφράσεις περὶ τῆς φύσεώς της 66· μίᾳ ἀγία, καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ 67, 68· διαφοραὶ μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν σύστασιν καὶ φύσιν αὐτῆς 84, 85.

Ἐπιτίμια 73.

Ἐπιτυχίς. Πρεσβύτερος Κων/πόλεως 58.

Εὐχαριστία θεία. "Έννοια, σύστασις καὶ σκοπὸς 72· διαφοραὶ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν 86.

Εὐχέλαιον. "Έννοια, σύστασις, σκοπὸς 76· διαφοραὶ πρὸς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν 88.

Ζωροαστρισμός 12.

Ἡθικὴ Χριστιανικὴ. Ἰδεῶδες αὐτῆς ἢ καινὴ κατὰ Χριστὸν ζωὴ 91· Χριστοκεντρικὴ 91· σχέσις πρὸς τὸ Δόγμα 92, 93· βασικαὶ ἀρχαὶ ἠθικαὶ : πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη πρὸς τὸν Θεόν, ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον 93, 94· μέσα πραγματοποιήσεως τῆς καινῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς 95.

Θαύματα. "Έννοια καὶ σκοπὸς 43· τὰ θαύματα τοῦ Κυρίου 55.

Θρησκεία. Ὅρισμός αὐτῆς 5· καθολικότης καὶ σπουδαιότης αὐτῆς διὰ τὸν πολιτισμὸν 5· εἶδη θρησκειῶν 7· θρησκεία καὶ ἐπιστημὴ 40, 41.

Θεός. Πίστις εἰς ἕνα Θεὸν 27· γνώσις τοῦ Θεοῦ 27· κοσμολογικὴ ἀπόδειξις περὶ υπάρξεως Θεοῦ 29· τελεολογικὴ 29· ἠθικὴ 30· ἱστορικὴ 31· οὐσία τοῦ Θεοῦ 32· πανταχοῦ παρουσία 33· παντοδυναμία 33· αἰωνιότης 33· παγγνωσία 34· πανσοφία 35· ἀγιότης 35· δικαιοσύνη 36· ἀγάπη 36· ἀληθινὸς καὶ πιστὸς 37· πρόνοια περὶ κόσμου 41· συντήρησις 41· κυβέρνησις τοῦ κόσμου 42· τριαδικὸς Θεὸς 37.

Ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ 32.

Ἱερωσύνη. "Έννοια καὶ σύστασις 74, 75· οἱ τρεῖς βαθμοὶ 74, 75· προσόντα κληρικῶν 75· διαφοραὶ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν 87.

Ἰησοῦς Χριστός. Βίος καὶ διδασκαλία 54, 55· τὰ πάθη καὶ ἡ ἀνάστασις 55, 56, 57· ἡ ἀνάληψις καὶ ἡ δευτέρα παρουσία του 57, 58· κάθοδος εἰς Ἀθῆν 56· ἔργον του καὶ ἀποστολὴ ἢ ἀπολύτρωσις τοῦ κόσμου 59, 60· τὸ τρισπὸν ἀξίωμα, προφητικὸν, ἀρχιερατικὸν καὶ βασιλικὸν 60, 61, 62· αἱ δύο φύσεις καὶ αἱ δύο θελήσεις 58, 59· ἡ ἐξιλαστήριος θυσία του 60, 61· πηγὴ, δύναμις καὶ ἰδεῶδες τῆς ἠθικῆς ζωῆς τῶν χριστιανῶν 91, 92.

Ἰνδοϊσμός 9.

Ἰουδαϊκὴ θρησκεία. Θρησκεία ἐξ ἀποκαλύψεως 8· κέντρον της αἰ Μεσσιακαὶ ἰδέαι 15· ὁ Νόμος καὶ αἱ προφητεῖαι 15, 16.

- Καθατήριον* πῶρ 89.
- Καινὴ Διαθήκη*. Ἔννοιαι 19· τὰ βιβλία αὐτῆς 20, 21· Κανῶν 23.
- Κακὸν φυσικόν*. Αἰτία ὑπάρξεως 44, 45.
- Κάντιος* 29.
- Κατήχησις*. Ἔννοια τοῦ μαθήματος 17· διαίρεσις, σκοπὸς καὶ χρησιμότης 25· ἐν τῇ πρώτῃ Ἐκκλησίᾳ 17, 18· κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους 18.
- Κατηχητικαὶ Σχολαί*. Τοῦ Πανταίνου 18· ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις 18· ἐν Ἑλλάδι 18, 19.
- Κοινωνικὸν ἰδεῶδες* τοῦ Χριστιανισμοῦ 96, 97.
- Κοιφούκιος* 11.
- Κοράνιον*. Διδασκαλία καὶ συγγραφεὺς 14.
- Κόσμος*. Δημιουργία του 39, 40· πνευματικὸς καὶ ὕλικος 39, 40· ἡ ἐπιστήμη ὡς πρὸς τὴν δημιουργία του 40, 41.
- Κρίσις τοῦ κόσμου*. Μερικὴ 79· καθολικὴ 80.
- Κριτοπούλου Ὁμολογία*. Ἀπάθεια τῆς θεότητος τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν σταύρωσιν του. 61.
- Λαοσὲ* 11.
- Λατρεία*. Διαφοραὶ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν ὡς πρὸς τὴν θεϊαν λατρείαν 89, 90.
- Μακεδόσιος*. Διδασκαλία του περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος 64.
- Μέλλουσα ζωὴ*. Σπουδαιότης αὐτῆς ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν παρούσαν 78· τελειώσεις τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς 78· διαφοραὶ τῶν Ἐκκλησιῶν 88, 89.
- Μετάνοια*. Ἔννοια καὶ σύστασις 73· ἀνάγκη αὐτῆς 73· ἡ Παλαιὰ καὶ ἡ Καινὴ Διαθήκη περὶ τῆς ἀξίας της 74· διαφοραὶ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν 86.
- Μετὰφρασις τῶν Ὁ* 20.
- Μνημόσυνα* 79, 80.
- Μυστήρια*. Ἔννοια αὐτῶν ἐν τῷ Ἑθνισμῷ καὶ ἐν τῷ Χριστιανισμῷ 68, 69· ὅροι κύριους αὐτῶν 69· ἀριθμὸς καὶ διάκρισις αὐτῶν 69, 70· καλοῦνται οὕτω καὶ αἱ ἀλήθειαι ἢ τὰ δόγματα τῆς πίστεως 69.
- Μωαμεθανισμός*. Ἰδρυσις καὶ διάδοσις του 13· ἡ διδασκαλία του 14.
- Νεστόριος*. Ἡ περὶ τῶν ἐν Χριστῷ δύο φύσεων διδασκαλία 58.
- Νηπιοβαπτισμός* 70.
- Ὀυσία Θεοῦ* 32.
- Παράδοσις*. Δευτέρα πηγὴ τῆς πίστεως Ἰσάκυρος πρὸς τὴν Κ. Διαθήκην 22· ἔννοια, ἀπόρριψις αὐτῆς ὑπὸ τῶν Προτεσταντῶν 24, 83· ποῦ διευτυπώθη καὶ ὑπάρχει 23, 24.
- Παῦλος Ἀπόστολος*. Περὶ θείας χάριτος 62· περὶ θείας Εὐχαριστίας 72· περὶ ἀναστάσεως τῶν ἀνθρώπων 79· περὶ τῆς καινῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς 91· περὶ ἀγάπης 94.

- Πλάτων. "Οτι ὁ Θεὸς ἀκατάληπτος καὶ ἀπερίγραπτος 32.
- Πλούταρχος. Περὶ καθολικότητος τῆς θρησκείας 6.
- Πολυθεΐα καὶ πολυθεϊστικαὶ θρησκείαι 7.
- Πνεῦμα ἄγιον. Ἐννοια 64· πρόσωπον οὐχὶ δύναμις 64· ἡ ἐκπόρευσις αὐτοῦ 64· τὸ ἔργον αὐτοῦ 65· διαφορὰ ἡμῶν πρὸς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν 84.
- Πόνος. Ἡ ὑπαρξίς καὶ ὁ εὐεργετικὸς ρόλος του 43, 44, 45.
- Προσευχή. Σπουδαιότης αὐτῆς διὰ τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴν 95.
- Προτεσταντισμός. Διαφέρει ἡμῶν ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν περὶ πηγῶν τῆς πίστεως 83· περὶ σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων 83. περὶ Ἐκκλησίας 84· περὶ Μυστηρίων 85, 86, 87, 88· εἰς τὴν θείαν λατρείαν 89.
- Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Διαφέρει ἡμῶν ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν περὶ Ἐκκλησίας 84· περὶ ἁγίου Πνεύματος 84· περὶ τῆς μετὰ θάνατον καταστάσεως τῶν ψυχῶν 88· περὶ Ἰερωσύνης 87· περὶ Μυστηρίων 85 κ.έ.· περὶ Θεοτόκου 89.
- Συντοισμός. Ἡ θρησκεία τῶν Ἰαπώνων 12.
- Συγχωροχάρτια 88.
- Σύμβολον τῆς Πίστεως 24.
- Ταοῖσμός 11.
- Τιμωρία αἰώνιος 81.
- Τριάς. Τριαδικὸς Θεὸς 37.
- "Υλῆ. Ὑλισμός 47, 48.
- Φυσικαὶ θρησκείαι 7.
- Φωτισόμενος 17.
- Χάρις θεία. Ἐννοια 62· ἐνισχύει τὴν ἀνθρωπίνην βούλησιν καὶ συνεργάζεται 62· σχέσις χάριτος καὶ ἐλευθερίας 62· τὸ ἀόρατον στοιχεῖον ἐν τοῖς Μυστηρίοις 69.
- Χρῆσμα. Ἐννοια καὶ σκοπὸς 71· χρόνος τελέσεως 71· διαφορὰ ἡμῶν πρὸς τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας 86.
- Χριστολογικαὶ ἔριδες 58 κ.έ.
- Χρυσόστομος Ἰωάννης. Περὶ θείας Πρόνοίας 42· περὶ ἀγάπης 94.
- Ψυχὴ. Ἄξια αὐτῆς 47· ἀθανασία αὐτῆς 48.

B) ΕΚ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ

- Ἄβατον 123
- Ἀγάπη (Πάσχα) 190
- Ἀγγελικὸς ἕμνος 163
- Ἅγια Ἁγίων 123
- Ἅγια ἀναφορὰ 162
- Ἅγια δῶρα 166
- Ἀγιασματάριον 146
- Ἀγιασμός μέγας 176
 - » μικρὸς 176
 - » τ. δώρων 163
- Ἅγια Τράπεζα 124
 - » » (ἐγκαινία) 175
- Ἀγιογραφία ναοῦ 125
 - » Βυζαντινὴ 128
- Ἅγιον Βῆμα 124
 - » Ποτήριον 166
- Ἄγκυρα 126
- Ἀγρυπνία 149
- Ἄδυτον 123
- Ἄετός 134
- Ἄηρ (κάλυμμα) 138
- Αἶθριον (ναοῦ) 115, 120
- Αἶμα Χριστοῦ 153, 162 - 164
- Αἶνοι 152.
- Αἰτήσεις (λειτουργικαὶ) 161
 - » (εἰς ἀκολ. Γάμ.) 173
- Ἀκάθιστος ἕμνος 187
- Ἀλληλουΐα 109
- Ἄμβων 121
- Ἄμην 109
- Ἄμνος (σύμβολον) 126
 - » (προσκομιδῆς) 155
- Ἄμφια (καλύμματα) (ἁγ. Τραπέζ.) 135
 - » (διακόνου) 139
- Ἄμφια (ἱερῶς) 140
 - » (Ἐπισκόπου) 142
- Ἀναβαθμοὶ (τροπάρια) 205
 - » (ψαλμοὶ) 152, 205
- Ἀναγεννήσεως ρυθμὸς 118
- Ἀνάδοχος 169
- Ἀνάγνωσις (Εὐαγγελίου) 152
- Ἀνανώσματα (ἁγ. Γραφῆς) 109, 159
- Ἀνανώστης 159
- Ἀνάληψις Κυρίου 191
- Ἀναλόγια 122
- Ἀντίδορον 167
- Ἀντιμήσιον 135
 - » (εἰκὼν) 136
- Ἀντίφωνα (λειτουργ.) 157, 206
 - » (Μ. Παρασκ.) 157, 206
- Ἀπόδειπνον 150
- Ἀποκάλυψις Ἰωάννου 164
- Ἀπόλυσις (ἔρθρου) 152
 - » (λειτουργ.) 166
- Ἀπολυτίκιον 157, 204
- Ἀπόστιχα 204
 - » (ἔσπερινοῦ) 150
- Ἀποστολικαὶ διαταγαὶ 103
- Ἀπόστολος (βιβλίον) 103, 146
 - » (περικοπὴ) 159
- Ἀρμόνιον (Ἀποκαλύψεως) 164
- Ἀρραβῶν (ἀκολουθία) 172
- Ἄρτος (θ. Εὐχαριστ.) 153
 - » (προθέσεως) 155
- Ἄρτοφόριον 132
 - » (εἰκὼν) 133
- Ἀρχαιολογικὰ μνημεῖα 103
- Ἀρχιερατικὸν (βιβλίον) 146

**Αρχιερεὺς* 175
**Άσμα* (χειροτονίας) 172
**Άσπασμός* (συλλειτουργῶν) 162
» (Πασχάλιος) 190
**Άστερίσκος* 131
» (εἰκῶν) 131
Αὐτόμελα 204

Βαῖτα 177
Βασιλική 114, 115
Βάπτισμα 109, 168
Βαπτιστήριον 134
Βῆλα 123
Βιβλία (λειτουργικά) 103, 146
Βυζαντινὸς ρυθμὸς 118

Γάμος 172
Γενέθλιον Θεοτόκου 193
Γόνυ κλίνοντες 164
Γοθτικὸς ρυθμὸς 119
Γυναικωνίτης 121

Δακτύλιος (ἀρραβῶνος) 173.
Δέσεις (λειτουργική) 165
Δεσποτικόν 120
Διακονικόν 125
Διάκονος 172
Διδαχὴ 12 **Αποστόλων* 103
Δικηροτρόκηρα 134, 155
Δισκάριον 130
» (εἰκῶν) 130
Δοξαστικόν 205
» *Χριστουγέννων* 220

**Έβδομάς* (Διακαινήσιμος) 190
» *Μεγάλη* 187
**Έγκαίνια* ναοῦ 175
**Έγκόλιον* **Επισκόπου* 145
Εἰκόνες 123, 127
Εἰκονοστάσιον (τέμπλον) 122
Εἰλητάρια 129
Εἰλητὸν 138
Εἰρηικά 122, 156, 173
Εἰρηὸς 204

Εἰσόδια Θεοτόκου 193
Εἴσοδος μεγάλη 161
Εἴσοδος μικρά 158
**Εκκλησία* (πιστῶν) 159, 164
» (κατ' οἶκον) 112
**Εκκλησιασμα* 162
**Εκτενὴς δέσεις* (έσπερ.) 149
» » (άγιασμ.) 185
» » (λειτουργ.) 160
**Εκφώνησις* 157, 163
**Ελαία* 126
**Ελαιον* (κανδήλας) 133
» (Βαπτίσματος) 169
» (Χρίσματος) 170
**Ελαφος* 126
**Ενότιή* 135
**Ενταφιασμός* (νεκρῶν) 179
**Εξαποστειλάρια* 206
**Εξαπτέρυγα* 132
**Εξομολόγησις* 171
**Εξορκισμοὶ* 169
**Εορταὶ ἀκίνητοι* 182
» *Δεσποτικάι* 129, 182
» *Θεομητορικάι* 129, 192
» *κνηταί* 184
» **Αγίων* 194 κ.έ.
**Επιγονάτιον* 141, 142
» (εἰκῶν) 145
**Επίκλησις* 164
**Επιμάνικα* 139, 140, 142
» (εἰκῶν) 140
**Επισκόπου θρόνος* 120
» *ἄμφια* 142
» *μημόνεσις* 164
» *χειροτονία* 172
**Επιστολαὶ* **Αποστόλων* 159
**Επιτάφιος* (εἰκῶν) 137
» *θρῆνος* 188
**Επιτραχήλιον* 140
» (εἰκῶν) 141
**Επιφάνεια* (Φῶτα) 183
**Εσπερινὸς* (άκολουθία) 149
» *Θεοφανείων* 183

- Ἑσπερινὸς τοῦ Πάσχα 190
 » Προηγησμένων 168
 Εὐαγγέλιον 103, 146
 Εὐαγγελισμὸς Θεοτόκου 193
 Εὐκτήριος οἶκος 111, 113
 Εὐλογητάρια 152, 178, 205
 Εὐχέλαιον 173
 Εὐχαριστήριος ὕμνος 163
 Εὐχὴ ἀγιασμοῦ τ. δώρων 163, 165
 » ἀποδείπνου 150
 » ἀφέσεως ἁμαρτιῶν 171, 174
 » Γάμον 173
 » Εὐχελαιῶν 174
 » ἰλαστικὴ 174
 » λειτουργοῦ 107, 109
 » μεγάλου ἀγιασμοῦ 176
 » ὀπισθάμβωνος 167
 » προσκομιδῆς 161
 » συγχωρητικὴ νεκρῶν 179
 Εὐχολόγιον 103, 146
 Ἐφύμιον 206
 Ἐωθινὸν Εὐαγγέλιον 152
 » δοξαστικὸν 205

 Ζέον 131, 166
 Ζώνη 140, 142

 Ἡμερολόγιον (ἑορτολόγιον) 189

 Θεία Εὐχαριστία 105, 107
 » Κοινωνία 166
 » Μετάληψις 166
 Θεοτοκίον 205
 Θεοφάνεια 183
 Θρόνος ἀρχιερατικὸς 120
 Θυμίαμα 132, 160
 Θυματήριον 132, 168
 Θύρα Βασιλικῆ 120
 Θυσία Γολγοθᾶ 153
 Θυσιαστήριον 106, 123, 169
 » (Ἀποκαλύψεως) 164
 Θωράκια 122

 Ἰδιόμελα 178, 204
 Ἰδιόμελον Χριστουγέννων 217
 » Μ. Τετάρτης 218
 Ἱεραρχῶν εἰκόνες 129
 Ἱερὰ σκευὴ 130
 Ἱερωσύνη 172
 Ἱκεσία ἐκτενῆς 160
 Ἱλαστήριον (ἄγ. Βήματος) 123
 Ἰχθὺς 126

 Καθαγιασμὸς ἄγ. Τραπεζῆς 124
 » τιμίων δώρων 164
 Καθίσματα (ὕμνοι) 152, 205
 Κανὴ Διαθήκη 103, 159
 Καλὸς Ποιμὴν 126
 Καλύμματα 135
 Κανδήλα ἀκοίμητος 133
 Κανδήλαι 132
 Κανόνες Ἱεροὶ 103, 206
 Κανὼν εἰς Μ. Ἀθανάσιον 234
 » Ἀναστάσεως 232
 » Μ. Σαββάτου 230, 231, 232
 » ὄρθρου Κυριακῆς 152
 » Παρακλητικὸς 177
 » Χριστουγέννων 228

 Καταβασία 207
 Κατάδουσις 169
 Κατασάρκιον 135, 175
 Κηδεῖα 178
 Κηρομαστῆχη 169
 Κηροπήγια 133
 Κηρὸς 133
 Κήρυγμα 159
 Κιβώριον 124
 Κιβωτὸς 127, 173
 Κλίτος 114, 118
 Κόγχη 115
 Κοίμησις Θεοτόκου 194
 Κοιμητήρια 103
 Κοινωνικὸν 160, 166
 Κόλλυβα 129
 Κολυμβήθρα 134
 Κοστάκιον 159, 206

- Κοντάκιον Ἀκαθίστου** 210
 » εἰς *Μ. Βασίλειον* 227
 » *Θεοφανείων* 225
 » εἰς Ἱ. Χρυσόστομον 227
 » *Μ. Παρασκευῆς* 226
 » εἰς πρωτ. *Στέφανον* 228
 » *Τυροφάγου* 225
 » *Χριστουγέννων* 224
 » εἰς τὴν *Γέννησιν τοῦ Χρ.* 224
- Κυριακὴ ἁγ. Πάντων** 192
 » ἁγ. *Πατέρων* 191
 » Ἀπόκρεω 185
 » Ἀσώτου 185
 » Βαῖων 187
 » *Θωμᾶ* 190
 » *Μυροφόρων* 191
 » *Α΄ Νηστειῶν* 186
 » *Β΄ Νηστειῶν* 186
 » *Γ΄ Νηστειῶν* 186
 » *Δ΄ Νηστειῶν* 187
 » *Ε΄ Νηστειῶν* 187
 » Ὁρθοδοξίας 186
 » *Παραλύτου* 191
 » *προσευχῆ* 165, 168, 173
 » *Σαμαρείτιδος* 191
 » *Τελώνου καὶ Φαρισαίου* 184
 » *Τυροφάγου* 185
 » *Τυφλοῦ* 191
- Κυριακὸν** 113
Κώδων 134
- Λαβίς** 131
 » (εἰκὼν) 131
- Λαμπὰς** 131
- Λειτουργία θεία** 101, 146
 » Ἀποστολ. *Διαταγῶν* 103
 » β΄ αἰῶνος 108
 » βιβλίον 146
 » Ἰακώβου 110, 153
 » *κατηχουμένων* 156
 » *Μ. Βασιλείου* 110, 153
 » *πιστῶν* 161
- Λειτουργία Προηγησιαμένων** 153
 » *Χρυσόστομον* 110, 153
Λείψανα μαρτύρων 175
Λόγχη 131
 » (εἰκὼν) 131
Λύρα 126
Λυχνία 133
- Μακαρισμοὶ** 178
Μανδῆας 143
Μανουᾶλια 133
Μαρτυρολογία 127
Μεγάλη Δευτέρα 187
 » Ἑβδομάς 187
 » *Παρασκευῆ* 188
 » *Πέμπτη* 188
Μέγα Σάββατον 189
Μεγάλη Τεσσαρακοστή 168
 » *Τετάρτη* 188
 » *Τρίτη* 188
Μεγαλυνάρια 177
Μέγας κανὼν 187
Μερίδες ἁγ. Ἄρτου 166
 » *προσκομιδῆς* 155
Μετανοούντων εὐχαί 161
Μεσονυκτικὸν 150
Μεσοπεντηκοστή 191
Μεταμόρφωσις 183
Μηναῖα 103, 147
Μίτρα 144
 » (εἰκὼν) 145
Μετάληψις 166
Μνημόσυνα 179
Μουσικὴ Βυζαντινὴ 235
Μυροδοχεῖον 134
Μύρον ἅγιον 137
Μυροφόρος 191
Μυσταγωγικαὶ Κατηχήσεις 103
- Ναὸς** 111
 » Ἀγ. Ἑλευθερίου 116
 » » » (εἰκὼν) 116
 » Ἀγ. Θεοδώρου Ἀθηνῶν 118

- Ναός Ἀγ. Πέτρον Ρώμης 114, 119
 » » » (εικόν) 119
 » Ἀγ. Σοφίας 113, 116
 » » » (εικόν) 115
 » Ἀναστάσεως 187
 » Γενεθλίων Βηθλεέμ (εικόν) 114
 » Καπιτωλείας Ἀθηνῶν 118
 » Κολωνίας 118
 » Μητροπόλεως Ἀθηνῶν 125
 » Παναγίας Ὁσίου Λουκά 118
 » Παναγίας Παρισίων 118
 » » (εικόν) 117
 Νάρθηξ 119
 Ναῦς 126
 Νεοφώτιστος 169
 Νεκρώσιμα τροπάρια 178
 Νεκρώσιμος ἀκολουθία 178
 Ὁἶκος Θεοῦ 113
 » (ὕμνος) 206
 Οἶνος θ. Ἐνχαριστίας 153, 173
 Ὁκτώηχος 103, 147
 Ὁμολογία πιστῶν 161
 Ὁπισθάμβωνος εἰχὴ 167
 Ὁράριον 139
 » (εικόν) 139
 Ὁρθρος 152
 Πάνθεον 113
 Παλαιὰ Διαθήκη 402 κ.έ.
 Παράκλησις μεγάλη 177
 » μικρὰ 177
 Παρακλητικὴ 103, 147
 Παραπότια 123
 Παρθένων 113
 Πάσχα 189
 Πεντηκοστήριον 147
 Πεντηκοστή 192
 Περικοπὴ ἀναγνώσματος 159
 Περιτομή Κυρίου 182
 Πλάξ ἁγ. Γραφῆς 137, 175
 Πνευματικὸς πατήρ 171
 Ποιμὴν (σύμβολον) 126
 Πολυέλαιος 134
 Πολυχρόσιον 159
 Πομπὴ εἰσόδου 158
 Ποτήριον θ. Ἐνχαριστίας 130, 173
 » οἶνον 173
 Πράξεις Ἀποστόλων 159
 Πρεσβύτερος 140, 164
 Προηγουμένη λειτουργία 167
 Πρόθεσις ἁγία 125
 Πρόναος 119
 Προσημακὸς ψαλμὸς 149
 Προσευχὴ 148
 Προσκομιδὴ 154
 Προσόμοια 204
 Προσφορά 155
 Πύλη ὥραία 123, 162
 » ἡ μικρὰ 175
 Ράβδος ἀσχιρῆως 144
 Ριπίδια 132
 Ροδόσταμον 175
 Ρομανικὸς ρυθμὸς 118
 Σάκκος ἀσχιρατικὸς 142
 » Πατριαρχικὸς (εικόν) 144
 Σκευοφυλάκιον 125
 Σολέα 123
 Στόργος 131
 Στασίδια 120
 Στανροπροσκύνησις 186
 Στανρός 126, 145
 Στέφανα 173
 Στεφάνωμα 173
 Στέμμις 173
 Στιχάριον 139, 140
 Στιχηρὰ 149, 204
 Στίχοι 149, 157
 Στολὴ ἱερατικὴ 138
 Στόλος ἁγ. Γραφῆς 175
 Στεγγράμματα πατέρων 103
 Σὺλλειτουργὸς 162
 Συμβολικαὶ παραστάσεις 125
 Σύμβολον (γάμος) 172
 » Ἡσίσεως 162

- Συναθροίσεις πιστών 108, 112
 Συναπτή μεγάλη 156
 Σύνθρονον 125
 Συνοδικός 125
 Σύνοδος Οικουμενική 189
 Σῶμα Χριστοῦ 161
- Τελετὴ ἱερὰ 168 κ.έ.
 Τέμπλον 122 κ.έ.
 Τετραμόρφον 129
 Τετραφίδιον 207
 Τιμία δῶρα 132, 153, 161, 164
 Τρίμορφον 129
 Τρισάγιον 179
 Τρισάγιος ὕμνος 159
 Τριφίδιον 147, 207
 Τροπάριον 204
 Τροῦλλος 115
 Τυπικὸν 148
- Ὑδωρ ἁγιασμοῦ 176
 » Βαπτίσματος 175
 » θείας Ἐδχαριστίας 155
- Ὑμνοι ἐκκλησιαστικοὶ 203
 Ὑμνος Ἰωβ 167
 » Προσηγιασμένης 168
- Ὑμνολογία 203
 Ὑπακοή 205
- Ὑπαπαντὴ 183
 Ὑψωσις τ. Σταυροῦ 184
- Φαιλόνιον 141
 » (εἰκὼν) 141
 Φιάλη 115, 120
 Φοῖνιξ 126
 Φωταγωγικά 206
 Φῶτισμα 169
- Χειροτονία 172
 Χερουβικὸς ὕμνος 161
 Χιτῶν 170
 Χορὸς Γάμου 173
 » Χειροτονίας 172
 » ψαλτῶν 122
- Χρίσμα 108, 170
 Χριστὸς ἐνθρονος (εἰκὼν) 121
 » ὡς Ὁρφεὺς (εἰκὼν) 126
 Χριστούγεννα 183
 Χύτρα 175
- Ψαλτήριον 146
- Ὠδὴ 206
 Ὠμοφόριον 142
 » (εἰκὼν) 143
 Ὠραι προσευχῆς 148, 151
 Ὠρολόγιον (βιβλίον) 146

3. ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ

	Σελίς
1) 'Η έν Βηθλεέμ Βασιλική τών Γενεθλίων	114
2) 'Η, 'Αγ. Σοφία	115
3) 'Η Παναγία ή Γοργοεπήκοος· ό σημερινός "Αγ. 'Ελευθέριος	116
4) 'Η Παναγία τών Παρισίων	117
5) 'Ο "Αγιος Πέτρος τής Ρώμης	119
6) 'Ο Χριστός ένθρονος	121
7) 'Ο Χριστός ώς 'Ορφεύς	126
8) Δισκάριον	130
9) Λόγχη και Λαβίς	131
10) 'Αστερίσκος	132
11) 'Αρτοφόριον	133
12) 'Αντιμήνσιον	136
13) 'Επιτάφιος	137
14) 'Οράριον	139
15) 'Επιμάνικον	140
16) 'Επιτραχήλια	141
17) Φαιλόνιον	142
18) 'Ωμοφόριον	143
19) Πατριαρχικός σάκκος	144
20) Μίτρα	145
21) 'Επιγονάτιον	145

4. ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Ι. ΕΚ ΤΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

ΓΕΝΙΚΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

	Σελίς
1. Τί είναι Θρησκεία	5
2. Καθολικότης τῆς Θρησκείας καὶ σπουδαιότης αὐτῆς διὰ τὸν Πολιτισμόν	6
3. Εἶδη Θρησκειῶν	7
4. Αἱ κυριώτεραι σύγχρονοι Θρησκείαι	8
1. Ἰνδοϊσμός	9
α) Βεδδική Θρησκεία	9
β) Βραχμανισμός	9
γ) Βουδδισμός	10
2. Ἡ Θρησκεία τῶν Σινῶν	11
3. Σιντοϊσμός, ἡ Θρησκεία τῶν Ἰαπῶνων	12
4. Ζωροαστρισμός	12
5. Μωαμεθανισμός	13
6. Ἰουδαϊσμός	15

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΝ ΚΑΤΗΧΗΣΙΝ

5. Τί είναι Κατήχησις	17
6. Πηγαί τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας καὶ τῆς Ὁρθοδόξου Χριστιανικῆς Κατηχήσεως	19
Α') Ἁγία Γραφή	19
Β') Ἱερά Παράδοσις	22
7. Διαίρεσις, σκοπὸς καὶ χρησιμότης τοῦ μαθήματος τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως	25

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Δ Ο Γ Μ Α Τ Ι Κ Η

Κεφάλαιον Α' . — Περὶ Θεοῦ

8. Ἡ πίστις ὡς μέσον τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ καὶ πάσης ἐξ ἀποκαλύψεως ἀληθείας	27
Τὸ ἄρθρον α' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως	27

9. Ἀποδείξεις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ	28
α) Κοσμολογικὴ ἀπόδειξις	29
β) Τελεολογικὴ ἀπόδειξις	29
γ) Ἠθικὴ ἀπόδειξις	30
δ) Ἱστορικὴ ἀπόδειξις	31
10. Οὐσία καὶ ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ	32
11. Φυσικαὶ ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ	33
α) Πανταχοῦ παρουσία	33
β) Παντοδυναμία	33
γ) Αἰωνιότης	33
12. Λογικαὶ ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ	34
α) Παγγνωσία	34
β) Πανσοφία	35
13. Ἠθικαὶ ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ	35
α) Ἡ ἀγιότης	35
β) Ἡ δικαιοσύνη	36
γ) Ἡ ἀγάπη	36
δ) Ἀληθινὸς καὶ πιστὸς	37
14. Ὁ Τριαδικὸς Θεὸς	37

Κεφάλαιον Β'. — Περὶ κόσμου

15. Ἡ δημιουργία τοῦ Κόσμου	39
16. Ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ Κόσμου	41
α) Ἡ συντήρησις τοῦ Κόσμου	41
β) Ἡ Κυβέρνησις τοῦ Κόσμου	42
17. Οἱ Ἄγγελοι	45
18. Ὁ ἄνθρωπος	46
α) Φύσις καὶ προορισμὸς αὐτοῦ	46
β) Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς	48
γ) Ἡ πρώτη κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ πτώσις αὐτοῦ εἰς τὴν ἀμαρτίαν	49

Κεφάλαιον Γ'. — Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἀπολυτρώσεως

Τὰ ἄρθρα β' — ζ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως	52
19. Ἡ Γέννησις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Προπαρασκευὴ τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τὴν ἔλευσίν Του	52
20. Ἡ διδασκαλία καὶ τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου	54
21. Τὰ πάθη τοῦ Κυρίου καὶ ἡ Ἀνάστασις Του	55
22. Ἡ Ἀνάληψις καὶ ἡ δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου	57
23. Αἱ Χριστολογικαὶ ἕριδες	58
24. Τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Κυρίου	59
α) Τὸ Προφητικὸν ἀξίωμα τοῦ Κυρίου	60

β) Τὸ Ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα τοῦ Κυρίου	60
γ) Τὸ Βασιλικὸν ἀξίωμα τοῦ Κυρίου	61
25. Ἡ θεία Χάρις	62

Κεφάλαιον Δ' . — Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος

26. Ἐννοια, ἐκπόρευσις καὶ ἔργον τοῦ ἁγίου Πνεύματος	64
Τὸ ἄρθρον η' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως	64
27. Περὶ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐννοια, σκοπὸς καὶ ιδιότητες αὐτῆς	65
Τὸ ἄρθρον θ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως	65
α) Ἐννοια καὶ ὀρισμὸς	65
β) Σκοπὸς τῆς Ἐκκλησίας	67
γ) Ἰδιότητες αὐτῆς	68
28. Περὶ τῶν ἱερῶν Μυστηρίων	68
Τὸ ἄρθρον ι' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως	68
29. Τὸ Βάπτισμα	70
30. Τὸ Χρίσμα	71
31. Ἡ θεία Εὐχαριστία	72
32. Ἡ Μετάνοια	73
33. Ἡ Ἱερωσύνη	74
34. Ὁ Γάμος	75
35. Τὸ Εὐχέλαιον	77

Κεφάλαιον Ε' . — Περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς

36. Ἐννοια καὶ σημασία τῆς μελλούσης ζωῆς	78
Τὰ ἄρθρα ια' — ιβ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως	78
α) Μερικὴ κρίσις	79
β) Καθολικὴ κρίσις	80

Κεφάλαιον ΣΤ' . — Παράρτημα

37. Αἱ μεταξὺ τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν διαφοραὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν θείαν λατρείαν	82
1. Πηγαί τῆς χριστιανικῆς ὀρθοτικίας	82
2. Ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου	83
3. Ἡ ἐκπόρευσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος	84
4. Ἡ Ἐκκλησία	84
5. Τὰ Μυστήρια	85
α) Τὸ Βάπτισμα	85
β) Τὸ Χρίσμα	86
γ) Ἡ θεία Εὐχαριστία	86
δ) Ἡ Μετάνοια	86
ε) Ἡ Ἱερωσύνη	87

ς) 'Ο Γάμος.....	87
ζ) Τò Εὐχέλαιον	88
6. Διαφοραὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς (περὶ τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν)	88
7. 'Η θεία λατρεία	89

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η Θ Ι Κ Η

38. Γνωρίσματα τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς	91
39. Γενικαὶ Ἀρχαὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς	93
40. 'Ο Χριστιανισμὸς καὶ αἱ ἄλλαι σύγχρονοι Θρησκείαι τοῦ κόσμου. Σύγκρισις αὐτῶν	97

II. ΕΚ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

	Σελίς
1. Όρισμός, περιεχόμενον, διαίρεσις, και χρησιμότης τῆς λειτουργικῆς	101
2. Πηγαί τῆς λειτουργικῆς	102

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ, ΤΟΙΟΣ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΣ ΑΥΤΗΣ

Κεφάλαιον Α'. — Ἡ χριστιανικὴ λατρεία

3. Τὰ χαρακτηριστικά τῆς χριστιανικῆς λατρείας	104
4. Ἡ Ὁρθόδοξος χριστιανικὴ λατρεία	106
5. Ἱστορία τῆς χριστιανικῆς λατρείας	107
1) Ἡ μορφή τῆς λατρείας κατὰ τοὺς ἀποστολικούς χρόνους	107
2) Ἡ μορφή τῆς λατρείας ἀπὸ τοῦ β' μέχρι τοῦ δ' αἰῶνος	108
3) Ἡ ἐξέλιξις εἰς τὴν χριστ. λατρείαν ἀπὸ τοῦ δ' μέχρι τοῦ θ' αἰῶνος	109
4) Ἡ ἐξέλιξις εἰς τὴν λατρείαν ἀπὸ τοῦ θ' αἰῶνος και ἐντεῦθεν	110

Κεφάλαιον Β'. — Ὁ τόπος τῆς λατρείας

6. Γένεσις και διαμόρφωσις τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ	111
1) Προϊστορία τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ	111
2) Οἱ πρῶτοι χριστιανικοὶ ναοὶ	112
3) Ὀνομασία τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ	113
4) Ρυθμοὶ	114
7. Τὰ μέρη τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ	119
8. Ἡ ἀγιογραφία τοῦ ναοῦ	125
α) Συμβολικαὶ παραστάσεις	125
β) Χριστιανικαὶ εἰκόνες	126
γ) Βυζαντινὴ ἀγιογραφία	128
9. Τὰ ἱερὰ σκεύη	130
α) Τὰ διὰ τὴν θεῖαν Εὐχαριστίαν ἱερὰ σκεύη	130
β) Τὰ λοιπὰ ἱερὰ σκεύη και ἀντικείμενα	132
10. Τὰ καλύμματα τῆς ἀγίας Τραπέζης	135
11. Ἡ ἱερατικὴ στολή	138

I. Τὰ ἄμφια τοῦ διακόνου	139
II. Τὰ ἄμφια τοῦ πρεσβυτέρου	140
III. Τὰ ἄμφια τοῦ ἐπίσκοπου	142
IV. Ἐξαρτήματα τῆς ἐπισκοπικῆς στολῆς	145
12. Τὰ λειτουργικά βιβλία	146

Κεφάλαιον Γ' . — Ὁ τρόπος τῆς λατρείας

13. Αἱ συνδεόμεναι πρὸς τὴν θεϊαν λειτουργίαν ἀκολουθίαι :	
α) Ἡ Γένεσις καὶ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὴν θεϊαν λειτουργίαν	148
β) Ὁ ἔσπερινός	149
γ) Τὸ ἀπόδειπνον	150
δ) Τὸ μεσονυκτικόν	150
ε) Αἱ ὥραι	151
ς) Ὁ ὄρθρος	152
14. Ἡ θεία λειτουργία :	
α) Περὶ τῆς θείας λειτουργίας γενικῶς	153
β) Ἡ προσκομιδὴ	154
γ) Ἡ λειτουργία τῶν κατηχουμένων	156
δ) Ἡ λειτουργία τῶν πιστῶν	161
ε) Ἡ ἅγια ἀναφορά	162
ς) Ἡ λειτουργία τῶν Προηγιασμένων Δώρων	167
15. Τὰ λοιπὰ μυστήρια :	
1) Ἡ τελεσιουργία τοῦ Βαπτίσματος	168
2) Τὸ Χρῖσμα	170
3) Ἡ Ἐξομολόγησις	171
4) Ἡ χειροτονία τῶν προσερχομένων εἰς τὴν Ἱερουσόνην	172
5) Τὰ εἰς τὸν Γάμον τελούμενα	172
6) Ἡ ἀκολουθία τοῦ Εὐχελαίου	173
16. Ἄλλαι ἀκολουθίαι (μυστηριακαὶ τελεταί) :	
1) Τὰ ἐγκαίνια τῶν ναῶν	175
2) Ὁ μέγας καὶ ὁ μικρὸς ἁγιασμός	176
3) Οἱ παρακλητικοὶ κανόνες	177
4) Ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία ἢ κηδεία	178

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΟΙ ΚΑΙΡΟΙ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ (ΕΟΡΤΑΙ)

17. Περὶ τῶν ἑορτῶν γενικῶς	180
18. Αἱ Δεσποτικά ἐορταί :	
I. Ἀκίνητοι Δεσποτικά ἐορταί	182
II. Κινηταὶ Δεσποτικά ἐορταί	184
19. Θεομητορικά ἐορταί	192
20. Ἐορταὶ ἁγίων	194

α) Έορταί Ἀποστόλων	195
β) Έορταί Εὐαγγελιστῶν	196
γ) Έορταί Μαρτύρων	197
δ) Έορταί Πατέρων καί Ἱεραρχῶν	199
ε) Έορταί Ὁσίων	200
ς) Έορταί Προφητῶν	201
ζ) Έορταί εἰς τιμὴν τῶν Ἀγγέλων	202

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Υ Μ Ν Ο Λ Ο Γ Ι Α

21. Περὶ τῆς Ὑμνολογίας γε. κῶς	203
Α. Ἀρχὴ καὶ ἀνάπτυξις τῆς Ὑμνολογίας	203
Β. Οἱ σπουδαιότεροι ὕμνογράφοι	211
Γ. Ὑμνοι ὑπὸ διαφόρους μορφάς	214
Δ. Χρησιμότης καὶ ἐξέλιξις τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς	234

ΕΚΔ. Ε' 1968 (ΙΧ) - ΑΝΤ. 145.000 - ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ 1707/2-8-68—1737/7-8-68
 ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ : Ι. ΔΙΚΑΙΟΣ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ : ΠΑΠΥΡΟΣ Α.Ε.

3

